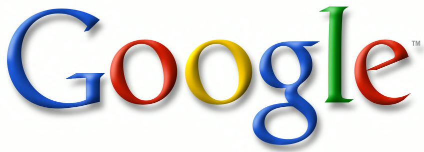
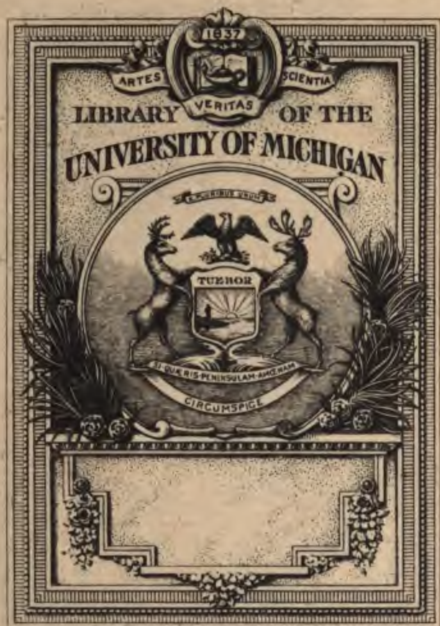

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

HISTORIA
DE
ABIPONIBUS
EQUESTRI, BELLICOSAQUE
PARAQUARIÆ
NATIONE
LOCUPLETATA
COPIOSIS BARBARARUM GENTIUM, URBIUM, FLUMINUM, FERARUM, AMPHIBIORUM, INSECTORUM, SERPENTIUM PRÆCIPUORUM, PISCIUM, AVIUM, ARBORUM, PLANTARUM, ALIARUMQUE EIUSDEM PROVINCIÆ, PROPRIETATUM OBSERVATIONIBUS,

AUTHORE
MARTINO DOBRIZHOFFER
PRESBYTERO, ET PER ANNOS DUO DE VIGINTI PARAQUARIÆ MISSIONARIO.

PARS SECUNDA.

VIENNÆ,
TYPIS JOSEPHI NOB. DE KURZBEK
CÆS. REG. AUL. TYPOG. ET BIBLIOP.
ANNO 1784.

INDEX.

CA-

CA-

HISTORIA DE ABIPONIBUS.

CAPUT I.

De Abiponum territorio, origine, & variis nominibus.

Bellicosa Abiponum natio in Chaco Provincia, Paraquariæ omnis umbilico, consìdet, rectius dicam, vagatur; Haud illis equidem certæ sedes, nec alii limites, nisi quos vicinorum metus fixerit. Hic si absit, seu ab Austro ad Boream, seu a solis

ortu ad occasum latissime quaquaversum, longissimeque excurrunt, prout vel hostis invadendi opportunitas, vel evadendi necessitas iter svaserit. Boreale litus fluminis, quod jam magnum, jam rubrum Hispani, Indi Iñatè vocant, natale Abiponibus solum extitisse superiori seculo, ex libris, tabulisque coaevis, liquet. Inde jam belli, quod Hispani saltenses ineunte hoc seculo Chaco intulerant, declinandi, jam Australibus Hispanorum Coloniis inferendi gratia Austrum versus demigrarunt denique, Valle, quam Calchaquics, equestris item natio, olim tenuere, occupata. Hoc territorium, quod ad ducentas prope leucas patet, Hispanis nec quidquam repugnantibus insident etiamnum, ac suum putant. Caeterum quibus olim e terris in has Paraquariae oras delati sint Abiponum majores, nullus est vel conjecturae locus. Illos trajectis aquis ingentibus, asinô vectos huc quondam adventâsse, nobis edixerat Ychamenraiquin Princeps Abiponum in Sancti Hieronymi oppido Caziquius, pro Delphica tripode, pro nationis tabulario apud suos habitus, seque id ab antiquioribus accepisse, affirmavit praeterea. Verum primis ultima non cohaerent, ut adeo inter fabulas rejiciendum. Neque, quod quidem sciam, usquam praesto sunt literarum monumenta, e quibus verisimile quid de hoc exsculpas. At vero haec de Abiponum in Paraquariam adventu controversia ad caeteros perinde Americanos pertinet, centies excussa, vix unquam, nî fallor, dirimenda. De hoc equidem argumento Solorzanus Hispanus undecim, si rite memini, sententias recenset, rejicitque singulas. Conjecturas alias adfert noster Gumilla in historia sua de fluvio Orinoco illustrato, alias alii. Quidquid dicas, erit, quod jure opponatur, & quod opponentibus respondeas, aegre invenies. Saepius mihi in-

men-

mentem venit cogitare: Americanos ex ultimo Europæ septentrione olim ortos Cœli mitioris desiderio in illos terrarum tractus, quos hodie Americam dicimus, paulatim irrepsisse, alicubi forsan cum Europæ finibus conjunctos, tenui certe freto disjunctos; quod vel lintribus, vel quocunque cymbarum genere, vel natatu transmiserint. Morum, rituumque, queis Lappones, & novæ zemblæ coloni uti dicuntur, imitationem quamdam in Abiponibus non obscure deprehendimus, ut alibi opportunius adnotabo. Hos barbaros iñata quadam propensione acus magneticæ instar ad septentrionem, ceu ad patrium quondam solum inclinare semper observavimus; Casu enim sinistro fors irritati: *Abeo septentrionem versus Mèbaik quer ereègem*, voce minitabunda fere exclamant. Quamvis ejusmodi cominatione illud duntaxat significare mihi videbantur: Redituros se ad Borealia illa Paraquariæ loca, ubi illorum gentiles barbari extra Hispanorum obedientiam, extra Christianorum disciplinam arbitratu suo vivunt etiamnum.

Verum concedamus id gravissimorum authorum opinioni: Americanos ex septentrionali Europa oriundos esse, cur, amabo, Indi ex utroque parente Americano prognati barba carent omnes, qua tamen Boreales Europæ populi abundant? Aeri, climati, Cœli regioni cave id tribuas; Etsi enim plantas aliquas ex Europa in Americam translatas celeriter, insigniterque degenerare videamus, experimur tamen Hispanos, Lusitanos, Germanos, Gallos in Europa egregie barbatos in nulla Americæ parte imberbes evadere, eorum item filios, nepotesque barba Europæam originem luculentissime testari. Nostra ipsorum id experientia didicimus, quibus post viginti

 annos

annos in Paraquaria actos nunquam barba, sæpe tonsor, ac novacula defuit, forficulis diu, frequenterque supplenda. Si quem Indum mediocriter barbatum conspexeris, illius vel patrem, vel avum Europæum fuisse, quamvis mater Americana fuerit, nil dubita. Rarissimi enim pili, qui Indis utrinque Americanis lanuginis instar circa mentum hic, illic aliquando pullulat, barbæ nomine videntur indigni.

Paraquaria quidem Africæ propinquior. Ecquis tamen ex hac in illam demigrasse incolas dixerit? Secus enim Paraquarios perinde, ut Afri sunt passim, atri, certe fusci, plumbeive coloris esse oporteret. Angli, Hispani, lusitani, queis Africanorum mancipiorum seu mercatus, seu famulatus est familiarior, nôrunt plane ex utroque parente Afro, ubi ubi terrarum, nigram procreari sobolem, cum tamen in Paraquaria proles ex Indo, Indaque natæ coloris sint Candiduli, quem ætate procedente sol ardentior, fumusque ex foco, quem diu noctuque suis alunt in tuguriis, tantillum obscurat. His accedit: Americanos non crispis, laneisque, ut Afri, Crinibus esse, sed planissimis, licet semper nigerrimis. Sed absint hæc omnia, ingens Oceani, qui Africam ab Americæ Australis litoribus longissime separat, latitudo trajectum reddit difficilem, & liceat mihi dicere, prope incredibilem illo scilicet ævo, quo acu magnetica destituti nautæ vix extra litoris conspectum navigare ausi. Turbinis violenti procella ad Americæ ripas ejectos Afros dices? Verum qua, quæso, via feræ nocentiores eo eluctatæ sunt? Istud enimvero novis arduam quæstionem intricat difficultatibus. Paraquariæ litoribus Bonæ spei promontorium objicitur, cujus incolæ Hottentotti moribus

ribus barbaris aliquam Indorum Paraquariensium imaginem exprimunt, corporis tamen conformatione, ritibus, lingua penitissime differunt; Id quod libellus me docuit a Germano scriptus, qui in illo Bonæ spei promontorio diutius quondam fuerat commoratus. Erunt forsitan complures, qui Asiam Americanorum matrem, & nexu aliquo, quem nemo adhucdum detexerit, cum America colligatam majori jure contendant? Per me licet. Neque, si Americanos ad unum omnes ex luna delapsos affirmaveris, repugnabo, quin expertus Indorum inconstantiam, animorum volubilitatem, mutabilitatemque, lunæ propriam, pedibus, manibusque in tuam irem sententiam, ni sapientum omnium cachinnos jure reformidarem. Ex incredibili linguarum varietate, quæ apud innumeras Americæ nationes vigent, nullus de illarum origine est conjecturæ locus. Ne rude quidem lineamentum Europææ, Africanæ, Asiaticæve linguæ per universam tam diverso ore loquentem Americam usquam deprehendas. Hæc mea, hæc aliorum, quibuscum rem contuli, est sententia. Verum de Americanorum origine copiosius differere, haud mei est instituti. Consule, si lubet alios, quibus propositum erat hoc argumentum pertractare. Quo tamen plures legeris, plus dubitabis Illud certissimum, hac in quæstione, quot capita, totidem sententias esse.

Posteri tamen animos ne despondeant. Spes equidem affulget amplissima, adfore aliquando tempus, quo Americæ, cum aliqua noti orbis parte connexio, certe propinquitas major notéscat, si modo Angli, Russique suas ad maris, terræque angulos omnes explorandos navigationes prosequantur porro, quæ nostra ætate ab illis sumptibus, peri-

culisque maximis susceptæ optato quidem successu, non omni tamen fructu caruerunt. Quamvis enim sagacissimi hi marium speculatores ex septentrione ulterius semper progressi gentes, insulasque novas (-quarum celebrior othaita) fretaque veteribus ignota detexerint, vicinaque Americæ, Asiæque litora eminus videre sibi visi sint, haud tamen illa sunt assecuti unquam. Idem prope illis, quod Moysi olim, fatum, cui altissimo ex monte Nebo Palæstina diuturno itinere quæsita a Deo ostensa quidem est eminus, ejus tamen ingressus neutiquam concessus. Catharina secunda Russorum augusta hodie Imperatrix, victoriis, belli, pacisque studiis clarissima uti quidquid ad imperii sui splendorem, ad rei militaris, navalisque perfectionem, ad literarum, artiumque nobilissimarum augmentum facere videtur, sibi cordi sumpsit maximopere, sic nullis pepercit sumptibus, ut ignoti Oceani recessus, vicinaque Europæ Boreali Americæ, Asiæque litora tandem detegerentur. Id negotium navarchis dexterrimis datum. Behring, & Tschirikow Capitanei duabus cum navibus in ochotz constructis ex Kamtschatka portu Austrum versus excurrerunt. Post varios casus, naviumque, ut res poscebant, flexus terras conspexerant eminus, quas Americanas esse, & observatis ad nauticæ regulas omnibus gradus pauculos abesse putarunt a Californiæ litoribus septentrionem inter, & occasum (Nord-west) sitis, Insulas adhuc ignoratas, gentes Americanis Borealibus perquam similes deprehenderunt præterea. Videbantur sibi votorum metam attigisse. Verum ante victoriam triumphum cecinere. Nam Capitaneus Krenizin anno 1768. idem negotium, idemque iter binis cum navibus aggressus easdem quidem, aliasque novas insulas vidit, sed artificiis

omni-

omnibus nequidquam usus nusquam videre potuit illas terras, quas illius antecessores Behring, & Tschirikow vidisse sibi videbantur, ac pro Americæ continente habuerunt. Delusos fuisse illorum oculos Krenizin ajebat, dum insulas arduis montium jugis insignes Americæ terram firmam putarunt, eodemque prorsus loco, ubi Americanum territorium illi perperam sibi finxerant, quaquaversus mare longe, lateque patens a se esse repertum. Verum qui erroris, credulitatisque nimiæ arguebantur antecessores in successorem suum Krenizin culpam omnem terræ illius non conspectæ retorsernnt causantes: Illum nimis septentrionem versus navigasse; si enim Austrum versus proram flexisset pluſculum, haud dubie, quæ ipsi viderant, ab illo spectanda fuisse, affirmarunt. In re tam obscura quis sententiam ferat? Ego quidem, si aberrarunt forsitan, utrosque excusandos, puto. In mari tam procelloso, sub Cœlo densis nubibus sæpe obducto sol in ipso meridiei puncto plures interdum dies observari haud potest, neque alia ratione, quo demum in situ versentur, resciri. Nebulæ in longius quandoque tempus productæ obstant oculis, & rerum etiam vicinissimarum eripiunt conspectum. Expertus hæc scribo. Lusitani nautæ e mali supremi fastigio detexerant Maderam insulam, quam nos pro nubecula habuimus. E contrario per Mediterraneum in Italiam renavigantes cum Norvegis nubem putavimus Minoricam Balearem insulam. Adeo Cœli obscuritate navigantium oculi non raro falluntur.

Ex repetitis, licet non nihil discordibus Russorum observationibus arguunt plerique omnes, ex Europa septentrionali ad Americam, Asiamque trans-

situm per mare patere navigantibus, illasque orbis partes intervallo haud maximo a se sejungi. Quid si igitur Tartari, gens vaga, per varias litori vicinas insulas, ceu per scalas totidem, ex alia ad aliam, ac denique in Americam paulatim irrepsere? Id fieri potuisse sibi persuadeant alii; Ego, ut id factum esse credam, a me impetrare haud possum. Si enim Navarchi nauticæ scientissimi, acu magnetica, navibus firmis, nautis idoneis, aliisque ad perrumpenda maris, ac Cœli tumultuantis obstacula præsidiis liberaliter instructi, eandem viam tentatis frustra omnibus toties remensi scopum necdum assecuti sunt suum, ecquis demum existimet, barbaros stupidos, navicularia arte vix leviter tinctos, acus magneticæ usu, necessariis ad observandum in meridie solem instrumentis destitutos, navigiolis imbecillis, vel ex arbore cavatis, vel ex arborum cortice, ferarumve pelle concinnatis per pelagi procellosi longiores tractus ad ignota Americæ litora eluctatos fuisse? Nisi constet, hæc tenui solum freto ab Europa, Asiave separari, quod felicissimus illorum marium scrutator Cook Anglus dicitur asseruisse. Hic enim cum duabus navibus, quibus Resolution, & Discovery nomen, e California iter prosequens Russorum in mappis errores detexit, queis iterum, iterumque deceptus, gravissimeque, dum iis fidem adhibuit, periclitatus est, ut Angli scribunt. Navigatione septentrionem versus juxta continuam litorum Americanorum seriem producta, tot meditationum, indagationumque finem, fines scilicet extremos Asiæ, Americæque detexit, quas freto sat angusto a se dividi observavit, in quo septentrionem versus tantillum progressus advertit mare minus profundum. In quo gradu longitudinis, latitudinisque hos Asiæ, Americæque fines

Cook

Cook deprehenderit, necdum, quod sciam, ab Anglis vulgatum est. observato tamen navium cursu, quem sagax hic navarchus tenuit, fors citra erroris periculum licet nobis conjicere: Has Asiæ, Americæque extremitates intra gradum sexagesimum quintum, & septimum latitudinis, & in ducentesimo circiter gradu longitudinis a meridiano primo in Greenwich collocato sitas esse, quam longitudinem, latitudinemque terræ Nitada, seu Americæ D. Maty stachtan olim designavit. Verum ab hoc multum discrepat mappa geographica Russorum imperii ab Engel in lucem edita; Hic enim Americæ extremitatem Austro, occasuique multo propius admovet. Hæc dubia, controversiæque dissipabuntur, spero, ut primum Angli vulgaverint ipsas ephemerides navigationis ultimæ præclarissimi Cook, qui nisi barbarorum furentium telis succubuisset, tot marium prius, ac tempestatum victor, plurimum lucis in re tam obscura nobis superstes affudisset. Avidissime expectamus, quid demum nunciaturi sint Russi, qui paucos ante menses ad speculanda illa maria, resumendumque controversiæ examen excurrerunt. Planius ista, uberiusque pertractatClarissimus Robertson.

Ex Europa septentrionali ad occasum vergente (Nordwest) in Americam transitum quoque navigantibus patere, nemo dubitat. Anno 830. Norvegi detexerunt Groenlandiam, & coloniis istic constitutis reviserunt frequenter. Angli quoque, Sueci, Dani &c. ad extremas illas septentrionis oras delati, sed jam maris glacie (quæ Joanne Miinkens Navarcho Dano teste, alicubi trecentos, quin trecentos sexaginta pedes alta est) jam barbarorum obluctantium ferocia ulterius progredi prohibebantur. Qui superiore seculo Groenlandiam lustrarunt, asserunt,

runt, illius litora Borealia, qua occasum respiciunt (Nord-west) angusto duntaxat freto ab America separari, & maris sinum, ad quem illud fretum navigantes ducit, probabiliter cum America conne-cti, Groenlandos cum Americanis commercium habere, barbaros Americanos, quos Esquimaux vocitant, a Groenlandis corporum conformatione, vestitu, linqua, vivendi ratione vix differre. Hæc Cranzius in sua de Groenlandis historia. Quæ quidem omnia si ut verisimilia, sic vera, certaque forent, nullus porro de Americanorum origine dubitandi locus superesset. Cum tanta sit per immensam Americam nationum varietas, cumque istarum singulæ forma, lingua, moribus, ritibus, vestibusque insigniter differant, veri semper mihi similius visum est, non eandem omnibus Americanis originem, patriamque olim exstitisse. cum Americanis populis sat diu versatus rideo, spernoque illos scriptores, qui affirmant: Eum, qui unum Americanum viderit, vidisse omnes; Indum Indo, ut ovum ovo, omnino simillimum esse. Verum de hoc argumento, quod multorum fatigat curiositatem, fusius, & prope invitus disserui; Neque enim mei est instituti.

Quamvis igitur, unde Abipones mei olim venerint, asseveranter tibi affirmare non ausim, dicam tamen, ubi nostra ætate versentur. Ingens terræ portio, quæ a septentrionibus Austrum versus flumine grandi Inaté, & Sanctæ fidei territoriis, ab oriente ad occidentem jam Paraquayi fluvii solius, jam cum Parana conjuncti litoribus, & Jacobopolitana regione clauditur, stativa Abiponibus præbet varia in contubernia distributis. Agriculturæ, fixique ac stabilis domicilii impatientes ultro, citroque comeant:

iden

identidem. Jam aquationis, cibariorumque opportunitas, jam, dum propinquum sibi hostem suspicantur, securitas perpetuæ migrationis adfert necessitatem. Illos, qui latrunculorum ludum probe callent, imitantur, Abipones, latronum dexterrimi; Strage Hispanorum coloniis Australibus illata Boream versus longissime recedunt. Assumptionis urbe septentrionali cædibus, latrociniisque vexata ad Austrum celerrime properant. Si Quaraniorum oppida, si Correntinam urbem infestis petiere armis, ad latibula, quæ occidentem versus norunt, suis se cum familiis recipiunt. Si denique Jacobopolitanum, si cordubensem agrum invasere, inter paludes, insulas, arundineta, quæ Parana passim offert, se, suosque contubernales abdunt sagaciter. Quo enim remotiores, magisque occulti, eo certius oculis, manibusque ultricibus Hispanorum se subducunt, qui viarum vel ignoratione, vel asperitate impediti acceptas a Barbaris injurias vindicare, ut ut velint, minime possunt. Lacus interdum, palusve interjecta, quam Abipones lusitando transmittunt, Hispanos equites insequentes ad reditum cogit.

Universa Abiponum regio pagum, quin ne tugurium quidem unum stabile quamvis non habeat, vix tamen locus suppetit ullus, aliquo qui nomine non esset insignitus, quod vel eventui memorabili, vel cuipiam viciniæ illius proprietati originem debet suam, uti Hebræis quondam erat familiare. Juvat hic celebriora quædam loca adnotare: sic Netagranàc Lpátage, nidus avium, quæ ciconiis hujatibus persimiles hoc loco prægrandi in arbore quot annis nidificant. Liquinránala crux, quæ istic olim ab Hispanis fixa. Nihírenac Leënereiquie specus ti-

gri-

gridis. Paët latetà ubera confracta. Atopehènfa lanaté Percorum aquatilium diverforium. Lareca caëpa Arbores altæ. Lalegiaicavalca Reculæ albæ. Grando immanis magnitudinis hoc quondam loco delapfa beftiarum tantam multitudinem mactaverat, ut omnis latè campus cadaverum ficcis offibus albefceret. Pluribus aliis locis fluvii, a quibus al'nuntur, nomen præbuere. Notiores funt: Evò'ayè Parana, vel Paraquayus fluvius. Iñatè flumen grande, vel rubrum. Ychimaye Hifpanis Rey, Rex. Neboquelatèl mater palmarum, Hifpanis Malabrigo. Narahagem Inefpin. Lachaoquè nâuè, ycalc, ycham &c. Rio negro, Verde, Salado &c. flumen nigrum, viride, falfum &c. Omitto minoris notæ amnes, qui fine numero, haud tamen fine nomine.

Dixi, Abipones feculo fuperiore, ad fluminis magni Iñatè ripas habitaffe, fubindeque, dum faltenfes, aliæque e Tucumanis conflatæ copiæ majori armorum, quam victoriarum ftrepitu Chacum invaferant, ad Auftrales Paraquariæ plagas defcendiffe. Año tamen labentis feculi fexagefimo multæ Abiponum familiæ rebus jam tranquillis ad Magni fluminis ripas partim, partim ad remotiora trans flumen loca Borealia receſſerunt, Hifpanorum Auftralium metu, quibus repetitis affultibus multum damni dedere. Quid quod & Colonia poftrema Abiponum, cui a Rofario nomen inditum, a me condita, ac per bieñium procurata Boream verfus a flumine grandi decem prope leucas aberat, qua quidem in ftatione barbaros Tobas, qui Ñataquebit fe fe vocant, paulo ante contubernia habuiffe fua, nobis conftabat. De hac colonia alius erit differendi locus.

De

De Nationis, quæ historiæ meæ argumentum, nomine dicenda per transennam paucula. Abipones a Mocobiis, Tobis, & Yapitalakis vocantur Callagaik; A' Quaycuriis Comidì; A' Vilelis Luc-uanit, quod homines ad Austrum habitantes significat. Ab Hispanis olim Callegaès, vel frontones dicebantur ob largam frontem, cum sincipitis comas ad trium digitorum latitudinem cvellant, per quam affectatam calvitiem frons extenditur. Erit fortasse etymologus ridiculus aliquis, qui putidam eruditionem affectans vocabulum *Abipon* à Græco ἵππος, equus, & A privativo absurdè derivet, ut, quemadmodum homines literarum, vel religionis Divinæ expertes amusos, atheos dicimus, ita Abipones, quasi Ahipones homines sine equis appellemus. Quo quidem quid absurdius, veritative magis repugnans dici potest? Etsi enim, ut Americani cæteri, ante Europæorum adventum equos ne de nomine quidem nôrint, hac tamen ætate nullam esse existimo per omnem Americam nationem, quæ equis abundet magis, quam Abipones. Illorum in coloniis novi non paucos quadringentorum, quin & plurium equorum possessores. Neque id mirum cuiquam. In illis terrarum tractibus versantur, ubi infinita equorum sylvestrium agmina per immensam planitiem oberrant, qui nemine mortalium repugnante nullo negotio capiuntur, brevissimo temporis intervallo perdomantur, ac citra omnes sumptus ab altrice natura conservantur; Campus equidem aquam illis, pabulum, stabulumque ministrat semper. Non desit Abiponi industria, equi, quotquot voluerit, nunquam deerunt. Bello ardente, una sæpe incursione ter, quaterve mille equos Hispanorum e prædiis quondam rapuere.

CA-

CAPUT II.

De nativo Americanorum colore.

Pictores Europæi hominem fuſci coloris, diſtortis, ſimisque naribus, minacibus oculis, vaſto abdomine, a capite ad calcem nudum, ac hirſutum, Fauno, quam homini omnia ſimiliorem, verbo monſtrum hominis pharetra, arcu, haſta, vel clava armati, plumis verſicoloribus coronati dum penicillo exprimunt, videntur ſibi Indi Americani germanam imaginem egregie, feliciterque perfeciſſe. Et vero antequam Americam viderem, tales mihi Americanos ipſe meo in cerebro depinxi; ſed oculi meum me dedocuere errorem. Pictores, queis fidem adhibui, Americanæ gentis Calumniatores palam dixi, ac poetarum more fabulantes; Hi res ſibi objectas verbis pingere, illi penicillo fingere impune ſolent. Plurimarum nationum Indis innumeris a me cominus ſpectatis illa formæ vitia, quæ paſſim Americanis affinguntur, nusquam deprehendi. Si verbis diffidis, oculis, quæſo, crede meis. Americanorum nemo æthiopum more niger eſt, nemo candidiſſimi, ut Germanorum, Anglorum, Gallorum pluſimi, eſt coloris; Multi tamen multis Hiſpanis, luſitanis, Italis candidiores. Id mihi exploratiſſimum. Vultu ſunt Americani albicante, quæ tamen albitudo apud nationes aliquas ad triticium, apud alias ad obſcuriorem propius accedit colorem. Quod diſcrimen jam a Cœli, ſub quo degunt, regione, jam a vitæ, quam profitentur, rationibus, jam a cibariorum, queis aluntur, diverſitate naſci,

expe-

experimur. Si enim, ovidio teſte, *fuſcantur corpora campo*, Indos, qui ſolis æſtibus patente in campo, torrentur quotidie, fuſci coloris plus habere oportet, quam alios, qui ſylvis nativis immerſi ſub umbra per omnem ætatem latent æterna, ut nec ſolem videre unquam poſſint, neque a ſole videri. Sylvicolas ejusmodi vidi quamplurimos vultu tam candido, tam Venuſto, ut haberi pro Europæis poſſent, Europæa ſi veſte ornarentnr. Fœminæ præ maribus ſemper albiores, quia & rarius extra tectum prodeunt, & ſi quando iter equo faciant, iñato huic ſexui pulchritudinis ſtudio formæ magis invigilant ſuæ, quæ ne ſolis ardore labefactetur, umbellam e ſtruthionum plumis longioribus contextam vultui prætendunt ſuo.

Mirabar ſæpe, barbaros Aucas, Puelches, ſeu Patagones, aliosque Magallanicæ terræ habitatores Auſtrali, qui in Paraqnaria frigus afflat, polo viciniores, Chilenſibus alpibus tanta nive rigidis confines vultu eſſe magis fuſco, quam Abipones, Mocobii, Tobæ, aliique populi, qui decem circiter gradibns ſeptentrioni, qui iſtic calidus, propriores in Chaco habitant, atque adeo caloribus plus vexantur. Quis neſcit, Anglos, Gallos, ſvecos, Danos, Belgas, Germanos frigidiore ſub Cœlo natos Hiſpanis, Luſitanis, Italis ſub Cœlo magis æſtuoſo degentibus vultu plerumque candidiore eſſe? Cur igitur Indi Auſtrales Paraquariæ frigidioris incolæ minus candent, quam Abipones ſeptentrioni propriores, ubi auram hauriunt ardentiorem? Phyſicis id diſcutiendum lubens permitto. Quid ſi alimenta varia ad coloris varietatem conferant aliquid? Auſtralibus illis barbaris caro ſtruthionum, equorumque, quibus abundat campus, pro cibo eſt præcipuo, & fere

unico. Hæc forsitan ad fuscandam eorum cutem facit non nihil? Nam Groenlandos, æternas licet inter nives, ac glaciem sepultos coloris tamen esse non candidi, sed ex fusco, & flavo mixti, referunt historici, illudque balænarum adipi tribuunt; Hunc enim & vorant, & potant, semperque cupediis adnumerant. Quid si dicamus, ut solis æstu præfervido, sic rigidissima urentis frigoris aura corporum albitudinem labefactari? Quod si ita, cur, amabo, non mediocriter albent insulæ ignis (terra del fuego) incolæ in 56. latitudinis gradu, ultimis Americæ Australis finibus, poloque antarctico tam propingui, ubi Januario mense istic æstivo advenas Europæos frigore periisse, scribunt, menseque Martio, qui autumni pars, montes nivibus obrui, geluque atrocissimum passim sævire, memorant. Id quod nautæ Hispani, a quibus in Europam sum translatus, amplissime confirmarunt. Nam, dum paulo ante in insula Maloina, seu Malvina, seu ut alii loquuntur, Macloviana, insulæ ignis vicina, aliquamdiu versabantur, nullum faciebant finem immania illa, quæ istic tolerarunt, frigora prædicandi. In ipso portu navim oppletam quotidie nivibus, congelatisque prope corporibus suas adeo obriguisse manus, ut, ni Cremati vini haustu identidem incaluissent, nauticis functionibus se fuisse impares, dictitabant. Nationes hæ Australes quidni novam nobis injiciant suspicionem, illas ex Africa suam olim traxisse originem, colorem illum suum obscuriorem, Afris hæreditarium, Americæ intulisse. Hæc si cui arriserit opinio, dispiciat iterum iterumque, qua demum ratione immensum pelagus, quod Africam a Paraquaria dividit, sine magneticæ acus usu transmiserint.

De

De barbaris Magallanicæ oræ incolis cum injecta sit mentio, juvat hoc loco opinionem refellere, quæ de Patagonibus multorum in animis dudum inveteravit. Hos Gigantes, & Polyphemi Cyclopis fors progeniem scripsere plures, plurimi credunt etiamnum. Verum, crede mihi, falluntur hi, fallunt illi. In commentariis de itinere architalassi Batavi Olivier Von Nord, qui anno 1598. continuata per triennium navigatione quatuor cum navibus orbem totum circumvectus, fretum Magallanicum quoque trajecit, Patagones decem, vel undecim pedes alti dicuntur. Angli, qui Byron duce idemfretum anno 1764. transmiserant, octo pedes altitudinis iisdem tribuerunt. Boni viri videntur illos barbaros vel microscopio contemplati, vel alia decempeda usi. Nam anno 1766. Capitanei Wallis, & Carteret mensi sunt Patagones, & solum sex pedes, vel sex pedes & sex circiter pollices illos altitudinis habuisse affirmarunt. Anno 1767. Clarissimus Bougainville eos denuo mensus est, & eandem, quam Wallis, proceritatem in illis deprehendit. Pater Thomas Falconer Anglus, Philosophus, Medicus, meus in Paraquaria socius, annos complures Magallanicæ regionis Apostolus ridet Europæorum opinionem, Patagones gigantibus adnumerantium, testaturque Caziquium terræ illius facile principem Kangapol, qui Patagones inter omnes proceritate maxime eminuit, septem circiter pedes altum sibi visum fuisse. Quid si & hujus oculi fallebantur? Meum jam testis pariter oculati testimonium accipe. Recens ex Europa appulsus in urbe Boni aeris numerosum vidi istorum barbarorum agmen. Nullum equidem illorum mensus, sed pluribus per interpretem collocutus sum. Fateor, plerosque omnes proceritate esse eximia, haud tamen tanta, ut

gigantum nomen mereantur; Quod ſi enim Patagones gigantibus accenſeamus, Indos omnes equeſtres Paraquariæ: Abipones, Mocobies, lenguas, ſeu oaḝcacalòt, Mbayas &c. gigantes dicamus, neceſſe erit; Horum plerique enim corporis proceritate Patagonibus haud cedunt, licet iſtos vaſtioris corporis, vultus magis fuſci, formæque minus venuſtæ non diffitear. Europæis in exercitibus equites, peditesque innumeros, in urbibus paſſim, quin & ruricolarum in tuguriis quam plurimos videmus quotidie Patagonibus neutiquam inferiores. Hæc fabula de giganteis Patagonum corporibus ex inventis illo in litore oſſibus, quæ gigantum fuiſſe putabantur, ſeu nata, ſeu confirmata eſt. Fuit equidem illorum, qui Magallanicum ſeculo ſuperiore æquor luſtraverant, quiſpiam, qui in portu deſiderato (el puerto deſeado) oſſa humana ſexdecim pedes longa ſe vidiſſe, aſſeruit. Hiſpani ad ſpeculandas illas oras a Rege Catholico, ut ſupra retuli, anno 1745. miſſi tria iſtic barbarorum cadavera invenerunt, in quibus nec moles, nec longitudo corporum inſolita obſervabatur. Pater Thomas Falconèr, cujus proxime memini, refert: ſe quoque in ripis Carcaranal, ſeu fluvii tertii, qui mox Paranæ miſcetur, vidiſſe Gigantum oſſa varia, coxendices, coſtas immanes, craniorum fragmenta, dentes molares in radice tres digitos diametri habentes. Ejusmodi oſſa è Paraquayi, & Paranæ litoribus frequenter erui, alii aſſerunt. Quin & Inca Garcilaſſus de la Vega, Peruviani imperii Livius, idem de Peruvio ſcribit, teſtaturque, apud Indos Peruvianos opinionem a majoribus ſuis acceptam perſiſtere: Gigantes terrarum ſuarum olim incolas in pœnam Sodomitici ſceleris a Vindice Deo

extin-

extinctos fuisse. Ast noveris, historicum hunc ejusmodi esse, ut in illius verba tutò jurari non semper possit; frequenterque vetularum arbitraria commenta pro majorum documentis obtrudi in historiis. Verum concedamus, ejusmodi ossa ubi ubi reperta, quæ forsan balænarum, aliarumque bestiarum grandium erant, gigantum fuisse, hoc argumento quis evincet, illius terræ, ubi inventæ eorum reliquiæ, habitatores gigantes fuisse? Poterant enim hæc ossa aliunde allata fluviorum alluvione in mare, ex hoc in remotissimas oras devolvi. In montium altissimorum visceribus sane elephantum ossa, anchoræ, navigiorum prægrandium frusta detecta sæpius legimus, quæ per subterrancos meatus haud dubie è mari olim advecta. Lege Kircheri mundum subterraneum, lege alios hoc super argumento. De Gigantum ossibus crede, quidquid lubuerit, dummodo me suasore, Patagones pro Gigantibus desinas habere.

CAPUT III.

De forma Abiponum, corporisque conformatione.

Abipones forma sunt plerumque liberali, facie concinna, iisdemque, quibus Europæi, oris lineamentis, colorem si excipias, qui, ut prius memoravi, in adultioribus haud equidem est omnino

corporis altitudini animorum excelsitas responderet, Austriacos inter pyrobolarios possent militare. In quatuor Abiponum coloniis, neque plures numerarunt, versatus septennium tres novi duntaxat, qui præter nationis morem exigui fuere corporis, sed iidem animositate, militari ingenio, factis grandibus apud suos perinde, ac Hispanos maximi nominis. Primus horum Debayakaikin Caziquiorum Abiponensium facile princeps, ob staturæ exiguitatem ab Hispanis El *Petizo* parvus appellatus, sed toti late provinciæ olim formidabilis. Frequens mihi de hoc recurret sermo. Kevachichi alter, plurimarum palmarum Dux. Tertius Hamihegemkin impiger ad belli labores, intrepidus, astutus. Dum nostra ob repentinum hostis numerosi adventum trepidabat colonia, incolis tum venatione occupatis prope vacua, hic genii bellicosi, & callidi ingenii dedit documenta, hostibus tum astu, tum audacia in fugam præcipitem actis. Ne mireris tantos animos tantillis homunculis fuisse. Ubi minus corporis, plus sæpe spirituum est. Audi Statium I. Thebaidos: *Major in exiguo regnavit corpore virtus.* Audi Claudianum de bello Getico Alanam gentem bellicosissimam laudibus prosecutum: *Cui natura breves animis ingentibus artus finxerat, immanique oculos infecerat ira.* Minutissimo grano piperis quid mordacius? Scorpii, serpentes alii parvuli vix spithamam longi præ vastissimis anguibus sæpe nocentiores in America. Alexander Macedonum, Attila Hunnorum duces ambo parvi corpore, militari animositate maximi fuere. Verum ignosce, quæso quod parvis in rebus exemplis utar tam grandibus! Haud equidem ignoro, Alexandrum, Attilamque cum barbaris Debayakaikin, Kebachichi, Hamihegemkin in comparationem venire neutiquam posse; Nam hi Hispanorum Para-

qua-

quarienſium maſtiges pagos vaſtarunt, & prædia; Illi mundi flagella, bellique fulmina urbes munitas, & provincias ſub jugum miſere.

Barba, quod alias dixeram, carent Abipones, mentumque glabrum gerunt reliquorum, qui quidem ex utroque parente Americano orti, Indorum more. Si quem Indum barbatulum videris, alterutrum illius parentum, certe avum Europææ originis fuiſſe, nil dubita. Cur Americani omnes imberbes ſint, hæc quæſtio nodus gordius eſt, quem, qui ſolvere adnitebantur, novis difficultatibus implicarunt. Quod quidem naturæ arcanum qui detexerit, erit mihi magnus Apollo. Haud inficior, Americanorum in mento lanuginis aliquid interdum ſucceſcere eo fere modo, quo arenoſis, ſterilibusque in agris hinc illinc tritici culmus ſpectatur. Verum & teneram hanc lanuginem, quam nemo barbam dixerit, ſibi minime tolerandam putant, quin, ut funditus cum radice evertatur, iterum, iterumque curant. Audi inſolitam tonſtrinæ methodum. Vetula tonſoris officio fungitur. Humi ad focum conſidens tonſtricula Abiponis jacentis caput gremio complectitur ſuo. Vultum tondendi cinere calente affatim conſpergit, perfricatque liberaliter, id quod ſmigmatis ſupplet vices. Mox volſella, ſeu forcipula cornea, quæ elaſtica vi pollet, pilos ſingulos evellit diligenter. Quod negotium citra doloris ſenſum peragi, barbari affirmant, atque ut dictis fidem haberem, illorum aliquis applicata mento meo forcipula convincere me amice voluit de veritate. Infauſti tonſoris manibus vix, ac ne vix quidem me poteram extricare. Nam credere malui, quam gemere. Navaculæ uſus neque univerſalis Europæ, neque antiquiſſimus fuit. Forficulis reſecare,

candenti carbone cremare, volſella evellere barbam ſolebant veterum non nulli. Hinc & Varrone teſte l. 2. de re ruſtica c. 11. Lanæ vulſuram in ovibus, quam tonſuram antiquiorem eſſe; Poſt Romam conditam anno quadringenteſimo quinquageſimo quarto tonſores (virorum) primum ex Sicilia in italiam veniſſe a P. Ticinio Mena adductos, ait. Id refero, ne mireris Paraquarienſes barbaros etiamnum volſellam præ navacula malle.

Dolorem, qui vetulæ manu per forcipulam infertur, ſilentio concoquunt Abipones, ut faciem glabram, lævemque habeant; ſcabram enim, hirſutamque averſantur. Hinc neuter ſexus pilos, queis oculi a natura muniuntur, tolerat; Nam & palpebras, & ſupercilia ſibi evelli jubent identidem. Hæc oculorum nuditas, quamvis incredibiliter turpet faciem vel elegantiſſimam, præcipuum ab illis putatur elegantiæ, pulchritudinisque adjumentum. Europæos, quorum oculi denſo horrent ſupercilio, explodunt, aſpernantur, ſtruthionumque, quibus ſcilicet luculentiora ſunt ſupercilia, germanos fratres appellant. Per adjacentes pilos obtundi oculorum aciem, atque obumbrari, ſomniant. Hinc quoties mel per ſilvas conquiſituri excurrunt, vacuisque domum redeunt manibus, excuſatio illis in promptu eſt: ſuccreviſſe ſibi ajunt ſupercilia, ciliave, atque ideo apes volantes, alveariorum indices, haud potuiſſe a ſe diſcerni. Ridiculus nobis profecto Abiponum oculos pilis nudantium ritus, ſed antiquorum exemplo confirmatus. Si enim Herodoto fides in Euterpe, ſacrificuli Iſidis in Ægypto caput, ſupercilia, palpebras, corpus univerſum radere conſueverunt, idque, ne quis forte pilus alicubi ſuccreſcat, tertio quoque die ab illis repetitum fuit. Ad quos

Ægy-

Ægypti Sacerdotes alludens Martialis: *Extirpa, mihi crede, pilos de corpore toto*, cecinit. Eudoxum Geometram supercilia, ciliaque sibi abrasisse, Laertius refert, confirmatque Synesius in calvitii encomio. Quid quod lex data Hebræis ore divino: *Levitæ radant omnes pilos carnis suæ.* Numerorum 8. C. E quibus conjice, pilos vultu exterminandi consuetudinem, quæ apud Abipones, Mocobios, Tobas, Quaicurus, aliosque equestres Paraquariæ populos viget, antiquitatem sapere. A' pilis ad capillos transeamus.

Crinibus omnes densis, corvoque nigrioribus pollent Abipones. Communis hic capillitii color universis, quas vidi, per Paraquariam nationibus. Albicomus, vel rufus in lucem si ederetur fœtus, monstri instar illis foret, vix homines inter tolerandus. Pro nationum, temporum, statuumque varietate varia est capillorum structura. Abipones Sylvestres, coloniis necdum adscripti, comam sibi raserant, & relicto per capitis ambitum crinium circulo monachorum ritu tondebantur, quem apud barbaros sylvicolas in Mbaèberà, apud aliosquoque populos observavi. Fœminæ tamen nationis Mbayæ reliquo capite attonso Crines aliquos servant intactos, qui, ut crista in casside militari, a fronte ad verticem assurgunt. Tonsoriis cultris, forficibusque cum fere careant barbari, conchâ ad lapidem exacutâ, vel piscis palometæ mandibula eum in finem utuntur. Plerique Abipones coloniarum nostrarum inquilini crines promissos in funem colligunt, ac Europæorum militum more contorquent. Idem eorum mulieribus mos hoc tamen discrimine, quod hæ illud capillorum volumen fasciola alba Gossypina circumligent, uti hujates nigra involvere consueverunt. Quoties templum adeundum, quoties recepto

more

more de vita functis lamentandum, crines solvunt, sparguntque per humeros. E contrario Indi Quaranici, quamdiu religionis expertes sylvis immorabantur, Comam promisere; Nunc, nostra sacra amplexi variis in coloniis, illam Sacerdotum more decurtant. Quaranicæ tamen mulieres, cælibes perinde, ac conjugatæ iisdem in oppidis crinibus promissis, quos in funem cogunt, albaque e Gossypio fascia circumdant, domi, forisque utuntur; Quamvis ad sacras in templo functiones passis, fluentibusque per tergum capillis religiose accedunt. Hispani quoque ruricolæ ligatis militari more crinibus templi limen attingunt, solutis ingrediuntur. Persuadent sibi enimvero Americani omnes, hoc observantiæ genus esse reverentiæ significationem, divinis quæ ædibus debeatur. Erubescant illi Europæi, qui capite non solum superstitiose calamistrato, cincinnorum fimbriis ornato, sed & mille crepundiis onerato audent templis pedem inferre.

Mane somno defunctæ Abiponenses fœminæ humi sedentes maritorum sibi assidentium capillos concinnant, torquent, ligantque. Fasciculus setarum ex apro, vel ursi formicarii cauda illis pro pectine, pro calamistro est. Comam natura crispam apud Indos rarissime invenias, arte crispatam nunquam. Tardissime, & non nisi decrepiti incanescunt; calvescunt paucissimi. Illud memoratu, risuque dignum, quod Abipones, Mocobii, Tobæ &c. nullo sexus, vel ætatis discrimine crines a fronte ad verticem usque evellant ea ratione, ut calvitium tres fere digitos latum in eorum sincipite videatur, quod illi *Nalemra* dicunt, nationisque suæ nobilissimum, & quodamodo religiosum insigne arbitrantur. Nam & re-

recens natis infantulis Præstig atoris, præstigiatricisue manu (Hi enim veteratores & medicorum & Sacerdotum officio apud illos funguntur) coma sincipitis resecatur: Quæ cerimonia parentibus tantum cordi est, quantum Hebræis masculorum circumcisio, baptismusque Christianis, videturque mihi ab antiquissimis Peruvianis in hos Paraquariæ barbaros manâsse; Illis equidem Solenne fuit prolibus bimulis comas primas rescindere acuto silice, cultrum supplente. Id a consanguineis cognationis ordine sibi succedentibus peractum, eodemque prorsus tempore sic initiato infanti nomen inditum fuit. Hunc attondendi sincipitis morem extra Americam quoque gentibus aliis antiquissimum fuisse, ne crines in prælio obessent, ex Plutarcho patet, qui in Theseo hæc habet: *Verum cum pugnacissimi essent Germani, & cominus certare cum hoste præcipue didicissent - - - igitur ne ex crinibus occasionem adversariis se invadendi praeberent, eos tondebant.* Quamquam Francos illum crinium apicem in fronte sparsisse legimus, ut præliantes viderentur hosti terribiliores.

Id præterea in more positum apud Abipones, ut viduæ, non sine multo fæminarum planctu, virorumque compotatione, caput radatur, & cucullo, qui e cannabinis Caraquatà filis cinerei, atrique coloris est, tegatur, quem abjicere nefas prius, quam ad novas denique nuptias pervenerit. Viduo multas inter cerimonias coma decurtatur, illiusque capiti galericulus retiformis illigatur, qui non, nisi, postquam rursus crines adoleverint, dimittendus. Ad luctum de Caziquio mortuo contestandum viri omnes Cæsariem rescindunt suam. Apud Quaranios Christianos pæna probrosissima, & ignominiæ plena putatur, si quam malæ frugis fœminam capillorum

spolia-

ſpoliatione multaverint. En! quot Crinium viciſſitudines, quantæ metamorphoſes apud barbaros! Verum nullus ſim, ſi non plures apud cultiſſimos Europæos videantur quotidie. Quot capita, totidem capillorum formas, & ſingulis bienniis novas inventiones videmus, ridemusque. Maximum, quin unicum quorundam negotium capillus, de quibus cum ſeneca auſis dicere: *Quis eſt iſtorum, qui non malit rempublicam turbari, quam comam ſuam? Hos tu otioſos vocas inter pectinem, ſpeculumque occupatos? Nemo illorum, qui non comptior eſſe malit, quam honeſtior.* L. de brevitate vitæ c. 11. Formam, quam liberalis natura indidit Abiponibus, expoſui. Jam, quibus eam modis corrumpant, reſtat dicendum.

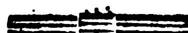
CAPUT IV.

De avitis, communibusque formæ corruptelis.

Pulchritudinis cura barbarorum etiam mentibus innata. Aſt hunc in finem mediis utuntur, quibus pulchritudo omnis profligatur. Abipones profecto ornare ſe dum volunt, ſe turpant, fædantque maximopere. Puellas, puellosque elegantes paſſim inter illos videas, apta figura membrorum, coloris, ſermonisque ea ſuavitate præditos, quam multi invideant Europæi. Verum hæc illorum venuſtas fluxa eſt, ac ut in floribus, exiqui ævi, dum enim adoleſcunt, mar-

marcescunt. Nativa equidem illorum elegantia stigmatibus, aliisque, quos referre aggredior, trecentis modis aboletur. Europæorum quam multi pulchri esse desinunt, dum exterorum avidi imitatores peregrinos, semperque novos comendi corporis modos venantur. Abipones formam depravant suam, visuque terribiles esse incipiunt, quia antiqui moris tenacissimi, & avitis majorum suorum sanctionibus ad amentiam usque devoti. Illorum enim exemplo vultum notis variis insigniunt suum, quarum aliæ utrique sexui communes, fœminis propriæaliæ. Spina acuta carni insculpuntur, inspersoque vulneri recenti cinere nigrescunt, ac fiunt perennes. Crucis figuram fronti impressam, duas lineolas ad oculi utriusque angulum, aures versus protensas, quatuor præterea lineas transversas, ac craticulæ instar cancellatas supra nasi radicem inter supercilia pro insignibus velut gentilitiis vultu circumferunt omnes, & per illa a nationibus cæteris internoscuntur. Hos figurarum ductus spinis exarant vetulæ non soli cuti, sed vivæ carni impactis, quos cinis, ut dixeram, vulneribus cruore manantibus inspersus nigros reddit, nullo, aut modo aut tempore unquam delendos. Hæ quid figuræ denotent, quid portendant, nescio, nesciuntque ipsi, qui his signantur, Abipones. A' majoribus se suis hunc accepisse ritum, id solum nôrunt, & illis satis est. Plurimæ Americanorum nationes vocabulo, quo crux significetur, penitus Carent. Hinc dum Christianis sacris initiati crucis se signo muniunt, latino nomine *Crux*, vel Hispanico *Cruz* utuntur, quod tamen alii aliter corrumpunt. Indi Peruviani lingua Quichua dicunt: *Cruspa*. Quaranii: *Cruzù*. Chiquiti: *Curuzis*. Zamuci, & qui eadem linqua loquuntur, Ygaroñi, Kaipotades, Karaoi, Tunachi, Ymonii &c.: *Curuzirè*.

Lu-

Lules, Isistines, Vilelæ *Crux* Hispanorum more rite enuntiant. Plures tamen Paraquariæ populi vocabulo sibi proprio crucem significare nôrunt. Hanc vocant Abipones: *Likinránala* Mocobii *Latizenranran* Tobæ: *Lotisdagáñadac.* Mataquayi, seu ychibachi: *Lekakilús* - Mbayæ: *Nikenága.*

Non solum vidi crucem Abiponum singulorum frontibus insculptam sed & Cruces nigras rubris multorum e lana vestibus intextas. Id mirandum sane vel hoc ex capite, quod Christi religionem nondum edocti hoc præstiterint, cum nec significationem, nec merita Sanctæ Crucis perspexerint. Fors ex Hispanis Abiponum, vel ex Abiponibus Hispanorum olim Captivis Crucis venerationem aliquam, vel virtutem cunctis saluberrimam didicere. Quid si dicamus, hanc Crucis apud Abipones expressionem Hispanorum in Americam adventu longe antiquiorem? Illud certum, Crucem ex splendido marmore, quod alii jaspidem cristallinum vocant, sculptam apud Incas Peruvianos Reges magno in pretio, & fors etiam veneratione quondam fuisse. Longitndine tres ulnæ partes, latitudine tres digitos, totidem crassitudine æquabat. Omnes anguli fuere pares, splendorisque eximii. Insigni artificio crux illa constat, sed a quo artifice, quotempore elaborata, unde allata sit, passim ignorabatur. In palatio regio urbis Cusco, & in loco sacrato, quem Huaca appellarunt, servata est semper, ab Hispanis dein' Peruvii expugnatoribus, quibus crux pretiosa cum Regiis thesauris in prædam cesserat, ad ejusdem urbis templum princeps translata. Mihi verisimillimum videtur, crucis seu notitiam, seu æstimationem ex Peruvio in vicinam Paraquariam, ut ritus alii, illatam fuisse, dum Indorum Peruvianorum

quam

quam plurimi Hispanorum metu in illam provinciam commigrârunt. opportune mihi in mentem venit illius, quod Nicephorus l. 18. c. 20. refert: Turcas a Cosroe Persarum Rege missos Constantinopolim, qui crucem frontibus suis inustam ostentabant. Rogati, eccur signum, quod non colerent, fronte gestarent? respondere: Edoctos se a Christianis crucis insigne ad pestem arcendam valere, dictique veritatem luculenter expertos se fuisse. Pia hæc crucis stigmata ex Christianorum institutione frontibus Turcarum impressa etiam Paulus Diaconus memorat; & Cardinali Baronio teste ad annum quingentesimum nonagesimum primum sacra, hac industria Turcæ tunc a peste immunes exstitere. Jacobitæ, Jacobi Syri hæretici sectatores circumferebant signum crucis frontibus candente ferro inustum, ut refert Joachimus Abbas in appendice nationum Christianarum. Dictum S. Joannis Baptistæ: *Ipse vos Baptizabit in Spiritu Sancto, & igni.* Matthæi 3. c. v. 11. perperam intellectum a Jacobitis illorum hæresi ansam dederat; Nam crucis figura ignito ferro frontibus catechumenorum inusta apud eos pro baptismo fuit. Tranquillis Ecclesiæ temporibus dum Christiani veteres Christi religionem impune profitebantur, Christi nomen manibus inussere suis, ut sancitus testatur. Quid, quod & Afri Alarues, etsi religionis Christianæ ignari crucem brachio impressam gesserunt. Eandem brachiis inustam suis pleríque nautarum Hispanorum, Lusitanorumque, quod ipse spectavi toties, habent eum in finem, ne a Mauris in captivitatem abducti Christianos se esse possent inficiari. Ast quo fine barbari Abipones & frontibus, & sæpe vestibus crucis figuram impresserint, ultro fateor me ignorare.

puellis sævitiem, ita habilitatem illarum in istis pingendis suspexi. Nam figuras alias atque alias mira lineamentorum proportione, punctorum varietate, ac ductuum utraque in maxilla æqualitate exprimunt curatissime, quin tamen alio præter spinas variæ magnitudinis utantur instrumento. Quot fœminas Abiponenses videris, totidem figurarum variationes earum in vultibus deprehendes. Quæ maxime picta, plurimumque compuncta aculeis, hanc noveris esse patritiam, ac nobilissimo loco natam. Illam vel captivam, vel plebeji generis esse nil dubitaveris, quæ ternas duntaxat, quaternasve vultu lineolas nigras circumfert. Apud Thraces quoque nobilis fœminæ insigne fuisse faciem stigmatibus compunctam, refert Herodotus l. 5. aitque, Ignobiles pura facie fuisse, & nullis notis impressis insignitâ. Idem Dio Prusæus in oratione 14. confirmat: Christiana postquam disciplina Abiponum in coloniis radices fixit, eliminata nobis suasoribus ferali hac consuetudine eam fœminæ retinent formam, quam unicuique natura impressit. Dolendum sane, mirandumque, quod Europææ a cunabulis Christianæ fuci, ac pigmentorum abusu ridiculas se reddant iis, quibus student placere. Dum pinguntur equidem, venustatis nativæ jacturam faciunt perinde, ac Americanæ, dum spinis compunguntur. Color sanguine diffusus, non fuco adscitus laudem feret, oculisque probabitur spectatoris.

CA-

CAPUT V.

De labiis, ac auribus barbarorum perforatis.

Præter hæc vultus stigmata aliis quoque utuntur ad se se, ut quidem putant, ornandos, re tamen ipsa ad formæ humanæ extinctionem; Artubus enim suis jam mutilatis, jam pertusis ab hominis ad bestiæ figuram videntur abiisse. Abiponibus, ut plerisque omnibus per Americam Indis, solene fuit quondam vel ferro ignito, vel arundine acuta labium inferius terebrare. Parato sic foramini arundinem alii, alii tubulum ex osse, vitro, gummi, vel flavo ære, quod ab Hispanis accepere, conflatum rostri instar insertum circumferunt. Solis maribus, vix dum etiam septennibus, is ornatus permittitur, nunquam fœminis. Apud Abipones recentiores mos hic exolevit dudum, viget tamen nostra adhuc ætate inter Quaranios sylvicolas, inter Mbayas, Quanas, Payaquas &c. Ob immanem labii appendicem ab Abiponibus *Petegmek* dictos. Hi elegantissimi, ornatissimique sibi videntur, dum fistulam æneam, quæ calami scriptorii diametrum æquat, longitudine spithamam excedit, e labio ad pectus protensam non sine ostentatione gestant, Verum hoc pulchritudinis imaginariæ instrumento Europæis advenis formidabiles se reddunt; Nam vasta proceritate tumidi, coloribus e succo variis totum corpus picti, crinibus colore, qui sanguini simillimus, purpureo tinctis, ala ingentis vulturis uni auricularum affi-

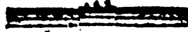
affixa, globulorum vitreorum faſcibus per collum, per brachia, genua; & ſuras; relucentibus, tabacæ fumum ex prælonga arundine haurientes foro inambulant, omni ex parte terribiles viſu formæ.

Quod labii pertuſi hiatui inſeritur, cujuscunque demum ſit materiæ, *Tembetà* vocant Quaranii, & quamdiu religionis expertes nemora pervagantur, adhibent ad unum omnes; Aſt hunc labii appendicem abjiciunt ad Romana ſacra in coloniis traducti, labii foramine, quippe quod nec lateribus, cæmentoque claudi, neque ulla arte coaleſcere unquam poteſt, ſolo remanente, per quod, dum colloquuntur, ſaliva ubertim profluit aliquando, & in enunciandis rite vocibus tantillum impediuntur. Indi plebeji omnes, quos in ſylvis Mbae bera detexi, & adoleſcentes, & adulti arundine tenui, curtaque pro *Tembeta* utebantur; Trium Caziquiorum vero illud ex gumi, ſeu reſina aurei coloris fuit. Vitreum eſſe, primo aſpectu juraſſem. Sole pluſculum exæſtuante gumi illud nobile ex arbore Abati timbaby copioſiſſime emanat, & in ſubjectos tembeta, crucis, globuli, alteriúsve, quam expreſſam cupiunt, figuræ modulos effunditur ſenſim: Aura, accedente lapidis inſtar induratur, nullo humore liquandum: vitri tamen inſtar pellucidum manet. Ni enim hæc reſina arboris Abatitimbay inſigni duritie polleret, tembetà ex illa conſtans barbarorum labio diebus integris inſerta, ac ſalivæ ſemper innatans molleſceret denique, & diſſolveretur. Dolui ſæpe hoc gumi pretioſiſſimum ex America non afferri, artificibus Europæis vario uſui futurum.

Ne-

Neque putes unicum esse apud Barbaros labii terebrandi modum. Anthropophagi enim, quos Hispani Caribes, Quaranii Abaporú dicunt, venandis, devorandisque hominibus per sylvas occupati inferius labium non pertundunt, sed ad oris longitudinem scindunt adeo, ut vulnere in cicatricem coeunte duplici bucca instructi videantur. Sparsi per nemora oberrant, a nostris hominibus non sine periculo ad religionem persuadendam saepe, sed frustra conquisiti. Caro humana ab Indis Brasiliae, Paraquariaeque prope omnibus cupedias inter quondam numerabatur. Multi illorum Christianae disciplinae nostris in oppidis dudum assuefacti, quamcunque seu bubulam, seu ferinam carnem prae humana sibi insigniter fastidiosam, insipidamque videri, hujus desiderio ardere se, fatebantur interdum. Mocobios, Tobàsque adhuc barbaros fame urgente, aliae si desint dapes, humanis etiamnum carnibus vesci, novimus. Istorum centuriae aliquot Abiponum in conceptionis oppido Caziquium Principem Alaikin in campis remotioribus cum suorum turma rusticantem, compotantemque sub diluculum per insidias oppressere. Pugnatum est acriter aliquamdiu. Abiponibus sauciis fuga dilapsis Alaikin cum sex commilitonibus in acie caesus, assatus subinde, devoratusque a famelicis victoribus fuit, qui opiparo hoc epulo egregie refecti, ovantesque abiere. Puer quoque Abipon duodenis, ad mensam nobis famulari solitus, ab iisdem barbaris tunc jugulatus, & vitulinae carnis instar absumptus mensae cupedias auxit bellariorum loco. Vetulam tamen Abiponensem multis vulneribus ibidem trucidatam in campo reliquerunt intactam, quod illius caro jam durior, nullique proin usui esset *Cacbèrgaié Lpabé Chigàt eyga, tan la ybòt*, ut Mocobiorum quidam, pugnae,

 men-

mensæque illius particeps, biennio post mihi multa hac super re sciscitanti reposuerat. Hæc occasione anthropophagorum, qui labium cæterorum more non terebrant, sed ad buccæ mensuram secare consueverunt. Jam de aurium ornatu, vel rectius, cruciatu pauca.

Inaurium usus ut antiquissimus, sic apud nationes varias varius, apud Americanos plerumque ridiculus, sæpeque incredibilis est. Missis reliquis, quæ hoc de argumento in mentem veniunt, de Abiponibus meis duntaxat dissero. Auriculæ pueris æquè, ac puellis teneris perforantur. Virorum plerisque nullus inaurium est usus; seniores tamen nonnulli cornu bubuli, ligni, ossis frustulum, fila lanea varii coloris, nodulum e cornu fictum auribus perforatis insigunt. Conjugatarum mulierum vix ulla inauribus caret. Illarum figuram accipe. Folium palmæ prælongum duos digitos latum in spiram convolvunt (uti ligularum sericearum volumen esse solet) quæ peripheriam majoris hostiæ, qua in sacrificio utimur, aliquando excedit. Auriculæ pertusæ foramini lignellum majus semper majusque intruditur. Qua industria annis procedentibus illa auriculæ cutis adeo extenditur sensim, amplificaturque foramen, ut illam ex palmæ folio spiram, quanta quanta est, arctissime circumplectatur, & ad humeros prope defluat. Ipsum palmæ folium inspiram convolutum vi elastica, qua pollet, auriculæ foramen magis indies, magisque dilatat. Exaggeratam, cave, putes hanc spiræ magnitudinem, auriculæque capacitatem. Hisce, quibus ad scribendum utor, oculis, vidi quotidie innumerabiles fœminas monstrosa hac inauri oneratas, quin & viros aliarum nationum permultos. Nam & barbarissimi Oaèkakalòt, & Tobæ,

alii-

aliique extra Paraquariam Americani populi iisdem prorsus, quibus Abiponenses fœminæ, inauribus superbiunt. Ferdinandus sextus Rex Catholicus historiam fluminis urinoco a nostro Patre Gumilla scriptam avidissime legerat. Incidit forte in libri paginam, ubi refert, barbaros quosdam pro locandis inauribus tanta auricularum foramina habere, ut globus eburneus, quo in tabula (vulgo Billard) rudiculis luditur, comode per illa transmitti possit. Tunc enimvero subridens Monarcha: videtur mihi vir bonus poetam, non historicum agere aliquando, exclamavit. In has voces erupit Rex non de historici fide, reique veritate hæsitans, sed novitate tantarum inaurium attonitus Indorum stultitiam demirans. Matritensium tamen aliqui hoc Regis dictum cuipiam ex Paraquaria advenæ ogganniebant, amice illi insinnantes, fabulam interdum pro historia ab Americanis vendi Europæ. Verum de rei, quam Rex prope incredibilem duxit, veritate certissimus Paraquariensis reposuit: Patrem Gumilla verum, sed parum scripsisse de imani inaurium mole; Auricularum foramina multo ampliora varias apud Paraquariæ nationes se vidisse. Nosque omnes, quotquot inter barbaros illius provinciæ versati sumus, idem vidimus quotidie, & verissimum uno ore testamur. Æthiopes ex insula Madagasgar in Paraquariam adductos inauribus nihilominoribus uti, ipsus in valle calamuchita spectavi. Quaranicæ mulieres annulos ex ære, qui tres aliquando digitos diametri habent, non auricularum foramini inclusos, sed ex illo pendentes gestant Europæorum ritu.

Inaurium multiplicem usum, ut multa alia, Paraquarii didicisse videntur ex vicino, & Australi Americæ dominante Peruvio. Illius Rex clarissimus,

legislatorque Inca Manco capac in benevolentiæ significationem subjectis sibi populis facultatem olim impertiit, exemplo suo aures perforandi suas ita tamen, ut aurium foramina altero tanto minora essent, quam illa, quibus ipse uteretur. Pro provinciarum varietate varias singulis populis inaures assignavit: Hi perforatis auribus infigebant ligni particulam; Illi fasciculum lanæ albæ, qui mole sua pollicem non excederet; Isti juncum; Alii arboris corticem. Tribus nationibus auricularum foramina solito ampliora indulta. Quot quot stirpis erant Regiæ, pro inauribus annulos latissime patentes adhibuere, qui ex longa fascia suspensi ad pectus porrigebantur. Paraquarii Peruvianorum olim imitatores progredientibus seculis varias demum, alias aliis magis ridiculas inaurium formas excogitarunt, quarum nullam Europæus sine risu spectaverit. Hæc aures terebrandi consvetudo, ut divinis e literis patet, mundo prope Coæva, nationibusque prope universis communis erat, quamvis diversa apud plerosque inaurium figura, significatioque. Indis orientalibus, Persis, Atheniensibus nobilitatis insigne fuit auris perforata, cui jam aurum, jam gemma, jam ebur ab opulentioribus appendebatur, ut Arrianus de gestis Alexandri adnotavit.

Cum Abipones superciliis, ciliisque nudent oculos, labia, auresque pertundant, faciem spinarum aculeis compungant, totque figuris insigniant, barbæ lanuginem e mento evellant, comæque ingentem portionem e sincipite, vehementer mirabar sæpius, quod nasum intactum, illæsumque conseruent, cujus cartilaginem Afri, Peruviani, Mexicanique olim perforarunt, monileque aliquod foramini inseruere. Patre Josepho Acosta Authore L. 7. Histor. C. 17. Tikorik Mexicanorum Rex Smaragdum insignem e naribus te-

rebra-

rebratis pendentem ostentabat. Brasili jam a prima ætate non labium inferius modo, sed & alias faciei partes perforant, illarumque hiatibus lapillos vulgares prælongos inserunt, tetro sane, ut Maffejus noster L. 2. Histor. Indic. ait, spectaculo! opus tessellatum, vel Mosaicum dixeris Brasilorum vultus. Sed his liberaliores fuere Parthi in se deformandis, qui ornatus gratia omnes prope corporis artus perforarunt, illisque lapillos, grana pretiosa inseruerant Tertulliano teste L. 1. de cultu Fœmin. C. 10. Si Diodoro siculo L. 4. C. 1. fides, etiam fœminæ Æthiopum ad Arabiæ fines labia terebrata pro vultus ornamento habuerunt. Ex his liquet non solos Americæ barbaros stigmatum variorum usu desipuisse. Diversissimi tamen diversis populis erant horum stigmatum fines, ac significationes. Apud Thraces, teste Herodoto L. 5. apud Dacos, & Sarmatas juxta Plinium L. 22. nobiles his stigmatibus designabantur interdum: sæpe alias servi, ut pecoribus Domini sui nomen inuritur. Quandoque Æthiopum frontibus, qui e fuga retracti, vel ingenio suo fugaces putantur, Hispani heri primam nominis sui literam candenti ferro imprimi curant. Vegetius L. 2. C. 5. *Victuris in cute punctis milites scriptos*, ait. Quod de militiæ tyronibus belli imperatoris nomine notatis intelligendum putat Justus Lipsius L. 1. de Milit. C. ultimo. Apud Hebræos idololatriam olim denotabant stigmata. Hinc 3. Reg. 18. V. 28. de Baalis sacrificulis: *Incidebant se juxta ritum suum cultris, & lanceolis, donec perfunderentur sanguine.* Ethnici equidem, dum sacra faciebant Magnæ matri, Bellonæ, Dianæ, corpus dilaniabant, perfodiebantque suum modis, instrumentisque variis, impresso jam fronti, jam volæ manus, jam cervici stigmate. Id quod C. 19. levitici interdicitur Judæis: *Neque figuras aliquas, aut stigmata facietis vobis.*

Sæ-

Sæpe tamen alias notæ corporibus impressæ gentis originem, patriamque prodidere. Affirmat Herodotus L. 4. Lybies, ut e Trojanis ortos se probarent, quædam stigmata corpori inurebant suo, ex quo infertur, apud Troes eiusmodi stigmatum consvetudinem olim viguisse. Britanni quoque veteres tota corpora pungebant, expingebantque figuris variis, Cæruleo colore imbutis, ut Julius Cæsar L. 5. de bello Gallico, & Herodianus L. 3. meminerunt. Quod Martiali argumentum præbuit epigrammatis 54. L. 2. Claudia cæruleis cum sit Ruffina Britannis edita, cur latiæ pectora plebis habet? Abiponibus certe illas vultus picturas, punctiunculasque eum maxime in finem familiares esse, ab aliis ut nationibus se dignoscerent, majorumque suorum institutis conformarent. Aliam ex illis causam exsculpsimus nunquam.

CAPUT VI.

De Abiponum firmitate, ac vivacitate.

Ridendi profecto, qui America nec eminus conspecta, Americanos promiscue omnes viribus uti parum firmis, corpore imbecillo, valetudine tenui esse, audacter magis, quam vere scripserunt. Id generatim affirmari haud potest. Pro cœli, regionis, victus, occupationumque varietate variat corporum habitudo. Robustiores utique experimur Europæos, qui saluberrimos Styriæ montuosæ aeres hauriunt, quam qui palustri Bannatus in planitie tertiana flavescunt.

Afri-

Africana mancipia navibus advecta Ulyssiponensi in foro pecorum instar venialia prostabant sæpe, me istic agente. Singulorum patriam expiscantur emptores, non nisi robustissimos sibi peroptantes. Ex Angola, ex congo, ex promontorio viridi, & maxime ex Madagascar insula oriundi certatim, avidissimeque deliguntur, quippe qui fidæ plerumque valetudinis, solertiæ majoris. Afros in regione, quam Lusitani la costa dela mina appellant, natos vix est, qui emat; Debiles fere sunt, segnes, & laboris impatientes, quia æquatori vicinissimi, ubi ventus aut nullus, aut brevis, aura tepida, imbres frequentes. Hac certe in vicinia ad Paraquariam navigantes malacia continua detenti, cœli æstu prope assi, calidisque imbribus quotidie aspersi ternas prorsus hebdomades hæsimus. Cui mirum sit, sub hoc cœli languescentis situ corpora item lanquida imbecillaque procreari, licet in aliis passim Africæ oris robustos, strenuosque populos reperiri noverimus. Ex hoc prona est ad longe, lateque patentem Americam, & ejus incolas conjectura. Illius provinciæ, quin singula provinciarum loca ut maximo terrarum intervallo a se distant, sic aeris, alimentorum, habitationum proprietatibus discrepant maximopere; Ex quibus alia, atque alia incolarum habitudo consequitur ita, ut hic debiliores, istic robustissimos deprehendas.

De Americanis aliis alii, per me, scribant, quibus, & quidquid visum fuerit. Nil repugnabo. De Paraquariensibus confidenter affirmo, nationes equestres, quas in chaco vidimus, pedestribus formæ concinnitate, corporum proceritate, virium robore, sanitate, vivacitateque ut plurimum præstare. Abipones sane corpore pollent lacertoso, robusto, agili & cœli injuriarum tolerantissimo. Obesum, vastaque ab-

abdominis mole gravem vix usquam reperias. Quotidiana equitatione, venatu, ludicris, seriisque certaminibus identidem occupati raro pinquescunt, quia simiorum more semper inquieti. Optimo humorum temperamento, fidaque idcirco valetudine gaudent, quam Europaeorum plurimi inviderent. Pleraque morborum genera, quae Europam seu cruciant, seu exhauriunt, ne de nomine quidem nôrunt. Podagra, hydrops, epilepsia, icterus, calculus, hernia &c. peregrina illis vocabula, & monstrorum instar. Caput nudum soli aestuanti objiciunt diebus integris, quin tamen de capitis molestia conquerenten ullum audias. Jurares illos sensus expertes, ex aere, vel marmore conflatos, cum tamen vel ista solis aestu incalescant. Siti per aridas solitudines diu ardentes aquas palustres, salsas, lutulentas, putres, amaras, quasquas demum deprehenderint, plenis hauriunt faucibus citra noxam. Carnem bubulam, cervinam, tigrinam, duram, semiassam, struthionum seu ova seu carnes, varia arborum poma immatura liberaliter in se ingurgitant, neque tamen stomachi languorem, aut alvi difficultates sentiunt. Cœlo saepe pluvio, aere perfrigido vasta flumina nando transmittunt citra viscerum, vesicaeque perturbationem, quae Europaeis natantibus molesta saepe, saepe, stranguria accedente, periculosa. Ephippiis duro è corio consutis insident producto in multas hebdomades itinere, quin tamen usque sessitando vel extimam cuticulam offendant. Ad fulciendos pedes stapede nullo, equis fere succussatoribus utuntur, post equitationem tamen horis pluribus non interruptam nullum corporis exagitati, fatigatique indicium in ullo horum observabis. Gelido strati in cespite, non raro, dum subitus ingravescit imber, aquis prope innatantes noctem agunt, quid tamen rei

Co-

Colica ſit, quid arthritis, omnino ignorant. Utriusque periculum ſubeunt Hiſpani, aquis pluviis diutius madefacti; Hæ cuti illapſæ, neſcio, quam peſtem toti afflant corpori in America, ſæpe animi defectionem, ſyncopen, aliquando puſtulas, ulceraque producunt. Vidi frequenter Hiſpanos milites in templo exanimis ſimiles corruiſſe, quia per viam ab imbre pertinacius conſperſi. Abipones inter diuturnas toties pluvias ſub dio dies, noctesque complures perſtant incolumes, quia ſemper pedes nudi; calceatis equidem plus quam nudatis pedibus officit humor ex pluvia contractus, qui, cum, unde expiret, exitum non inveniat, introrſum ſerpens oſſa, nervosque penetrat, ac reliquum peſſime afficit corpus. Ad hanc perniciem cavendam ſolenne fuit nobis equo iter facientibus, pluvia invaleſcente pedes calceis, tibialibusque nudare protinus. Verum in ſcyllam ſæpe incidimus, vitantes Charybdim. Timendum erat equidem, ne equo ceſpitante pes nudus ligneo ſtapedi allidatur, offendaturque. Sed audi reliqua, quæ ad Abiponum firmitatem probandam, faciunt.

Si quæ forte ſpina plantæ pedis infigatur, illamque confractam nec digitis aſſequi, neque evellere queant, portiunculam carnis, cui ſpina inhæret, ipſam ſerena fronte cultro exſcindunt. Hoſtem, vel remotiora ſpeculaturi loca utroque pede equi dorſo inſiſtunt. Arbores, nubibus minantes, conſcendunt; illarum in ramo quieti conſident, ex abditis illic alveariis mel exempturi, nullo unquam vertiginis aut ſenſu aut periculo. Ad colonias noſtras translati, ſecuris, aratrique tractatione, cui ſcilicet nunquam inſveverant, defatigati dum a viribus defici, dum ſudore diffluere, ac æſtuare corpus advertunt ſuum: Sanguis mihi iraſcitur jam *la Yitichigui* Yauigra, ex-

cla-

clamant. Ad hunc placandum in promtu illis est remedium: cultrum in suram altissime demergunt, profluentemque inde cruorem lætis spectant oculis aliquamdiu, eumque applicata vulneri gleba sistunt denique, ac se jam revixisse, bene sibi esse, voce hilari fatentur: *là rioamcatà.* Jam bene valeo. Adeo in fundendo, quasivero alienus esset, sanguine prodigi, ac fere nimii sunt non valetudinis duntaxat, sed & gloriæ desiderio. Nam publicis in compotationibus spinarum fasciculo, vel acutis Crocodilorum e dorso ossiculis pectus, brachia, linquam, & — sed pudet dicere, crudeliter compungunt multa cum sanguinis effusione. Idque certatim factitant, ut fortitudinis famam adipiscantur, ut sanguinis, dum cum hostibus res est, fundendi metum per spontanea vulnera deperdant, ut cutem densis cicatricibus obductam telis reddant impenetrabiliorem. Septennes pueri, parentum imitatores, spinis perinde in sua sæviunt brachiola, cicatricesque ostentant copiosas, magnanimitatis scilicet ætate majoris documenta, ac belli, ad quod a teneris educantur, præludia. Ritus hic semet vulnerandi utut barbarus in barbaris tamen, qui militiam profitentur, vix non probandus. Nam, ut Vegetius rei militaris apud Romanos magister C. 10. folio mihi 66. scripserat: *Qui ante longum tempus, aut omnino nunquam videre homines vulnerari, vel occidi, cum primum adspexerint, perhorrescunt, & pavore confusi de fuga magis, quam de conflictu incipiunt cogitare.*

Non nullos macie confectos, de tabe, hecticave suspectissimos siliquæ Græcæ esu, potuque quotidiano vidimus convaluisse. Morbo interdum atrociore correpti, periculosissime sauciati parabili plerumque remedio brevissime consanescunt, & sæpe nullo, canum instar. Multos eorum vario telorum genere perfos-

fos

ſos trajecto latere, oſſibus, coſtisve confractis ægre ſpiritum ducentes, ſanguini multis e vulneribus mananti immerſos exhorrui, ſpirantia mortis ſimulacra. Paucis poſt hebdomadibus eosdem incolumes equo procurrentes jam, vel compotantes dum forte viderem, quidni eorum ſanationem corporum firmitati tribuendam putarem, cum medicis illorum, medicamentisque futilibus neutiquam poſſem. Variolas, morbillosque unicam prope, qua America exhauritur, ac calamitoſiſſimam eſſe peſtem quis ignorat? Corripiuntur ea Abipones, ut cæteri Indi, at pauciſſimi extinquuntur; quamvis eo morbo laborantes negligentius certe, quam reliquæ nationes, ſibi caveant. Sanguinis nempe, ac humorum temperies melior ſaniem nec tantam in illis, neque tam exitialem progignit. De variolis alio loco plura. Plumbeis vulnerati globis, quin eos e' corpore evelli ſinant ſuo, annos plurimos vivunt, valentque; Plumbum ſeu brachio, ſeu pedi impune inhærens, ceu firmitatis ſuæ monumentum nobis oſtentarunt ſæpius, manibusque tangendum noſtris obtulere. Quod quidem novitatis nihil, admirationisque adfert medicis. Teſtatur enim Bartholomæus Maggius in diſſertatione de Vulneribus, plumbum alterius in corpore per triginta annos ſine dolore detentum ſe vidiſſe. Horſtius medicus familiariter novit virum nobilem, qui ultra quadraginta annos ſine notabili incommodo globulum plumbeum in talo circumferebat. Illud memorabilius, globum ſclopetarium, niſi cor feriat, vel caput, raro lethalem eſſe Abiponibus; Quin illorum Caziquius præclarus Kaapetraikin glandem ejusmodi fronti ſuæ ab Hiſpano impactam citra diſcrimen excepit, provectiſſima jam ætate ab infenſis ſibi Mocobiis iter faciens per inſidias oppreſſus, cum ſex commilitonibus ſuis haſta trucidatus, devoratusque eſt, me in con-

 cep-

ceptionis oppido id temporis agente. Hæc mecum reputans mirabar ſæpe, ignivomas Europæorum fiſtulas tantopere a barbaris formidari, rariſſime illis lethales. Sed nimirum ut pueri ignes fatuos, etſi innoxios, metuunt; Sic Indi plus nitrati pulveris crepitum, quam plumbi jactum expaveſcunt, quem caſſum toties, & aeri duntaxat timendum experiuntur. Militum enim Paraquariorum bombardæ nubibus ſimillimæ mihi videbantur, e quibus tempeſtate coorta fulgura plurima, lethifera fulmina pauciſſima excutiuntur. Hæc, quæ memoravi, ad Europæos de Abiponum robore convincendos, ni fallor, aliquantum valebunt. Neque enim mihi unquam probabitur illorum opinio, qui Americanis ſtupidum, hebetiorem obtuſioremque corporum ad percipienda incommoda ſenſum tribuere. Enimvero perſentiſcunt Abipones elementorum impreſſiones, telorum injurias, ortos inde dolores, ſed illorum ſenſu non fatiſcunt, non opprimuntur, ut plerique alii, ſeu quia ſanguinis, humorumque temperatione meliori, majori nervorum, artuumque robore gaudent, ſeu quia a pueris aſſveti ejusmodi incommodis dudum obduxere callum, ſeu quia militaris gloriæ appetentiſſimi negant ſibi dolere quiddam, etſi dolore afficiantur aliquando. Jam reliqua, e quibus Abiponum vigor, vivacitasque incredibilis eluceſcat, argumenta perſtringamus.

Illos raro calveſcere, incaneſcere ſero, ſuperius memini. Provectiſſima ætate vix denique conſeneſcunt, plantarum quarundam more, ſemper virides, vegetique. Summis laudibus, atque adeo admiratione proſecutus eſt Cicero libro de ſenectute Maſiniſſam Regem Mauritaniæ nonaginta annos natum, qui, *cum ingreſſus iter pedibus ſit, in equum omnino non aſcendit: Cum equo, ex equo non deſcendit. Nullo imbre, nullo*

fri-

frigore adducitur, ut capite operto sit. — — *Exequitur omnia Regis officia, & munera &c.* Quot Abipones decrepitos, totidem Masinissas, & Masinissa vegetiores tolerantioresque suspiceret Romanus orator. Suis vix fidem haberet oculis, dum videret senes prope seculares duodennis adolescentuli instar sine stapedum adminiculo in equum ferocem uno impetu assilire: Cœlo ardentissimo illi insidere horis, quin & diebus continuis; Mellis legendi gratia cellas arbores scandere: sub Jove jam frigido, jam pluvio iter prosequi, humi cubare; hostibus in acie obluctari, nullos, quos seu venatus, seu militia offert, labores recusare: Oculorum acie incredibili, auditu promptissimo pollere, dentibus integerrimis abundare: Solum annorum numero; non alia re à florentissimæ ætatis viro distinqui. Quæ quidem omnia, quamvis per omnem Europam rarissima, quid si Europæorum fide majora? Sine admiratione spectavi quotidie Abiponum in Coloniis, quæ senes juvenibus, præter ætatem, omnia similes copiosos numerabant. Si quis octogenarius vivere desinat, ceu in ætatis flore extinctus deploratur; Fœminæ viros plerumque vivendo superant; quia bello non absumuntur; quia suapte natura, humidiores cum sint, vivaciores esse solent. Centenarias vetulas, seculo majores tot Abiponum in solo invenias, ut illas admirari quidem, vix tamen numerare queas. Eandem firmitatem corporum, vivacitatemque pedestribus Paraquariæ nationibus non ausim asserere. Quaranii, Lules, Ysistines, Vilelæ, aliique Indi pedites Europæorum more morbos, senectutemque & sentiunt, & corporis habitu produnt suam. Illorum vita, ut Europæis passim usuvenit, jam brevior, jam productior. Paucos illorum seculares deprehendas, vel seculo propinquos. Operæ pretium fuerit, fontes, e quibus Abiponum vigor tantus profluat, indagare.

CAPUT VII.

Cur Abipones tam vegeti, & vivaces?

Vivida, vivaciaque corpora & parentibus debent suis Abipones, & Sibi. Profecto vigor juventæ per temperantiam conservatus in cæteram ætatem, atque adeo in ipsam sobolem derivatur. A morbidis enim languentibusque morbidos liberos procreari, experientia docet. Abipones toto, quo adolescunt, tempore lasciviam nesciunt, & licet indolis sint feruidæ, nullo libidinum genere labefiunt. Confabulationibus, ludis, facetiis indulgent, ast verecundiæ intra limites semper. Ipso, quo inter illos versabar, septennio nihil à me visum esse, auditum nihil, quod petulantiam, obscænitatemve oleret, asseveranter affirmo. Instinctu quodam naturali, sibi proprio, pudoris profanandi modos, occasionesque perhorrescunt pueri, puellæque: Has cum illis seu clam, seu palam confabulantes nusquam videas, nunquam in foro otiosas. Matribus domestico labore occupatis sociam navare operam, in deliciis habent. Armorum, equorumque exercitatione quotidiana adolescentes maxime capiuntur: In horum singulos bellissime convenit Horatianum illud: *Imberbis juvenis, tandem custode remoto, gaudet equis, canibusque, & aprici gramine campi.*

Aliarum nationum Indi brevioris sæpe, gracilis, & imbecilli sunt corporis. Multi eorum, antequam viri, marcescunt: Alii necdum senes misere consenescunt.

ſcunt, aut præcoci fato extinquuntur ante tempus. Cauſam quæris? dicam, quod ſentio. Multi miſeri, quia miſeris parentibus prognati: Alii, quia laboris onere oppreſſi, indumento, cibo, habitatione parciſſime inſtructi: Complures alii, quia a prima adoleſcentia in voluptates obſcænas effuſi laſciviendo vigorem naturalem exhauſere. *Libidinoſa etenim, & intemperans adoleſcentia effoetum corpus tradit ſenectuti*, ut Cicero Lib. de Senect. aſſerit. Quam multis eheu præmatura morte ſublatis epitaphii loco illud ovidii faſt. 1. quadraret: *Nequitia eſt, quæ te non ſinit eſſe ſenem.* Nuptiæ a juvenculis nimium acceleratæ non raro in cauſa ſunt, cur Indos reliquos Abiponibus vel infirmiores, vel minus vegetos, minus vivaces experiamur; Hi equidem, niſi anno trigeſimo quam vigeſimo propiores de conjugio vix cogitant: Raro fœminas quatuor luſtra nondum emenſas ducunt. Quod ſane ut ad conſervandum robur, ſic ad vitam producendam, ſobolemque robuſtiorem procreandam plurimum conferre, Philoſophi, medicique affirmant. Cur germani veteres tam vegeti, tam proceri, tam longi plerumque ævi? Tacitum de his diſſerentem audi: *Sera venus, eoque inexhauſta pubertas; Nec virgines feſtinantur. Eadem juventa, ſimilis proceritas; Pares, validæque miſcentur, ac robora parentum liberi referunt* Nil dubitandum a teneris parentibus prolem edi non robuſtiſſimam; Et cum corporis habitum animi affectio conſequatur, ut Galenus prolixe docet, mirum haud eſt, tales fœtus eſſe quoque ſenſu tenues, ac mente imbecillos. Bellicoſa hæc noſtra ætas cum homines & multos, & proceritate inſignes ſuis pro legionibus peroptet, præmaturas juvenum nuptias cohibere ſtudeat. Audiatur hoc ſuper argumento Ariſtoteles L. 7. politicorum C. 16. *Eſt adoleſcentum conjunctio* (verba illius ad apicem recito) *improba ad fi-*

 lii-

liorum procreationem. In cunctis enim animalibus juveniles partus imperfecti sunt, & fœminæ crebrius, quam mares & parva corporis forma gignuntur. Quocirca necesse est hoc idem in hominibus provenire. Hujus autem conjectura fuerit, quod in quibuscunque civitatibus consuetudo est adolescentes mares, puellasque conjugari, in eisdem inutilia, ac pusilla hominum corpora existunt. In partu quoque laborant magis puellæ, ac pereunt plures. — Masculorum corpora crescere impediuntur, si adhuc &c. &c. Hanc Philosophi sententiam mire probarunt Ægydius Romanus, & Albertus Magnus, rationibusque solidis stabilierunt. Proh! quoties parentes genere illustres, summoque loco nati, dum liberorum connubia nimium accelerant stirpis suæ perpetuandæ studio, hanc subito extinctam, seque sine filiis, ac nepotibus lamentantur. Si qua in re, in conjugandis filiis festinandum est lente parentibus, habita ætatis, viriumque ratione. Quod quidem consilium Abiponum, Germanorumque veterum exemplis prorsus conforme, de quibus Cæsar L. 6. de bello Gallico: *Ab parvulis labori, ac duritiæ student. Qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem. Hoc ali staturam, ali vires, nervosque confirmari putant. Infra annum vero vigesimum fœminæ notitiam habuisse, in turpissimis habent rebus.* A priscis illis, quos Cæsar laudat, Germanis quam alii sunt germani hodie! Sed aliud, quo Abiponum firmitati, proceritatique consulitur, præsidium videamus.

Matres suo, non alieno ubere proles lactant suas, idque nutricis officium in tertium fere annum prosequuntur. Quo quidem temporis intervallo a maritis abstinere eas omnino, ajunt. Id quod certe ad roborandos fœtus magnopere, si medicis fides, conducit. Nam Galenus L. 1. de Sanitate tuenda: *Ad-*

moneo, inquit, *quæ lactant proles*, *ut ab omni impuritate abstineant*; *Hac enim lac noxium efficitur &c. sanguis equidem melior* (in prægnantibus) *abit ad nutriendum fœtum; Hinc in uberibus lac modicum*, *& noxium remanet.* Infantes, qui a gravida lactantur, a Plinio dicuntur colostrati, a coagulato scilicet, & spongioso lacte pasti, destructique. Ad hæc confirmanda valet, quod Cinna Catullus in Libro de 20. consulibus refert: Cajum Fabricium virum cætera præstantem cum morbis insolitis per omnem vitam conflictatum esse vel ea de causa, quod a matre jam prægnante per quatuor menses fuerit lactatus. Quod discrimen a sua ut averteret filiola, illius nutricem vestalium in ædibus per triennium custodiendam dedit. Hæc, pluraque, quæ huc faciunt, alia adfert Petrus Justinelli in suo de educatione prolium commentario.

Ipsa quoque educatio multum habet momenti ut ad formandos mores, sic ad corpora Abiponum induranda. Nam, quod Quintilianus L. 1. institut. scripserat, mollis illa educatio, quam indulgentiam vocamus, nervos omnes & mentis, & corporis frangit. Dicti veritas nostris quotidie observatur oculis. Videmus equidem homines delicias inter, cupediasque suaviter educatos languere, molestiisque levissimis frangi; Rustico in mapali adultos laborum, belli, cœlique cujuscunque asperitatum tolerantissimos usque vigere, & valere. Abiponum educationem delicatam nemo dixerit. Vix natæ proles gelido, si ad manum sit, flumine abluuntur. Cunas, plumas, pulvillos, fascias, oscula, crepundia plane nesciunt. Levi ex lutræ pellibus lacinia tectæ, ubi sors tulerit, cubant modo, modo nefrendulorum more solum perreptant. Quoties equo faciendum iter matri, prolem in mantica, aprugnis e pellibus consuta, atque ex

ephippiis pendente una cum catulis, ollis, cucurbitis &c. collocat. Sæpe alias maritus lactentem filiolum matris e brachiis raptum equo imponit suo, oculisque liquida voluptate plenissimis equitantem spectat. Balnei gratia flumen pernatans mater parvulum pectori appressum suo manu tenet altera, altera ceu remo utitur. Majuscula si sit proles, flumini injicitur, ut natare discat, dum ambulare incipit. Puellos vix ab uberibus remotos raro sine sagittis, & arcu in forum prodeuntes videas. Aviculas, muscas, omne animalculorum genus insectantur. Solenne illis, ac volupe in scopum designatum collineare, quod militiæ præludium dixeris. Equo turmatim procurrunt quotidie, & cursus velocitate certant. Quæ omnia ad corporum integritatem, augmentumque incredibiliter conferre quis dubitet? Supersederent utinam Europææ matres violentis naturæ artificiis, blandimentisque, quibus ad infantulorum cultum abutuntur. Moderarentur utinam fascias, ac linteola, queis tenera prolium corpuscula ceu vinculis coercent, ac veluti carcere claudunt, næ! pauciores loripedes, varos divaricatis cruribus, compernes, gibbo onustos, pumiliones, imbecillos, morbidosque Europa nostra numeraret.

Abipones veste non corpori adstricta, sed laxa, & ad talos usque defluente utuntur, quæ corpus tegat, non oneret, neque premat, quæ adversus aeris injurias illud tueatur, quin tamen corporis expirationi obstet, vel sanguinis circuitionem moretur. Quod utique Europæis contingere necesse est, qui vestibus sæpe oppressi & collum, & pedes, & manus, & latera jam arctis indumentis, jam tot fibulis, tot cingulis, tot fasciis ornatus gratia constringunt, ipsumque adeo caput, ut plaustrum, adscititiis crinibus, tre-

centis crepundiis, appendicibusque oneratum quotidie circumferunt, certo valetudinis detrimento. Sapientes tot ad Orientem populi, quin & prisci germani fere amplum, laxumque indumenti genus sapienter maluerunt. Quid si illis vel propterea & corpora ampliora, & laxiora vitæ spatia obtigere? Qui incolumitati consultum suæ cupit, ut aliis in rebus, sic in vestitu illud curandum sibi putet: *Ne quid nimis*. Tenuitatem tamen vestium nimiam perinde valetudini perniciosam, arbitramur. Aere variante variant amictum prudentiores, ut nautæ vela. Ipsi Abipones barbari textis e lana vestibus contenti alias, ut primum Auster gelidior aspiraverit, pallium quoddam e lutræ pelliculis scite compositum arripiunt sine ætatis, sexusve discrimine omnes. Pellicea hæc vestis pallii, quo sacerdotes ad cantandas in templo vesperas utimur, aliquam refert similitudinem, & ab illis *nichigerit* vocatur à *nichibegè*, quod lutram significat.

Galenus libro de sanitate tuenda libere, vereque asseruit: *Maximum esse malum ad sanitatis custodiam quietem nimiam corporis, ac maximum bonum moderatam, & justam motionem esse.* Huic consonat Celsus L. I. C. I. *Ignavia corpus hebetat, labor firmat; Illa præmaturam senectam: Iste longam adolescentiam reddit.* Hinc veteribus Romanis quotidiano prope in usu palæstra, discus, saltus, luctatio, cursus, equitatio, pugilatus, pilæ ludus, natatio, venatio &c. fuere. Nil porro mireris, Abipones athletice valere, ac Macrobiorum instar multum vivere. Continuo in motu versantur. Equitatio, venatio, natatus illis quotidianus. Bellum, quod vel feris, vel hostibus inferunt, creberrimæ excursionis est causa. Flumina nando superare, arbores mellis gratia scandere, hastas, arcus, sagittas cultello elaborare, funes è corio texere, ephippia concinnare

frequens, & quod pedes, manusve fatiget, illis negotium. Quod si ab his vacationem sibi indulgeant, cursu certant equites, præmio proposito, quod, qui metam attigerit primus, victori cedit. Sæpe ipsi, quibus currunt, equi victoriæ præmium designantur. Familiarissimus item Abiponibus, quo pedites utuntur, Ludus alter. Illius instrumentum est lignum tres palmos longum, affabre baculi instar rotundatum. Illius extremitates crassiores, medium gracilius est: Ab illis Yüele, vel Hepiginraucatè, ab Hispanis macána dicitur, & Hungarorum Pusagan aliquomodo refert. Hoc lignum ad metam jactant nisu maximo ita, ut per intervalla terræ illidatur identidem, identidem in altum subsiliat eo fere modo, quo pueri hujates lapillos per fluvii superficiem vibrare solent. Quinquageni sæpe, sæpe centeni longo consistunt ordine, singulique, mutatis, vicibus, lignum jaciunt suum. Qui longius qui rectius jecerit, præmium, laudemque refert. Hoc ludo, quem a pueris in plures continuant horas, & oblectantur, & fatigantur incredibili corporis utilitate. Ejusdem ligni, quod ludi modo, modo belli instrumentum, ad hostium, ferarumque quassanda corpora frequens ac formidabilis usus est plerisque barbaris. Ignavi, oscitantesque nolunt cochleæ vitam vivere Abipones; Hinc neque aliorum more, qui otio torpent, culcitris, mensæ, tabulæ lusoriæ semper affixi, quique rarissime ad forum, vel campum prorepunt, cito, misereque computrescunt. Abiponenses fœminæ, etsi virorum ludis, certaminibusque equestribus interdicantur, rei domesticæ procuratione dies, noctesque distentæ vix respirandi, conquiescendique tantisper habent opportunitatem. Hinc masculus ille matrum vigor ad producenda fœtuum gigantea prope

cor-

corpora, hinc robur, vitæque diuturnitas tanta. Ex medicorum namque sententia, corporis exercitatio ac motus frequentior innatum calorem fovet, plethoram arcet, succos superfluos expellit, ac dissipat, artus agiliores reddit, promptioresque sensus, pulmonum spiramina promovet, nervos corroborat; corporis poros, & meatus per sudorem aperit, digerit alimenta, ac digesta excernit, corpus animumque convalescere facit. Aquas sine motu videmus putrescere. Aer sine ventorum impulsu, ingravescit. Ensis in vagina diu feriatus rubigine obducitur. Vestes diuturno situ squallent. Desidia, otioque cutis meatus in hominibus obstruuntur, humorum fluxiones invalescunt, morbi articulares, epilepsia, apoplexia, languor stomachi, cibi, atque ipsius adeo vitæ fastidium nascuntur. Has, quas medici desidibus minari solent, calamitates ignorant Abipones, quia desidiam, otiosamque quietem ignorant, nisi eam defatigati restaurandis viribus necessariam arbitrentur.

Victus quoque, cui hi assveverant, ratione illorum incredibiliter firmari corpora, vitamque ultra solitos limites produci, nunquam dubitavi. Quod Tacitus de veteribus Germanis scripsit, de illis scriptum puta. *Cibi simplices, agrestia poma, recens fera, aut lac concretum sine apparatu, sine blandimentis expellunt famem.* Carne quidem bubula, vel ferina plerumque assa, raro elixa vescuntur, ut sors tulerit. campus si venantibus feras neget, aqua suppeditabit esurientibus præter varii generis pisces, lutras, anates, porcos fluviatiles &c. Ex aere quoque aves non spernendi saporis, ex sylva diversas seu humi, seu in arboribus sponte natas, fruges famis remedia, accipiunt. Desint hæc omnia, sub terra, vel

vel aqua latentes radices pro esca passim adhibent. Piscium, præstantissimorum licet, esum sola illis necessitas persvadet. Carnem tigrinam, teterrimi quamvis odoris, tanti faciunt, ut siquis tigridem necaverit, illam in minutas portiones dissectam cum sociis partiatur, ne vel unus contubernalium suavissimo hoc, ut illi putant, gulæ irritamento careat. Vetus est medicorum querimonia, novis ciborum condimentis novo ex orbe allatis novos quoque morbos in Europam fuisse invectos, ut cocos plus obesse mortalium valetudini putent, quam pharmacopœi omnes prodesse unquam possint. Hæc in Abipones querela non cadit; Nam condimenta omnia nesciunt, dape simplici vescuntur. Acetum, uti & ipsi Hispani Americani, pessime aversantur. Salem, caprarum more, sitientissime appetunt, sed rarissime adhibent, quia sale, salinisque carent suis in terris. Hanc ut supplerent penuriam, fruticem ab Hispanis Vidriera dictum cremare solent, ejusque cineres, salsuginis aliquid habentes salis loco carnibus, tabacæque foliis, quæ vetularum saliva prius subacta mandunt, aspergere consveverunt. Verum cum hoc frutice, cujus cineres salis dixi supplementum, multa Abiponum contubernia careant, insulsis plerumque dapibus utuntur. Salis usum moderatum humanis corporibus esse saluberrimum, nemo negaverit, quippe qui noxios depascitur humores, arcetque putredinem; Salis tamen abusu crebriore oculorum obtundi aciem, succos meliores exhauriri, ac mordaces tum sanguini, tum cuti infestos progenerari, atque adeo urinarios meatus sæpe offendi, affirmant medici. Experti sumus in Paraquaria, equos, mulos, boves, ovesque in illis solum pascuis pinguescere, ubi nitri, vel salsuginis aliquid gramini admixtum; Hoc si absit, strigosa

eva-

evadunt pecora, & brevissime emaciantur. Sale conspersæ carnes perdurant, sed quo liberalius salitæ, eo citius putent, ac putrescunt, humore scilicet, in quem sal resolvitur, calori conjuncto putredinem accelerante. Si carnes bubulæ solo aere, si pisces solo ad ignem remotum fumo durentur, nulla salis vel mica accedente; ad menses plurimos citra noxam durabunt. Id meo mihi experimento certissimum, quin & barbaris omnibus. Dum e Paraquaria in Europam renavigavimus, con meatus noster tum carne salita, tum solo aere siccata potissimum definiebatur. Hæc, quia salis expers post quadrimestrem navigationem ad portum Gaditanum usque semper incolumis mansit, & boni saporis. Illa mox putrefacta, & vel a famelicis nautis in mare abjecta. Audi jam, quid ex his inferam. Abipones, licet sale rarius, parciusque utantur, cum bene tamen valeant, vivantque perdiu prope omnes, quidni suspicari liceat, salis abstinentiam plus ad corporum robur conservandum facere, quam illius, maxime si nimius sit, usum.

Diætam, cibi, potusque moderatricem tardæ senectutis, firmæ valetudinis, vitæque productioris fontem esse, pleno ore clamant medicorum, philosophorumque principes. His concors poeta Brittannus: si quis tarde cupit esse senex, cibo, ut medicina, modico utatur, ait. Abipones validos, proceros, vegetos, diuque superstites dixi iterum, iterumque, diætæ studiosos quis dicat? Bibunt, edunt, quando, quoties, quantum lubet. Haud definita illis prandii, Cænæque tempora. Prandent, si cibus præsto sit, dum evigilant. Horis omnibus ut esuriunt, ita comedunt; Modo dapes non desint, fames aderit semper. Quanto voraverint plus, tanto

cele-

celerius esurire illos diceres. Idque certissimum apud illos valetudinis integerrimæ seu indicium, seu remedium vulgo putatur. Oblatum sibi cibum si quis respuat, vel quia dudum satur, vel quavis alia de causa, mox ægrotus a circumstantibus proclamatur; *La oachiii*, *Chic rquenaie*. Jam ægrotat, jam non comedit, cum gemitu ajunt omnes, eumque moribundum vix non declarant. Voraces sunt Abipones, & ut Americani cæteri Carnibus se farciunt egregie, sed nullo valetudinis detrimento. Illorum stomachus equidem ut multi cibi, sic longæ inediæ patientissimus nec comessatione liberaliori, nec diuturna esurie labefactatur. Plurium mensium itinera nullo instructi commeatu suscipiunt. Nulla sæpe per viam alimenti congrui copia vel, quia nulla venationis opportunitas, vel quia hostis per insidias opprimendi consilio diu, noctuque iter præcipitant, vel quia hostem terga prementem fugientes ad tutiora festinant loca. Vacuo etiam aliquamdiu ventre, latrante quamvis stomacho incolumes semper, hilaresque famem confabulatione tranquillant. Commoti animi indicium nullum, nullam seu querimoniam, seu corporis jejuni ægrimoniam in illis deprehendas. Sed mox inediam toleratam solita voracitate pensare nôrunt, viresque restaurare. Cibi, potusque temperantiam longævitatis matrem, helluationem morborum, mortisque præproperæ radicem esse, haud nego; Novi equidem Sanctos solitudinum cultores complures quotidiana inter jejunia vitam ultra seculi unius spatium produxisse, fors & ulterius victuros, si liberalius corpus aluissent suum. Hos Christi heroes tamen parco, inopique victu senectutem tantam consecutos vix miror, quod semper cælibes, eidem semper loco affixi, motus, defatigationisque durioris expertes plerumque

que conquieverint. Neque Abiponum tantam vivacitatem tanta cum voracitate conjunctam demiror. Hi equidem mariti omnes, cursu, venatu, natatu, equitatione, militari labore propemodum quotidiano lassi ad vires recreandas obsonium amplius & poscunt, & facillime digerunt. Deflueret enimvero illorum vigor, vasta illorum corpora marcescerent, ni cibo copioso, ut flores affusa frigida, identidem recrearentur. A' me impetrare nunquam sane potui, ut credam, morbos plures intemperantia, quam inopia ciborum accersiri. Ut lampadem oleo deficiente sæpius, non superfluente exstingui videmus; Ita mihi persuasum, multo pauciores edacitate, quam inedia quotidie necari. Medici diætæ acerrimi defensores mihi utique repugnabunt; Ast vespillones, Abiponesque ad unum omnes in meam ibunt sententiam, scio. Quid, quod & Cornelius Bontekoe Batavus artis medicæ Francofurti ad Viadrum quondam magister suis in commentariis pertinacissime contendit: cibi parsimoniam magis, quam immoderationem humanis corporibus obesse, viamque certius ad tumulum sternere. Ejusdem prorsus sententiæ fuit Franciscus Bacon de Verulamio, qui in historia vitæ & mortis folio 80. ait: *Longæviores reperti sunt sæpenumero Edaces, & Epulones, denique qui liberaliore mensa usi sunt.* Aqua non semper dulcissima, nunquam fontana, semper fluviatilis, vel palustris, atque adeo plerumque tepida, vel calida, rarissime frigida Abiponibus sitis levandæ quotidianum est remedium, quidni & valetudinis eximiæ instrumentum? fluviatilem, pluvialemque aquam enimvero medici fontanæ præferunt, quippe leviorem, & particulis noxiis minus prægnantem. Frigidam finenses per omnem ætatem ne primoribus quidem labris delibant unquam. Nivem, gla-

cialem-

cialemque aquam multarum ægritudinum fontem plerique putant. Sed hoc ad medicos. Nives, glaciem, fontes, e quibus aquæ ſcaturiant, cellas ſubterraneas pro refrigeranda potione nusquam deprehendas Abiponum in territorio. Vinum quoque ex uvis expreſſum, vel arte Chymica e fructibus crematum, dum vivunt, omnino ignorant. Sed quamvis promactanda ſiti præter aquam nil adhibent, pro celebrando tamen prolis nobilioris natali, cognatorum funere, conſilio bellico, vel victoria, temetum hauriunt uno in loco collecti, quod vel ex melle, vel e ſiliquis Græcis affuſa aqua paratum, ac coacescens ebrietatem adfert quidem, ſed moderate potum incredibiles corpori præſtat utilitates. Nam & ſiliquas Græcas, & mel Sylveſtre ad vitam prorogandam, roborandamque valetudinem plurimum valere, paſſim affirmant. Mel, quaſi mortales immortales redderet, nectar divinum appellatur a Plinio. Illius ſeu eſu, ſeu potu moderato ſummam ſenectutem aſſecuti ſcribuntur Pythagoras, Antiochus medicus, Democritus, Thelephus Grammaticus, Pollio Romanus: Hic ſeculum vivendo exceſſerat. Rogatus ab Auguſto Cæſare, quo demum ſubſidio ætatem tam provectam attigiſſet: *Melle intus, foris oleo*, reſpondit. Vindobonenſes ephemerides anno 1770. 14. Februarii nunciarunt: In Smoleniz Hungariæ loco Comitis Chriſtophori Erdôdi juribus obnoxio Franciſcum Waſcho quatuor, ſupra centum annos natum obiiſſe. Ad extremum uſque diem & memoria, & tantis viribus pollebat, ut ſolus rhedam lignis onuſtam traxerit Vegetam, illius Senectutem crebro mellis uſui cumprimis tribuerunt, quem in finem ſemper apes dicitur aluiſſe. Abipones mel, quo ſylvæ omnes abundant, jam bibere ſolent perfrequenter, quid ſi inde tantus illo-

rum

rum vigor, ætas tanta? Sed utrumque etiam filliquarum Græcarum usui ex parte debent, quas tum siccas mandere, tum ex aquæ permixtione nativi caloris fermento vinescentes liberaliter potare consueverunt. Utrolibet modo dulcedinis sunt eximiæ, & luculentæ virtutis; Prostratas enim vires restaurant, corpus insigniter saginant, purgant pectus, recreantque, vi diuretica, qua pollent, vesicam celerrime, ac copiose exonerant, plures ægritudinum radices evellunt, calculo validissime obstant, doloresque nephriticos Europæorum mirifice leniunt. Illud experti de hac virtute me fecêre certiorem. Equos robustiores, sanioresque haud habet ampla Paraquaria, quam qui in Sancti Jacobi de storea territorio nascuntur, ubi siliquis Græcis, quæ istic copiosissimæ, per sylvas sparsi pascuntur potissimum, solideque pinguescunt. Verum noveris, siliquas Græcas, quæ in Paraquaria nascuntur, mole, & virtute plurimum differre ab illis, quæ seu ex Africa, seu ex Hispania afferuntur, & in Germania passim venales prostant, quamvis & istæ magnum in re medica locum habeant sæpe.

His adde: Abipones singulis prope diebus, ni rigidiore aura absterreantur, in obvio lacu, vel flumine lavari. Balneum certe apud antiquos maximi fuit usus, & eximiæ semper utilitatis. Dum enim undâ sordes absterguntur, cutis meatus patefiunt, & pronior, commodiorque redditur expiratio corporis, non mediocri valetudinis levamento. Equi, mulique Paraquarienses, uberrimo licet pabulo fruantur, macie, scabieque tabescunt, nisi flumen, locumve, ubi abluendi se opportunitas adsit, propinquum habeant. Pulveres enim cuti insidentes pinguedinem impediunt; Hinc ad illos excutiendos equi

Europæi strigili perfricantur diligenter. Sunt, qui venæ sectioni balneum frigidum præferant; Nam per hoc sanguis refrigeratur duntaxat, per illam exhauritur. Magna igitur ex parte balneorum quotidiano usui debere Abipones, dixerim, quod fere sospites, diutissime superstites se se videant ad invidiam plurimorum. Hanc opinionem firmat Historia vitæ, & mortis authore Francisco Bacone de Verulamio, qui asserit: *Lavatio corporis in frigida bona ad longitudinem vitæ; Usus balneorum tepidorum malus.* Folio mihi 131. Ejusdem ex sententia: *Vivaciores fere sunt, qui sub dio vivunt, quam qui sub tecto.* Abipones maximam ætatis partem in campo exigunt, atque adeo purum, sincerumque cœli patentis aerem, corporibus saluberrimum haurire solent. Etsi aliquando sub storeis, tentorii in morem expansis, vel in fixis tuguriis habitent, nunquam ita se claudi patiuntur, ut non aliqua ex parte aeri aditus pateat. Nec vivere solum sub dio, sed & sepeliri cupiunt. Incredibile, quantum à sepulchris, quæ in templo fiunt, abhorreant.

Medicorum sane, ac pharmacopœorum est ea suggerere, quæ ad vitam tuendam, ad retardandam mortem, ad morbos, doloresque profligandos facere videntur. Cum Abipones artem medicam doctis, pharmacopolisque omnino destitutos vivere perdiu, bellissimeque valere videamus, parum abest, quin medicorum, pharmacopolarumque absentiam inter causas communerem, cur isti barbari vitæ diuturnitate, corporum firmitate plerosque Europæos superent, apud quos ut multi medici, multus pharmacorum usus, sic multi ægroti, pauci capulares senes. Laertio teste L. 4. cap. 6. Arcesilaus id dudum dictitabat: Quemadmodum ubi multæ leges, ibi plurimum vitio-

tio-

tiorum: Ita quoque, ubi multi ſunt medici, ibi etiam ſunt multi morbi. Abiponum medici, de quibus plurima dicam alias, veteratores ſunt, & jumentis rudiores, neque unquam medicorum ſplendido nomine dignandi, quippe non ad ægros curandos, ſed præſtigiis, fraudibusque circumveniendos nati. Miſſionarii noſtri, qui chiquitorum in coloniis verſabantur, cæteros omnes Paraquariæ ſocios vivendo ſuperarunt, extremam plerique ſenectutem aſſecuti, quamvis ad multa terrarum ſpatia nulla iſtic vel umbra medici ſuppeteret, ac ipſa regio annuis alluvionibus obnoxia à cœli, aerisque ſalubritate commendari minime poſſet. Provincialis tamen ſuorum incolumitati conſulturus de mittendo ad illas chiquitorum colonias fratre laico chyrurgo cogitaverat, qui Patribus, ſi qui forte in morbum inciderent, opem medendo ferret. Verum miſſionarii benevolum hoc Provincialis propoſitum una omnes voce ſibi periculoſum affirmabant veriti ſcilicet, ne cum medico morbi quoque ſuas irreperent in terras, & florentiſſimæ adhuc valetudinis jacturam artificioſi medicaminis uſu ipſi facerent ſubinde. Hinc ſibi, naturæque relicti ætatem quam longiſſime extenderunt ſuam, Abiponum more & vegeti, & medicorum expertes. Verum quæ hactenus memoravi, externa ſunt vigoris, vivacitatisque fomenta.

Ex animi tranquillitate incolumitatem corporis plurimum pendere, extra controverſiam eſt. Hinc Salernitani medici, dum Roberto Normanniæ Duci, ſceptrique Britannici hæredi ſanitatis remedia ſuggerunt: *Curas tolle graveis* primo mox loco ajunt. Turbabuntur enimvero cerebri functiones, ſtomachus elanqueſcet, cibo deficiente deficient magis, magisque vires, ſucci meliores evertentur, ſi mens turbu-

lentis affectionibus, solicitudine, amore, timore, ira, mœstitia opprimatur. Sanum erit corpus, si ab animo sano habitetur. Jam nemo Abipones longioris ævi, vigoris optimi esse, mirabitur. Pacato fere sunt animo. Vivunt præteritorum immemores, præsentium parum curiosi, de futuris rarissime anxii. Timent periculum, sed, quia ejus gravitatem haud assequuntur, plerumque spernunt, cum illi vel superando, vel evadendo se pares existiment semper. Numerosus hostis propediem adfuturus dum nunciatur, interdum fugâ sibi consulunt tempestive, alias expectato assultu mulsum, illud suum strenuitatis remedium, timorisque sepulchrum hilares inter cantus hauriunt certatim. Mordaces curæ de augenda re domestica, de indumento, vel alimento apud illos vix locum habent. Neminem mortalium tanti faciunt, ut illum amore, vel desiderio depereant, &, quod Europæis toties evenit, prope ad insaniam redigantur. Affectionibus quibuscunque nec diu, neque vehementer inhærent. Hac animi tranquillitate corpus demulcent suum, vitamque ad ultimam usque senectutem producunt. Non nego, ipsum etiam, sub quo degunt, cœlum neque frigoribus rigidum, neque solis ardore nimio exæstuans Valetudinis firmamentum esse, sed non unicum; Nam & Hispani, & Indi alii, eadem aeris temperie fruantur licet, non perinde ut Abipones vigent, durantque Europæi si hanc Abiponibus invident vitæ diuturnitatem, illorum vitæ rationes, quà licet, imitentur. Affectionum vehementium rejectione tranquillent animum. Commotiunculas corporis otio, ac sessitationi, aquam vino, laboribus quietem interponant. Ciborum, vestiumque luxum moderentur. Dapibus obviis non per artem corruptis ad tollendam, non ad irritandam famem medice, medicis vero medicinisque modice

utan-

ntantur. Et, in quo plurimum eſt ad ſervandum vigorem momenti, voluptates, certiſſimam corporum peſtem, tantum horreant, quantum viridem ſibi ſenectutem peroptant. Quod cum multis parum cordi ſit, tot adoleſcentes, pomorum inſtar, putridos jam videmus, antequam maturos, quia: Venena dulci ſub melle latere, immemores.

CAPUT VIII.

De Abiponum religione.

Nulla gens eſt neque tam immanſueta, neque tam fera, quæ non, etiamſi ignoret, qualem Deum habere deceat, tamen habendum ſciat ait Cicero L. 1. de legibus. *Omnibus innatum eſt, & in animo quaſi inſculptum, eſſe Deos.* Idem 2. de natura Deorum affirmat. Eandem ſententiam aliis, aliisque verbis 1. Tuſculan. Quæſt. & 1. de reſponſis aruſpicum repetit. *Hæc eſt ſumma delicti, nolle recognoſcere* (Deum) *quem ignorare non poſſit.* Tertullianus in apologetico contra gentes ſcripſit. Deum per longius tempus citra culpam ignorari poſſe ab homine rationis compote, uno ore negant Theologi. Hanc ſententiam ego acerrime tuebar, dum Theologicum quadriennium, quod Græcii Styrorum cæpi, in Cordubenſi Tucumanorum univerſitate abſolvi. Sed enim quantum obſtupui, dum inde ad Abiponum coloniam translatus in omni iſtorum barbarorum linqua, cæterum minime ſterili,

vocem penitus desiderari intellexeram, qua Deus, vel Divinitas quoquo demum modo significaretur. Ad illos religione imbuendos, ex Hispanico mutuari oportebat Dei nomen. Hinc Catechismo inserere nobis visum: *Dios*, *ecnam caogaric* Deus, rerum effector; Etymon enim *ncàoé* facere significat.

Peñafiel noster Theologus Indos non paucos extitisse testatur; qui, num per omnem vitam de Deo cogitaverint aliquando rogati: *Nunquam omnino*, respondere. Lusitani, Hispanique ad Americæ litora primum appulsi vix aliquod Divinæ cognitionis vestigium apud Brasilos, aliosque barbaros se detexisse, affirmarunt. Idem de Groenlandis antiquioribus scribitur. Ut adeo non temere arbitratus sit ille apud Ciceronem 1. de natura Deorum: *Dari gentes sic immanitate efferatas, apud quas nulla sit Deorum suspicio*. Quid quod & Paulus ipse I. ad Thessalonicenses 4. c. scribit: *Sicut & gentes, quæ ignorant Deum*. Quamvis idem Apostolus ad Romanos cap. 1. asserat, hanc Dei ignorationem neutiquam culpa vacare, neqne excusari posse: *Ita ut sint inexcusabiles*, quippe qui ex rerum creatarum aspectu in Dei creatoris cognitionem possint venire. Quod si quis tamen excusationi locus esse videretur cuipiam, diceret forsitan, Americanos barbaros ad omnia, quæ non videntur, tardos, hebetes, ac obtusi esse ingenii. Ratiocinatio molesta illis, & fere peregrina. Nil mirum adeo, illos ex rerum terrestrium, cœlestiumque contemplatione neque earum architectum Deum, neque cœleste quidpiam suspicari. Argumento sit, quod referam. Iter faciens cum quatuordecim Abiponibus in fluminis argentei alto litore sub dio, ut istic moris, ad focum considebam noctu. Cœlum undique sudum astris scintillantibus oculos pascebat nostros.

Ca-

Caziquium Ychoálay Abiponum, quos quidem novi, omnium sagacissimum, belloque clarissimum, alioqui placuit. Viden' hanc Cœli majestatem, ajebam, magnificam hanc Stellarum seriem, ordinemque? Fortuitum quid, quis, quæso, istud existimet? Plaustrum, ùt tute nosti, nisi boves regantur a quopiam, evertitur. Cymba, ni gubernetur, vel a via aberrat, vel fatiscit. Ecquis adeo delirus, tantas cœli pulchritudines casu exstitisse, hos orbium cœlestium cursus, ac vicissitudines sine mentis sapientissimæ consilio gubernari ut credat? Quis istorum author, moderatorque tibi videtur? Quid, amabo, de his opinati sunt majores vestri? Pater mi, prompte, ingenueque respondit Ychoalay, avi, atavique nostri terram duntaxat circum spectare solebant, num gramen, num aquam pro equis campus offerat, soliciti. Quid in cœlo agatur, quis syderum architectus, rectorque sit, de hoc nil omnino angebantur. Hæc ille. Et vero rem ita esse, vix dubito. Observavi identidem, Abipones, dum rem objectam oculis primo aspectu non capiunt, scrutandi molestiam pertæsos mox dicere: *orqueenàm?* Quid tandem erit hoc? Familiare illud Quaraniis: *Mbaenipo?* idem significat. Interdum caperata fronte, dum res captum videtur transcendere, iidem subjungunt. *Tupâ oiquaà. Deus novit, quid sit.* Cum Indorum in cerebro tam curta rationis supellex, tantaque in ratiocinando desidia, quid mirum, illos rem aliam ex alia inferre jam nescire, jam nolle. Ne quis supremi Numinis ignorationem Barbaris quibusdam Americanis perperam affingi existimet, Apostolicam Bullam hoc loco recitare juvat, quam Pius V. e divi Dominici cœtu & scientia, & sanctitate Clarissimus Pontifex anno 1568. die 29. Aprilis edidit. Illius verba accipe: *Innumerabiles fructus, quos benedicente Domino Christiano orbi societas Jesu,*

 su,

su, viros literarum, praecipue sacrarum scientia, religione, vità exemplari, morumque sanctimonia conspicuos, multorumque religiosissimos Praeceptores, ac verbi Divini, etiam apud longinquas, & Barbaras illas nationes, quae (Nota bene) *Deum penitus non noverant, optimos Praedicatores, & interpretes producendo, felicissime hactenus attulit, & adhuc solicitis studiis afferre non desistit, animo saepius revolventes nostro — Societatem praefatam Nobis, & Apostolicae Sedi apprime charam singulari, Paternoque amore prosequimur &c.*

Fidem superat, quam atris coloribus pinxerint Americanorum stupiditatem Europaei, qui illorum provincias primi attigerunt. Eos vix hominibus adnumerandos, belluarum instar habendos putaverunt. Ut teste Cyriaco Morelli in fastis novi orbis Gomara in historia Indiarum capite 217. refert. Frater Thomas Ortiz, subinde Episcopus sanctae Marthae, literis ad aulam Matritensem datis ait: Americanos esse jumentorum instar stolidos, hebetes, fatuos, dementes, ad perdiscenda religionis capita prorsus inhabiles, humani ingenii, judiciique expertes. Pudet infanda scelerum genera, quorum eos accusat, hoc loco commemorare. Suis porro literis ut fidem conciliaret, eas his claudit verbis: Quotquot cum Americanis egimus, tales eos esse sumus experti. Hispanorum alii nonnulli Americanos tam stupidos affirmarunt, ut eos, adultos licet, ceu infantes rationis nondum compotes sacro baptismi fonte expiandos: Confessionis sacramentalis onere eximendos: A sacramentorum reliquorum usu arcendos voluerint. Pauli tertii summi Pontificis oraculo opus fuit, quo Americani *veri homines, fidei catholicae, & sacramentorum capaces* anno 1537. secunda Junii palam declarabantur, Bartholomaeo casaus, seu de las casas, chiapensi

pensi post episcopo Indorum causam agente, qui quidem, quod Europæorum in Indos crudelitates nimium exaggerasse vidatur nonnullis, male audit apud Hispanos. Idem Pontifex Paulus tertius decrevit, ne Indis negaretur Eucharistia. Ita Torquemada L. 16. Monarchiæ Indicæ c. 20. Decretum Pontificium incipit: *Veritas ipsa*, extatque apud Haroldum. Hoc nil obstante *in Peruvio Indi adulti, jam baptizati, iidemque peccata legitime confessi neque semel singulis annis, neque vero mortis urgente discrimine communicantur.* Ut Acosta libro 6. de procuranda Indorum salute c. 8. & sequentibus loquitur. Neque, ut Eucharistia Indis impertiretur, per trium conciliorum Limæ celebratorum adhortationes, comminationesque impetratum est. Id quod patet ex querimoniis, decretisque synodorum Limanæ, Platensis, Arequipensis, Pazensis, & Paraquariensis, quæ seculo sequente habitæ fuerunt. Semper enim Parochi, qui Eucharistiam negabant, Indorum stupiditatem, ignorantiam, inveterata flagitia causabantur. Verum synodus Pazensis anno 1638. habita hanc Indorum ignorantiam Pastorum socordiæ tribuendam putavit, quorum sedula institutione e nativis ingenii tenebris, flagitiorumque cœno miseri utique emersuri credebantur.

Annorum duodeviginti, quos tum Quaraniis, tum Abiponibus impendi, experimento doctus idem prorsus sentio. Nam ipse novi barbaros barbarissimos, in sylvis natos, ab ineunte ætate superstitionibus, rapinis, cædibus assvefactos, brutorum instar bardos, hebetesque, qui tamen ad nostras colonias traducti quotidiana institutione, veteranorumque exemplo legis divinæ & scientissimi, & tenacissimi evaserunt denique. Neque miror. Elephanti, canes, equi, feræ aliæ cicurantur equidem, & si magi-

ſtros idoneos nanciſcantur, quas non artes condiſcunt? Adamantes nonniſi artificis impigra manu politi ſplendeſcunt. Truncus in Mercurium Praxitelis opera transformatur. Tardo ſint, ac hebetiore ingenio Americani, ſolertia magiſtrorum imbecillitatem diſcipulorum ſupplente ad omnem humanitatem, pietatemque, quin ad omne artium genus feliciſſime formantur. Quantum diſciplina acuat ingenium Indorum, ad quanta illorum ſe extendat captus, oculis videre tuis ſi cupias, Quaraniorum tibi adeunda ſunt oppida. In horum ſingulis deprehendes indos in muſicorum inſtrumentorum & fabricatione, & tractatione dexterrimos, pictores, ſculptores, arcularios, cujuscunque metalli fabros, textores, architectos, ſcribas eximios, alios, qui horologia, campanas, fimbrias aureas, & quid non? ad omnem artis regulam norunt conſtruere. Quin fuere non pauci, qui libros, majoris etiam molis, non patria ſolum, ſed & latina lingua typis excuderunt, quos, characterum ſcilicet notas, ipſi quoque ex ære fuderant. Norunt & calamo libros tanta arte deſcribere, ut typographi opera eſſe jurent vel oculatiſſimi Europæi. Indorum artificia, quæ Quaraniorum in oppidis ſeu videre, ſeu audiere, obſtupuerunt Epiſcopi, Gubernatores, cæteri quicunque hoſpites. Si hæ artes in aliis paſſim oppidis, ac Americæ provinciis ignorantur, id non Indorum ſtupiditati, ſed magiſtrorum, a quibus erudirentur, penuriæ tribuendum. Quaraniis miſſionarii noſtri Itali, Belgæ, Germani jam muſices, jam cæterarum artium magiſtri obtigerunt, Indos ſupra expectationem dociliores non experti modo, ſed & incredibiliter ſæpe admirati. Illud tamen nobis exploratum: facilius, citiusque comprehendi ab Indis ea, quæ videant, quam quæ audiunt,

uti

uti &reliqui mortalium per oculos promptius, quam per aures erudiuntur. Si quid ſeu pingendum, ſeu ſculpendum imperas quaranio, exemplar, ſive typum rei faciendæ illius propone oculis, hunc inſigniter exprimet imitando, rem affabre, eleganterque factam obtinebis. Deſit exemplar, ſibi relinquatur Indus, nil niſi ineptias, artisque abortum ab illo expecta, quamvis omni verborum contentione tuam illi mentem copioſiſſime expoſueris. Neque memoriæ fidelitatem in Americanis deſiderari putes, velim. Conſvetudo vetus Quaranicis in oppidis obtinuit, ut ſermonem ſacrum a ſacerdote e pulpito dictum jam oppidi prætor Indus, jam alius e primoribus magiſtratus coram populo in foro, vel domus noſtræ area repetat. Id plerique omnes, nulla prope ſententia omiſſa, fideliſſime præſtant. Symphoniam, quam defixis in characteres muſicos oculis bis, terve ſeu voce, ſeu fidibus, ſeu organo expreſſerunt, mox memoriæ impreſſam habent adeo, ut illo muſico folio, ſi a vento raperetur, porro non indigeant. E quibus memoriæ fidelitas, tenacitasque jure arguitur. Hæc viſum eſt memorare, ut videas Americanis haud tantas eſſe ingenii anguſtias, quantas ſcriptores plurimi illis perperam affinxerunt. Non tamen diffiteor, alias aliis nationibus eſſe ſagaciores, idque in Paraquaria a me obſervatum, nationes Indorum equeſtres pedeſtribus ut corporis, ſic mentis vigore antecellere. Perſpicacitatis ſane documenta dederunt Abipones, dum bello multis abhinc annis continuato militari toties aſtu Hiſpanos, quantumvis ſagaces, jam eluſerunt, jam per inſidias non ſine multa ſtrage oppreſſerunt. De quo alius erit dicendi locus. Verum quo luculentius produnt ingenio ſe valere ad expeditiones militares tutò, proſpereque ſuſcipiendas, eo minus illis ignoſcenda videtur tanta Dei ignoratio,

ratio, ut ne nomen quidem illius noverint, cum ad pleraque alia significanda vocabulis abundent. Ex his inferet Theologus, Abiponum cogitandi facultatem non tam arctis circumscribi limitibus, ut ex conditis, quæ sub aspectum cadunt, rebus universorum conditorem, Rectoremque Deum cognoscere, certe suspicari non possint. *Quis est tam vecors*, ait Cicero in Aruspicum responsis, *qui aut quum suspexit in Cælum, Deos esse non sentiat?* Quaraniorum, ut ut ferocissima olim, natio Numen supremum novit, ac nativa lingua *Tupâ* appellat. Hoc vocabulum e duabus particulis componitur: *Tû* enim admirantis. *Pà* interrogantis vox est. Cœlo tonante metu perculsi: *Tupâ* exclamare solebant. Ut adeo ex tonitru fragore, fulminisque miris virtutibus Numinis potentiam summam, Majestatemque revereri cæperint, videanturque Papinii non probandam sententiam aliquomodo confirmasse: *Primus in orbe Deos fecit timor.* Ipsi quoque Romani Jovem suum optimum, maximum Tonantem dixere.

Ab ingenio mentisque vigore commendandos videri dixeram Abipones. Verum laudationis me pudet præproperæ. Palinodiam cano. Mentis impotes, deliros, insanientes illos pronuncio. En amentiæ argumentum! Deum nesciunt, Deique nomen. Malum dæmonem, quem Aharaigichi, vel Queevèt dicunt, avum suum, Groaperikie, svavissime appellant. Hunc & suum, & Hispanorum avum profitentur, hoc tamen discrimine, quod istis vestes splendidas, aurum, argentumque, sibi vero magnanimitatem hæreditatis nomine concesserit; Se se enim præ quovis Hispano intrepidos magis, magisque strenuos arbitrantur. Sciscitari ex illis tibi si lubeat: Quidnam ille avus olim fuerit, cujus conditionis?

Id

Id ſe neſcire planiſſime fatebuntur. Si interrogationibus porro inſtes, avum hunc ſuum Indum ſui ſimilem quondam extitiſſe, ajunt. Adeo ſicca, abſurdaque eſt illorum theologia. Colunt, quem ignorant, Athenienſibus forte ſimiles, qui Ignoto Deo aram poſuere. Ut Abipones ſe ſe dæmonis nepotes, ſic priſci Galli ſe ſe dæmonis filios jactarunt Audi Julium Cæſarem de bello Gallico Libro 6. id affirmantem: *Galli ſe omnes ab Dite patre prognatos prædicant: Idque a Druidibus proditum dicunt.* Latini Ditem Plutonem inferorum Deum appellarunt. Plejades, ſeptem e ſtellis compoſitas, avi ſui imaginem Abipones putant. Hæ dum Americæ meridionalis in Cœlo aliquot per menſes ſpectabiles non ſunt, avum ſuum ægrotare credunt, & moriturum quot annis peſſime timent. Aſt quam primum dictæ Stellæ Majo menſe rurſus ſpectandas ſe præbuerint, avum ſuum reducem, ac e morbo, ut putant, recreatum feſtivis clamoribus, læto tibiarum cornuumque militarium clangore conſalutant, valetudinem recuperatam illi gratulantur. *Quemen naachic latenc! layàm nauichi enà? Ta Yegàm! Layàmini* Quantas tibi gratias debemus! Tandem huc rediiſti? Hem feliciter convaluiſti! Ejusmodi, quibus lætitiam produnt, ſtultitiamque ſuam, vocibus aerem implent. Poſtridie ad mel conquirendum excurrunt omnes, è quo potio paretur. Hæc in promtu ut fuerit, in publicam hilaritatis conteſtationem magni fiunt undique concurſus, ſole occumbente. Abipones conjugati tigridum in pellibus humi conſidentes potando, circumſtantes fœminæ ululanti voce cantando, reliqua cælibum turma cachinnando, plaudendoque noctem tranſigunt, tædis hinc atque illinc per forum collucentibus. Præſtigiatrix aliqua, cerimoniarum feſti moderatrix, per intervalla choreas agit; Cucurbitam, quæ crepitaculi lo-

loco, feminibus frugum duriusculis fœtam ad numeros musicos manu circumagit simul, simul eidem terræ puncto insistens dextrorsum pede altero, altero sinistrorsum subsilit, sine ulla motuum variatione. Absurdissimum hoc lymphaticæ mulieris tripudium horrificus lituorum, buccinarumque militarium stridor identidem excipit, cui circumfusi spectatores, admota labiis manu vociferantes, applaudunt. Nihil tamen hæc inter, quod lasciviam, petulantiamve oleat, usquam observaveris. Viri a fœminis, a pueris puellæ decenter sejunguntur. Has gestientis populi ineptias functionem avo suo convalescenti sacram putant. Superstitiosa hæc soteria non nisi multo cum labore, apud Abipones Nakaigetergehes maxime, a nobis exterminata fuere. Saltatrix illa, festi ridiculi antistita, ad benevolentiæ singularis testificationem virorum aliquot suras cucurbita sua perfricat, illisque velocitatem in hostibus, ferisque cursu assequendis avi sui nomine pollicetur. Sub idem tempus ab eadem non sine multis ritibus novi præstigiatores, præstigiatricesque, quotquot huic officio pares judicaverit, inaugurantur. De pestilentissimo hoc hominum genere jam uberius agendum.

CA-

CAPUT IX.

De Abiponum Magis, re tamen ipsa præstigatoribus, Veteratoribusque.

Ridicula præstigiatorum fæx, etsi tota è fraudibus, fallaciisque consuta, ac compacta sit, tantundem authoritatis, venerationisque apud Abipones obtinet, quantum apud Persas Magi, apud Assyrios Chaldæi, apud Græcos Philosophi, apud Hebræos Prophetæ, apud Indos, qui ad Orientem degunt, Brachmanes, apud Italos Hetrusci Aruspices, apud Gallos veteres Druydes habuisse olim leguntur. Nulla, si rite memini, per Paraquariam natio detecta est, quæ Præstigiatoribus careat suis, quos latini magos, vel maleficos, Hispani Hechizeros, germani *Zauberer*, vel *Hexenmeister*, Quaranii Indi aba payè, Payaquæ Pay, Abipones vero eodem prorsus, quo diabolum, nomine Keebèt, seu artifices diabolicos appellant, quippe quos mira & humanis viribus majora patrandi virtutem ab avo suo, malo dæmone accepisse, opinantur. Hi versipelles, cujus demum cunque sexus sint, artibus suis se & scire omnia, & facere posse, affirmant. Barbarorum nemo est, qui non credat, in præstigiatorum suorum arbitrio esse: Morbum, mortemque aliis inferre: Ægritudinibus quibuscunque mederi: futura, remotaque præsagire: Nimbos, grandinem, tempestatesque accersere

ſere: Vita functorum umbras evocare, ac de occultis conſulere: Tigridum formam induere: omne ſerpentum genus impune manibus verſare &c. Quas quidem habilitates non arte comparatas, ſed a dæmone, avo illo ſuo, quibusdam duntaxat ultro conceſſas, ſomniant. Qui tamen ad hoc præſtigiatorum munus aſpirant, dicuntur annoſæ ſalici in Lacum quendam propendenti inſidere, continuata per dies aliquot cibi omnis abſtinentia, dum denique res futuras animo prævidere incipiant. Ab idoneis id quidem authoribus accepi; ſed mihi ſemper veriſimillimum eſt viſum, hos nebulones ex diuturna inedia cerebri imbecillitatem, vertiginem, ac deliramenti genus quoddam contrahere, ut adeo ſupra reliquum vulgus ſapere ſibi videantur, ſeque pro magis vendant. Sibi primum, mox aliis imponunt. Re enim nulla à cæteris differunt, niſi quod ad fallendos quoscunque concinnandis fraudibus excellant. Et vero laborioſum neutiquam eſt, rudibus, credulisque barbaris fucum facere, qui, quidquid novum, quidquid ſibi antea nusquam viſum, inter prodigia numerant, magicisque artibus tribuunt confeſtim. Forte roſas rubra e carbaſo ad ornandum templum concinnaveram. Laborantem me avide ſpectabant Indi, & naturæ imitationem admirati: Vel Pater hic magus eſt, vel e matre ſaga natus, exclamabant. Laicus noſter Europæus Indis ſtupentibus, neſcio, quid ſcitiſſime, celerrimeque tornavit è ligno, mox magorum primipilus omnium ore celebrabatur, cum in illum diem nec torni machinam, nec toreuma aliquod viderint unquam. Si pyrotechnica artificia, ſi optica, ſi anthleæ pneumaticæ experimenta, ſi alia, quæ apud Europæos obvia, quotidianaque, cernerent, rei novitate attoniti hæc quidni artis magicæ abſolutiſſima documenta, iurarent. Ad hoc confirmandum

va-

valet, a Brasilis magos suos *Payè*, virtutem miracula patrandi *Caraybà* vocari, quod subinde nomen Europæis advenis indiderunt, quod ab illis arte facta viderent, quæ sibi prius ignota naturæ vires superasse videbantur. Hinc & Quaranii, quorum linqua Brasilæ admodum affinis, Hispanos, & Europæos quosvis Caray' etiamnum appellant.

Hac rudis plebeculæ simplicitate in rem suam abuti egregie norunt versipelles, qui dæmonis, avi sui, vicarios, ac interpretes, futuri præscios, mystagogos, morborum jam architectos, jam, ut lubuerit, domitores, necromanticos, elementorum omnium dominatores palam se jactant, ac, quidquid in mentem venerit, male credulis nullo negotio persuadent. Mille illis decipiendi artes in promptu sunt. Ex advena barbaro clam forte intellexerant, hostes ad contubernium suum invadendum propinguare: Hanc notitiam, velut ab avo suo sibi patefactam venditant contubernalibus, & jam magnus Apollo audiunt. Sic quæ vel conjectura, vel clandestino aliorum monitu, vel propria indagatione explorata habuerint, futura cum fastu prædicunt, & ceu spiritu magico afflati arrectis passim auribus percipiuntur. Si facta vaticinio non responderint, excusationes, quibus authoritatem suam sartam, tectamque porro habeant, nunquam desunt. Concubia interdum nocte sibilo, vel fistula, hostem imminere, repente nunciant. Expergefacti omnes, de præstigiatoris fide, ac præsagitione nil ancipites viri ad arma convolant. In loca tutiora cum prolibus se se recipiunt fœminæ; Horas, quin noctes sæpe integras dum hæ timendo mortem, illi mortes aggressoribus minitando trepide absumunt, hostium nemo, ne musca quidem, usquam comparet. Sed ne vaticiniorum fides, ne vatum authoritas detrimen-

tam dein' patiatur, dæmonis, avi sui, ope hostilem assultum fuisse impeditum, subridentes affirmant. sæpe alias hostium phalanx inopinato irruit, quin tamen tot præstigiatorum vel unicus aggressionis periculum aut præsensisset, aut præsagiisset. Opportune mihi in mentem venit eventus ridiculi: Nocte appetente ad me accurrit Abipon adolescentulus, frenum ferreum, securim, & nescio, quas præterea reculas, domus scilicet suæ thesauros, adfert, meis in ædibus custodiendas; causam rogatus: Hostes noctu adfuturos, respondet, asseritque, matrem suam, præstigiatricem nempe in paucis eximiam, id præscire, quæ, quoties hostis propinquus est, brachium sibi sinistrum pungi identidem, & vellicari quodamodo, affirmat. Ohe, reposui, pulicum id morsibus tribuas, velim, puer optime. Nam & mea id novi experientia. Diu, noctuque & brachium dextrum mihi, & sinistrum, & quæ non alia, a pulicibus insolenter pungi sentio, compungique; Id si hostium foret indicium, nulla nobis dies, nox nulla sine velitationibus abiret. Sed frustra hæc. Nam percrebrescens de vetulæ præsagio rumor oppidum omne turbavit, noctem omnem. Nullum tamen, ut sæpissime alias, hostium seu vestigium, seu indicium.

Abipones jam prædarum, jam gloriæ desiderio ut in alios identidem bellum machinantur, sic aliorum adversus se machinationes nunquam non suspicantur. Quo ardentius securitati consultum suæ volunt, eo facilius, futili plerumque ex causa, sibi pericula alia ex aliis somniare consveverunt. Levis rumusculus, visi eminus fumi, ignota per vias vestigia, intempestivus canum latratus de instante cervicibus suis hoste suspiciones ingerit maxime, dum

edita

edita exteros inter ſtrage vindictam metuunt. Ad tranquillandos, inſtruendosque animos negotium datur præſtigiatricibus, ut, ecquid timendum ſibi jam, ecquid porro agendum ſit, avum dæmonem de more conſulant. Sub noctis primordium ampliori in tentorio congregatur vetularum chorus. Hujus moderatrix & rugis & canis ſpectabilior tympana duo ingentia, quatuor ſonorum intervallo, quod διατέσσαρον vocant, a ſe diſcrepantia pulſat identidem, dumque mugitum hæc edunt auditu terribilem, illa rauco gutture lamentantis ritu, neſcio, quæ carmina deblaterat. Circumſtantes fœminæ ſparſis per humeros capillis, nudato veſtibus pectore, cucurbitas, illa ſua crepitacula, manibus exagitant, & ululanti voce ſibi notas decantant nænias, quas pedum ſubſilientium motus continuus, & brachiorum jactatio comitatur ſemper. Sed infernalem hanc muſicam auribus intolerabiliorem reddunt aliæ tympaniſtriæ, quæ ollas, damularum, ſeu dorcadum pelliculis obductas, acutiſſimeque ſonantes bacillo pertinaciſſime quatiunt. Incondita hæc, ac tumultuoſa vociferatio ad terrendum potius, fugandumque, quam ad accerſendum, conſulendumque dæmonem aptior videri poſſet. Hæc inter nox abit. Albeſcente Cœlo ad hoc vetularum tentorium, ceu ad oraculum Delphicum concurritur undique. Munuſcula a ſingulis ſingulis dantur cantatricibus. Quæ ſint avi ſui effata, avidiſſime interrogant univerſi. Vetularum reſponſa fere ambigua ſunt, ſenſuſque adeo ancipitis, ut, quidquid demum evenerit, verum prædixiſſe videantur. Interdum eadem nocte per diverſas fœminas diverſis in tentoriis conſulitur dæmon. Diluculo his pertinaciter, hoſtem adfuturum, aſſeverantibus, illis idem mordicus negantibus, opinionum pugna has inter mulierculas, oraculorum inter-

 pre-

pretes, in rixam fere cruentam desinit: A' verbis ad verbera transitur: Pugnis, dentibus, unguibus non raro controversia finitur. Interdum dum acrior est futura præsciendi lubido, vel major illos urgeat periculi impendentis evidentia, præstigiatorum quispiam jubetur, mortui umbram ad vitam revocare, e qua, sibi quæ fata instent, rescíscere liceat confestim. Ad necromantæ tentorium confluit promiscua omnis ætatis, sexusque multitudo. Præstigiator bubula sub pelle, quæ siparii loco sit, delitescit. Deblateratis jam lugubri, jam imperioso murmure arbitrariis carminibus animam istius, illiusve (quam scilicet populus evocari voluit) coram adesse, pronunciat denique. Hanc de futuris eventibus iterum, iterumque interrogat, & mutata subito voce sibimet, quod ad rem facere videtur, respondet. Nemo est auditorum, qui de umbræ præsentia, vel de dictorum veritate dubitare ausit. Abiponum aliquis, clari apud suos generis, bonæque mentis multa verborum contentione mihi asseveraverat, se suis spectasse oculis animam Indæ, cujus maritus superstes Acaloraikin nostro tum versabatur in oppido. Assensum a me ut extorqueret, animulæ illius imaginem vivis, sed ridiculis coloribus expressit. Hispani quoque complures, qui a pueris ætatem omnem Abipones inter Captivi consumpsere, persuasissimum sibi habent, manes præstigiatorum vocatu necromantico spectabiles fieri, ad interrogatiunculas respondere, nihilque fallaciæ hoc in negotio intervenire. Verum quis, amabo, prudentior stolidis his testibus fidem habeat, queis ut falli, sic fallere quotidianum.

Ex hoc tamen manes evocandi barbarorum more id conficitur, illos animorum immortalitatem credere, quod ex aliis quoque illorum tum ritibus, tum ſermonibus collegimus. Mortuorum ſiquidem tumulo ollam, veſtem, arma, equos ſudibus infixos apponere ſolent providi, ne quid eorum, quæ ad quotidianos vitæ uſus pertinent, iis deſiderari patiantur. Anates parvulos, qui ab Abiponibus Ruilili dicuntur, noctuque triſti cum ſibilo turmatim circumvolitant, vita functorum animas putant, ac mehelenkachie manes, ſpiritus, ſpectra appellant. In S. Hieronymi colonia prædii curator Hiſpanus Raphael de los Rios per barbaros repente aſſilientes ſuo in tugurio crudeliter trucidatus eſt, me iſtic commorante. Aliquot poſt menſibus adeſt Abipon Catechumenus, &: Num Hiſpani omnes, dum è vita exceſſerint, mox Cœlo recipiantur, avidè interrogat; Hanc felicitatem illis duntaxat obtingere, qui vitam pia morte clauſerint, dum ſocius meus reſpondiſſet. Planiſſime tibi aſſentior, reponit Abipon; Hiſpanus enim ille Raphael hic nuper interemptus nondum Cœlum conſcendiſſe videtur; Noctibus enim prope ſingulis illum Campo obequitare, ac mœſtum quid ſibilare, noſtri homines referunt. Quod licet vel commentum, vel imaginariam aurium impreſſionem autumaverim, argui tamen inde poteſt, ab his barbaris animas a morte ſuperſtites exiſtimari, quamvis, quo deveniant, qua fortuna utantur, omnino ignorent. Aliis quoque Paraquariæ populis eadem inſidet de animarum immortalitate opinio. Patagones certe, cæterique, qui Magallanicum ſolum habitant, ſibi perſuadent, hominum vita functorum perinde, ac ſtruthionum animas iisdem in tentoriis ſub terra commorari. Hæc a præſtigiatoribus ad animorum immortalitatem di-

greſſio mihi ignoſcenda; Namque ad Abiponum religionem, de qua hoc loco agimus, pertinet maximopere.

Ex his, quæ de Præſtigiatoribus attuli, quis non intelligit, eorum ſcientiam, arteſque omnes aſtutia, dolis, fraudibusque definiri, illos tamen fide, obedientiaque promptiſſima, dum vivunt, proſequuntur, vita functos ceu divinos homines incredibiliter venerantur Barbari. Illorum oſſa, & quidquid exuviarum eſt, ſuis in migrationibus, ceu ſacrapignora honorifice circumferunt. Quoties meteorum igneum (quod in America, Cœlo etiam ſudo, diu, noctuque perfrequens eſt) micare, & bellici tormenti inſtar terque, quaterque tonare advertunt Abipones, præſtigiatorum ſuorum aliquem uſpiam obiiſſe, credunt, putantque ſtolidi hoc Cœli fulgore, ac tonitru illius funeri parentari. Si quo bellatum, venatumve equites excurrant, horum veteratorum aliquem itineris ſocium ſibi adſciſcunt, e cujus ore, conſiliisque pendere ſolent, quippe quem rerum omnium, quæ ad expeditionis felicitatem conducant, conſcium, præſciumque opinantur; Hic locum, hic tempus, hic modum, quo feras, hoſtemve invadere oporteat, eos edocet Hic, ſi pugna inſtet, ſuorum aciem circumequitans palmæ ramo aerem verberat, & torvo vultu, minacibus oculis, geſticulatione mimica hoſtibus male precatur. Quam cerimoniam ad victoriæ ſecuritatem plurimum habere momenti, credunt. In officii ſui remunerationem memorabilior illi ſpoliorum portio fere adjudicatur. Veteratores iſtos ut equis præſtantiſſimis, ſic domeſtica ſupellectili præ reliquis affluere, obſervavi, quin id unquam mirarer: Extorquent a credulo popello, quantum cupiunt. Qui iis repulſam dare auſit, nemo

mo unus est. Coluntur equidem ab omnibus multum, sed plus timentur. Nefas putant illorum vel sententiæ contradicere, vel desideriis, imperiisve refragari, vindictæ metu. Præstigiatorum quis acerbo sit in alium animo, hunc ad suas accersit ædes, & sine cunctatione obtemperantem videt. Præsenti imaginariam forte culpam, vel injuriam voce gravi exprobrat, & avi sui nomine mulctandam, edicit. Pectus, scapulasque vestibus nudare jubetur, & mox mandibula piscis (Palometa ab Hispanis dicitur) acutissima perfricatur undique, ac dilaniatur. Miser etsi sanguine diffluat, nec hiscere audet, & quod vivo sibi abire licuerit, in beneficiis numerat.

Sæpe alias dum isti stupidorum mastiges infensum sibi quempiam, vel injurium existimant, in tigridem transformandos se illico, contubernales a se discerpendos ad unum omnes, comminantur. Vix tigridis rugitum imitari incipiunt, incredibili cum trepidatione diffugiunt, qua qua licet, vicini. Eminus tamen fictas auscultant voces. Nec mora: Maculas tigrinas eheu! toto jam corpore incipit referre! En ungues illi jam succrescunt, metu attonitæ exclamant mulieres, etsi versipellem suo in tugurio latentem videre haud possint; Sed enim lymphaticus ille pavor earum oculis res objicit, quæ nunquam extitere. Timent ridenda, qui jure timenda sæpe riserant. Hæc præstigiatorum terricula ut aspernarentur, ab illis impetrari vix demum potuit. Vos, ajebam, veras tigrides quotidie in campo citra metum jugulatis, eccur, amabo, fictam, imaginariam tigridem in oppido muliebriter expavescitis? subridentes respondent: Vos Patres res nostras haud cappitis. Tigrides in campo, quia videntur, neutiquam

 me-

metuimus, sed mactamus. Artificiales tigrides timemus, quia nec videri a nobis queunt, proin' nec occidi. Quodsi, redargui futilem excusationem, artificialis tigris, quam veteratores vestri mentiuntur ad vos terrendos, videri non potest, qua, quaeso, ratione nostis, illi maculas tigrinas, unguesque jam succrescere? Sed actum agitur, dum cum illis ratiocinamur, quibus pro, quin prae omni ratione voluntas pertinax, qua majorum suorum opinionibus inhaerent. Tempestas atrocior, fulminibus, immani grandine, nimbo effuso, turbine procelloso gravida terris incumbat, tempestatem a praestigiatorum aliquo concitatam, grandinem, turbinem, alluvionem ex praecipiti imbre coortam illius artificia esse, uno omnes ore affirmant, acerrima tamen plerumque, & ipsa tempestate saevior contentio illos inter exoriri solet, dum hic illum, ille hunc tempestatis, alluvionisque architectum fuisse vociferatur. Audi eventum, cujus citra risum nequeo meminisse. Januario mense noctu imber maximo impetu e Coelo effusus, ac e vicino colle praecipitans S. Hieronymi coloniam prope submerserat. Aquarum vis ingens portâ, e corio fuit, ruptâ, raptâque in meum irruens tugurium me dormiente, cum exitus illico non pateret, ad quinque circiter palmos accrevit. Strepitu expergefactus demissis e lecto brachiis pro bolide usus aquae altitudinem identidem exploravi, & ni perforatus alluvione paries viam undis aperuisset, enatandum mihi fuerat, vel pereundum. Eadem Abiponum, qui in decliviori solo habitabant, sors, tuguriis omnibus inundatis. Sed en! vulgatur undique rumor postridie, praestigiatricem, nescio, a quibus irritatam tantae procellae effectricem contubernales omnes alluvione submergere voluisse quidem, sed praestigiatoris alterius artibus repulsas nubes, coercitum

tum imbrem, oppidumque ſervatum fuiſſe. Verum, ut apud Europæos, quot capita, tot ſententiæ. Horrenda illa pluvia campos propinquos non attigit, ubi Pariekaikin illa ætate Præſtigiatorum Abiponenſium facile princeps cum aliis poſt diutinam Cœli ſiccitatem aquam ſibi avide peroptantibus tunc degebat; Hic velut ex tripode declaravit; Patrem Joſephum Brigniel, ſocium meum, imbris illius authorem fuiſſe in oppidi ſui emolumentum, ubi cum ipſe, Pariekaikin, verſari nollet, ultionis impulſu ea arte nubes flexiſſe, ut ne una quidem tanti imbris gutta ad ſtationem pertingeret ſuam. Hunc equidem Patrem, quod ægrotantibus feliciter, prompteque mederetur, præſtigiatotibus adnumerare, nil dubitarunt. Ubi de morbis, medicis, ac medicinis Abiponum agemus, audies, quibus modis circumveniant ægros hi præſtigiatores, ad nectendos dolos, quam ad dolores avertendos habiliores.

Præſtigiatoribus Americanis familiare cum malo dæmone commercium, colloquiumque frequens eſſe, id non modo rudes barbari ſibi perſvadent, ſed & ſcriptorum non nulli Europæ perſvadere conabantur. Ego quidem longa illarum gentium tractatione doctus id ut crederem, induci nunquam potui. Nil illos ſcire, nil omnino poſſe, quod naturales, humanasque excedat vires, mihi ſemper indubitatum. Hac confiſus opinione ut, ſi quam poſſent, noxam mihi inferrent, eos amice ſæpius provocavi; ſæpius amicitiæ ſignificationibus, blanditiis, omni officiorum, beneficiorumque genere eos certatim proſecuti ſumus, ad meliorem frugem, religionemque amplectendam [illegible] os demum ut adigerent. Illorum [illegible] ſe [illegible]

mus. Nam hi bipedum nequissimi, ne authoritatis, qua apud populum valent, officiique quæstuosi jacturam facerent, nullum non movebant lapidem, dolis pepercerunt nullis; ut suos a templi aditu, a sacerdotum institutionibus, a sacro baptismi lavacro arceant, absterreantque; Ni morem gesserint, mille illis mortes, certam perniciem, nationis universæ exitium quotidie minitabantur. Nec mirum hoc, neque novum. In America ubique gentium religionis sanctæ magistri præstigiatores superstitionum avitarum antistites Christianæ legis scopulos, optatorumque progressuum turbatores fuere experti. Cum his quantum, superi boni! certaminum, negotiique fuit Patri Antonio Ruiz de Montoya Quaranicæ gentis Apostolo clarissimo! Tum denique istorum barbarorum insuitatem ad Christiana sacra, coloniasque traduxit, dum præstigiatorum superstitum authoritatem compressit, & mortuorum ossa, quæ summis colebantur passim honoribus, inspectante populo palam cremari jussit. His holophantis, & sycophantis (liceat mihi cum Plauto loqui) nondum eliminatis, eversisque actum agitur apud Barbaros. Expertus ipse id affirmo. Divi Joachimi oppidum ex bis mille Quaraniis ytatinquis neophytis conflatum non religionis solum laude florebat, sed & pietatis sinceræ fructus edebat jam tum uberrimos. Verum ut sæpe anguis in herba, lolium in agro latet cæterum lætissimo, Indus decrepitus istic præstigiatoris munere clanculum fungebatur, & a mulierculis quibusdam ceu divinum quid se se adorari passus est, dum illarum vel medicum, vel fatidicum egit, & obscæna patravit. Hæc ab oppidi Caziquio principe, Ignatio Paranderi, viro probissimo detecta mihi ut sunt, sine cunctatione pestilentem senem, clam frustra admonitum, palam objurgandum, mor-

bos

boque veteri acrius remedium adhibendum putavi. Populi optimatum manipulo ſtipatus illius ædes accedo. Enimvero tanto in negotio fulmineam Tullii linguam, qua in catilinam olim intonuit, imitatus: Quousque tandem, dixi, Chriſtianum mentieris infelix vetule, & nefandis artibus, ſpurcis moribus contubernalium labefactare integritatem audebis? Annos prope viginti in Chriſti Schola verſatus a Chriſtianis legibus alieniſſima barbarorum ritu moliri haud times? Enimvero tigridis cognomen (yaguaretè, quod tigridem ſignificat, vocabatur) moribus exprimis etiamnum, dum JEſu Chriſti oviculas fallaciis, obſcænitatibusque dilanias tuis. Ultima te ſenectus ad vitæ perduxit metam. Quam tragica te mors eheu, nî reſipiſcas, quam funeſta ſors mortuum te manet! Pudet me tui ſenex bone, ſed perinde miſeret! Hic, quem in Cruce tui amore extinctum vides (ſervatoris imaginem exhibui) ſimulatorem te ad ſtygias voragines præcipitem aget vindex. Eſto, quod appares, vel appare, quod es. Ad divinæ legis normam tandem componere. Quodſi barbaræ ſuperſtitiones tam altis in animo tuo radicibus defixæ hærent, evelli porro ut nequeant, ad barbarorum ſylvas, ad ferarum, ubi primam lucem aſpexiſti, latibula redi ocyus, ne cæteros, qui Deo ſe, ac probitati dedidere, contubernales, exemplo tuo corrumpas. Age, priorum te pœniteat tandem, ſi ſapis, & flagitiorum maculas pœnitentia, innocentiaque morum aboleas dein. Amice monenti mihi ni morem geſſeris, peſſime tibi conſules profecto. Haud equidem impunitus abibis impoſterum. ſuperſtitioſum quid, obſcænumve iteratum a te, vel tentatum ut primum intellexero, noveris, me jubente, univerſo populo plaudente per forum, plateasque te circumducendum, & fimo bubulo a puero-

rum

rum turba obruendum. Id certum mihi, fixumque, ſtercoreæ tuæ divinitati, quam tibi arrogare dementer auſus, adorarique paſſus es, tale thus, ac thymiama debetur. Hac comminatione peſtilens ſilicernium non perculſum modo, ſed &, ni fallor, correctum reliqui, bonis omnibus orationis meæ ſeveritatem mire probantibus. Nihil poſthac ſeu querelarum adverſus illum, ſeu ſuſpicionum fuit, vigili licet oculo, aureque attenta exploraverim omnia. Duplici hæc fine commemoranda putavi, primum, ut præſtigiatorum fæcem religionis obicem præcipuum, ac bonorum peſtem eſſe in America, perſpicias; Dein ut videas, a miſſionariis barbarorum doctoribus non conniveri, ſi quid a religionis puritate alienum in illis deprehenderint, dummodo ſine majori illorum pernicie, ac rei Chriſtianæ detrimento interdici poſſit, & eliminari. Ferenda ſunt, quæ emendari prudenter haud poſſunt. In moribus, erroribusque ferocium barbarorum corrigendis lente feſtinandum eſt, Evangelici patris familias exemplo, qui lolia ex agro evellenda noluit metuens, ne cum illis triticum tenerum una evelleretur. Franges vitrum, ſi importune id flectere volueris. Qui ira præcipites, vel pietatis intempeſtivo deſiderio exæſtuantes barbaros in religione novitios acriter perſtrinxerint, & rem, & ſpem omnem evertent.

Cum præſtigiatores non fatidicorum modo, medicorumque, ſedet ſuperſtitionis magiſtrorum munere fungantur, fidem ſuperat, quam abſurdis opinionibus imbuant rudes Abiponum animos. Paucas e multis juvat adnotare. Immortales ſe fore autumant Abipones, neminemque ſuorum uſquam moriturum, ſi Hiſpani, ſi præſtigiatores America exularent; vel enim maleficis horum artibus, vel illorum

rum ignem vomentibus fistulis mortem cujuscunque, aliis licet a causis ortam, tribuere consveverunt. Vulneribus perfossus, confractis ossibus, viribus extrema senectute exhaustis occumbat illorum quispiam, vulnera, corporis imbecillitatem illi mortem accelerasse, negabunt omnes: cujusnam praestigiatoris artibus, & quam denique ob causam necatus fuerit, diligenter indagabunt. Cum suorum plurimos ultra seculum vitam produxisse, meminerint, semper se victuros, somniant, si praestigiatores, si Hispani, sola scilicet, & solita mortis instrumenta, semper abessent. De solis, lunaeque eclipsi quantum delirant Americani! Illa perdurante miserabiles Abiponum ejulatus undique personant. *Tayretà* o. paupercule! soli, lunaeque indolentes identidem exclamant. Obscuratum enim planetam omnino extinguendum semper timent. Hinc & nobis: obsecra, Pater mi, ajebant, rerum Creatorem, hoc Coeli lumen nobis adeo necessarium interire ne patiatur. Risu digniores dixerim Indos Chiquitos, qui a canibus, queis aerem scatere putant, solem, lunamque misere dilaniari dicunt, dum illis deficientibus obtendi tenebras vident. Solis, lunaeque ruborem sanguinem e canum morsibus ortum interpretantur. Hinc, ut charos sibi planetas in aereos molossos tuerentur, sagittarum grandinem eclipseos tempore in Coelum vociferantes ejaculantur. Verum ecquis credat, Indios Peruvianos, aliis politiores, tantum desipuisse, ut putarent, solem obscuratum sibi irasci, vultumque a se avertere, quod criminum quorundam rei viderentur, atque hoc nomine eclipsim calamitatum, queis multarentur subinde omnes, indicium censuerunt. Lunam caligantem aegrotare dixerant, semper veriti, ne quando moreretur, ejusque cadavere vasto in terras delapso incolae omnes opprimeren-

merentur. Lumine recuperato illam convaluiſſe, a Pachacámac, mundi ſervatore, conſanatam, opinantur, quo mors illi interdicta, ne ejus decidentis pondere confractus orbis interiret. Alia aliis Americanis fuere de eclipſi deliramenta. Cometam Abipones Neyàc, Quaranii yacitatà tatatîbae ſtellam fumantem appellant. Quod enim nos Cometæ crines, barbas, caudam dicimus, illi pro fumo habent. Hoc ſidus barbaris omnibus formidabile eſt, quippe quod Calamitatum ſeu prodromus, ſeu inſtrumentum vulgo putatur. Peruviani, a Cometis Regum ſuorum mortem, provinciarum, regnorumque exitium prænunciari, exiſtimarunt ſemper. Montezuma Mexicanorum Monarcha Cometam igneæ pyramidis inſtar a media nocte ad ortum ſolis uſque aſpectabilem frequenter intuitus ſibi, ſuisque peſſime timuit, haud multo poſt a Corteſio Hiſpanorum duce ſubjugum miſſus, interemptusque. Ignóſcendum ſane Americanorum inſcitiæ, cum antiqui ſapientes plerique omnes male de Cometis ſenſerint. Quis neſcit Lucani verſus l. 1.

Ignota obſcuræ viderunt ſidera noctes,
Ardentemque polum flammis, Cœloque volantes
Obliquas per inane faces, crinemque Timendi
Sideris, & terris minitantem regna Cometen.

Conſentit lucano Virgilius 1. Georgic. *Nec diri toties arſere Cometæ.* Et utrique Tullius Cicero 2. de natura Deorum: *Tum facibus viſis Cœleſtibus, tum ſtellis his, quas Græci cometas, noſtri cincinnatas vocant, quæ nuper bello Octaviano magnarum fuerunt calami-*

lamitatum prænuncia. Idem alio loco: *fatalem semper Reipublicæ Romanæ Cometen*, dicit. Consona & profanorum, & sacrorum scriptorum testimonia passim videas. Sed caveas, quæso, hac nostra ætate Cometas reformidare, ni ab universo Philosophorum exercitu rideri velis. Quid quod & clarissimus Romano in Collegio Rhetorices quondam magister Vincentius Quinisius noster, dum tertio calendas Decembris anno 1618. Cometa Romæ se spectandum præbuit, authoritate, experientia, rationibusque palam, valideque probaverit: Cometas indicium esse felicitatis futuræ; Non, ut vulgus putat, calamitatis. Oratio exstat in allocutionibus Gymnasticis hujus authoris Antverpiensi in Typographeo 1633. rursus editis. Ego quidem fateor, me nec vulgo timenti, nec Quinisio speranti assentiri, sed quod Vindobonensi in universitate anno 1742. doctus, ac publice tuitus sum, opinari: Cometas nec prospera, nec sinistra portendere. Sed quorsum a cometis me abripi passus sum? In viam ad Abiponum superstitiones redeamus. Hi aliam præterea stellam, cujus nomen haud memini, portentosam, sibi timendam, exitialemque, arbitrantur. Ajunt equidem, illos annos, quibus hóc sidus visum est, nationi suæ cruentos fere, ac ærumnarum plenissimos fluxisse. Turbini pulveres in gyrum circumagenti mulieres cineris portionem immodicam celerrime objiciunt, ut illo ceu esca saturatus aliorsum deflectat. Quod si enim vorticoso illo cum impetu quampiam in domum irrepserit turbo, domesticorum alicui confestim moriendum esse sibi persuadent. In favo mellis, quem e sylvis domum attulerant, si apes vivas invenerint, extra domus suœ Limina necandas esse, ajunt. Si enim intra domum interimantur apes, mel porro a se nusquam reperiendum credunt. Sed apage ani-

aniles has Americanorum superstitiones. Infinitus sim, si referrem singulas. Ecquis succenseat rudibus barbaris, dum & nostrates plebeji non rure tantum, sed cultis quoque in urbibus quam absurdas, tam ridiculas animo fovent opiniones, & veluti sapientum scita pertinacissime observant. Christophori Mänlingen justus extat liber, quo varias variarum gentium superstitiones ad lectoris fastidium complexus est. Vetularum, nutricularumque opera errores puerorum mentibus inseruntur, hi cum adolescentibus adolescunt, consenescunt cum senibus, & non nisi cum morientibus plerumque emoriuntur. Odorem scilicet, quo imbuta est testa recens, diutissime servat. Laborant Abipones tot superstitionibus, quia abundant tot superstitionum magistris praestigiatoribus. Ea tempestate, qua apud illos egi, maxime claruerunt: Hanetrâin. Nahagalkìn. Oaikin. Kaëperlahachin. Pazanoirin. Kaachì. Kepakainkin. Laamamin'. Horum omnium alpha, & qui toto vertice eminebat, Pariekaikin vaticiniorum, curationumque gloria spectatissimus. Vultus erat praecandidi, & qui singularem modestiam, comitatemque praeseferebat. Globulorum, qui in arboribus nascuntur, nigricantium fasces, ut Indi Christiani Marianum Rosarium, e collo suspensos fere habuit, ornatus omnis, quo reliqui gaudent, semper contemptor, sed fallaciarum machinator diligens, ad fucum faciendum promptissimus. Praestigiatricum faeminarum plane greges sunt, culicesque Ægypti numero excedunt, ut adeo nec nominari possint, neque numerari. His maximopere cordi est, omnium animis, auribusque avi sui mali daemonis venerationem identidem inculcare. De hac jam differendum.

CA-

CAPUT X.

Conjecturæ, cur Abipones malum dæmonem pro Avo suo, Plejadasque pro illius imagine habeant.

Ab Abiponibus malum Dæmonem pro Avo suo haberi, dum legis, ride per me, illorum ineptias, miserare illorum amentiam, & admirare; sed si sapis, Cave, ne quid nimis. Impudentius equidem delirarunt tot gentes & Divinis, & humanis legibus, artibusque perpolitæ. Si sacras, si profanas historias vel primoribus labris delibasti, fateberis sane, vix uspiam extare aliquid, cui divini honores non fuissent delati aliquando. Baal, Beelphegor, Beelzebub, Moloch, Dagon, Chamos, Astaroth &c. Superi boni! quam monstrosa nomina! Hebræorum tamen variis in locis, temporibusque olim Numina. Ægyptiis præter canem, felem, accipitrem, & quem Nilus educaverat, Crocodilum, etiam in hortis Numina nascebantur cepæ, porri, & allia; Afris Cœlum; Persis aqua, ignis, & venti; Libyis sol ac luna; Thebanis oves, & mustelæ; Babyloniis Memphis, Cetus; Mendesiis capra. Thessalis Ciconiæ; Syrophænicibus columbæ Deorum instar fuerunt. Suum citius Xerxes Rex, quam Deorum, Dearumque, queis vetus Roma famulabatur, exercitum numeraveris. Perlege, si sine risu potes, Romanorum, Græcorumque mythologiam, næ illam vel delirantium,

vel somniantium esse partum, judicabis. Qui enim sanæ mentis est, Iovem, Saturnum, Martem &c. tot flagitiis infames vana esse sine Numine nomina, & solo nomine Numina dicet, quin cum Regio vate dæmonia pronunciabit: *Omnes Dii gentium dæmonia.* Quod veterator stygius nostris Parentibus in paradiso spopondit: *Eritis sicut Dii*, id profecto priscis Græciæ, Romæque heroibus, ac Principibus non paucis obtigerat, quibus, solo interdum scelere claris, apotheosis, aræ, columnæ, divini honores post obitum decreti. Ecquis demum exprimat idolorum seu numerum, seu figuras, quibus Africa, Asia, America thus adolevit, templa condidit? In Insula Ceilano simii dentem, ceu rem divinam divino cultu religiosissime prosequuntur incolæ, ad quam venerandam a quingentis facile leucis supplicantium ritu turmatim confluunt quot annis. Dracones, flumina, rupes, arbores, & quid non? Numinum instar alibi a Barbaris flexo poplite coluntur. Ast quis miretur, bestias à bestiis, stipites à stupidis coli? In admirationem me rapit, Antonino Pio imperatore, Pio primo Romano Pontifice circa annum centesimum quinquagesimum à servatore nato hæreticos exstitisse, qui, præter alios errores, Cain fratricidam; Judam Iscariotem sacrilegum; Chore, Dathan, & Abiron Israelitas in seditionis pœnam terra dehiscente absorptos, quin & nefandos Sodomæ incolas colendos sibi, venerandosque putarunt, à Tertulliano acerrime mulctati, uti Petrus Annatus Libro 7. apparatus sui ad theologiam refert. Tantæ tot populorum cultiorum insaniæ, ineptiæque indignationem nostram, admirationemque ita exhauriant oportet, ut Abiponibus barbaris, feras inter educatis, literarum omnino expertibus mitius succenseamus, dum malum dæmonem Avi sui nomine dignantur, quin tamen illi vel nomen,

vel

vel cultum tribuant divinum. Septennio, quod istos apud Barbaros consumpsi, nil ejusmodi unquam deprehendi. Si quid forte clanculum nobis inscìis, absentibusque egere, quod Theologus damnaret, id illos non religiosa in dæmonem propensione, sed ejus metu duntaxat a præstigiatoribus suis avitarum Cerimoniarum defensoribus compulsos egisse, atque adeo stupiditatis potius, quam sacrilegæ impietatis arguendos, opinor.

Ne quis putet, nostrorum aliquem connivisse illis in rebus, quæ ad dæmonis cultum pertinere viderentur, referam, quod in divi Hieronymi oppido, prima Abiponum Colonia paulo ante condita evenerat. Incolæ prope omnes equis velocibus vicinum in agrum forte excurrerunt. Josephus Brigniel Missionarius excursionis finem anxie sciscitatus ex eorum, qui domi remanserant, quopiam intellexit denique: Dæmonis, avi sui, domum (Groaperikie Leëriki) ex palmarum ramis, frondibusque in campo hodie struendam; Hunc esse itineris scopum. Superstitiosam populi functionem indignatus Pater, illiusque, qua liceret, impediendæ cupidissimus equum propere conscendit. Indo frugis melioris duce locum attigit, ubi tugurium extemporale, circumfusumque huic populum conspicabatur eminus. Barbari inopinato Patris adventu perculsi: Huic ne casæ propinquaret, eum obtestabantur, monebantque impense, ni avi sui dæmonis, qui sub illa latitaret, unquibus misere discerpi malit. Præstigiatoris Haanetrain, qui in tugurio latens jam rugitu tigridem imitabatur, jam, mutata identidem voce, avi sui, cujus personam sustinuit, nomine responsa dabat, locutionem agnovit Pater, circumstantibusque superstitionem impiam, stolidam credulitatem incredibili cum audacia exprobra-

 vit,

vit, fructu pari. Neque enim posthac, quod quidem sciam, de domo dæmonis quidquam auditum.

Ut Abipones, sic illis confines Mocobii, Tobæ, Yapitalakæ, Quaikurui, aliique equestres in Chaco populi dæmonis Nepotes se jactant, superstitionis haud minus, quam dementiæ socii. Ast quantum ab his discrepant Australes Barbari equites, Magallanicum qui per solum vagantur! omnes dæmonem norunt, & Balichù appellant. Credunt, dæmonum turbam esse innumeram. Illorum principem *El El*; Plebejos dæmones *Quezubû* vocare consveverunt. Omne tamen dæmonum genus mortalibus infensum, infestumque, ac mali cujuscunque originem putant, metuunt, execrantur. Puelches, Picunches, Moluches ne nomen quidem Dei noscunt. Hi, quos ultimo posui loco, quidquid boni seu possident, seu sibi optant, soli in acceptis ferunr, à sole poscunt. Sacerdoti nostro monenti: Deum, ut rerum cæterarum, sic solis conditorem præ sole utique colendum esse, reposuerunt: Nos equidem in hanc usque diem nil majus, nil melius sole, agnovimus. Patagones Deum soychù vocant, rem scilicet, quæ videri nequeat, quæ omni veneratione digna sit, & extra mundum versetur; Hinc vita functos *Soychubèt* dicunt, homines scilicet, qui cum Deo sunt, & extra mundum degunt. Duo rerum principia cum Gnosticis, & Manichæis videntur somniare, cum Deum bonorum, dæmonem malorum authorem dicant. Hunc licet neutiquam colant, maximopere tamen reformidant. Ægrotantem quemvis a malo dæmone credunt insideri; Hinc illorum medici tympanum, pictis dæmonum figuris horridum, semper circumferunt, omnique virium contentione ægrotantium ad lectulos pulsant ad exturbandum ægri e corpore dæmonem, morbi authorem. Chilenses

bar-

barbari ignorant & nomen, & cultum Dei. Credunt aereum ſpiritum quemdam, quem Pillan appellant, cui, hoſtes ut ſuos profliget, ſupplicare, & pocula inter pro victoria obtenta gratias agere conſveverunt. *Pillan* illis etiam tonitru ſignificat. Illum, Cœlo tonante, maxime colunt. Dæmonem, Alveè ab illis dictum, ceu boni cujuscunque obicem, & raptorem toto pectore execrantur. Hinc, cum vitam rerum omnium ſibi optimam reputent, ſi quis ſuorum moriatur, eum a dæmone raptum ajunt. Braſili, Quaraniique dæmonem Añà, vel Añanga vocant, ac mille nocendi artibus inſignem incredibiliter metuere ſolent. Peruviani veteres eundem *Cupay* nuncuparunt, & modis omnibus, veluti calamitatum omnium architectum, averſabantur adeo, ut, antequam ejus nomen pronunciarent, in contemptus teſtificationem expuere conſveverint. In virginia Barbari malum dæmonem Okè vocant, adorantque. Numeroſæ, finitimæque Barbarorum nationes cum dæmonem metuendum ſibi, ſemperque aſpernandum exiſtimaverint, haud capio, qua demum ratione ducti Abipones eundem dulci, honorificoque Avi nomine proſequantur. Verum noveris, ratione, argumentisque haud opus eſſe, ut vel abſurdiſſima ſibi perſvadeant, dubia pro certis, falſa pro veriſſimis habeant barbari. Præſtigiatoris aſtuti commentum, ſomnium anus rancidæ arrectis audiant auribus, ſatis eſt, ſuperqne, ut dæmonem avum ſuum eſſe, & ſi quid aliud abſurdius, citra tergiverſationem jurent. Trecentæ ſuperſtitiones a majoribus ad poſteros derivantur, quibus ea animi firmitate rudes inhærent Americani, qua nos Chriſtianæ legis ſanctionibus ab Apoſtolis ad nos transmiſſis.

Cur Plejadas dæmonis avi ſui imaginem putent, excutiendum reſtat. Hoc quoque in argumento præ-

ter conjecturas nihil mea depromam ex penu; Neque enim certi quidpiam seu ex Abiponibus, seu ex Americae historicis licuit extorquere. Septem hae Stellae Plejades in capite tauri a latinis Vergiliae, veris nunciae, imbrium indices dicuntur. *Navita quas Hjades Grajus ab imbre vocat.* Ovidius 5. fastorum. Septem Lycurgi filiae: Electra, Halcione, Celaeno, Merope, Asterope, Taygete, & Maja, quod Bacchum in Naxo insula educarint, a Jove inter sidera relatae, Plejadesque vocatae sunt, ut quidem Poetis fabulari lubuit. Quid si, lubuit nonnemini divinare, Abipones, compotationum amantissimi septem has stellas, quia olim Bacchi altrices, sibi vel hoc nomine colendas putarunt? Sed festiva haec cogitatio confabulationi, quam historiae opportunior. Ejusdem ponderis est alia Hispani cujusdam conjectura. Plejadas, mihi ajebat, Hispani *las Cabrillas* — Capellas vocamus. Cum daemon caprina forma cornutus, hirsutusque a pictoribus exprimi soleat, Abipones has Capellas, seu Plejadas, daemonis avi sui imaginem sibi venerandas existimaverint. Placuit mihi hominis facetia, risu, non assensu digna. Illud attentione dignum, quod, cum a gentibus variis jam solem, jam lunam, jam stellas varias divinis coli honoribus noverimus, de Plejadum cultu ne unum quidem apicem in sacris codicibus deprehendamus. Nisi forte quis dixerit, Plejadibus honores divinos exhibitos fuisse ab illis gentibus, de quibus Libri Deuteronomii cap. 17. v. 3. dicitur: — *Ut vadant, & serviant Diis alienis, & adorent eos, solem & lunam, & omnem militiam coeli* - - Divus Hieronymus equidem *militiae Coeli* nomine omnia Coeli astra significari, adeoque & Plejadas, arbitratur. Astarthae, planetae nimirum veneri, sidoniorum Deae, a Salomone per foeminas jam corrupto templum fuisse conditum, sacra memorat historia.

Pen-

Pensatis diu, multumque omnibus illud mihi verisimillimum videtur: A Peruvianis antiquioribus, meridionalis Americæ maxima ex parte dominis, ac magistris ad Paraquariæ barbaros & cognitionem, & qualemcunque Plejadum cultum fluxisse. Illi etenim, etsi Deum rerum omnium Satorem, conservatoremque: Pacha camac dictum, qui, ut hæc iis vox sonat, vitam mundo tribuit, venerabantur, nihilominus mare, rupes, arbores, &, quod rei caput est, Plejadas adorasse dicuntur, quas sua id temporis lingua *Colca* nominarunt. Illorum dein dominator, & ut Numa Pompilius Rex agrestium tunc Romanorum, legislator summus Ynca Manco capac antiquis superstitionibus novas substituit. Solem illustrissimum illud cœli sidus, terræque beneficentissimum. Divinis porro honoribus afficiendum decrevit. In Peruvii tunc metropoli Regia Chusco templum solis, si quod uspiam terrarum, magnificum sane construi fecerat, cujus parietes laminis aureis vestiti, columnis aureis ornati, ab imo ad summum; In medio vastissima solis radios undique diffundentis imago ex auro puro puto ficta splendoris majestate omnium oculos perculit, animosqne implevit. Huic soli duntaxat & veneratio divina, & sacrificia præstabantur, quamvis Lunæ quoque, quam solis conjugem, & stellis quibusdam, quas lunæ ancillas dixerant, aras argenteas, cultumque, sed divino inferiorem indulserint. Hæc inter sidera insigni loco, honoreque præcipuo dignas Plejadas existimarunt, an ob situs mirabilis conformationem, an ob eximium splendorem, nescio. Nam & ore divino *micantes stellæ Plejades* apud Jobum cap. 38. præ cæteris celebrantur. Postquam Hispani, everso Yncarum imperio, Peruvii dominatum armis obtinuere, formidabili eorum servituti se ut subducerent, Peruvianos, quaqua licuit, dilapsos, credibile est, non paucos in finitimam Tucumaniam,

indeque securitatis gratia in vicinas per Chacum solitudines commigrasse; barbarisque incolis præter alias superstitiones Plejadum quoque observationem religiosam inspirasse. Fingamus, hoc demum advenarum ductu Abipones in Plejadum cognitionem venisse. Verum objicies: Cum Abipones ne nomen quidem Dei lingua nativa exprimere norint; Cum dæmonem avi sui nomine reverenter consalutent, eccur, amabo, ex Peruvianis Dei nomen, ac reverentiam, eccur dæmonis odium, contemptumque non didicere? Illi certe in Deum Pachacamac, qui vitam mundo dat, tanta ferebantur reverentia, ut vel ejus nomen, nisi gravissimis de causis, pronunciare, religioni sibi duxerint; Quoties illud proferendum, id cum luculentissima honoris significatione præstiterunt; Namque attollebant humeros, vultu terram versus depresso, clausis oculis, palma manus dextræ dextra in scapula pie collocata, oscula repetita in aerem vibrarunt, ut summam adversus Deum observantiam testarentur. Malum dæmonem *Cupay* e contrario, ut paulo ante memini, contemptui habuerunt. Hanc Dei venerationem, inquies, hunc dæmonis despectum cur non afflarunt Abiponibus Peruviani advenæ, si Plejadum observationem invexerunt? Sed nempe vitium promptius, quam virtutes ex aliis condiscuntur, uti facilius per morbidos inficiuntur sani, quam morbo infecti per sanos curentur. Quod si pertinaciter neges, Plejadum cognitionem ex Peruvio allatam, nil disceptabo, quid tamen vetat opinari, eam ex vicina Brasilia in Paraquariam olim irrepsisse. Tapuyæ enim, ferox, numerosaque quondam natio Brasiliæ, imprimis venerabantur Plejadum ortum, stellasque illas Numinis instar canendo, & choreas agendo coluerunt, quod totidem prope verbis Jacobus Rabbi, qui annos aliquot his barbaris convixerat, testatur. Nulla cum præsto

sint

ſint monumenta, e quibus certi aliquid hac ſuper re, exploratique erui poſſet, viſum eſt, conjecturas, opiniones, veriſimilitudinesque in medium afferre, ut de dæmone Abiponum infami avo, Plejadibusque illius imagine aliquid dixiſſe videamur.

CAPUT XI.

De Nationis Abiponicæ diviſione, paucitate, ejusque cauſa præcipua.

Politicam apud Barbaros expectare idem prorſus tibi videbitur, ac in ſcirpo nodum, ex pumice aquam quærere. Abipones, gens libertatis avitæ tenax, jugi omnis impatiens, arbitratu vixere ſuo. Quod libuit, licuit. Adeo ſola illis voluntas ſemper pro lege fuit. Id equidem haud auſim inficiari. Nihilominus, uti apes, formicæ, ac quodvis belluarum genus quædam ſpeciei ſuæ propria naturali obſervant inſtinctu, ſic feriſſimi quamvis Indi conſvetudines quasdam, nationis ſuæ ſcita, quæ a majoribus accepere, pertinaciter retinent etiamnum, ac veluti pro legibus habent ſuis. De Abiponum rationibus politicis, oeconomicis, militaribus, de illorum moribus, ac magiſtratibus mihi porro agendum. Expeditior jam curret calamus, quia ſcribenda, quæ oculis patent, non meditandæ conjecturæ de Barbarorum ſuperſtitionibus, quarum ſeu radices, ſeu cauſæ illorum in animis deliteſcunt, quin

ſæpe probabile quid ex iis poſſit exſculpi, ruditate mentis linquæ uſum impediente.

Tres in claſſes univerſa Abiponum natio tribuitur: In Riikahè, qui in campis longe, lateque patentibus morantur; In Nakaigetergehè, qui ſylvarum amant latibula; In Jaaukanigàs denique, qui ſingularis quondam fuere natio, propriaque utebantur lingua. Seculo proxime lapſo ab Hiſpanis, queis ſtragem illaturi excurrerant, in itinere per inſidias oppreſſi, ac propemodum internecione deleti ſunt. Pauci a clade ſuperſtites, cæſorum liberi, ac conjuges viduæ vicinis ſe ſe Abiponibus adjunxere eo ſucceſſu, ut ambæ nationes mutuis inter ſe connubiis in unam coaluerint denique, veteri Jaaukanigarum lingua penitus extincta. Eadem his Abiponum tribubus vitæ, morumque ratio, lingua, ſi pauca excipias vocabula, eadem prorſus. Mira inter illos concordia animorum, armorumque ſtabilis ſocietas, quamdiu illis contra Hiſpanum res fuit, in quem, ceu communem, ut putant, hoſtem innato feruntur odio, ac unitis viribus ejus ſervitutem pertinaciter declinant. Cæterum licet ſanguinis, amicitiæque vinculo colligati injuriæ quantulæcunque impatientes belli occaſionem avide arripiunt, mutuisque ſe cladibus atterunt frequenter. Fraternas iſtorum acies, continuataque per annos plures vario cum ſucceſſu bella tempore narrabo ſuo.

Abipones aliqui polygamia, ſed uxorum repudiatione frequentius, ut cæteri per Americam Barbari, utuntur. Neque tamen numeroſi ſunt. Univerſa natio quinis circiter capitum millibus definitur. Velitationibus jam inteſtinis, jam bellicis in exteros hoſtes excurſionibus, jam mortifera morbillorum, variolarumque contagione, jam matrum, quis non per-

hor-

horrescat? in proles suas crudelitate ad tantam redacti sunt paucitatem. Sævitiæ muliebris causam accipe. Ad triennium fere lac præbere solent prolibus matres. Nihil illis interea cum maritis commercii conjugalis. Hi moras lactatus diutini tandem pertæsi aliam sibi sæpe adsciscunt conjugem. Repudiationis igitur metu fœtus necant suos mox a partu fœminæ; Aliquando illos nec partu expectato violentis expellunt artibus; Ne lactandi molestiis impeditæ inutiles se maritis, ac infensas reddant, tantum audent in sobolem. Viduæ, marito superstite, fieri timent; Tigride esse crudeliores, non erubescunt. Æthiopissam novi Abiponis captivam, lacertosam fœminam, quæ barbaris matribus in evellendo ex utero embrione operam sæpe navasse strenuam dicebatur. Herum illius Abiponem sacro jam fonte expiatum, mentisque optimæ virum hac de re commonuimus. Captivæ suæ facinus ultro fassus est, negavit tamen illud olim pro flagitio a se fuisse habitum, quippe majorum suorum consvetudine comprobatum. Postquam divinis id, humanisque legibus adversari e nobis intellexerat, ne semel quidem id a se toleratum affirmavit, nunquam porro tolerandum, spopondit. Matres fæmineis prolibus præ masculis parcunt lubentius, frequentiusque, idque lucri futuri expectatione; Filiis enim adultis sponsam emere oportebit. Filias nubiles, quovis demum pretio, sponso vendere licebit.

E quibus prona est conjectura, Abiponum nationi fœminas, quam viros, numerosiores suppetere, tum quia proles fœmineæ rarius a matribus trucidantur, tum quia velitationibus, quæ viros exhauriunt, non intersunt fœminæ, tum quia natura maribus sunt vivaciores. Uni virorum centuriæ cohors mulierum respon-

det,

det. In curtissimo sæpe contubernio masculini generis confertissimam vetularum secularium, omnisque ætatis fœminarum turbam deprehendes. Hallucinantur scriptorum complures, qui Americanorum hodiernam paucitatem Hispanorum sævitiam pleno ore interpretari ausi sunt, cum rectius matrum infanticidarum crudelitatem accusassent. Nos certe, qui Abipones inter consenuimus, illam bonæ frugis mulierem pronunciavimus, quæ binos, ternosve filios educaverit. Verum adeo paucas ejusmodi matres Abiponum natio universa numerat, uni ut annulo earum nomina possint inscribi. Debayakaikin princeps Caziquius quaternos filios, totidem Kain'Jaaukaniga habuit, sed singulos diversa e matre prognatos. Novi alias, quæ, ut passim vulgabatur, quot liberos perpererunt, totidem trucidarunt, nemine cædem aut impediente, aut vindicante. Adeo scelera, dum communia sunt, impunita fere abeunt, quasi vero recepta passim consvetudo illorum vel malitiam aboleret, vel impietatem excusaret. Mortem prolis teneræ morbo extinctæ sinceris lacrymis, diuturnis planctibus prosequuntur matres; Proles vixdum in lucem editas, diuque victuras eædem serena fronte jam terræ allidunt, jam modis aliis interimunt. Tantam matrum in liberos exanimes pietatem cum tanta in vivos crudelitate conjungi posse vix credibile Europæis est, sed nobis certum, indubitatumque. Postquam tamen nostra institutione legis divinæ reverentia Abiponum mentibus insita fuit, enim vero inveterat amatrum barbaries sensim defervuit; Illarum manus jam non filiorum sanguine cruentas, sed brachia charis pignoribus onusta illorum genitores Abipones lætis oculis mirabantur. En! religionis, quæ ut cœlo, sic terris incolas suppeditat, fructum, triumphumque eximium. Namque uxorum

mul-

multitudine, ac repudiatione, infantium nefaria cæde, arbortuumque ſpontaneorum libertate per chriſtianam diſciplinam demum ſublatis Abiponum natio paucos intra annos incredibili hominum utriusque ſexus acceſſione locupletatam ſe plaudens circumſpectavit. Quo religioſius morem geſſerint Divinis legibus Europæi, eo majorem populi frequentiam ſuis provinciis ſuccreſcere experientur ſeu colendis agris, & artibus, ſeu hoſtibus arcendis profuturi. Libidinibus enim, furioſis ſimultatibus, ebrioſitate, cæterisque, quæ religio vetat, flagitiis numeroſam ſobolem partim impediri, partim extinqui, nemo ſanæ mentis unquam dubitavit.

CAPUT XII.

De Abiponum magiſtratibus, Capitaneis, Caziquiis &c. deque Regiminis forma.

Qui ſuprema cum poteſtate univerſæ nationi dominetur, Principem haud agnoſcunt Abipones. In turmas ſe ſe dividunt; Singulis unus præeſt, quem Hiſpani Capitaneum, ſeu Caziquium, Peruviani Curàca, Quaranii Aba rubichà, Abipones Nelaĝeyĝàt, vel capità appellant. Hæc vox *Capitàn* magnificum quid Americanorum in auribus ſonat. Honorificentiſſimo ſe putant titulo uti, dum vel Deum, vel Hiſpaniarum Regem *Capitan Latènc*, *Capitan Quazù*, magnum Ca-

pita-

pitaneum vocant. Quo quidem Capitanei vocabulo non ſupremam duntaxat poteſtatem, dignitatemque eminentiſſimam, ſed & quamcunque nobilitatem deſignari volunt. Rancidæ interdum anus, vili lacerna ſqualentes, & ſolis rugis opulentæ, ne plebejo ortæ genere nobis viderentur, non ſine faſtu dicere ſolebant : *Aym Capitâ* ſum Capitanea, ſum nobilis. Obſtupui, dum barbari denſiſſimas inter ſylvas Mbaèverà ſepulti, omniſque cum Hiſpana gente conſortii expertes Caziquios ſuos Capitâ Roÿ, Capitâ Tupânchichu, Capitâ Veràripotſchiritù compellarunt, neglecto nativæ linguæ vocabulo *Aba rubicha*. Adeo Capitanei nomen apud quosvis barbaros civitate donatum, ac honorificum. Obvium habeat Abiponum aliquis Hiſpanum elegantiore toga nitentem, proletarius quamvis ſit, nullaque ſeu nobilitate, ſeu dignitate inſignis, nihil hæſitans Capitaneum illum dicet illico. Licet in Europa habitus non faciat monachum, in America tamen veſtis nobilior nobilem facit, Abiponum ſaltem judicio. Quidquod & infimæ plebis Hiſpani, qui ruri degunt in Paraquaria, Capitanei titulum ardentiſſime ambiunt, depereuntque; Hoc ſi illos vocabulo non conſalutes identidem, torvis aſpiciere oculis, officii genus quodcunque, aquæ guttam vel ſitientiſſimus nequidquam ab illis expectaveris. Ejusdem tituli ſtulta ambitione ceu peſte afflatos dixeris Quaranios chriſtianos, Biennio, trienniove Regiis in caſtris ſtrenuam operam poſtquam navarunt, belli moleſtias, accepta vulnera egregie ſibi compenſata judicant, dummodo expeditione militari abſoluta nomen, baculumque Capitanei a Regio Gubernatore ſibi collatum in Coloniam referant ſuam. Ruſticis, fabrilibusve laboribus occupati licet, licet nudis ſemper pedibus incedentes, Capitanei baculum non ſine oſtentatione manu circumferunt quotidie, ſeque

mag-

magnifice circumſpiciunt. Ligneum hoc Capitanei inſigne, dum ad tumulum efferuntur, e feretro ſuſpendere conſveverunt. Moribundus quidam ſacro oleo jam jam ungendus, ocreas militares calcaribus horrendas indutus, Capitanei baculum manu geſtans Sacerdotis noſtri adventum, quin & mortem propinquam, quaſi illam territurus, præſtolabatur. Inſolentem moriturientis apparatum demirantibus domeſticis: Capitaneum ſic mori decet, graviter, ſevereque reſpondit. Tanta apud Americanos vocabuli *Capitaneus* ſignificatio, æſtimatio tanta. Vox *Cazique* nomen ſynonimum eſt, ex Indiis, quæ Orientem reſpiciunt, allatum, ubi Mahometanorum antiſtitem ſignificat, uti Petrus Maffejus noſter in Hiſtoriis Indicis paſſim meminit.

Apud Quaranios, Chriſtiana ſacra variis in Coloniis dudum amplexos, Caziquii & nomen, & officium hæreditarium eſt etiamnum, veteri illorum, dum in ſylvis degerent, more nil mutato. Caziquio Patri vita functo citra controverſiam natu major filius ſufficitur, cujuscunque demum aut genii, aut ingenii fuerit. Apud Abipones pariter major filiorum Patri ſuccedit hac tamen conditione: Si is homo frugi, ſi bellæ, bellicoſæque indolis, ſi ad præfecturam idoneus videatur. Quod ſi enim ignavus, ſi aſper, ſi abſurdis moribus ſit, illo rejecto alium pro arbitratu deſignant ſucceſſorem, quamvis nullo ſanguinis vinculo cum priori conjunctum. Id factum vidi ſæpius. In pugna occubuit Ychamenraikin Coloniæ S. Hieronymi princeps Caziquius. Illi Abipones illius nepotem Raachik ſubſtituere, non filium Kiemkè, quem ſcilicet, etſi adultum, in re militari ſtrenuum, ſagacem ingenio, manuque promptiſſimum, mendacem dictitabant, ac vel hoc nomine averſabantur, quaſi vero

illo-

illorum plerique omnes omnibus cretensibus non essent mendaciores. Debayakaykin' Abiponenses inter Caziquios tum ob asseclarum multitudinem, tum ob facinorum celebritatem facile præcipuus in velitatione trucidatus filios quatuor reliquit superstites, variis, ut dixi, e matribus ortos. Nemo illorum populo probatus est. Alii Revachigi, alii Oaherkaikin, ambos plebejos genere, sed factis illustres, sibi duces delegerunt. Ex quo liquet, Caziquii dignitatem jure quidem sanguinis apud Abipones hæreditariam esse, sed propria simul successoris virtute. ac populi suffragiis obtineri. Hunc Abiponum barbarorum morem quis Europæus barbarum dicat, cultissimis olim gentibus communem. Nam *optimum quemque*, ut Tacitus L. Histor. scribit, *electio invenit.* Quamvis, ut dicam, quod sentio, electus ab Abiponibus Caziquius non habet, quod sibi plaudat, neque neglectus, quod plangat, vel invideat; Neque enim hic rei alicujus jacturam, nec ille emolumentum inde sentit. Caziquii nomen apud Abipones strepitat equidem, sed oneris plus, quam honoris, multum sæpe periculi, nihil omnino quæstus adfert. Etsi, ut tritum sonat proverbium, præstet lepusculi caput, quam leonis caudam esse, miror tamen, inveniri unum aliquem, qui Abiponum caput esse, ambiat. Caziquium enim suum nec ut dominum reverentur, neque tributo, obsequiisve quod solenne aliis nationibus, venerantur. Haud illi judicis, rerum arbitri, reorumve vindicis jura tribuunt. Temulenti a temulentis non raro trucidantur. Fœminæ à fœminis coorta in rixa sæpius cruentantur. Per juvenes gloriæ, prædæque avidos equorum greges Hispanis, queis pax promissa, rapiuntur, quin & illorum cædes clanculum patrantur. Novit hæc Caziquius, neque tamen hiscere audet. Quod si ista flagitia, quæ quidem barbari meritis,

minorum titulo dignantur, præfixo ſemper, ut apud Hiſpanos moris, eorum nominibus *Don* vocabulo, ut ex decretis, literisque Regiis liquet. Mos quoque per omnem, quæ Hiſpanici juris eſt, Americam obtinuit, ut Indorum Caziquii, poſtquam ſacro fonte luſtrati Regi Catholico fidelitatis dixere ſacramentum, illud quale quale ſuum dominium, quod prius in ſubjectos ſibi barbaros barbari adhuc dum habuere, porro retineant ipſi, eorumque poſteri. Quod apud Quaranios maxime obſervatur hac tamen lege, ut & ipſi hi Caziquii, & illorum ſubditi Indi pareant Capitaneo, cæterisque oppidi proceribus, qui calendis Januarii quot annis ritu Hiſpanico eliguntur, & a Regio Gubernatore confirmantur. In quovis Quaraniorum oppido Caziquii Complures degunt, quibus, ſi habiles ſint, etiam magiſtratus officia ſæpius deferuntur, ne Indi, Americanam nobilitatem ſperni ab Europæis, ſuſpicandi habeant occaſionem. In S. Joachimi oppido, cui præfui, quinque Caziquii numerabantur. Don Ignatius Paranderi D. Michael Yeyù. D. Marcus Quirakerà. D. Joſephus Xavier. D. Michael Yazukà, qui Capitanei (Corregidor dicitur ab Hiſpanis) munere fungebatur annos complures. Hic in ſylvis natus licet chriſtianæ diſciplinæ non tenax modo, ſed & intrepidus cuſtos fuit, ac omni laude ſuperior. Quod ſane rarum, mirumque. Experti ſumus equidem paſſim, Caziquios plerumque plebejis ſtupidiores eſſe, & ad publica oppidi munia minus habiles. Ut ut veriſſimum illud: Ab aquilis non generari columbas; ſæpe tamen & certum alterum: Heroum filii noxæ. Quis igitur vitio det Abiponibus, quod ſæpius ſpreto natalium jure ſuffragiis Capitaneum deſignent ſuum, qui licet obſcurus genere, ſed virtute militari reliquis clarior. Idem factitaſſe Ger-

deesse suos. Multi sæpe sociorum inter funera intrepidi perstant ; Vulneribus perfossi licet, multoque cruore manantes locum, quem dimicando ceperant, retinent mortui. Jam gloriæ aviditas, jam efferatum vindictæ studium, jam effugii desperatio natura trepidis magnanimitatem inspirat, quam suspiceret Lacedæmon, quam suis in bellatoribus optat Europa.

Cæterum libertatis perinde, ac vagationum amantes sui juris esse, nullo fidelitatis sacramento obstringi volunt Caziquio. Hoc nec veniam rogato, neque invito sua quisque cum familia, quoquo lubet, demigrat, alterique se adjungit Caziquio. Pertæsus secundum ad primi contubernium impune regreditur. Istud & frequentissimum, & nemini mirum, nisi qui ignoret, quam fluxa Indorum fides, quam desultoria in omnibus voluntas. Rumor incertis etiam, vel de veritate suspectis authoribus spargatur : Hostes paucis post diebus adfuturos, satis est. Multi vitæ, quam famæ jacturam magis reformidantes Caziquio terga vertent suo ; suis cum familiis recedentes ad nota sibi latibula properabunt. Ne tamen vel desertores, vel meticulosi dicantur, venatum se excurrere, ajunt. Hinc toties novas colonias barbaris aggressoribus plenas, incolis defensoribus prope vacuas soli defendimus sacerdotes, astu plerumque & comminatione, non vi usi. Periculo, aut periculi suspicione discussa ad suos demum redeunt contubernales fugaces illi heroes, quin tamen illis timiditatem objicere liceat, quamvis timorem abitus, securitatem reditus causam fuisse, nemo unus ignorarit.

Si quando in mentem venerit Caziquio excursionem hostilem in exteros quosvis suscipere, compotatio publica adornanda est. Præsentes dum jam

mel-

mulis, tigridibus, leonibus, diverso cuniculorum, animalculorumque, quæ Americæ propria, genere abundant, maxime perdicum examinibus. Fluminum majorum litora cervi frequentes, hujatibus simillimi, pervagantur. A' palustribus locis, ubi sylva in conspectu, suis scilicet elysiis, aprorum innumeri greges raro absunt. Nemora præter alces, ursos formicarios simiorum, psittacorumque ingentes cateruas alunt. In amnibus, lacubusque, qui omnes pisculentissimi, lupi, canes, porci aquatiles, lutræ innumeræ, anatum, anserumque agmina præsto sunt. Testudinum prægrandem multitudinem taceo, cum iis neque Abipones, neque Hispani Americani vescantur in Paraquaria. Statis temporibus corvorum aquatilium pullos innumeros ad fluviorum ripas colligunt, & in mensæ suæ deliciis numerant. Absint hæc omnia, tot arborum fructus esculenti, mellis præstantissimi alvearia vix usquam desiderabuntur. Solæ diversissimi generis palmæ escam, potum, medicinam, habitationem, vestem, arma, & quid non? quærentibas suppeditabunt. Sub terra, quin & sub aqua radices nascuntur, esurientibus saltem opportunæ. Siliquæ Græcæ, quam S. Joannis panem vulgus appellat, duplex species per majorem anni partem fere superstes & cibum, & potum saluberrimum, nec palato insvavem præbet. En munificum etiam adversus eos, a quibus non colitur, Deum! En aureæ ætatis rudem imaginem! Exiguo, & prope nullo labore, quidquid ad quotidianos vitæ usus pertinet, obvium sibi vident Abipones, monetæ omnis ignari, commode tamen necessariis instructi, si pertinaciore Cœli siccitate exarescant amnes, vel desertissimis in campis ad sitim levandam sub Caraquatæ (de qua plura alio in loco) foliis latentem aquam detegent. Pomula aquei liquoris plena,

quæ peponibus ſimilia, ſub terra naſcuntur, exugent. In fluvii arefacti alveo puteum haſtâ cavabunt, e quo undam & ſibi, & equo ſufficientem, videbunt ſcaturire. Hiſpanus per has Americæ ſolitudines ſiti tabeſcit, quia illi vel iſtorum cognitio, vel patientia defuit laboris.

Vitæ ſubſidia cum nec uno in loco ſemper collecta proſtent, neque longiori tempori, ac majori contubernalium numero ſufficiant, ſæpius mutandæ ſedes Abiponibus, ultro citroque commeandum eſt. Nulla viarum aſperitate, nullo locorum intervallo ab itinere abſtinentur. Equis enim, quorum iſtic incredibilis multitudo, ac celeritas, iter faciunt viri, fœminæque, & quotidie, ſi feſtinare lubeat, multa terrarum ſpatia emetiuntur. Juvat hoc loco equi apparatum, equitationisque methodum perſtringere. Frenum, quo uti ſolent, e cornu bubulo, quatuor lignellis craticulæ in morem transverſis, duplicique loro, quod habenarum loco eſt, utrinque alligato componitur. Plerique jam ferreis utuntur frenis, iisque mirum in modum ſuperbiunt. Ephippia Anglicanis, vel rectius clitellis perſimilia ex crudo boum corio, juncis farto, conſiunt. Nullus olim ſtapedum uſus plerisque. A' dextro latere in equum aſſiliunt viri. Dextra habenas, ſiniſtra haſtam prælongam prehendunt, cui innitentes uno pedis utriusque impetu in altum proſiliunt, indeque in equi dorſum præcipites delabuntur. Eadem ex equo deſilientium velocitas, quæ nobis Europæis admirationi, illis in velitationibus magno uſui eſſe ſolet. Calcaribus etiamnum abſtinent. Quatuor pellis bubulæ veluti tabellas complicatas pro ſcutica adhibent, queis equos ſeu novitios, ſeu refractarios ad curſum extimulant non quidem doloris ſenſu, ſed ſtrepitus,

quem

quem edunt, terrore. Fœminis eadem, quæ viris, sunt ephippia, nisi quod illæ, elegantiæ scilicet studiosiores, ex candida vaccarum pelle sua confici malint. Eodem, quo mares, modo divaricatis cruribus equo insident, hocque situ citra sexus sui perniciem plurium sæpe dierum itinera feliciter absolvunt. Sunt tamen, qui acerbissimos dolores, & incredilem partus difficultatem, quam equestres Barbaræ plerumque experiuntur, huic virorum ritu equitationi tribuant. Per ejusmodi enim duris in ephippiis sessitationem puellis teneris tenerum adhuc os coccygis, ossaque finitima comprimuntur adeo, ac indurantur, ut mirum non sit, matres dein in fœtu enitendo laborare plurimum, ac fere periclitari. Id ex medici per Europam clarissimi, mihique familiaris sententia adnotandum putavi, ut Europææ fœminæ, virorum in equitationibus modo imitatrices audaculæ sibi Cavere, filiabusque adolescentulis consulere discant, quibus neque domi eadem de causa diuturnior sessio, aut durior toleranda, minus imperanda videtur. Equum inscendere dum volunt Abiponenses fœminæ, a sinistro latere Europæorum more in ejus collum umbilicotenus se jactant, indeque apertis utrinque pedibus ad ephippia, pulvino destituta, recedunt, considentque; Nec illorum duritie, dum ad plures sæpedies iter producitur, offenduntur, e quo conjicias, Abiponum cuticulam pelle bubula esse duriorem, quæ scilicet quotidianis sine pulvino equitationibus dudum occalluerit. Sine ephippiis diu, multumque obequitantes Indi equi dorsum lædunt frequenter, sauciantque, quin tamen ipsi lædantur. Jam, dum cum familiis suis alio migrant, itineris rationem accipe. Uxor, præter mariti arcum, & pharetram, domesticam omnem supellectilem suo portat equo, puta ollas,

 cucur-

cucurbitas, cantharos, conchas, lanei, & Gossipini fili volumina, textrinæ instrumenta &c. Hæc manticis, quæ hinc atque hinc ex ephippiis pendent, ex aprugna pelle consutis clauduntur; Ibidem & catuli, & si quem habeat, infantulus locari solent. Præter hæc stoream grandem bene convolutam duabus cum perticis ad figendum, ubi ubi collibuerit, tabernaculum; Pellem item bubulam fluviorum in trajectu pro cymba servituram ex ephippiorum lateribus suspendit. Neque in viam se dabit unquam mulier, quin stipitem spatulæ instar, utrinque latum; in medio teretem, durissimo e ligno affabre factum, duasque circiter ulnas longum secum habeat; Hoc equidem ad cavandas radices esculentas, ad sternendos ex arboribus fructus, ramosque aridos foco alendo idoneos, quin & ad hostium, si qui per viam occurrant, arma, capitaque confringenda felicissime utitur. His sarcinis, quibus vix camelum parem crederes, fœminarum equus oneratus quovis in itinere incedit. sed majora audi. Eidem sæpe equo binas, ternasve seu mulieres, seu puellas insidentes videas. Non quod singuli singulis deessent equi, nam his abundant omnes, sed quod mutua confabulatione perinde, ut Europææ, mirum in modum delectentur, silentii, solitudinisque hostes juratæ. Cum equi plerique omnes, nisi assveverint, plurium sessorum impatientes sint, fœminarum sibi insidentium triadem humi sternunt illico, ast fere citra noxam, nisi quod istæ Amazones cochlearum instar per cespitem reptantes liberaliter explodantur a spectantibus, & ipsæ mutuos inter cachinnos in rusticum sonipedem eluctari denuo conentur toties, quoties excutiuntur.

Lon-

Longo procedens ordine equitum fœminarum agmen a fronte, a tergo, a lateribus ingens canum, ceu satellitum, turba comitatur. Singulæ, conscenso jam equo, canes circumspiciunt suos. Vel unus e plurimis, quos habent, desideretur, illud suum, quo vocare eos solent: *Nè Nè Nè* omni vocis contentione tercenties repetent, dum omnes denique videant confluxisse. Illud mihi sæpe admirationi fuit, quod, numerare cum nesciant, si vel unicus tanto ex grege absit, protinus animadvertant. Neque vitio illis danda tam anxia de canibus suis solicitudo; His enim, cum vertagorum more in venatu damarum, lutrarum, struthionum utilem navent operam, veluti nutritiis, & prope dixeram, promis condis per viam utuntur. Hunc maxime in finem familia quævis permultos canes numerat, & vero nullo negotio alit. Carnis equidem incredibilis fere copia suppetit; Etenim cæsorum pecorum caput, cor, pulmones, viscera, quibus Europæi uti nôrunt, apud barbaros rejectanea sunt, & canum dapes. Ut adeo in controversiam vocari jure possit: Num canes hi venatici alimenta heris, an heri canibus debeant. Cibariorum affluentiæ canicularum Paraquariensium fœcunditas respondet. Vix unquam duodecim catulis pauciores, sæpe plures uno partu effundunt. Hoc propinquante scrobem altissimam, ubi tuto fœtus deponant suos, pedibus fodiunt. Ad hanc portam relinquunt angustam. Descensus cum mæandris, ac flexibus tanta arte paratur, ut Cœlo quantumvis pluvio ad subterraneam hanc speluncam nihil prorsus aquæ pertingat. Cibi, potusque gratia inde prodit quotidie mater, heroque suo, suam veluti excusatura absentiam, ingemiscens adulatur prolixis caudæ motibu; Multis a partu diebus suam denique sobolem palam osten-

oſtentat, quin tamen ejus jactare poſſit venuſtatem; niſi rebus parvis, etiam nefrendulis, gratiam ineſſe dicamus. Etenim Indorum canes nullis elegantiæ prærogativis gaudent. Mediocri fere ſunt corpore, colore, ut apud nos, diverſiſſimo. Nec pumilos, ut Melitenſes, vel Bononienſes, neque moloſſos, quales ſunt laniorum; Minus canes villoſi, criſpique pili, proniſſimi ad aquas & ad omnia dociles, uſquam videas, niſi apud Hiſpanos, quibus ejusmodi Europæis navibus interdum adferuntur. Verum quamvis pulchritudine non emineant Indorum canes, eximia ad inveſtigandas feras narium ſagacitate, pari ad eas aſſequendas alacritate, vigilantia, ſinceraque in heros ſuos propenſione Europæis minime ſunt poſthabendi. In quavis Abiponum colonia aliquot canum centuriæ cum excubent ſemper, formidabili, quem noctibus ſingulis una omnes voce edunt, ejulatu, latratuque ob quemvis leviſſimum motum continuo interturbatus nobis identidem ſomnus fuit, nunquam tamen, ne a barbaris hoſtibus opprimeremur repente, ſecuritas præſtita. Iſtorum equeſtris turma in coloniam ſæpius irrepſit canibus univerſis altum tacentibus. Nemo tamen Abiponum eſt, qui illis ſuccenſeat; Nam magicis præſtigiatorum hoſtilium artibus faſcinatos eos obmutuiſſe, ſtolidi credunt. Crederem ego Indorum canes ex canum Romanorum proſapia eſſe, qui Gallis in Tarpejam Capitolii rupem aſſilientibus, anſerum tamen clangore proditis, præter morem ſiluerunt. Sed ignoſcendum vigilantiſſimis beſtiis, ſi diurna curſitatione laſſatæ cum bono quandoque Homero noctu dormitent. Fateor equidem me meam incolumitatem, dum per barbarorum, tigridumque inſidiis obnoxia deſerta toties iter facerem, canis mei vigiliis, ac cuſtodiæ in acceptis

refer-

referre, plusque mihi in illo fiduciæ, ac securitatis noctu fuisse, quam in centum Hispanis, Indisque viæ comitibus. His enim rhonchos trahentibus excubitor ille meus, si quid a feris periculi imminebat, latrando indicavit. Illud Paraquariæ felicitatibus adnumerandum, quod canum & quorumcunque pecorum rabiem, atque adeo formidabilem Europæis provinciis hydrophobiam omnino ignoret. Singulare id Numinis beneficium, & inter naturæ miracula connumerandum, cum istic bestiæ & Cœli æstuantis caloribus, & diuturna siti, deficiente ad plures leucas aqua, frequenter excrucientur; Ista equidem alibi rabiei origo passim putantur. Verum relicto jam denique fœminarum equitantium, canumque eas comitantium agmine ad Abipones illarum maritos oculos, animosque convertamus.

Sarcinis fœmineo equitatui commissis Abipones sola hasta armati iter faciunt, ad dimicandum, si occasio ferat, ad venandum quoque ut sint expeditiores. Si quos struthiones, si damas, si cervos, aprosve, aliam quamcunque feram si conspexerint, equis pernicibus assequuntur, hastaque trucidant. Si, quod cædi, edique possit, esurientibus haud occurrat, injecto igne campus accenditur, alto fere, aridoque gramine sylvescens. Sub hoc latitantes feræ Turmatim prosiliunt, & dum fugiendo campi incendium declinant, in crudeles Indorum manus incidunt, ligno, ferro, laqueo mox periturae, & ad focum assandæ. Desint cætera omnia, cuniculorum, queis campi scatent, examina jentaculum, prandium, Cænam dabunt. Ad ignem, ubi ubi libeat, eliciendum nec silice illis, neque chalybe opus est. Utrumque supplent ligna duo palmum circiter longa, quorum mollius alterum, alterum durius.

rius. Primum illud, in medio non nihil terebratum, supponitur. Duriusculum lignum glandis instar acuminatum, mollioris foramini applicitum celerrima utriusque manus rotatione circumagitur eo fere modo, quo choccolatæ potio in spumam redigi solet. Mutuo hoc, velocissimoque ligni utriusque affrictu, ac collisione ex ligno blandiore scobs, seu pulvisculi deteruntur simul, simul flammam, ac fumum concipiunt protinus; His paleas, fimum bubulum, folia sicca, vel quidquid aliud manibus comminutum admovent Indi, ignis pabulum futurum. Lignum blandum, quo utuntur, jam ex arbore Ambaÿ, jam ex arbustis caraquata, jam ex cedro, jam ex aliis sumunt; Durius vero, quod manibus circumagitur, ex Tatayï, quæ arbor materiem crocei doloris, & buxi instar durissimam, tingendis flavo colore telis aptam, moraque nostratibus omnino simillima præbet. Alii alia ligna hos in usus adhibent in meridionali, septentrionalique America, uti de barbaris Huronibus, & Iroquæis constat. In Europa quoque, ut ignem elicerent, lignum ligno terebatur olim, si Plinio fides, qui l. 16. c. 40. scribit: *Arbores calidæ morus, laurus, hedera, & omnes, e quibus igniaria fiunt.* Lignum qualecunque idem præstare, suspicor. Vidimus equidem plaustra, dum longiori tempore axis a rota teritur, fricaturque, inflammari, ac denique conflagrare. Molarum rotis idem aliquando fatum erat. Vestales virgines Romæ ligno novum ignem, si prior illarum incuria extinctus, elicuisse, scribunt. Festus in voce: *Ignis vestalium* ait: *Mos erat tabulam felicis materiæ tamdiu terebrare, quousque exceptum ignem cribro æneo virgo in ædem ferret.* Abipones, ut semper in promptu habeant, duo illa ligna suis in

ephip-

ephippiis recondita ubique circumferunt, & uno vocabulo *Neènatà* appellant.

Sicubi per viam meridiari illis visum, aut noctem agere, solerter eam circumspiciunt stationem, quæ aquationis, lignationis, pabulationisque præbeat opportunitatem. Si quis insidiarum hostilium vel rumor, vel suspicio, in latebras se abdunt loci natura inaccessas, ut periculorum suspiciosi, sic in situ, qui securitatem polliceatur, deligendo versutissimi. Diceres, illos, suis cum familiis, quo quo migraverint, ubique, ac semper domi esse; Etenim, ut cochlea suam concham, sic isti storeas, quæ illis pro domo sunt, circumferunt. Bihæperticæ humo infiguntur, quibus stoream duplicatam, aliquando triplicatam, ut ventum, aquamque excludat, annectunt. Ne solum, ubi cubant, ex nimbo præcipiti madesceret, ad tabernaculi sui latera canaliculum providenter fodiunt, per quem aquæ concurrentes aliorsum derivantur. Equorum gregi ad pascua dimmisso equam cicurem, quæ tintinnabulum e collo suspensum circumfert, fere associant; Ab illius conspectu haud recedunt; A' tigride imminente territi si spargantur per campum, ad illam redeunt subinde, ceu ad matrem; Hispani equidem *La madrina:* Abipones *Latè* eam vocant, quod matrem significat. Equis tamen pauculis compedes molli e corio injicere solent, ut ad carpendum gramen ambulare quidem, non tamen longius a tentoriis abire queant, promptique sint sessoribus, si quæ necessitas equitandi noctu ingruerit. Flumina vadi, pontis, cymbarumque expertia, qualia passim occurrunt, natando trajiciunt non viri tantum, sed & fœminæ quantumvis adolescentulæ. A' teneris natatui assvescunt Abipones, ut equitandi celeri-

tate volucrum, sic nandi promptitudine piscium rivales, rectius dicam, æmuli. Proles, ephippia, impedimenta reliqua pelle bubula, quæ illis pro Cymba est, transmittunt. Hanc Abipones *Ñatac*, Hispani *La pelota* appellant, ejusque usum in fluminum minorum trajectu sibi perinde familiarem habent. Illius structuram rudem accipe. Corium bubulum, pilosum, crudum, nullis alutariorum artibus subactum, maceratumve resectis pedum, cervicisque extremitatibus fere quadratur. Quatuor illius latera ad duorum circiter palmorum altitudinem, ut petasi solent, elevantur, & loro ligantur singula, ut in altum erecta maneant tetragoni figura retenta. Pelotæ fundo injiciuntur ephippia, aliæque sarcinulæ saburræ loco, quibus flumen trajecturus insidet in medio, habita æquilibritatis cura. Uni pelotæ lateri perforato lorum funis instar innectitur, quod vel dentibus, vel manu prensat altera, altera remigans natator pelotam per flumen trahit svaviter nulla insidentis seu jactatione, seu periculo, licet fluctus perstrepant undique, a vento asperiore concitati. Natator, si ex innato aquis frigore correptis spasmo pedibus natare porro haud posset forsitan, & aquis hauriretur, pelota incolumis undarum cursu ad obviam ripam deportabitur. Si flumina latioris alvei, cursusque rapidioris superanda, natator viribus diffidens suis caudam equi ante se natantis manu altera tenet, se seque sustentat, altera pelotam ducit. Si ex me quæras, quot fluvios, quot vicibus coriacea hac navi trajecerim, ingenue tibi fatebor, me id ignorare. In tot enim, tantisque profectionibus prope quotidiana mihi fuit ejusmodi navigatio, ac non raro eodem die sæpius repetita. Primis vicibus mihi, ut Europæis cæteris, formidabilis hæc, atque adeo periculi plena videbatur; Sed crebriori mox experimento

do-

doctus & me, & imaginarium periculum risi, semperque malui corio, quam titubante, semperque versatili lintre, vel cymba per quodvis flumen traduci. Si imbre in plures dies producto corium, pro pelota serviturum, madefactum, telæque instar emollitum fuerit (quod in itineribus mihi sæpe usuvenit) quatuor pelotæ lateribus, ac fundo arborum rami insternuntur, quibus corium fulcitur, ac ad tutiorem fluvii trajectum firmatur. Hispanorum militum præfecti Americani natare, quamvis id sciant, nolunt, ne coram suis nudare se cogantur. Hinc adversum in litus tendentes pelotam inscendunt, quam, alienam natatoris se trahentis operam dedignati, binis arborum ramis, furcam referentibus, ceu remis impellere consveverunt.

Europæis quoque bellatoribus pelotæ usum aliquando profuturum, nil dubito, maxime in subitis adversus hostes, qui oppositam occupaverint ripam, excursionibus. Majori enim & sumptuum, & temporis compendio coria bubula, quam pontes cuprei, & cymbæ, quoquo lubuerit, transportarentur; Hæc plaustris, bestiisque indigent, illa militum humeris possunt aliquamdiu bajulari. Horum ope maximo silentio transmitti flumen noctu poterit, quod ad opprimendum hostem facit plurimum. Cymbæ enim remorum strepitu se eminus produnt hosti. Tribunus clari inter milites nominis meum de pelotæ usu consilium minime spernendum putavit. Præter alia hydraulicarum artium, quæ in bello sunt usui, spectacula corio bubulo, ut dixeram, instructo quempiam per Danubii fluctus navigantem exhibuit conferta nobilissimorum spectatorum multitudine rei novitatem admiratione non minus, quam plausibus prosequente; veritus, ne

ne corium aquis aliquamdiu immersum mollesceret denique, ad illius firmitatem majorem pelotæ fundo per quatuor ejus latera totidem perticas ferreas, veluti subscudes inseruit. Verum, bona viri sagacissimi venia dictum sit, superflua, quin & noxia hæc illius erat industria. Præterquam enim, quod illo ferri pondere pelota magis deprimatur, corium bubulum pluribus licet horis aquis innatans parum suæ duritiei amittit. Ad fluminum Paraquariensium equidem ripas vidimus qvotidie idem omnino corium transvehendis mercibus, queis plaustra onerata veniunt, per integrum sæpe diem citra periculum adhiberi. Corium enim licet madescat in superficie, non nisi plurimarum horarum intervallo ab aquis penetratur. Novimus, clandestinos vetitarum mercium nundinatores naviculas e pluribus coriis consuisse, illorum commissuris pice nautica, vel sebo cineribus mixto diligenter perunctis, ut aquam, & periculum omne excludant. Coriaceæ hæ scaphæ præ ligneis id habent commoditatis, quod, cum mercibus exoneratæ levissimæ sint, manibus in continentem pertrahi, in propinguis sylvis, vel insulis exsiccari, ac abscondi possint, quoties, ne a speculatoriis Regiorum militum per argenteum flumen navibus intercipiantur, periculum sibi timent clancularii illi negotiatores. Hispanorum aliquis, cui aurum pluris, quam vita, unico vectus corio, remisque usus ex urbe Boni aeris ad coloniam Sanctissimi Sacramenti navigaverat, trajecto scilicet flumine argenteo illic quindecim circiter Leucas Lato, ut Gubernatori Lusitano nova, quæ Hispana navis attulerat, Lusitanis optabilia, solus, primusque nunciaret, amplissimam utique ab illo remunerationem expectans. Auri fames illum cæcaverat, ut trajectus periculum vel non videret, vel sperneret. Quamvis

Cœlo ſudo, aere pacato, tranquilloque flumine metam incolumis attigerit, quod tamen tanto aquarum Gurgiti, in momenta ſingula viciſſitudinibus obnoxio, corioque imbecilli crediderit ſe ſe, temeritatis notam apud cordatiores Hiſpanos haud effugit, admirandusque omnibus, nemini imitandus videbatur. Hæc eum in finem à me memorantur, ut coria horis, leucisque plurimis aquæ immerſa neutiquam infirmari, perſpicias. Qui ſecuritati ſuæ luculentius conſultum volunt, pelotas duas duobus loris connectunt eo prorſus modo, quo per flumen Uruquayum lintres bini transverſis trabibus copulantur. Alter enim alterum ſuſtentat. Cæterum, an ad pontes, lintresque tenuioribus ſaltem in fluviis ſupplendos belli uſibus corium bubulum aptari aliqua ratione queat, id rerum novarum machinatoribus cogitandum, excogitandumque relinquo. Fors illis arduum non fuerit, inventis ſeu addere quæpiam, ſeu demere.

Abipones grandiora etiam flumina equites ingrediuntur. Aſt vado jam jam deficiente ex equo in aquas deſiliunt. Equi jam natantis habenas dextra tenent, eademque remigant. Siniſtra haſtam largiſſimam, ſuamque, ne madefiat, veſtem in aere veluti ſuſpenſam complectuntur. Equo, ſi fluminis impetu ſe ſe abripi patiatur, colaphos identidem infligunt, ut his veluti ſtimulis in viam reductus deſignatam adverſi litoris partem aſſequatur, quæ ſcilicet nec paluſtris, nec ſylveſtris, neque præaltæ nimium ripæ ſit, atque adeo promptam, tutamque præbeat exſcenſionem. Vidiſſes, riſiſſesque mecum catervatim natantes barbaros ſolo capite ex undis prominentes, ſuaviſſime tamen, uti alii læto in ceſpite ſolent, confabulantes. Inter illos me-

dius quoties corio insidens timenda flumina sulcavi! Periculi, timoris, meique ipsius pene immemor Abiponum meorum cum fluctibus nugantium tranquillitatem, agilitatemque & aspexi, & suspexi adeo, meis vix ipse oculis ut crederem. Illorum quemque ob tantam cum aquis familiaritatem Neptunm diceres: Quantum audeant, Europæorum fidem superat. Ex S. Ferdinandi Yaaucanigarum Colonia ad urbem Corrientes profecti, quoties lubuit, ingens illud pelagus, quod ex magno flumine Paraquayo, & maximo Parana illic unitis conflatur, natantes natante cum equo Hispanis stupentibus trajecerunt. Hac enim in statione flumen propter latitudinem, altitudinem, rapiditatemque incredibilem ipsis navibus est formidabile, meque cum sociis navigantem toties terrore implevit, dum illa in Colonia degerem. Olim barbari hi prædones quoties cum longo animalium, quæ Hispanis rapuerant, agmine domum properabant, ingens hoc flumen Austrum versus, ex insula in insulam transeuntes, providenter transmiserunt, ut hac ratione singulis in insulis interquiescendi spatium & sibi, & bestiis natando fatigatis concederetur. Operæ pretium fuerit modum, quo plura equorum, mulorum, boumve millia adversum in litus per majora flumina traducantur, hoc loco explicare. Nunquam totum bestiarum agmen uno impetu, sed earum turmæ ab equitibus illarum terga prementibus, fugamque ex omni latere intercludentibus in flumen compelluntur. Ad id impetrandum aliqui binas erigunt sepes, initio latiores, in ipso litore angustiores, quibus constrictæ bestiæ non nisi binæ, vel ternæ eodem tempore flumen ingredi possint. Præmitti in aquam solent boves, equive cicures, quos abjecta tergiversatione promptius sequentur feroces. Caven-

vendum maximopere, ne impedito per compreſſionem nimiam pedum remigio natandi opportunitas illis adimatur, quia nimium confertis. A tergo, à lateribus Indi natantes, vel cymbula vecti natantibus invigilant Beſtiis, ut deſignata ad oppoſitum litus tendant via; ſibi enim relictæ ſecundo ſe deferri flumine patiuntur, & ad ea loca fluitabunt denique, quæ vel ripis arduis, vel palude, vel arboribus præcluſa exitum negant. Si bos, ſi equus natans in gyrum circumagatur aliquoties, aquarum voragine mox haurietur jam ſui, natatusque impos. Ad hoc impediendum Abipones boves ſeu ſegnes, ſeu refractariolos vel medio in flumine inſcendunt, cornibus utraque manu prehenſis eorum tergo inſident, utroque pede eorum pulſant latera, dum denique ad litus etiam inviti deducantur. Terra potiti terrore in furorem converſo minitabundis cornibus obvia quæque invadunt. Horum metu ipſo in litore præaltam conſcendi arborem, cui incubans boves e flumine emergentes ſingillatim numeraveram, quippe Coloniæ noſtræ uſibus deſtinatos. Tauros feroces, quis credat ? in tranandis fluviis ſemper expertus ſum Vaccis Socordiores, quæ, quia timidiores, magis morigeras ſe præbent ductoribus, majorique virium contentione litori inhiare conſveverunt. His, quas dixi, induſtriis multa boum millia me jam ſpectante, jam curante fluvios majores ſat feliciter tranſivere, Indorum mox ſtomachis ſacrificanda. Sæpe alias boves illigatis lintri majuſculo cornibus natantes per vaſtiora etiam flumina transmittuntur maxima, quæ cogitari poſſit, ſecuritate. Suſpenſis enim e lintris utroque latere boum capitibus eorum corpora nullam prope natandi ſentiunt difficultatem. Hac ratione viginti boves ſingulis itineribus per flumen Paraquayum è prædio ad Coloniam Roſarii Abiponi-

gunt ea corporis, quæ omnium patere oculis tuto possunt; Patere sinunt, quæ pudor jubet velari. Abipones, ecquid de Mbayis sentirent, a me rogati: canibus eos similes sibi videri, ajebant, quia adeo impudentes. De illorum impudentia certe, impudicitiisque publicis multa mihi conquesti sunt mei socii, qui illos inter versabantur. Utriusque tamen hujus nationis fœminæ eo vestimenti genere utuntur, ut verecundiæ consulant satis. Greges istorum barbarorum in urbe Assumptionis vidi frequenter. In sylvis, quas Mbae vera, Mborebiretâ alcium patriam vocant, Indos reperi pubetenus tenui velo præcinctos, cætera nudos, Indas vero, etiam infantulas, ab humeris ad talos usque tela alba, quam ipsæ texunt, decentissime vestitas. Idem in Indis sylvestribus, qui per Tapiraquaў, & Yeyuў litora vagantur, observavi, dum ad S. Stanislai recentem Coloniam à sociis meis turmatim adducebantur. Inda vetula, ejusque quindecim annorum filiola, quas in sylvis Mondaў & Empalado fluvios inter inveneram, solo reticulo ex cannabe caraquata contexto, in quo noctu cubabant, interdiu tegebantur, ut adeo eadem supellex pro lecto illis, ac indumento, nimium sane diaphano, esset.

De Abiponibus adhuc barbaris, & qua qua luberet, ferarum instar palantibus id sancte affirmo, omnes sine sexus, ordinis, ætatisque discrimine honestissime semper, ac ritu suo plerumque eleganter vestiri. Ne paucorum quidem mensium infantulam nudam patiuntur. Hanc honestatis curam gens Hispana Paraquariæ, præsertim in Assumptionis, & Corrientes urbibus ut imitaretur, sæpe nequidquam optavimus. Adultiores etiam fœminæ immanem solis æstum causantes rejectis vestibus Verecundiæ quoties

ties publico in foro obliviſcuntur! a ſacris oratoribus non raro clam, palamque propterea reprehenſæ. Veſtis, qua Abipones utuntur, figuram noſſe cupis? Linteamen, centonem, mappam menſæ, vel tapetem quemcunque quadri laterum ſine ulla mutatione, ſine manicarum additione pro veſte adhibent. Telam ejusmodi quatuor laterum ſeu laneam, ſeu Goſſypinam humeris injiciunt ſuis; Ejus extremitatem unam ſiniſtro brachio illigant, dextro, ad quidvis agendum expediti ut ſint, nudato. Laneo cingulo veſtem hanc laneam, quæ variis picta coloribus Ab humeris ad talos defluit, plerumque ad calcem, infra pectus claudunt. In equum inſilientes, ne denudentur, veſtem compreſſis genibus coercent. Calceos enim, femoralia, tibialiaque omnino ignorant, vel ideo ad tranandа flumina, ad curſum, equitationemque promptiores. Præter hanc, quam deſcripſi, veſtem quodcunque aliud telæ genus tetragonum pallii inſtar ſibi injiciunt, quod infra collum nodo connexum eos non ſolum contra frigus tuetur, ſed &, neſcio, quam gravitatem illis aſpergit. Hoc dum habitu equis vehuntur haſtati, crederes, te Fabios, Marios, Scipiones, Epaminondas redivivos intueri. Adeo tota veſtitus conformatio antiquitatem ſpirat. Aliquando dum arbores ſecuri ſternunt, laſſitudinis metu extra aliorum conſpectum veſtem abjiciunt. Non nulli cum barbaris pugnaturi in arenam deſcendunt penitus nudi partim, ut ad tela declinanda ſint eo expeditiores, quo leviores, partim ut vulnera aſpernari videantur, cum plerique alii loricati pugnam ineant, ut alibi referam. Diuturnis in itineribus capite plerumque aperto imbres, cœli æſtum, ventosque excipiunt. Non nulli tamen faſciam laneam rubri coloris fronti circumligant, ingens, me ipſo teſte, adverſus ſolis ardores, doloresque capitis præſidi-

sidium. Hodie petasum Europæum, si quis illis obtingat, magni faciunt, præsertim adolescentes, quibus & Hispanorum ephippia cum stapedibus, ferrea item frena, mirum quantum, arrident. Idem vestimentum, quo viri utuntur, fœminis quoque usui est, alia non nihil ratione illarum corpori applicatum.

Hic qualiscunque Abiponum amictus mulierum opus est, ac princeps negotium. Istas profecto non assiduitas modo, sed & aviditas laboris plurimum commendat. Etenim, ut quotidiana domus negotia taceam, hæ oves tondent: Lanam in fila scitissime ducunt: Hæc coloribus variis, prout in promptu fuerint, ope aluminis eleganter tingunt: Mox telam ex illis contexunt diversissimis linearum, figurarumque ductibus, ac colorum varietate distinctam. Tapetem Turcicum crederes, nobilium in Europa mensis dignum, sed tegendis Abiponum corporibus duntaxat adhiberi solitum. Textrinæ officina, &, e quibus componitur, instrumenta arundinibus, lignisque pauculis definitur, quæ complicata citra molestiam in itineribus equo circumferuntur. Alia quoque utensilia parandi ars Americanis fœminis congenita videtur. Norunt, ollas, cantharosque variæ formæ ex argilla fingere non rota versatili, figulorum more, sed solis manibus. Hæc vasa argillacea non in furno, sed aperto im campo lignis circumjectis percoquunt. Nesciunt illa in vitri similitudinem lithargyro incrustare, sed rubro primum colore imbuunt, mox ad splendorem communicandum glutine aliquo nativo perungunt. Per omne, quod ab Abiponibus habitatur, territorium nives quidem nullæ omnino, pruinæ rarissimæ; Austro tamen pertinacius aspirante majorem in modum exaspera-

tur

tur aura, ac leviter vestitis prope intolerabilis evadit aliquando. Adversus frigus pallio quodam lutrarum e pellibus concinnato se tuentur Abipones. Hoc vestimenti genus pariter tetragonum operose juxta, ac eleganter a fœminis conficitur. Illarum enim est lutris canum ope potissimum captis pelles detrahere: Detractas paxillis tenuissimis, ne rugas contrahant, solo affigere. Exsiccatæ dum fuerint lineis, ut in fritillo, quadratis rubro colore expinguntur. Nesciunt equidem Indæ pelles alutariorum more macerare, concinnareque, sed manibus probe subactas, ac emollitas filo pertenui ad hujatum pellionum invidiam tanta consuunt dexteritate, ut pellium commissuræ oculum perspicacissimum fugiant, totumque pallium pellis unica esse videatur. Pro acicula spinis tenerrimis utuntur, queis, ut sutores subula corium, lutrarum pellem pertundunt, filum tenuissimum ex caraquata traduci ut possit. Ejusmodi pallium, quod a voce *Nicbigebè* lutra nichigherit vocant, & viris, & fœminis commune, ridigior quoties aspirat aura; Quamvis vetuli, vetulæque has lutrarum pelles ne latum quidem unquem à se removeri patiantur, etiam dum maximis cœlum æstuat caloribus. Pauperiores aliqui cervorum, damarum, tigridumve exuviis induti comparent, Quiritum priscorum ritu, quos Propertius libro quarto: *Pellitos* dixit, *rustica corda, Patres.* Pellium ad vestienda corpora usum populis prope omnibus olim communem fuisse, eademque cum mundo primordia habuisse quis nescit? Hunc enim morem non humano ingenio inventum, sed ipso Deo authore inductum ex libro Genes. 3. c. accepimus: *Fecit quoque Dominus Deus Adæ, & uxori ejus tunicas pelliceas, & induit eos,* qui paulo ante, *cum cognovissent se esse nudos, consuerunt folia ficus, & fecerunt sibi perizomata.* Tacitus certe veteribus Ger-

ma-

manis, Herodotus Afris, Arrianus Thracibus & ſcythis pelles pro varietate provinciarum varias indumenti loco fuiſſe teſtantur. Homerus in Iliade 3. Heroes ſuos leonum, urſorum, luporum, caprarum exuviis indutos nobis proponit, quamvis id ætatis lanæ, lini, quidni & ſerici alicujus uſus jam viguerit, cum Helenam, Penelopen, aliasque tum græcas, tum Trojanas matronas fila duxiſſe, legamus. Americanos prope omnes, qui non omnem verecundiam exuerunt, ferarum pellibus ſe contexiſſe ad arcendum frigus, paſſim affirmant hiſtorici, ipſique obſervavimus perfrequenter. Alii avium multicolores plumas raro artificio conſutas ornandi potius quam tegendi corporis gratia pellibus vel ſubſtituunt, vel addunt. Barbari monticolæ plerumque ex caraquata, vel ex cortice arboris pinô fila, atque ex his telam ad ſe aliqua ex parte contegendos parare conſveverunt. Eadem tela, quamdiu maritum lugent, Abiponenſes viduæ, viduatum crinibus caput, humerosque recepto more obnubunt. Barbari, quos Esquimaux appellant Galli, aliique populi terræ laboratoris, & Novæ Zemblæ propinqui ex piſcium veſica, aut viſceribus induſia ſibi norunt concinnare, quibus tamen ob immane frigus pallium adjiciunt, quod expellibus cervorum, vel luporum marinorum egregie pictis nitidiſſime conſuunt, demirantibus artificium Europæis. Dum ſudore diffluunt Abipones, pelles lutrarum, quippe ab alutariis non maceratæ, fateor, neutiquam balſamum, ſed vix tolerabilem naribus colloquentium exhalant fœtorem; Noctibus frigidiusculis eædem ſtragulorum ſubeunt vices. Harum pellium, palliorumque, uſu detritorum, laciniæ infantium faſciolæ ſunt, ac tegumenta, quin & obligandis ſauciorum vulneribus fere adhibentur; cum lineæ apud illos ſupellectilis nihil prorſus ſit domi.

Su-

Superioribus seculis Americani corporum suorum nuditatem pluris, quam vestitum fecere adeo, ut indumenta ab Europæis obtrusa vel non acceptarint, vel accepta confestim abjecerint. Hoc memorant idonei scriptores illorum temporum. Hac tamen ætate, fidem superat, quanto ardóre vestibus splendidis inhient Indi Paraquarienses. Petasum illis elegantem porrige, telæ, vel panni rubri aliquot segmenta, globulorum vitreorum fasciculum, & eris magnus Apollo; In cœlum jusseris, ibunt. Diu, noctuque hæc aures nostras feriebat Abiponum supplicatio: Pater, da mihi vestem. Pay! *Tachcaué hihilalk*, vel *aaparaik*. Quod ad Barbarorum conciliandas voluntates faciat magis, vestium largitione nihil est profecto; Hac, ut pisces hamo, celerrime capiuntur. Vix abundabit incolis Christianis Americana colonia, ni bobus, ovibusque abundaverit; Harum enim lana ad vestienda, illorum carnibus ad saturanda Indorum corpora opus est. Alterutrum desit, vel utrumque, ad sua redibunt latibula, ditioresque se fore putabunt, si Hispanorum inimici, quam si amici fuerint. Id quod sæpius me audiente cum gemitu dictitabant, experti scilicet: Bellum cum Christianis præ pace plus emolumenti sibi attulisse. Bello equidem vigente armis acquisiverant, quæ sancita dein' pace nec infimis precibus impetrabant. Vetus hæc, ac quotidiana Abiponum querimonia, & si verum fateamur, æquissima. Luculentius id patebit ex illis, quæ, ubi de Coloniarum novarum statu disseremus, narrabuntur. Disertissimus quamvis divinæ legis magister, ni una in discipulis suis vestiendis, alendisque sit liberalissimus, parum proficiet in Paraquaria. Adsit è nubibus cœlestium geniorum aliquis, Deum, Dei legem nunciet Abiponibus; vacuis si manibus venerit, si indumenta, si dapes, si alia

alia dona non attulerit, actum aget, vix, ac ne vix quidem audietur. Veniat ex Acheronte Æthiopum Stygiorum nigerrimus, ſed arcas veſtibus, cibariis, cultris, forſiculis, annulis, ſphærulis vitreis prægnantes adferat, offeratque, Capitaneus appellabitur, dociles, ſpondeo, propenſos, morigerosque experietur Abipones ad unum omnes. Cur per bina, & quod excurrit, ſecula ad religionis noſtræ amplexum necdum perducti ſint Americani univerſi, ſi cauſas ex me quæris, dicam. Prima eſt Chriſtianorum veterum peſtifera exempla, ac in Indos parſimonia, duritiesque: Hac a ſacris noſtris avertuntur: Illis pervertuntur. Sacerdotum, qui ad illos Chriſtum docendos mittuntur, extrema, & quæ vix credibilia Europæ, rerum omnium penuria, hæc altera cauſa eſt. Effatum hoc meum, quæſo, non conjecturis, opinionibusve controverſis, ſed veritatibus, ſed experientiis certiſſimis adnumerandum, putes. Tum denique mihi fidem habebis, poſtquam hiſtoriæ meæ poſteriora capita pervolveris.

CA-

CAPUT XV.

De Abiponum moribus, consvetudinibusque.

Non omnia, quæ apud Barbaros, barbara. Ex fimo elegans sæpe flosculus, ac inter spinas rosa nascitur, ut bona mixta malis plerumque; sic Abiponum nativis vitiis virtutes quædam consociantur, Christiano homine prorsus dignæ. Ex multis memorabo præcipuas ita tamen, ut vitiorum non obliviscar. Tota corporis conformatione quantopere decorum servent Abipones, ægre crediderit Europæus. Ex eorum vultu, ac incessu hilaris quædam, modestia, virilisque gravitas elucet, quam svavi tamen comitate norunt temperare. Nihil solutum, nihil petulans, vel asperum eorum in actionibus deprehendas. Quotidianis in congressibus pacata, tranquilla omnia. Vociferationes inconditæ, altercationes, aculeata dicteriorum mordacitas nusquam locum habent. Amant facetias sermonis, sed a quibus omnis abest obscænitas, acerbitasque. Diurnas, nocturnasque itineris molestias festivis confabulationibus condire solent, quin tamen, quod spurcitiam oleret, unquam salibus aspergatur. Si quæ interdum controversia incidat, serena fronte, sedata oratione sententiam quisque profert suam; Nunquam, quod quibusdam Europæ populis solenne, in clamores, minas, contumeliasque erumpunt. Hæ

qui-

quidem laudes ad Abipones ſobrios pertinent; Temulenti enim, excuſſo ſcilicet rationis freno, amentes, ſibique ipſis diſſimillimi evadunt. Cæterum ſuis in conventiculis urbanitatem colunt maxime. Alter alterum loquentem vix audet interpellare. Uni per ſemihoram aliquando belli eventum quempiam enarranti cæteri omnes non aures dare modo attentas, ſed & ad ſingulas prope ſententias annuere ſolent, ducto ex intimis præcordiis rhoncho, qui affirmationis ſignum, & aſſenſus, quem identidem his interjectis vocibus ſignificant: *Quevorken* utique *Cleerà* certiſſime *Chik akalagritàn* nullus dubito. *Ta Yeegàm!* vel *Kem ekemat!* admirantis ſunt exclamationes. Iisdem omnino vocabulis, quæ ſubſilientes magna vocis contentione pronunciant, ſacerdoti ad populum verba facienti interloquuntur, idque urbanitatem putant. Contradicere cuicunque demum, licet luculenter hallucinanti, ruſticitatem interpretantur. Salutant ſe, reſalutantque binis vocibus: *La nauichi?* Jam veniſti? *La ñ auè.* Jam veni. Sed plerumque brevitatis cauſa ſolam voculam: *Là* ſalutans, ſalutatusque profert cum impetu. Idem ſalutandi modus Quaraniis: Ereyupà? Veniſti jam. Ayù angâ. Veni. Prolixiori colloquio fatigati nunquam, niſi patre familias valere juſſo, diſcedunt. Huic primus qui aſſidet, viciniorem ſibi interrogat: *Ma chik kla leyà?* Necdumne ſatis verborum eſt? Secundus tertium, tertius quartum iisdem compellat verbis, dum denique in circulo humi conſidentium poſtremus fert ſententiam: Satis jam verborum eſt *Kla Leyà*, ait: Quo audito uno omnes impetu, ac momento conſurgunt. Mox ſinguli cum quadam amicitiæ ſignificatione patrem familias comiter inclamant: *Labikyegarik* Jam abeo à te. Quibus ille: *La micheroà* Jam abis à me, reponit. Gregarii Indi dicunt: *Labik* Jam abeo. Ad portam do-

domus (Puta locum, ubi exitur, nulla enim ulli est porta) dum pervenerint, converso ad patrem familias vultu: *Tamtara* posthac, exclamant, *Te revisam dein* significare volunt. Uti hujatum vulgus: *Ad revidendum*, dicere consvevit sub abitum. Contra urbanitatis leges graviſſime peccaturi sibi videntur, si obvium quempiam, quorsum pergat, non interrogarent. Hinc illa vox: *Miekanè* vel *Miekauchitè* quo vadis? identidem per forum resonat. Eadem interrogatio more recepta apud illos, qui lingua Quichua utuntur in Paraquaria. Obviantium sibi neminem sine illo suo: *Maipirinki* quo vadis? Transire patiuntur unquam. Quin (scribere id me pudet) etiam remoto in campo alvi exonerandæ gratia dum subsidunt Abipones, eminus transeuntes solenni interrogatione: *Miekaue?* quorsum? elatiſſima voce salutant. Mirabar sæpe, illos non erubescere, cum cæteris in rebus singularem eorum verecundiam suspexerim. Toto certe, quod istis barbaris impendi, septennio observatum a me nihil, quo pudicæ aures, casti oculi offendi possent. Quæ quidem laus utrique sexui, omni ætati jure debetur. Mares polygamiam, uxorumque repudiationem majorum suorum, cæterarumque Americæ gentium exemplo licere sibi, arbitrantur; Perpauci tamen Abipones hanc sibi licentiam indulgent. Uxorum repudiatio, quam multiplicatio apud illos frequentior. Quin in una per omnem ætatem conjuge acquiescunt permulti. Cum alienis, quas in conjugium non adsciverint, commercii quid habere, nefarium sibi, probrosiſſimumque putant. Hinc adulterium inter illos prorsus inauditum. Libidinum, quæ Europæis gentibus familiares, monstra huic nationi peregrina sunt, quin & ipsa earum nomina. Hilaritatem nativam vel vultu produnt pueri, puellæque; Nusquam tamen has illis immixtas videris, vel confabulantes. Re-

fructuum, herbarumque succo per viam longissimam alere, ac citra noxam domum deportare solebant. Major hæc, quam credi in Europa possit, barbarorum lenitas, sed nobis exploratissima. Si quando vel matribus, vel prolibus mors illata, id aut adolescentes sanguinis Hispanici sitientiores, vel adulti suorum, quos Hispani olim trucidaverant, mortibus efferati præstiterunt. Hinc cæco furori, non nativo eorum ingenio tribuenda crudelitas, quam universa Abiponum natio abominatur. Sæviissent isti atrocius, si christianorum militum exempla sibi imitanda proposuissent. Ex plurimis bina in medium afferre liceat. In Indi Quaranii a se occisi cadaver petulanter dissectum, veluti in matulam, vesicam exonerarunt suam Paraquarii ex urbe Assumptionis milites. Iidem cadaver alterius Quaranii, ceu lapidem supposuerunt indusiis suis, quæ in fluvio Tebiquary a se lota lotoriis malleis illic tundebant clarissimi, si superis placet, illi heroes, contra exanimes solum, a quibus porro timendum nihil, animosi, illorumque imitatores, qui in Mauri mortui pectus hastam altissime immersant, unde Hispanorum proverbium: *Al Moro muerto gran lanzada* Atrocioris sævitiæ Europæorum per Americam militum documenta Historici passim adferunt, quæ si legerent Abipones, ab immanibus feris patrata jurarent. Quam mite illis extra bellum, quam tractabile ingenium sit, ex his, quæ subjiciam, colliges.

Hispanos, Indos, Æthiopas, vel ex his mixtos a se bellos captos non ut servos vexant, sed, prope dicerem, filiorum instar comiter, indulgenterque habent. Si quid a captivo sibi præstandum velit, non imperantis, sed supplicantis voce id significat herus. *Si tibi lubuerit*, blande præfatur; vel *Miserêare mei*,

equum-

ti, vel suspicati sunt. Vim vi repellere, injurias injuriis, rapinas rapinis, cædes cædibus reddere sibi videbantur, id quod iniquum, ac turpe negant; Nam bello vigente ab Hispanis in Lusitanos, ab his in illos eadem fieri toties videbant. Horum ducti exemplo non sicarios se, non latrones, sed milites dici oportere, contenderunt, quorum munus est offendere hostes, se, suaque, ut poterunt, defendere. Norunt forte militem canis instar esse, illumque pro optimo habendum, qui pessimus fuerit, ut Martialis de Attalo asseruit. Hispanorum a cervicibus resecta capita sua vocarunt trophæa, solertissimeque ceu strenuitatis testimonia conservarunt. Armentorum innumerabiles turmas, tot equorum millia, & quidquid demum præterea rapuere Hispanis, prædas dixerunt belli jure obtentas. Pernegant usque, se fures esse. Audi, cur? Hispanorum pecora omnia sua esse affirmant, quippe suis in terris prognata, quas Hispani majoribus suis nequidquam repugnantibus occuparunt olim, quasque nullo (ut illis quidem videtur) jure usurpant etiamnum. Hos errores, qui intimis Barbarorum fibris inhærent, eximere, amicitiam, amoremque in Hispanos ferocientibus animis imprimere magnopere conati sumus omnes, sed fructu votis nostris inferiore. Hæreditario licet in Hispanos odio insaniverint, ini i se tamen illorum trucidatione humanitatis quamdam speciem prodidere. Mortem inferebant, sed post feralem hastæ ictum emorientes torquere, excruciare, discerpere, dilaniareque crudeliter, ut aliorum Barbarorum mos fert, a se alienum putarunt, de mortuorum tamen capitibus amputandis mire solliciti, quorum ostentatione suam suis popularibus fortitudinem domi testificarentur scilicet. Imbelli sexui fere pepercerant; Pueros, puellasque innoxias abduxere incolumes. Infantes à matrum uberibus abstractos

optimi pessimam esse, & ex vino meliori melius exsistere acetum hi scilicet exemplo confirmant suo.

Plurium, quos apud Abipones novi, ejus generis captivorum & vultus, & facta impia meos ante oculos versantur adhucdum, qui nocendi Hispanis studio, barbarieque Barbaros omnes antecellebant. Militibus Jacobopolitanis in chacum missis, dum meridiaturi conquieverant, Calvaria in oculos forte incidit. Multis ultro, citroque habitis interrogationibus, cujusnam illa esset? planissime compertum est; Hic loci quatuor Hispanos paulo ante trucidatos, cædisque authorem Hispanum fuisse, qui (cognomen novi, sed taceo) Abiponum captivus, & ductor, ac Abipone quovis perniciosior Hispanæ genti erat; Locus hic, quem sæpius transiveram, in hanc usque diem a sepulchris (de las sepulturas) retinet nomen. Plurima hic de hujus furfuris colluvie, de Almaráz, de casco, de Juanico, de æthiope correntino, de Joanne Josepho Indo Ytatinqua, & maxime de Joanne Diaz Caëperlahachin memoranda occurrerent. Iste Abipon origine, puer ab Hispanis bello captus, & sacris Christianis initiatus est subinde. Viginti admodum annos, quos in S. Jacobi urbe Joannis Diaz Hispani Captivus egit, probus, imo & pientissimus audiebat. Ultima, quæ Pascha præcedit, verni jejunii hebdomade in tergum suum cruento flagello quot annis publice sæviebat; Sed facto demum ad gentiles suos transfugio in Hispanos sævire cæpit atrocius, fusoque toties illorum sanguine mirum quantum apud suos inclaruit, quibus viarum, locorumque scientissimus perutilis fuit; Nam & exploratoris, & ducis partes, dum ad Hispanos mactandos itabant, nemo unus illo præclarius egit, nemo lubentius. Inita dein cum Hispanis pace, conditoque Abiponibus conceptionis sub nomine oppi-

pido idem Caeperlahachin plurium linguarum gnarus interpretem ibidem egerat, quo quidem officio in rem suam abusus nullum non movit lapidem, ut Hispanorum amicitiam suspectam, Christi religionem odiosam, religionis magistros nos invisos redderet Abiponibus Catechumenis, energumenorum nomine id temporis dignioribus. Pietatis tamen, amicitiæque simulatione id impetravit versipellis callidissimus, ut & Hispanis, & Abiponibus credulis mire probaretur, utrisque licet periculosus, nobis præsertim, qui eam coloniam procuravimus, undequaque intolerabilis. Sed en! Pestilente filio mater erat pestilentior. Hæc, quæ vivendo seculum pridem excesserat, præstigiatricum omnium antistita populo ut ob rugas venerabilis, sic ob magicas, quas callere putabatur, artes formidabilis nunquam cessavit adhortari suos, ut sacram ædiculam, nostras institutiones, baptismum, etiam prolibus moribundis conferendum, cane pejus & angue refugerent, ac execrarentur. Vides matrem filio dignam, mali corvi malum ovum. Sed pœnas dedit denique vindici Deo infausta (Medeam dicas, an Megæram, mihi perinde est) anus. Ex oppido cum contubernalium manipulo profuga patente in campo à Mocobiis præter alios complures trucidata misere occubuit. Quo fato demum, quove in loco Caeperlahachin interierit, etiamnum ignoro.

Quoquo lubet, evagandi libertas, victus, vestitusque sine ullo labore copia, equorum multitudo, otiandi, lasciviendique pro arbitrio facultas, plenissima, ubi nec lex, nec censura timetur, impunitas captivos Hispanos svavissimo vinculo ita alligat Abiponibus, ut Captivitatem suam præ omni libertate dulciorem putent, patriæ, parentumque prorsus immemores, ubi, ni vapulare malint, ac inedia tabescere,

ad legum normam vivendum sibi norunt, quotidieque laborandum. Catharina nobilis ex urbe sanctæ fidei Christianæ disciplinæ vel inter barbaros tenacissima persoluto a suis pretio redempta in patriam rediit. Ejus filius Raymundus, ac filia Captivo nupta apud Abipones, ubi adoleverant, remanere, quam matrem sequi maluerunt. Plures alii, aliæque e patrio solo ad spontaneam Captivitatem gestientes rediere. Novi captivos ingenii adeo maligni, ut liberari illis cupiverint heri, libertatemque iis gratuitam identidem obtruserint. In plerisque captivorum vestigium Christiani, quin ne hominis quidem deprehendas. Abipones perpauci, etsi polygamiam licere sibi falso persuadeant, uxores sibi plures eodem tempore adsciscunt; captivi raro una contenti captivas seu Hispanas, seu Indas, quotquot possunt, ducunt. Abiponenses enim fœminæ & Hispanos, & cujuscunque demum nationis Indos conjugio dedignantur suo, nisi rerum gestarum splendore, per exterorum nempe cædes, ac rapinas, nobilitati jam pro Abiponibus reputentur. Isti, cum præ quavis alia natione nobiliores sibi videantur, captivas Hispanas nunquam sibi pro connubio volunt, minus pro clandestina turpitudine. Hinc illarum pudor in captivitate apud Barbaros, quam in libertate apud suos longe tutior fuerit, si modo Captivorum insidias evaserint. Hispanas complures post diuturnam Abipones inter Captivitatem nullius, quod castimoniæ repugnet, flagitii reas sacro pro tribunali judex inveni. Uno omnes ore fatebantur; Fœminam nullam, ni ipsa id velit, hos apud Barbaros perversum iri. De adolescentum, qui ibidem diu captivi, integritate idem testor. Ecquis, amabo, Europæorum crederet, Barbarorum, qui Deum non colunt, contubernia castitatis gymnasia, & propugnacula esse?

Id

Id mihi certissimum, morum licentiam, quæ cultiores etiam inter nationes Europæ passim grassatur, ab illis longissime abesse.

Hanc de Captivis historiæ digressionem boni consule, lector, si tamen digressio fuit, cum ad Abiponum pudicitiam, benignitatemque commendandam faciat plurimum, quod capitis præsentis est argumentum, aliis porro experimentis a me stabiliendum. Hispanos plebejos, æthiopes, Indos Christianos, qui vel ab heris suis profugi, vel viæ aberratione, vel alia de causa in Abiponum contubernia fortuito incidere, hospitio comiter accipiunt, cibo, ac quocunque possunt, officiorum genere amicissime prosequuntur. Idque eo lubentius præstant, quo liberalius isti advenæ Hispanam gentem vituperaverint. Quod si isti neglexerint, pro Hispanorum speculatoribus habebuntur, sibique pessime consulent. Pro nostra, qui illorum colonias procuravimus, securitate vigilabant diligenter. Si quod seu ab exteris hostibus, seu a temulentis, furentibusque contubernalibus periculum nobis instare nossent, id citra cunctationem nunciaverant, ac toti erant in illo propulsando. In itineribus dum transmittendi fluvii, dum equi apparandi, dum repentinæ hostium per viam insidiæ seu declinandæ, seu reprimendæ, incredibile, quanta animi propensione nobis opem tulerint. En! quam mite his barbaris pectus, benevolentiæque plenissimum. Quamvis Hispanos, quos ceu hostes aspexere suos, jam necare, jam spoliare consveverint bello durante, suis tamen, vel quidquid eripere, nunquam solent. Hinc apud illos, quamdiu sobrios, rationisque compotes, homicidium, furtumque phœnicis instar rarissimum, melius dicam, inauditum. Sæpe, diuque a suis absunt domibus. Reculas suas, quæ seu ad vestitum, seu ad ornatum, seu

ad domesticam penum pertinent, sine custode, sine porta omnium manibus, oculisque patentes relinquunt interea, quin jacturam earum vereantur. Reduces e diuturno itinere intacta vident omnia. Tot portæ, tot claves, tot repagula, tot arculæ, tot excubitores, quibus adversus fures sua tuentur Europæi, res ignota Abiponibus, atque adeo supervacanea, cum nulla apud eos furum seu suspicio, seu periculum. In S. Hieronymi oppido nostra e domo mantile; Alias alia domestica e supellectili clanculum nobis sublata. De furto certior factus Ychoalay Caziquius Abiponum suorum neminem furacem esse, confidenter asseruit. Hanc suspicionis maculam ut abstergeret, genti suæ intolerabilem, nullis in fures indagandi industriis pepercit. Et vero patuit subinde, captivorum rapaci manu, quæ deerant, periviſſe. In S. Ferdinandi oppido muliercula, quæ globulos vitreos, sacræ imaginis ornamenta, e templo clanculum abstulit, a Caziquio Kachirikin detecta est, ejusdem, ni Patris preces, minæque intercessissent, hasta jam jam confodienda publico in foro. Ob rapacitatis notam Abiponum nomini inustam in tantas exarsit iras Indus, cætera non optimus, nam latronum, qui Hispanorum e prædiis equos innumeros rapuerant, primipilus. Dum pueri, puellæque vel pepones nostro in horto adultos, vel pullos nostris in ædibus procreatos non raro clepsere, a furto excusari fors poterunt, quoniam ista vel primi capientis esse, vel domino non multum invito auferri, perperam existimarunt.

Naturales Abiponum virtutes etsi ultra propositum fusius exposuerim, nihil dixisse mihi videor, nisi de laborum tolerantia, quam in illis usque suspexeram, paucula adjecero. Quis belli, venatusque quotidianas molestias enumeret? In hostes profecturi

men-

menses sæpe binos, aliquando ternos in asperrimo per solitudines itinere consumunt; Leucas trecentis plures conficiunt. Ingentia flumina, paludes longissimas, fluminibus periculosiores, nando superant. Campos ut latissime expansos, sic lignis, aquisque destitutos transmittunt. Dies integros ephippiis, vix ligno mollioribus, insident, neque pedes stapede fulciuntur. Manibus hastæ prælongæ pondus incumbit semper. Equos fere tolutarios adhibent, quorum gressu subsiliente equitis ossa miserrime quassantur. Aperto plerumque capite soles ardentes, imbres effusos, non raro in dies plures productos, pulverum nubem aridis in campis, ventorum turbines excipiunt. Laneis fere vestibus nudo corpori appressis teguntur, quas si Cœlo nimiis caloribus æstuante ad umbili cum usque demittant, pectus, scapulæ, brachia a circumvolitantium muscarum mordacium, tabanorum, vesparum, culicumque examinibus miserandum in modum compunguntur, ac sanguine diffluunt. Viatico vacui cum iter aggrediuntur semper, circumferendi illis toto die per campum oculi ad feras detegendas, qnas pernici mox cursu insequantur, sternant, & in famis suæ remedium convertant denique. Poculo cum careant, ad fluminum, lacuumve margines noctem agere solent, inde molossorum ritu aquam sorbillaturi. Verum hæc aquationis opportunitas caro illis constat; Nam loca humidiora non culicum modo, ac serpentium, sed & ferarum metuendarum seminaria esse consveverunt, quæ noctes insomnes & vitæ discrimina minantur. Duro in solo sub Jove jam frigido jam igneo cubant, sæpeque, dum nimbo fœta tempestas irruit, aquis immersi evigilant. Exploratorum munere, quorum est videre omnia, a nemine videri, quoties funguntur, pedibus, manibusque per rupes invias, per saltus illis

re-

reptandum frequenter, ne prodantur; dies, noctesque sine somno, sine cibo transigendæ. Idem iis usuvenit, dum clade vel illata vel accepta ab hoste, terga premente diutius præcipitanda est fuga. Hæc agunt, hæc tolerant Abipones, quin tamen in querelas prorumpant, vel concitatæ bilis indicium verbo præbeant unquam Europæorum more, qui ad levissimum molestiæ sensum stomachari, ira accendi, furere, & si superos flectere nequeant, Acheronta vocare solent. Multis, arduisque in itineribus Abipones Comites, adjutoresque habui. Ipse communium viæ miseriarum particeps, sed & patientiæ egregiæ illorum testis, ac præco fui. Enimvero obstupui, ab his barbaris quotidianas itinerum asperitates silentio concoqui, fronte serena, ridente ore, placidis oculis tolerari, facetiis, colloquio hilari sitim, esuriem, elementorum inclementiam mitigari, dum meam interdum patientiam prope fatiscere, certe fatigari advertissem. Fierine posse credam? (Eques Equitibus ajebam sæpe) ut equorum, quos olim Hispanis rapuistis, causa, a sole torreri, a culicibus dilaniari, aquis immergi, calamitatibusque aliis excruciari vos siveritis? Ego sane, si quidquid uspiam equorum est per Americam, mihi obtingeret, hujus spe lucri neque aculeos culicum, quos hodie sensimus, mihi perferendos putarem. Risere hæc Abipones. Quod a nobis patientia dicitur, illis natura esse videtur. Obdurato sunt ad molestias quascunque animo, quin & corpore, quod per longum a pueritia usum prorsus occalluit, sensus propemodúm experte. Adeo a teneris assvescere multum est. Adhucdum pueri, patrum exemplo, pectus, brachiaque spinis acutissimis pertundunt sua citra ullam doloris significationem. Inde est, quod adulti vulnera sua, ceu aliena, sine gemitu ferant, & per aliorum commiserationem mag-

nam

nanimitati suæ injuriam fieri arbitrentur. Acerrimus etiam dolor ægrotis, vel sauciis vitæ usum adimet forsitan, suspirium extorquebit nunquam. Gloriæ titillatio, quam ex fortitudinis fama percipiunt, illos invictos reddit, ac tacere jubet.

Pleraque, quæ celebranda hic putavi, & viris, & fœminis sunt communia ita tamen, ut hæ tum virtutibus propriis clareant, tum nævis singularibus laborent. Suos uterque sexus patitur manes ubique gentium. Universis Americæ populis innasci videtur desidia, otiandique lubido Hanc vituperationem in Abiponenses fœminas neutiquam cadere, lubens pronuncio. Qui earum sedulitatem indefessam, solertiam, industriamque non demiraretur mecum, nemo fuit. Negotia domestica, quibus obruuntur quotidie, alacri, propensoque animo pertractant. Illorum est indumenta marito, liberisque contexere; Carnem coquere: Radices edules, varias e sylvis fruges adferre; siliquam Græcam conquirere, molere, & affusa aqua in potum convertere: Aquam, lignaque ad quotidianos familiæ usus comportare. Ridiculus, sed apud Abipones civitate donatus mos fert, ut vetula totius contubernii maxime annosa domesticis omnibus de aqua prospiciat. Hæc, etsi amnis, unde hauriatur, propinquus sit, amplis cantharis equitando fere adfertur; Eodem modo ligna ad alendum focum. Fœminas trecentis curis occupatas licet nunquam audies de molestia conquerentes; Imo, quod lana, gossypium, colores, alumen ad vestes pro suis elaborandas sibi desint, lamentantes sæpius audivi. Adeo non tolerantes modo laboris sunt, verum etiam sitientissimæ. Hispano nobili Abiponensis captiva pro ancilla plures annos fuit; Istam præ tribus aliis sibi utiliorem esse, mihi affir-

ma-

mavit, maximique a se fieri, quod jussum prævertat suum, tempestive, curate, promptissimeque officio fungatur. Honorificam *devoti fœminei sexus* appellationem omni jure sibi vindicant. vix audito Campanæ vocantis tinnitu ad explanationem Christianorum dogmatum celerrime convolant, humique modeste considentes in templo arrectas, avidasque Sacerdoti docenti aures præbent. Mirifice probant Christi legem maxime, quod per eam nulli liceat marito conjugem repudiare suam, aut plures ducere. Hinc & se, & suos maritos ut quamprimum salutaribus lustremus undis, peroptant ardenter, quo de conjugii sui, ac mariti perpetuitate redderentur certiores. Istud de fœminis junioribus dictum puta; Vetulæ enim, quippe superstitionum tenacissimæ, rituumque barbarorum antistitæ, Christianis Sacris impense obluctantur. Hæc equidem si Abiponum natio amplectatur, se se amissa veteri authoritate omnibus risui, contemptuique futuras, prospiciunt. Uti fœminæ seniores, sic adolescentes Abipones religionis progressibus obstant maxime. Isti equidem militaris gloriæ, prædarumque ardentes desiderio secandis Hispanorum cervicibus, eorum plaustris, prædiisque spoliandis perditissime inhiant, quod divina sibi lege interdictum nôrunt. Hinc avorum suorum institutis inhærere, equis velocibus terras percursare malunt, quam templi inter parietes verba facientem Sacerdotem auscultare. Si per Abipones seniores, junioresque fœminas stetisset, universa dudum natio religioni se nostræ mancipasset.

De fœminarum Abiponensium pudicitia variis jam locis honorifica a me mentio facta est, facienda sæpius dein. Nefas sit, illarum temperantiam, sobrietatemque silentio præterire. Multo illis sudore

con-

constat, maritis suis jam ex melle, jam e siliquis Græcis dulcem potum parare; Sed hunc ne extimis quidem labris delibant ipsæ, ad solius aquæ haustum per omnem ætatem condemnatæ. Verum utinam, ut a temeto quovis sibi cavent, sic & jurgiis, contentionibus, rixisque abstinerent! Hæ certe inter illas quotidianæ sunt, ac non raro cruentæ futilissimis de caussis. De rebus nihili plerumque disceptant, rixanturque, ut Horatius ait, de lana sæpe caprina, vel de umbra asini. Unicum sæpe vocabulum, quod a Cavillante fœmina enunciatur, ingentis belli semen, & classicum fuit. Tribus duntaxat, ut cum Græcis loquar, scommatibus Abiponum natio utitur, scilicet irascens alter alteri dicit: *Acami Laâraik* tu es Indus, id est, plebejus, ignobilis. *Acami Lichiegarâik* tu es pauper, miserabilis. *Acami Abamrâik* Tu es mortuus. His epithetis ineptissime abutuntur aliquando. Ecquis non rideat, dum equum fulminis instar fugitantem, quem eques Indus cursu citatissimo assequi haud potest, *abamraik* mortuum audit vocari? orta duas inter fœminas contentione altera alteram vel miserabilem, vel plebejam, exanimem forte pronunciat. Ingens mox vociferatio existet. A verbis ad pugnos venietur. Concurret universum fœminarum agmen in foro, non spectandi solum, sed & ferendæ opis, ut visum fuerit, gratia. Hæ illius, istæ alterius partes tuebuntur. Duellum denique in bellum desinet. Tigridum more dentibus in aliena ubera involant, morsu sæpe cruentissimo. Unguibus genas laniant. Crines manibus evellunt, & quod prima fere aggressione conantur, auriculæ extimæ foramen, cui spira ex palmæ foliis ornatus gratia inseritur, miserrime dilacerant. Erebi furias, amphitheatri Romani feras, vel gladiatores ad certamen crederes concurrisse.

Quam-

Quamvis maritus conjugem, Pater filiam sanguine diffluere, vulneribus impleri videant, eminus immoto pede, tacito ore, quietis oculis hæc spectant; Amazonibus applaudunt suis: Rident: Animis muliebribus tantas inesse iras, mirantur, sed a viro alienissimum putant, fœminarum in dimicationes se se ingerere, vel alterutri parti suppetias venire. Quod si pacis accelerandæ spes nulla affulgeat, Patrem adeunt. En! ajunt, mulieres nostræ rursus judicio carent hodie. Age, sclopeto illas terreto. Hujus fragore, quin & conspectu solo perculsæ ad sua fugam maturant tentoria. Verum cum dicteria, quæ rixarum origo extiterant, vel suis e tentoriis stentoria repetant voce, neutraque videri victa velit, iterum, iterumque ad forum reduces pugnam restaurant. Magnæ interdum molis erat motos componere fluctus, cum paucis plerumque syllabis coloniæ malacia interrumpatur. Divino utique factum consilio, quod Abiponenses fœminæ temeto prorsus omni abstineant. si enim sobriæ tantum furere solent, temulentæ quantum non auderent? Actum erat dudum de universo Abiponum genere. Mares enim, ni ebrii sint, æternam inter se pacem colunt, vociferationis, discordiæ, rixarumque semper hostes. Cætera, quæ ad nationis istius ritus, moresque pertinent, seu laudibus, seu censuris digna, per historiæ decursum suo quæque loco attingam. Ex his, quæ diximus, conjicies, multa barbaris propria Europæorum etiam cultissimorum imitatione digna videri. Parum sane abest, quin clarissimo Leibnizio assentiar, qui in præfatione ad novissima Sinica scripserat: *Certe talis nostrarum rerum mihi videtur esse conditio, gliscentibus in immensum corruptelis, ut propemodum necessarium videatur, Missionarios Sinensium ad nos mitti, qui Theo-*

logiæ

logiæ naturalis usum, proximque nos doceant, quemadmodum nos illis mittimus, qui Theologiam eos doceant revelatam. Mutato nomine de Abiponibus idem dixero, qui, etsi quibusdam in rebus tales sint, ut vix hominum classi accenseri mereantur; Reflexis tamen in quasdam illorum actiones oculis fateamur, necesse est, Christianum etiam hominem ex illis comitatem, honestatem, tolerantiam, sedulitatemque discere posse. Sed utinam hæ barbarorum virtutes totidem vitiis non obscurarentur, quot nigris maculis candidæ tigridum pelles distinguuntur. Ex iis, quæ mihi porro memoranda restant, illud luculenter patebit.

CAPUT XVI.

De Abiponum lingua.

Multitudo linguarum, ac varietas, quarum vel sola in Paraquaria usus, fidem excedit, prope dixissem, & numerum. Neque sola eas dialecto differre, existimes velim. Pleræque ipsa radice a se discrepant. Suspiciendum magnopere illarum artificium multiplex, cujus architectos, ac inventores stupidissimos hos Barbaros exstitisse, nemo sanæ mentis sibi persuaserit. Ego sane hac meditatione ductus identidem affirmavi, reliqua inter, quibus de æterno, ac sapientissimo Numine convincimur, argumenta hanc linguarum seu varietatem, seu artificium con-

numerari oportere. Noſtri homines linguis omnino quatuordecim totidem Paraquariæ nationibus ſacram navarunt operam, & religionem latiſſime propagarunt Non ſinguli omnes, ſed ſingulas calluere linguas, aliqui binas, ternaſve probiſſime nôrunt, variis ſcilicet cum populis aliquamdiu verſati. Horum ego ex numero, quippe qui ſeptem annos Abiponibus, undecim Quaraniis docendis inſumpſerim. Nationes, quibus labor noſter impenſus, conſtitutæque a nobis coloniæ, noveris eſſe, Quaranios, Chiquitos, Mocobios, Abipones, Tobas, Malbalaes, Vilelas, Paſſaines, Lules, Iſiſtines, Homoampas, Chunipies, Mataquayos, Chiriguanes, Lenguas ſeu Quaycurùs, Mbayas, Pampas, ſerranos, Patagones, Yaròs. His adde: linguâ Qvichuâ, quæ toti Peruvio propria, mancipiis Africanis, plebi Hiſpanæ, quin nobilioribus etiam matronis per Tucumaniam præſertim familiariſſima, noſtrorum hominum plurimos tum e ſuggeſtu, tum ſacro in tribunali uſos fuiſſe. Præterea Chiquitorum in oppidis, quæ diverſiſſimis conflata e nationibus, diverſas quoque linguas viguiſſe, novimus. Abiponum, Mocobiorum, Tobarum linguæ eandem certe originem, eamque inter ſe affinitatem habent, quam linqua Hiſpanica, & Luſitana. Quælibet tamen iſtarum non ſola dialecto, ſed innumeris quoque vocabulis ab alia diſcriminatar. Idem prope ſentiendum de lingua Tonocotè, quæ apud Lules, ac Iſiſtines uſu recepta. Chiriquanarum, Quaraniorumque, quorum terræ quingentas facile leucas ab illorum ſolo diſtant, lingua eadem fere eſt, pauca ſi excipias, quæ alterutrius gnarus paucas intra hebdomadas nullo negotio perdiſcit.

Mul-

Multi, qui de Americæ rebus commentati sunt, Europæi quasdam linguarum Indicarum lacinias, notiones, sententiasve historiæ suæ, vel lexicis inspersere; sed superi boni! quam omni ex parte mancas, quam fœde corruptas. Vix vocabuli literulam, quam non mutilassent, reliquere. Linguæ illius quamvis scientissimi, quid dictum velint, divinando solum, veluti ænigmata, vix denique assequimur. Sed ignoscendum his scriptoribus, quod corruptis fere e fontibus notitias hauserunt suas. Plures, qui Americam vix a limine salutarunt, vel Americanos per transennam duntaxat viderunt, barbararum mox linguarum vocabula in chartas conjiciunt, Europæis obtrudendas, quamvis nec illorum sonum rite perceperint, neque significationem penetrarint. Inde est, quod locorum, fluminum, arborum, plantarum, animalium nomina Americana mirandum, miserandumque in modum castrata tot in codicibus circumeant, ut sine risu legi a nobis nunquam possint. Pueri Hispani vel cum pueris Indis confabulando quotidie linguas Indicas velocissime, felicissimeque combibunt, quod tamen adultioribus longi temporis, improbi laboris negotium esse solet, utrumque experti sumus. Novi confirmatæ jam ætatis homines, qui, quamvis annos complures Indorum consvetudine usi, quot syllabas, totidem prope errores pronunciarunt. Arduum est Europæo, & aures, & linguam peregrinis, distortissimisque vocibus assvefacere, quas Barbari jam lingua sibilando, jam naribus rhonchissando, jam dentibus stridendo, jam gutture strepitando enunciant adeo obscure, festinanterque, ut non hominum colloquentium verba, sed anatum in lacu garrientium voces audire tibi videaris, nullumque literarum vestigium vel attentissimus deprehendas. Dudum optaverant viri

eruditi, ut tandem esset unus aliquis, qui linguæ Americanæ cujuscunque gnarus ejus systema, anatomen, totam denique œconomiam enucleatius exponeret. Ipsissimum est, quod ad implenda istorum vota compendio tractandum aggredior de Abiponum lingua. Hujus argumenti lectionem si fastidias lector, haud tibi succensebo; Nam & ejusdem scriptio mihi fastidio fuit. Scripsi tamen, eruditis, ut quidem opinor, gratificaturus. Rudibus, qui Grammaticæ partes, regulasque ignorant, svadeo, ut paginas Barbaris vocabulis asperas transiliant omnino.

Americanorum plerique quibusdam carent literis, quibus Europæi utimur; utuntur quibusdam, quibus caremus. Frequentissima apud Abipones litera, quam Europæi nescimus, sonum ex R. & G mixtum habet. Ut rite enuncietur, palato allidenda tantillum lingua, simul guttur versus est retrahenda illorum more, qui naturæ vitio literam R balbutiendo proferunt. Ad hanc Abiponibus peculiarem literam significandam R. vel G pro arbitratu scripsimus, sed nota aliqua insignitam. Sic *Laetar̂at* filius. *Acbibir̂aik* sal. *Nelar̂eyr̂at* Capitaneus, Caziquius. Pluralis numerus illud r̂ in K. commutat. sic *Laetkâte* filii. *Nelar̂eykaté* Capitanei, Caziquii, Nobiles. Multum negotii facessit Europæis literæ hujus pronunciatio, maxime, si eodem in vocabulo crebrior recurrat. uti: *Rar̂egr̂anr̂aik* Indus Vilela. *Rellar̂anr̂at potròl* Venatur equos sylvestres. *Lapr̂ir̂atr̂aik* Versicolor. &c. Vel ex hujus literæ pronuntiatione, quamvis cætera linguæ suæ scientissimum Europæum Abipones cognoscent, & a gentilibus distinguent suis haud secus ac Capite 10. Libri Judicum, Versu sexto Galaaditæ Ephraimitas unica ex litera dignovere,

cum

cum isti verbum *Sibboleth* solum per S, idest, per ס Samech; Illi vero *Schibboleth* per S & C, idest, per ש Scim proferrent.

Adhibent Abipones Gallorum, Hungarorum, Germanorum more ö, quod tamen per ë duobus punctis nota tum scribere maluerunt Hispani in Paraquaria. *Abèpegak* equus. Yahëc vultus meus. *K* Græcum illis frequens. Ñ perinde ut Hispani pronunciant, N literam J subjungendo. Sic *España* Hispanus quasi ut *Espaniol* proferendum. Abipones dicunt: *Menetaña* est intus. *Yoamcachiñi* Inferior pars bona est. Legitima hujus, aliarumque literarum enunciatio viva voce duntaxat explicari rite potest.

Accentuum, punctulorumque religiosissime habenda est ratio. Idem enim vocabulum punctulo omisso, variatóve accentu aliud atque aliud denotat. Sic: *Heét* fugio. *Heët* loquor. *Háten* despicio. *Hetén* collimando attingo. Vocabulis longioribus, quæ ex decem, ex viginti, ex pluribus literis componuntur, hæc lingua abundat. Ubi deprimenda vox, ubi tollenda, accentus eodem in verbo repetiti docent. Fere enim modulata, ac cantatrix est gentis hujus locutio. Ad condiscendam pronunciationem soli accentus vix sufficiunt. Notas musicas singulis syllabis adjicere, supervacaneum haud foret, nisi vox viva magistri hanc industriam suppleverit. Juvat exempla accentuum adferre. *Hamibégemkiñ. Debáyakaikin. Raregrâgremarachiñ Oabérkaikiñ.* Nomina sunt Abiponum. *Grcáuagyégarigé* Miserere mei. *Oabáyegalgè* libera me. *Hapagrañûtapegetá.* Vos mutuo docetis. *Ñicauagrañiapegarâlgé* Intercedo pro te. *Hemokáchiñûtápegioà* Tu me laudas. En viginti literarum verba! Monosyllaba haud multa deprehendas.

 Pro-

Proceri Abipones vocabula amant longiora, sibi scilicet similia.

Genus habent masculinum, & fœmininum. Carent neutro. Generum cognitio solo usu comparanda est. *Grabaulái* Sol illis fœmininum est, ut Germanis Die Sonne. *Grauèk* Luna masculinum, ut nobis Der monde. Adjectiva aliqua utriusque sunt generis. sic: *Naà* malus, & mala. *Neeà* bonus, & bona. In aliis quodvis genus propriam habet terminationem, sic: *Ariaik* bonus, præclarus, *Ariayè* bona, præclara. *Cachergaik* Vetulus. *Cachergayè* Vetula.

Nomina neutiquam per casus immutantur. Litera nomini præfixa interdum casum indicat. Sic: *Aym* ego. *M' ayim* mihi. *Akami* Tu *M' akami* Tibi.

Nomen pluralem e nominibus formare, perquam arduum tyronibus. Tanta enim est varietas, regula statui vix ut queat. En exempla aliquot!

Singularis.	*Pluralis.*
Laetarat filius	Laetkatê Filii
Lekàt metallum	Lekachì Metalla
Ahëpegak equus.	Ahëpega Equi
Yúihák Bos	Yúihà Boves
Nekététák anser	Neketéteri anseres
Oachígranigà cervus	Oachigranigal cervi
Iñierá flos filiquæ Græcæ, vel annus	Iñiegari flores, vel anni.
Neogà Dies	Neogotà Dies
Eergraík stella	Eèrgraiè stellæ
Aáparaìk Tela linea, vel lanea.	Aaparaikà telæ
Yapòt Magnanimus	Yapochì Magnanimi
Lachaogè Rivus	Lachaokè Rivi
Letèk folium arboris	Letegkè folia
Ketélk Mulus	Ketelra Muli
Panà Radix	Panarì Radices
Ìíbichigì Iratus.	Ìíbichigeri Irati.

E pauculis his patet, in eandem licet literam desinentia nomina diversissimos plurales habere. Cæterum ut Græci præter pluralem numerum Dualem quoque adhibent, quo duo duntaxat explicantur; sic Abipones duplici Plurali utuntur, quorum primus uno plures, alter, plurimos significat. Sic: *Yoalé*

 Vir-

vir. *Joalek*, vel *Joaleèna* viri aliquot. *Joaliripì* viri plurimi. *Abèpegak* Equus. *Abèpega* Equi aliquot *Abèpegeripì* Equi plurimi.

Miror, Abipones plurimorum Americanorum more non habere duplex verbum, quo primam personam Pluralis numeri *Nos* exprimant. Sic Quaranii duplici modo ly *Nos* proponunt; Jam dicunt *Ñandè*, jam *ore*. Primum vocant *inclusivum*, alterum *exclusivum*. Suis in precibus Deum alloquentes ajunt: Nos peccatores *ore angaypabiyà* quia Deus a numero peccatorum excluditur. Hominibus colloquentes: *Ñande angàypabiya* nos peccatores ajunt, quia hi, quibuscum loquuntur, pariter peccatores sunt, & hinc vocabulo inclusivo: *Ñande*, utuntur.

Cum nominibus possessivis, *Meus*, *Tuus*; *Suus* Careant, id quovis in nomine per additionem, vel mutationem literarum variam suppletur, quod & linguis Hebraicæ, Hungaricæ, variisque Americanis usuvenit. Major apud Abipones ob tantam mutationis literarum varietatem inde nascitur difficultas in secunda persona maxime. Exempla accipe. *Netà* Pater indeterminate. *Yità* Pater meus. *Gretayì* Tuus. *Letà* Illius. *Gretà* Noster Pater. *Gretayì* Vester. *Letai*. Illorum.

Naetaràt. filius, quin, cujus sit, exprimatur. *Yaetràt*. Meus filius. *Graetràchi* Tuus. *Laetràt* Illius.

Nepèp. Avus maternus. *Yepèp*. Meus. *Grepepì* Tuus. *Lepèp*. Illius.

Naàl Nepos. *Yaàl* Meus. *Graali* Tuus. *Laàl* Illius.

Naal

Neaak frater natu minor. *Yeaák* Meus. *Grenarè* Tuus. *Leaák* Illius.

Nakirèk Sobrinus *Nakirèk* Meus. *Gnakiregi* Tuus. *Nakirek* Illius.

Nohelete. Haſtile Lanceæ: Yoheletè. Meum. *Grohelichi* Tuum. *Loheletè* Illius.

Natatra vita. *Yatatra* Mea. *Gratatre* Tua. *Latatra*. Illius.

Verum hæc ſufficiant ad demonſtrandam ſecundæ cumprimis perſonæ multiplicem variationem. Apud Quaranios Poſſeſſiva pariter nominibus affixa quidem, ſed nil prorſus difficultatis adferunt, quoniam eadem omnibus in verbis per perſonas mutatio. Sic: *Tuba* Pater. *Cheruba* Meus. *Nderuba* Tuus. *Tuba* illius. *Guba* ſuus. *Tay* filius. *Cheray* Meus. *Nderay* Tuus. *Tay* Illius. *Guay* Suus. *Che* primæ. *Nde* ſecundæ præfixum quibuscunque demum nominibus, nunquam variatur. In plurali perinde, *Ñande*, vel *Oreruba* Pater noſter. *Penduba* Veſter Pater. *Tuba*, vel *Guba* Illorum vel ſuus Pater, generatim in aliis omnibus ſubſtantivis hæ particulæ poſſeſſivorum ſupplent vices.

Peculiarem in poſſeſſivis nominibus animadverſionem Abiponum accipe. Si quam rem videant, cujus Dominum ignorent, interrogaturi: *cujus eſt hoc?* Alio, atque alio verbo id præſtant. Si enim res, cujus dominum noſſe cupiunt, animata ſit (etſi anima ſolum vegetativa gaudeat) Ut triticum, equus, canis, captivus &c. dicunt: *Cahami lelà?* cujus poſſeſſio eſt hoc? Reſpondebit alter: *Ylà* mea. *Grelè* tua.

Irati non nisi: *Pay'* vocabulo utebantur. *Kàëpak* lignum *Kàëperáole* lignella, quo nomine Rosarii Mariani globulos affecere. *Lènecbì* parvus, modicus. *Lénecbióli̊k*, vel *Lenecbiavalk*. Diminutivis creberrime utuntur, quibus jam tenerum amorem, jam contemptum alterius indicant. Sic; *Yóale* vir, homo. *Yodeólek*. Homunculus. Frustum hominis. Sæpe apud illos diminutivum præ omni superlativo luculentior amoris, vel laudis significatio est. Sic equum' strenuum, vel cæteris elegantiorem *Abëpegeraválk* blandientes appellant. Hispani quoque animi sui propensionem significantius produnt, dum dicunt: *Bonito*, quod est diminutivum, quam dum dicunt: *Bueno*, quod bonum, vel bellum significat. Idem quibusdam in rebus Germani diminutivorum usu præstamus non raro.

Americanæ gentes pleræque Numeralium nominum sunt egentissimæ. Abipones non nisi tres numeros vocabulis propriis norunt exprimere. *Iñitára* unum. *Iñoaka* duo. *Iñoaka yekaini*. Tria significat. Reliquos numeros miris industriis supplent. Sic; *Geyenk ñatè* digiti struthionis, qui, cum tres anteriores, unum aversum habeat, quatuor sunt, & pro hoc numero exprimendo illis serviunt. *Neènbalek* pellis pulchra, quæ scilicet quinque colorum maculis distinquitur, ad significandum quinque adhibetur. Si Abiponem interroges de cujuscunque rei numero curto, digitis erectis respondet: *Leyer iri: En tot!* Si illius intersit, curate rei numerum edicere, digitis utriusque manus, vel utriusque etiam pedis, & si omnes hi non æquent numerum proferendum, digitis pedum, manuumque aliquoties ostensis interroganti respondebit. Hinc *Hanámbegem* digiti unius manus *quinque*: *Lanám ribegem* digiti utriusque manus *decem*: *Lanám ribegem*, *cat Gracherbaka anámichiribegèm* digiti manuum, pedumque

que universi *viginti* significant. Habent & aliam numeros supplendi methodum. Redeunt aliqui ex campis, ubi vel equos sylvestres venati, vel cicuratos jam exteris furati sunt. Nemo Abiponum interrogabit reduces: quot equos domum adduxistis? Sed: Equorum, quos adducitis, turma quantum spatium occupat? Reponent interrogati: *Equi una serie collocati totum hoc forum occupant*, vel: *Ab hoc nemore ad amnis ripas usque se extendunt.* Cui quidem responso ad faciendam de equorum multitudine conjecturam omnes acquiescunt, etsi certum numerum ignorent. Interdum arena, vel gramine palmam manus implent, hacque interrogantibus exhibita rerum ingentem multitudinem innuere sibi videntur: Verum, dum de numero agitur, quidquid Abipones tibi affirmaverint, cave, assensum præcipites tuum. Non ignorantes modo, sed & hostes sunt arithmeticæ. Hallucinatur fere illorum memoria. Numerandi tædium haud ferunt. Hinc ut aliorum de numero interrogationibus se expediant, digitos pro arbitratu, quotquot lubuerit, ostentant, jam falluntur, jam fallunt interrogantes. Sæpe si res, de qua quæris, triadem excedat, Abipon digitorum exhibendorum molestiam pertæsus: *Pòp*! Multi. *Chic leyekalipì* innumerabiles, exclamabit. Aliquando decas militum advenit, undique tamen populi concursantis vociferatio personuit: *Yoaliripì latenk naûeretápek.* Viri copiosissimi propinguant.

Numeralium porro, quæ a Grammaticis ordinativa dicuntur, major est penuria; Ultra primum equidem numerare nesciunt. *Era námachìt* primus. Hinc Decalogi præcepta hoc modo recensentur: Primum præceptum *Era namachit*; cum *secundum*, *tertium*, *quartum* lingua sua exprimere nesciant, horum loco

præ-

præceptis reliquis præmittitur: Et aliud, & aliud &c. *Cat labóua, cat labáua &c.* Habent tamen nomen, quo prior ordine, & posterior denotatur. *Enàm cabèk* qui præcedit. *Iñagebék*, qui ultimus sequitur.

Numeralia distributiva duo duntaxat habent. Singuli *Iñitarapè*. Bini *Iñóakatapè*, & jam hæret aqua. *Liñoaka yabat* duabus vicibus, vel bis. *Ekátarapek* una vice, vel semel. Interdum: *Haûe ken.* En arithmeticæ Abiponicæ compendium, curtissimamque numerorum suppellectilem! Vix opulentiores sunt Indi Quaranii. Neque enim ultra numerum *quatuor* progrediuntur. 1 Peteỹ. 2 Mokoỹ. 3 Mbohapĩ. 4. Irundỹ dicunt. Primus *Iyipibae.* Secundus *Imomokoyndaba.* Tertius *Imembobapibaba.* Quartus *Imoirundybaba.* Singuli *Peteyteỹ.* Bini *Mokoymokoỹ.* Terni *Mbobápibapi.* Quaterni *Irundỹ rundỹ.* Semel *peteỹ yebĩ.* Bis *mokoỹ yebi &c.* Quaranii perinde, ut Abipones, si res numerum quatuor transcendant, promptissime respondere solent interroganti numerum: *Ndipapababi, vel ndipapabai.* Innumerabiles. Cum vero numerorum scientia tum ad alios vitæ civilis usus, tum maxime ad sinceram sacro in tribunali peccatorum confessionem pernecessaria sit, in publica Catechismi seu explanatione, seu recitatione lingua Hispanica numerare docebantur quotidie Quaranii in templo. Dominicis diebus universus populus a primo ad millesimum usque numerum Hispanica lingua clara voce numerare consvevit. Sed æthiopem lavimus. A plerisque musicam, pictoriam, sculptoriam artem promptius, quam numeros perdisci, experti sumus. Numeros omnes lingua Hispanica enunciare quamvis noverint, numerando tamen facile, frequenterque turbantur, ut adeo cautissime illis hac in re adhibenda sit fides.

Quod

Quod ad Verborum conjugationem pertinet, nullum prorſus paradigma præfigi poteſt; Nam in verbis prope ſingulis ſingularis numerus præſentis temporis indicativi modi variat, & multo plus difficultatis adfert diſcentibus, quam illa Græcorum incrementa. Secunda potiſſimum perſona non in principio ſolum, ſed & in fine, vel medio alias, atque alias literas ſibi adſciſcit, quod exemplorum, quæ adſcribo, aſpectu planiſſime patebit:

Singularis.		*Pluralis.*	
Amo	Rikapìt	Amamus	Grkapítàk
Amas	Grkàpichì	Amatis	Grkápichii
Amat	Nkàpit	Amant	Nkapitè.

Scio.	Riáraige.	Graáraigè.	Yaraige.
Recordor.	Hakaleènt.	Hakaleènchì.	Yakaleènt.
Idem.	Ńetíneta.	Nichuñütá.	Netúnetá.
Doceo.	Hápagranátran.	Hapagranatrañì.	Yápagranatran.
Feſtino.	Rihahagalgè.	Grahálgalì.	Yahágalgè.
Morior.	Riígà.	Gregachì.	Yígà.
Submergor.	Riigaráñi.	Gregácháñi.	Ygarañi.
Salto.	Riahat.	Rahachi.	Rahàt.
Timeo.	Rietachà.	Gretachi.	Netacha.
Cupio.	Rihè.	Grihì.	Nihè.
Volo, volas.	Natahegem.	Natáchihegem.	Natahegem.
Sum ebrius.	Rkíhogèt.	Grkíhogichì.	Lkîhogèt.
Sum piger.	Riaal.	Graa.i.	Naal.
Sum fortis.	Riahòt.	Grihochi.	Yhòt.
Bene valeo	Rioàmkatà.	Groemkètà.	Yoámkatà.
Calco	Hachàk.	Hachaře.	Rachak.
Comedo.	Hakeñè.	Kiñigi.	Rkeñe.

Vomo.

Vomo.	Rièmaletapèk.	Gremalitápèk.	Némaletapèk.
Dormio.	Aatè.	Aachi.	Roatè.
Pudet me.	Ripagák.	Grpágaře.	Npagàk.
Collimo ad scopum.	Hattenetálgè.	Hachinitalgè.	Yatenetalgè.
Magni rem æstimo.	Riápategè.	Grpáchiigè.	Yapategè.
Verbero.	Hamèlk.	Hamelgì.	Yamèlk.
Bibo.	Ňañàm.	Ňanami.	Nañàm.
Facio.	Haèt.	Eichì.	Yaèt.
Obedio.	Riahapèt.	Grahapichi.	Nahapet.
Advenio	Ňauè.	Nauichì.	Nauè.

Verum paucula hæc sufficiant ad mutationem verborum prope singulorum diversissimam perspiciendam. Abstineo pluribus, quæ in promptu mihi essent, exemplis. Haud equidem Abiponum linguam te docere, sed de illius exotica novitate convincere mihi est propositum, & fastidium scilicet, quod prolixitas vocum Barbararum adferret, evitare. Ex paucis, quæ adnotavi, colliges, quot verba, totidem fere secundæ cumprimis personæ inflexiones esse, ac variationes usu ipso, non ex regulis perdiscendas. Cætera indicativi tempora, uti & Modi omnes cujuscunque demum conjugationis parum negotii facessunt discentibus linguam, cum aliquæ duntaxat syllabæ vel particulæ tempori præsenti Modi indicativi adjiciantur. En! *Rikapit* amo. Imperfecto carent.

Præteritum: Amavi *Rikapit kan*, vel Kanigra.

Plusquamperfectum. Olim amaveram, *Kánigra geke rikapit.*

Fu-

Futurum. Amabo. Rikapitàm. Easdem particulas ſecundis, & tertiis perſonis, cætera nil mutatis adjunge. Sic: *Amas* Grkapichi. *Amaſti. Grkapichi kan. Amaveras. Grkapichi kanigra gebe. Amabis.* Grkapichiam. *Am* enim ſyllaba futuri eſt & præſentis diſtinctio.

Imperativum modum ipſum præſens, vel futurum nihil omnino mutatum efficit. Sic: *Grabálgali.* Feſtina, quod ipſum ſecunda indicativi perſona, feſtinas. *Eichi fac. Grkapichi* ama. *Vel* Grkapichiam, quod idem *amabis* ſignificat. Interdum verbo particulam *Tach* in ſecunda Imperativi perſona, vel *Ták* in tertia præmittunt. Sic: *Tach Grabápichi* obedi. *Tach grakasrani.* Dic. *Tak banek.* Veniat. Quod idem modum permiſſivum denotat. Sic: *Tak banek kaámelk.* Veniat, per me licet, Hiſpanus. Prohibitio per futurum præfixa particula *Tchik*, vel Chigè pro ratione ſequentis literæ explicatur; Sic: Non occidas, *Chit kabamasraniam. Chit noabaregraniam.* Non mentiaris.

Optativus, & ſubjunctivus e variis particulis, quæ præſenti Indicativi jam præponuntur, jam poſtponuntur, formatur. Quod exemplis patefiet.

Chigriek utinam. *Chigriek grkapichi G'Dios, eknam kaogarik.* Utinam amares Deum, qui eſt Creator. *Ket* ſi: *Ket greenrani, G'Dios grkapichi ket.* Si eſſes bonus, amares Deum. Kët ſi in conditione, & conditionato repetitur.

Amla poſtquam. Amla grkapichi g' Dios, Dios 'lo nkapichieroám. Poſtquam amaveris Deum, Deus amabit te.

Ebenbà donec. *Ebenbà na chigrkápichi g' Dios, chitl gibè groanketápekàm.* Donec vel quamdiu non amaveris Deum, non eris unquam quietus.

Amamach quando. *Amamach rikápichieroa, lo Grkápichioam.* Quando amaveris me, amabo te.

Kët mat. Si. *Kët mat nkápichbiriòà, là rikapitla kët.* Si amassent me, amassem illos.

Tach ut. Tach Grkápichioa, rikapichieroàm. Ama me, ut amem te.

Infinitivo carere videntur Abipones. Hunc aliis supplent modis. Exemplis id fiet planius; sic:

Jam volo comedere. *Là ribete m' hakeñe. Ribe*, vel *ribete* volo, & Hakeñe comedo, utrumque ponitur in eodem modo, tempore, & persona; Litera *M* illis interjecta infinitivum facit nostr m vel supplet. *Non possum ire. Haoaben m' abik.* *Haoaben*, & *abik* in prima persona præsentis indicativi ponitur, solo M interposito. *Non scit me docere Chig graaraige m' riapa grani. visne baptizari,* seu, ut Abipones loquuntur, *visne tibi lavari caput? Mik mich grebech m' nakarigi gremarachi?*

Necessitatem infinitivi, Supini, Gerundiorum variis locutionibus, sibi propriis eludunt. Iuvat hoc exemplis aliquot illustrare. Dum nos dicimus: *Possum ire.* Abipon id hac ratione exprimet: *Ibo. Nulla est difficultas.* Vel, *estne aliqua difficultas? Labikam. Chigaoka Loaik*, vel *Mañigà loaik? Debes ire.* Abipon sic reddit: *Yoamkatà kët, lame.* Eas, æquum est. Non debes ire, vel non convenit. *Mich grebech m' amè?*

Oagan chik yoamk. visne abire? Quamvis id non convenit. *Quam peritus natandi hic homo est!* Abipon hoc sic effert: Quantus natator est hic homo! *Kemen álarankacbak yóale! Comedendo robustus ero.* Rihotam, am hakeñe. Ero robustus, dum comedam. *Venio ad te videndum.* *Hanegiyeroa'.* *Venio ad te alloquendum.* *Heechiapegrari.* *Kleranam Kaúe, la naue'.* Loquar tibi. Id causa fuit, quod jam veniam. *Solet mentiri puer.* *La noabaregran kén oenek.* Particulæ *Kén*, & *Aage* Consvetudinem significant. Idem sic exprimit Abipon. *Noabaregran oenek.* *La laberek.* Mentitur puer. Jam est illius consvetudo. *Soleo orare.* *Klamach banáyaage' m' heetoalá.*

Vocis Passivæ, dum quid affirmatur verbo, nulla peculiaris forma, sed vel participio aliquo passivo, vel verbis activis exprimitur. Ubi nos dicimus: Rem perditam, vel finitam esse, illi ajunt: Rem periisse, cessasse, non apparere &c. *Yúibak oaloa'*, vel *Chitlgihe.* Periit, vel non comparet jam bos. Dum quid negatur, verbo solum activo, præfixa particula *Chigat* vel *Chigichiekat* explicatur passivum. Sic: *Nescitur.* *Chigat Yaraige'.* *Yaraige* est tertia persona indicativi præsentis verbi activi. Istud non comeditur. *Chigat yaik.* Istud non usurpatur. *Chigat eyga'.* Non fui certior factus *Chigat ripachigni.* Equi non fuere bene custoditi, propterea periverunt. *Machka Chigat nkebayape enò abepega, maoge oaloéra.* Stellæ non possunt numerari. *Chigichiekat nakaríni eergrae.* Quod ignoratur, non debet narrari. *Am chigat yaraige, chigichiekat yaratapekam* &c.

Ex verbis pluribus activæ significationis participia tum activa, tum passiva, non tamen futuri temporis, formantur. *Rikapit* amo. Ex hoc fit: *Ykapi-*

ckerat a me amatus, seu meus amatus. *Grkapicherachi* tuus amatus. *Lkapicherat* illius amatus. Ex isto nascitur fœmininum: *Ykapichkatè* Amata mea. *Grkapichkachi* tua amata. *Lkapichkatè* illius amata. *Ego sum amatus ab omnibus Lkapicheratè Kenoataoge.* Ex hoc participio derivantur: *Kapichera* amor. *Ykapichera* amor meus. *Kapichieraik* amans, amator.

Rikauagè Misereor, benevolentia aliquem prosequor. Participium illius passivum: *Ykáuagrat.* Benevolentia a me affectus. Substantivum: *Ykauagra*, mea Benevolentia. *Kaaugrankatè* Instrumentum, modus, locus benevolentiæ, vel ipsum beneficium. *Kauagrankachuk.* Benevolus, misericors. *Ykauagek* benevole a me habitus. *Grkauagigi* benevole a te habitus &c.

Hapagranatran doceo. *Napagranatranak.* Docens. Magister. *Napagranatek.* Qui docetur, discipulus. *Napagranatranrek.* Doctio, instructio. *Napagranatrankatè* Locus, ubi, vel materia, quam alter docetur. Pluribus exemplis superſedeo. Oculis quidem tuis, labiisque lassitudinem metuo jam, ac satietatem; Nam vel scribenti mihi fastidium jam jam se insinuat. Supersunt tamen plurima, que nefas sit silentio præterire.

Formidabilem jam tyronibus Abiponensis linguæ labyrinthum ingredimur, ubi, nisi ut Ariadne Theseum, sic te experientia longior duxerit, nusquam tuto citra erroris discrimen ambulaveris. Verba, quæ transitiva, vel reciproca vocant grammatici, intelligo. Actio unius in alium nostris linguis per ipsa pronomina: *Ego*, *tu*, *ille*, *nos*, *vos* nullo negotio explicatur. Abipones e contrario omisso illorum pronominum usu, varia verborum inflexione, novis hinc, at-

atque illinc implexis particulis id præſtant. Exemplis hæc fient planiora. *Amo te*, *tu amas me*, *Ille me*, *vel te amat*. *Nos illum amamus*. *Amatis nos*, *vel illos*, latini ſine verbi mutationibus pronominum ope mutuum amorem exponunt, quod multis cum ambagibus, vario ſemper artificio præſtant Abipones. Sic: Amo *Rikapit*. Amo te *Rikapichieroà*. Tu amas me *Grkapichioà*. Ille amat me *Nkapichioà*. Ille amat te *Nkapichieroà*. Amamus illum *Grkapitaè*. Amamus illos *Grkapitla*. Amo me ipſum. *Matnikapitalta*. Amas te ipſum. *Nikapichialta*. Nos mutuo amamus *Grkapitáatá* Verum utinam hoc verborum omnium foret paradigma! Alia alias ſibi adſciſcunt particulas, ſyllabarumque mutationes. Sic:

Rikauagè. Miſereor. Miſereor tui. *Rikauágyégarigè*. Tu miſereris mei. *Grkauagiygè* Tu miſereris noſtri. *Grkauág yegarik*. Miſeretur mei. *Nkaugiygè*. Miſeretur tui. *Nkauág yegarigé* Miſeretur illius. *Nkaúagegè*. Miſeremur noſtri mutuo. *Grkaúagekápegetaá*. Miſereor mei ipſius. *Ñikaúakáltaá*.

Hapagranatran. Doceo. Doceo me ipſum, ſeu diſco. *Neapagran*. Docemus alter alterum. *Hapagrankatápegeta*̀ Doceo te. *Hapagrani* Doces me. *Riápagrani*. Docet me. *Riapagran*. Docet illum *Yapagran*.

Hamelk verbero. Ego te. *Hámelgi* Tu me. *Riámelgi*. Ille me *Riamelk*. Ille te verberat. *Gramelgi*. Ille illum *Yamélk*.

Hakleenté. Recordor. Ego tui. *Hakleenchitápegrari*. Tu mei *Hakleenchitapegii*. Ille mei *Yákleentetápegiì*. Vel his viſis deprehendas in verbis tranſitivis variationem, cum jam *eroà*, jam *yégarige*, jam *rari*,

 jam

jam alias particulas aliis personis inspergere oporteat. Illarum cognitio, mihi crede, incredibiliter fatigat Europæos, & non nisi longa cum his Barbaris consvetudine tandem obtinetur. Alii quoque Americani verbis istis transitivis utuntur, sed ad mutuam actionem, vel passionem explicandam una illis est forma. Sic Quaranii dicunt: *Abaibà.* Amo. *Orebaibà* amo te. *Ayukà* occido. *Oreyukà* te occido. *Amboe'* doceo. *Oromboe* te doceo &c. Quid, quæso, facilius, quid expeditius?

Relativum *Qui*, *quæ*, *quod* interdum exprimunt per *Eknam*, vel *enonam* plurali numero. *Sic Dios*, *eknam Kaogarik.* Deus, qui est Creator. *Hemokáchin nauáchiekà*, *enonam Yapochi.* Magni facio milites, qui sunt strenui. Interdum, latinorum more, Relativo *Qui* suppresso participium, vel adjectivum aliud substituunt. *Riákayà uetegingà oakaika*, *Kach quenò abamraeka.* Abominor canes mordaces, & mortuos.

CA-

CAPUT XVII.

De aliis Abiponum linguæ proprietatibus.

Abiponum linguam verborum egenam, ac jejunam, an locupletem dicam, anceps hæreo etiamnum. Postquam exposuero, quibus vocabulis hinc destituatur, inde superfluat, tute sententiam feras judex. Desunt Abiponibus vocabula, quæ quotidianæ locutionis videntur elementa. Carent verbo substantivo: *Sum*, quod quidem & quaranii non habent. Carent verbo: *Habeo*. Carent vocibus, quæ *hominem*, *corpus*, *Deum*, *locum*, *tempus*, *nunquam*, *semper*, *ubique* &c. significent, quæ tamen singula humana in consvetudine identidem recurrunt. *Ego sum Abipon. Aymà Abipon.* Ego Abipon, dicere solent. *Tu es plebejus* - *Akami Lanaraik.* Tu plebejus. Sæpe adjectivo, & verbo substantivo verbum aliquod neutrum substituunt exemplo latinorum, quibus perinde est dicere: *Sum sanus*, vel *bene valeo.* Sum fortis *Riabòt*, tu *Gribochi*. Ille, *Ybòt.* Sum magnanimus. *Riapòr.* Tu *Grapochì.* Ille *Yapòr.* Sum timidus. *Riakalò.* Tu *Grakaloi.* Ille *Yakalò*. *Veniat Hispanus, jam ero strenuus. Tach banèk Kaámelk, la riapotam.* viden', ut Abiponibus facile verbo substantivo carere! quin & verbo: *Habeo.* Habeo multos equos. *Ayte yla abèpega.* Multi equi mei. Habeo multos pulices. *Nesegink loapakate enò! Pop.* Non habeo Carnem. *Chitkaeká Lpabè.* Non habeo pisces. *Chige-*

koà nàqyi. Hekà Abiponibus idem sonat, quod latinis *datur*, vel *suppetit*, Germanis *Es giebet.* Hispanis ay. *Chitkaekà* est negativum, significatque: Non dari; non suppetere carnem, pisces &c. In plurali numero dicitur: *Chigekoa.* Daturne cibus? *Meka Kanák?*

Neogà diem significat, sed & tempus. *Grauek* Luna pro mense accipitur. *Yñiera* flos siliquae Graecae est, simul annum denotat. Hinc dum ex alio, quot annorum sit? quaerunt, *quoties jam te vivente siliqua graeca* floruit? ajunt: *Hegem leyera yñiegari?* Quae phrasis utique poetica. Pro corpore vel pellem, vel ossa, partem nempe pro toto, nominant. *Yoalè* virum significat duntaxat, pro homine tamen significando pariter adhibetur. Eodem modo Quaranii vocabulo: *Aba*, quod virum, & nationem Quaranicam denotat, utuntur, cum nomine, quod hominem significet, careant. *Aba che* triplicem sensum continet, scilicet: Ego sum *Quaranius*. Ego sum *homo*, vel ego sum *vir*. Quid horum dictum velit, ex colloquii argumento colligendum est. Nusquam forte plures, quam Abiponum in patria, virgines; Neque tamen, nisi per circumscriptionem, norunt virginem explicare. Vox enim: *Haayè* juvenculam qualemcunque, etiam corruptam, significat. Pro *nunquam Chik*, vel *Chit* non solent collocare. Sic: *Nunquam hinc migrabo.* Chik rihiukàm. Frequentius: *Chitlgihe rihiukam* ajunt; *Chitlgihe. Non apparet tempus, quo migrandum mihi*, denotat. *Aeternum* per interminatum explicant. Sic: vita sempiterna. *Eleyra chit Kataikañi.* Vita, quae non finitur. Deum, cujus nomen ignorant, cum Hispanis vocavimus; *Dios*, *eknam Kaògarik*, vel *Naenatranak hipigem*, *Kaebka aalo*, Deum, qui rerum omnium effector, vel creator coeli, & terrae. *Kaue* facere significat. *Kaogarik* factorem. *Tetarik l'Kauete* ova, Gallinae opera, appellant.

Ubi-

Ubique una voce dicere nequeunt, sed circumscribunt hac ratione: Deus est in cœlo, in terra, & non est locus, ubi non sit. *Menetabegem quem bipigém, menetañi quen aaloà*, *Ka chigekòr amà, chig enaè.* Prætereo alia innumera, queis destituuntur, vocabula; Illa tamen variis modis supplere norunt; Norunt quoque res non paucas, quæ apud nos una semper, eademque voce exprimi solent, multis nominibus insignire, vel eandem verbi radicem novis particulis ita vestire, ut aliud semper atque aliud vocabulum possit videri. Ut linguæ hujus inopiam exemplis aliquot detexi, sic ejus quoque copiam breviter exhibendam mihi putavi.

Incredibile, quot synonimis polleat. Sic: *Kachergaik. Kamerĝaik. Kererąik. Laykame'*, senem significat. *Mortuum*: *Elerăik. Egargaik. Abamraik. Chitkaeka Laeb.* *Bellum*: *Nabamatrek. Nuichiera. Noélakierek. Anegla.* *Cibum. Kiñierat. Hanák. Nakà. Naek.* *Caput*: *Lemarat. Lapañik.* *Coelum*: *Hipigem. Obajenk.* *Nescio. Chigriaraik. Taagè. Uriakà. Ntà. Chig ñetun. Akamitañi*, quod postremum perinde est, ac si interroganti alteri reponeret: *Tute id noveris*, fateturque se, quod interrogatur, nescire. Interdum eadem interrogantis verba repetunt, quo ignorare se id testantur. Vulnus qualecunque vocant *Lalaglet*. Si illud dentibus bestiæ alicujus vel hominis inflictum; *Naagek*. Si cultro, vel ense; *Nicharbek*. Si lancea: *Noarek*. Si sagitta: *Nainek* vocatur. *Pugnant*, si ratio pugnæ non exprimatur: *Roélakitapegetà*. Si pugnant hastis: *Nabámretà*. Si sagittis: *Natenetápegetà*. Si pugnis se contundendo: *Nemarketápegetà*. Si solis verbis: *Ycherikáloretaà*. Si duæ uxores pro eodem suo marito: *Nejéteneà*. Rem aliquam finitam esse, diversis vocibus ex-

 pli-

plicant. Finita est infirmitas: *Làyamini*. Finita est pluvia, luna, frigus: *Lánâmreuge neetè*, *grauek*, *latarà*. Finitum est bellum: *Nabálañi auegla*. Hispani milites sunt finiti, id est, internecione deleti: *Lanamichirihi Kaáma yoaliripi*. Finita est mea patientia: *Lanâmeuge yapik*. Finita est tempestas. *Layambà*. Finivit suum officium, defunctus est suo magistratu: *La yauorelgè*. Fini, absolve denique tuum opus: *Grabálgali*, *Laamachi graénategi*, Jam jam res finitur: *Layam ayam*. sub finem mundi. *Amla banamrani*. Pugna si committatur sagittis, dicitur: *Noatarek*. Si hastis: *Noaaraiaurek* vel *Nabamatrek*. Si pugnis solum: *Nemarketrek* Hoc vocabulum eventus ridiculi memoriam mihi refricat. Laicus quidam noster Bavarus ad struendum Missionariis tugurium in recenti S. Hieronymi colonia versabatur aliquamdiu. Fabrili opere occupatus Abipones quotidie spectatores habuit suos, colloquentesque, quin vel syllabam intelligeret, audivit identidem. Cum voces *Nabamatrek*, *Noatarek* aliaque plurima verba in *Trek* desinentia frequentissime perceperit, mensae accumbens Patri Josepho Brigniel Austriaco ingenue dixit: Nullus sim, si haec Abiponum lingua cum nostra Germanica non habeat maximam affinitatem. Vix ovum ovo similius. Iterum enim, iterumque, aiebat, *Trek*, *Trek* audio pronunciari.

Hanc Abiponum linguam haud abs re linquam Circumstantiarum dici oportere asseruimus. Nam ad situs rei, de qua sermo, diversitatem indicandam alias, aliasque particulas verbis affigunt; Jam *Hegem* sursum. *Aàí* deorsum. *Aigìt* Circa *Hagam* in aqua *ónge* foris, vel foras. *Alge*, vel *Elge* in superficie &c. Exemplis res evadet luculentior. Eodem verbo: *Est*, contenti dicimus: Deus *est in Coelo*, est *in terra*, est *in aqua*, est *ubique*. Abipones nova semper parti-

ti-

ticula, quæ situm indicet, verbo *est* adjecta ajunt: *Dios menetabegem Ken bipigèm* Deus moratur supra in Cœlo. *Menetañi Ken aàloà* moratur infra in terra. *Meñetàbagàm Ken enarap* moratur in aqua. &c. En particulas *añi*. *Hegem*. *Hagam* Verbo: *Ménetá* affixas. Sed adverte animum ad reliquas. Quanta verbi *assequor* variatio! Assequor adventantem: *Hauírętaigìt*. Assequor abeuntem: *Hauiraà*. Assequor manu, quod est infra me: *Hauirañi*. Quod est supra me: *Hauiribegemlege*. Non assequor oculis: *Chit beondage*. Non assequor intellectu: *Chig ñetunêtaigìt*. Assequor sagitta. *Ñaten*. Proficiscentes alii alios assequuntur: *Yâuerháatà*. Vel. *Yauirétapegetà*. Assecutus sum, quod alter animo suo meditatur, vel machinatur. *La bâui Larenatrañrek Lauel* Assecutus sum, quod petii: *La bâui eka Kan abelrañrat Kiñi*. Audi alia exempla. Metuo: *Rietaebà*. Metuo aquam: *Rietacbabagam* Fulgurat: *Rkábagelk*. Fulgurat eminus: *Rkábagelkätaigìt* Splendet: *Ricbàk*. Splendet in superficie: *Ricbákatalgè* splendor late se diffundit: *Ricbakàtaugè*. Aperio portam plateam versus: *Hebòtouge Labàm*. Hinc ingredi cubiculum Patris volentes clamitant: *Ybochiugè Labàm*. Aperio portam fenestram versus: *Hebòtoà Labam*. Si duplicem portam simul aperiam: *Hebòtetelgà Labam*. Claude portam: *Apëègi Labàm*. Morior *Riigà*. Sum moribundus: *Riigarari*. Morior suffocatus: *Riigarañi*. &c. &c.

Commemorandæ jam veniunt aliæ particulæ, quæ maximi apud hos barbaros usus:

Là jam, singulis prope verbis præfigunt. *Là reèkatarì cacbergayè*. Jam plorat vetula. *Là rielk* Jam sum territus. *La nañam* Jam bibo.

Tapek

Tapek, vel *Tari* ultimæ verbi fyllabæ adnexum actionem, quæ nunc fufcipitur, denotat. *Hakiriograñ* aro terram. *Hakiriograñetapek* nunc, dum loquor, aro. *Haoachin* ægroto. *Haoachinetari* Hoc temporis puncto ægroto.

Kachit.. Facio. *Araĩraik abëpegak* cicur equus. *Araĩraikachit abëpegak*. Facio equum cicurem. *Riëlk* Paveo. *Riëlkachit nibirenàk*. Tigris me fecit pavidum. *Ayerbègemegè*. Res alta *Ayeroachibìbègemegè*. Rem facio altam, in loco altiori colloco.

R̃at, vel *R̃an* ejusdem cum priori fignificationis eft quibusdam in verbis. *Rpaè enar̃ap* calida aqua. *Hapaer̃at enar̃ap* calefacio aquam. *Laà* magnus, amplus. *Laar̃ar̃at* amplifico. *Lenechi* parvus tenuis. *Lenechitar̃at* extenuo. *Haoatè* dormio. *Haoacher̃an akiravàlk*. Infantulum facio dormire.

Ken verbum reddit frequentativum, confuetudinem, ac habitum notat. *Roëlakikèn* folet digladiari.

Aagè fubftantivis: Lahẽrek opus, vel *Yaáraĩrẽk* fcientia affixum pariter confuetudinem explicat. *Nèoga latènk naũametapek*; *Gramachka Labërekaage*, vel *Mat yaáraĩrẽk aage*. Toto die potat. Hæc denique illius eft occupatio; Hæc illius eft fcientia. Verbo. Illius eft confvetudo.

It. Materiam, ex qua res aliqua componitur, fignificat. *Niebigeberit* Pallium ex Lutræ pellibus confutum. *Nicbigebè* enim Lutra eft Abiponibus.

Kaepe-

Káepèrit. Locus sudibus terræ infixis munitus, Hispanis la palisada, vel estacada. *Káepak* lignum significat.

Hat. Arborum, vel frugum quarumcunque natale solum indicat. *Nebokebat*. Sylva, ubi palmæ nascuntur *Neboke* palmæ species. *Nemelkebat* ager tritico consitus, quod *Nemelk* dicitur. Quaranii eodem utuntur compendio, sed particulæ *Hat* substituunt *Ti*. sic: *Abati* Turcicum triticum. *Abatiti* ager, ubi hoc procreatur. *Peti* Tabaca. *Petindi*, ubi tabaca crescit. Euphoniæ causa, quam maximopere curant Quaranii, *ndi* loco *ti* ponunt.

Ik. In hanc syllabam omnia prope arborum nomina desinunt. *Apèbe* fructus Chañar. Arbor *Apebik*. Oaik siliqua Græca albi coloris; *Roak* rubri. Arbores illius feraces *Oáikik*. roaikik. quamvis & uno nomine *Hamép* siliqua Græca appelletur.

Reki Significat Vas, locum, vel instrumentum, quo res aliqua clauditur, servatur, vel continetur. *Nanamreki* Poculum, a *Nanam* poto. *Neetrki* idem significat. *Neèt* enim & *Nanàm* synonima sunt. *Kataraureki* furnus, acerra a *Nkáatèk* ignis. *Keyeeranreki* Linter, in quo vestes smigmate lavantur. *Keyaranràt* Sapo, seu smigma est illis.

Layt. Ejusdem prope, cujus prior particula, significationis. *Yabogék Layt* pyxis, qua tabaca servatur *yabogék* enim tabaca in pulveres redacta. *Ahepegrlayt*. Septum, quo equi clauduntur.

Leuà

peti glandes, vel *Káama' lauarha* sagittas Hispanorum. Fides, seu Chelyn *liúigi*, quod lumbos animalis indicat. Metallum qualecunque *lekàt*; Nummos argenteos *Lekachàole* parva metalla vocant. Infernum *Aalò labachiñi* centrum terræ, vel *Keevét Lèèrihi* dicunt, domum diaboli. Indusium *yelamrkie* Tibialia, vel ocreas. *Lichil lelamrkie'*. Femoralia. *Ykiemarha*. Calceos *yachrhárlatè*. Petasum *Noarà*; vittam, mitram, qualecunque Capitis tegumentum *yetapehè*. Globulos vitreos *Ekalrayè* vocant. Omitto his similia.

Familiares sunt his Barbaris metaphoræ. Capitis dolore affecti: *Là y'ivichigi yemaraat*. Jam caput mihi irascitur, exclamant. Manuum labore fatigati: *Là y'ivichigi yauigra* Jam Sanguis mihi irascitur, subridendo ajunt. Irati: *Là ànabegem yauel* Jam mihi cor assurrexit, dicunt. Molestiæ alicujus impatientes: *Là lanamouge yapik* Jam finita est mea patientia. Jam non sum huic dein ferendo, vociferantur.

Quamvis Quaranii, pluresque alii Americæ populi non nisi postpositiones habeant sua in lingua, Abipones Præpositionibus utuntur. Sic Quarannii Sanctæ Crucis signum manu formantes ajunt: *Tuba bae layra, bae Espiritu Santo rera pipe.* Amen. Patris, & Filii, & Spiritus Sancti nomine in. Amen. *Pipe* enim *In*. *Rera* nomine significat. Abipones e contrario: *Men lakalátoèt Netà, Kat Náitarat, Kachka Espiritu Santo. Amen.* In Nomine Patris, & Filii &c. *Men* In. *Lakalátoet* nomen exprimit. *Men. Mek. Kèn. En Kerà' In*, vel *ad* jam cum motu jam sine motu significat. *Men aaloa, Men bipigem* In terra, In Cœlo. *Labik Ken nepàrk* jam abeo ad Campum, *La rihi mek Kaáma Loetà*. Jam migro ad

ad Hiſpanorum terras. Propoſitionem *Cum*, quæ ſocietatem notat, ignorant. Sententiam hanc: *Ibo tecum*, ſic efferunt. *Grabanitapekam.* Te comitabor. Vel aliter per *etiam*. *La me? Clachkehin.* Abis? etiam ego. *Dominus tecum. Dios Gnoakàra binitaroat.* Dominus tibi aſſociatus eſt. *Haraà* propoſitio ſignificans inſtrumentum, quo res peracta eſt. *Yóale yabámat nibirenak naraà lobélete.* Indus mactavit tigridem lanceâ. *Yágàm* ſicut, vel inſtar. *Roabà yágàm netegink* Invadit inſtar Canis.

Ipſa adjectiva adverbiorum vices plerumque ſubeunt; Hæc perinde, ac illa, prout tempus præteritum, vel futurum ſpectant, verborum inſtar, varie flectuntur, ſic: *Ariaik. Neèn.* Bonus, & bene ſignificat. *Kemen ariaik kàn!* quam bonus, vel quam bene fuit. *Kàn* præteriti nota eſt. *Ariaekam.* Bonum, vel Bene erit. *Am* nota futuri. *Kitè*, nunc. *Kitekân* nunc fuit. *Kitàm* nunc mox erit. Si de re præterita quæras, dicendum: *Hegmalagè* quando. Si de futura: Hegmalkàm. Ad præteritum reſpondent jam: *Nehegetoè* Dudum. Jam: *Hákekemàt.* Nunc, hoc temporis puncto. Jam: *Chigabák* nondum. Jam: *Kitnéoga* hodie *Kitnénegin*, vel *Kit nebaól* Iſta nocte. *gnaàma.* Heri. Ad futurum: *Amà. Amlayerge. Chitlkibe.* Poſt longum temporis intervallum. *Amlà* Poſtea. *Am richigni* Cras. *Amékére lábaua* Perendie *Am náama* ad veſperum. *Et* per Kachka, Kach, vel Kat, prout ſequenti literæ melius conſonuerit, exprimitur. *Non. Ynà* omnes. promiſcue dicunt. *Ita* pro ratione tum ſexus, tum ætatis diverſe explicatur: *Héé* viri atque adoleſcentes reponunt interrogantibus. *Hàà* fœminæ omnes. Vetuli ducto ex intimo pectore rhonchó, quidquid demum ſit, affirmant. Id non literis, ſed

viva voce, licet non citra raucedinis periculum, facilius, apertiusque poteſt declarari. Quanto ſonantior rhonchus, tanto luculentior affirmatio.

Eàrigri, *Eòrat*, *miekaenegen*, Cur, qua de cauſa. *Miéka énegen nkaué*, *nauichi enà?* quid cauſæ fuit, ut venires? *Men* interrogationis eſt particula, *an* ſignificans. *Men leerà?* Eſtne verum? *Klerà* eſt certum. *Chigera.* Non eſt verum. Vel ſi de rei veritate dubitant, reſpondent: *Eùriñigi.* Interdum, dum falſitatem alterius relationi ſubeſſe arbitrantur, præteritum futuro conjungunt, & per ironiam reponunt: *Kánigra Leeràm.* Olim verum id erit. *Kánigra* præteritum, *leerám* futurum eſt.

Litera *M* verbo præfixa interrogationem denotat. Sic: *M'ayte nauachieka?* An multi milites ſunt? *M'oachiñi.* An ægrotas? Si prima, quæ M ſequitur, litera conſonans, vel *H* ſit, illa penitus abſorbetur. *M'anekam ena?* Veniet ne huc? Ex verbo: *Hanekám* veniet, H penitus omittitur, diciturque: *Manekàm.* Mauichi Kenà? Hucne adveniſti? *Nauichi* N litera eliminatur, & M. ſubſtituitur: *Mauichi.* *Mik* ſolum, vel *Mik mich* interrogationis formulæ ſunt. *Mik mich grihochi?* Num bene vales? Alias ſolo accentu, vocisque elatione interrogatio cognoſcitur. *Layàm nauichi?* Tandem veniſti? *Origeena*, *Morigi* voculæ ſunt interrogantis ſimul ſimul dubitantis. *Morigi npágàk oenèk?* Forſitan pudet juvenem? *Hegmi hínnerkam?* quid tandem erit? *Orkeénam.* Neſcio, quid futurum ſit.

Latàm prope, parum abfuit, quin ſubmergerer, *Latàm riygerañi.* *Latam riabámat yiuibàk*, Bos me prope occidit. *Yt*, vel *ych* ſolum, duntaxat,

Tach-

Taehkame yt lenechiavalk. Da mihi tantum modicum quid. *Mat*, vel *Gramachka* denique. Quando cum asseveratione seria aliquid affirmatur, vel cum jactantia. *Gramachka Abipon yapochi.* Denique Abipones sunt magnanimi. *Enèha mat yoale.* Hic denique est vir. *Chik*, *chit*, *chichi* prohibentis voces sunt, uti *ne* apud Latinos. *Chik grakalagitrani*, ne dubites. *Chichi noaharegrani* ne mentiaris. *Klatùm Keèn* quamvis, *oagan* tamen. *Eneha Klatum Keèn èúének*, *oagan netackaik.* Quamvis iste sit pulcher, est tamen timidus. *Tan* Quia. *Máoge*, ideo. *Tán ayte apatáye keu nepark*, *máoge chik ààtèkan.* Quia multi culices in campo, ideo non dormivi. *Men*, *Men* sicut, ita. *Men netà*, *men naetarat.* Sicut pater, ita & filius.

Diversas habent admirantis, dolentis, gaudentis &c. Exclamationes. *Kemen apalaik akami!* Quam tu sordidus, & rerum tuarum tenax es! *Kemén naáchik*, vel *Kimili naáchik!* O quam erit mihi hoc utile! Est modus gratias agendi pro accepto munere. Haud enim Abipones, aut Quaranii verbum ullum possident, quod *gratias agere*, vel gratitudinem significet. Quid mirum, quod gratitudinem ne de nomine quidem notam factis rarissime contestentur. Beneficiis equidem, ut quidam dixit, utuntur ut floribus, tamdiu gratis, quamdiu recentibus. Repulsa unica beneficiorum priorum memoriam penitissime apud Indos abolere consuevit. Quaranii dono accepto eadem phrasi dicere solent: *Aquiyebete àngà* salutare mihi hoc erit. Abipones interdum, postquam, quod petierant, impetrarunt, nil nisi hanc voculam: *Kliri* Hoc erat, quod volui, beneficium conferenti reponunt. Alias seu admirantes, seu miserantes exclamant: *Kem ekemat!* *Ta yeegàm!* *Nárè* quod iis subita

quavis novitate attonitis familiarissimum. *Ταγγετὰ*! O pauperculum!

Verum satis hæc, superque fuerint, ut Abiponensis Linguæ salebras, difficultates, exoticumque artificium animo concipias. Quod si enim, quæ ad ejus penitiorem scientiam pertinent, complectar singula, justum utique volumen evaret. Pater Josephus Brigniel primus gentis illius cultor, dum S. Hieronymi Coloniæ annos admodum duodecim præesset, primus item Linguæ huic discendæ, moxque tradendæ operam dedit, nuper barbarorum discipulus, subinde sociorum, qui suppetias missi, magister. Præcipua Religionis capita, solemnes Ecclesiæ precationes in Abiponensem traduxit linguam, universæ in quatuor dein colonias tributæ nationi subsidio futuras. Incredibile, quantum molestiæ hoc in studio devoraverit, etsi ut laborum patientia, sic memoriæ tenacitate plane ferreus. Cum Latinis, Germanis, Gallis, Italis prompte, cum Hispanis, Quaraniisque, quorum diu Apostolus fuerat, etiam eleganter loquebatur, sex linguarum probe gnarus; Cum Abiponibus tamen balbutire denique ut nosset, hic labor, hoc opus fuit. Ut rerum nomina, nominumque inflexiones, ac usum expiscaretur, omnem sane movebat lapidem. Ast quamvis discendi avidissimus nulli industriæ parceret, magistri nempe, ac libri, qui docerent, fere desiderabantur. Haud defuere equidem Hispani, qui adhucdum pueri bello capti Abipones inter Abiponensem combibissent linguam, sed isti linguæ patriæ plerumque jam immemores. Qui adultiores in Barbarorum captivitatem incidere, eorum linguæ adeo infeliciter demum assvescunt, ut quatuor verba sine totidem erroribus vix, ac ne vix quidem noverint proferre. Nativæ linguæ sen-

sum

ſim obliviſcuntur, quin alienam rite perdiſcant. Utraque loquuntur, ſed neutram vel mediocriter callent. Idem Germanis, Italis, Gallis in America eveniſſe, vidimus, qui patriæ linguæ obliti Hipanicam rarò perfecte ſunt aſſecuti. Idem de Abiponibus ſentiendum, qui apud Hiſpanos aliquamdiu captivi ad ſuos rediere. Ex captivis igitur errare citius, quam loqui diſcas. Si quis tamen illorum linguæ utriusque mediocriter gnarus a nobis conductus eſt magiſter, ſuperi boni! quanta nobis faſtidia erant exhaurienda. Interrogatus: quo nomine hanc, illamve rem compellant Abipones? Voce tam dubia, tam obſcura reſpondet, ut ne ſyllabam, ne literam quidem unam percipias. Si bis, ſi ter idem tibi pronunciari vocabulum poſcas, commota mox bile ſtomachatur, & obmuteſcit. Vix lapſa inſtitutionis hora verborum aliquot, quæ enunciavit, mercedem quotidie poſtulat: Hodie cultrum, Cras forficulas, perendie globulos vitreos, alias aliud majoris pretii. Si negas illi poſtulatum præmium, vix tandem te reviſet; Si porrexeris, ad petenda ſemper majora indies evadet audentior. Summa diſcipuli miſeria, ſi magiſtri vel rari, vel nimium cari. Rerum, quæ oculis obverſantur, nomenclationem quotidiana cum Indis conſvetudine paulatím perdiſci, haud inficior; At illa, quæ oculos fugiunt, quæ ad Deum, ad animum pertinent, conjectura ſolum, & longiſſimo rerum uſu tandem cognoſces. Dum de equis, de tigride, de armis ſermo, Abiponum quemlibet Demoſthenem, Tulliumve experieris. Dum de animi affectionibus, functionibusque, de virtutum habitudine quæſtio, reſponſa nocte obſcuriora reddent, vel elinques adſtabunt.

Quaranicæ linguæ ſtudentibus nobis Grammatici Codices, terna item lexica Patribus Antonio Ruyz de Montoya, & Paulo Reſtivo ſiculo authoribus edita temporis perinde, ac laboris compendia exſtiterunt. Horum ope noſtri adeo accelerati fuere progreſſus, ut menſe tertio exeunte Quaraniis ſacro pro tribunali aures præbere permitteremur e quatuor ſociorum antiquiorum ſententia, qui ſuperiorum juſſu noſtram linguæ ſcientiam longo examine acriter ſunt periclitati. Quæ quidem librorum ſubſidia, cum Abipones inter deeſſent, Joſephus Brigniel laboris contentione, & quotquot poterat, induſtriis ſupplevit. Si quam vocem novam, vel elegantiam e Barbarorum colloquio, ut aves e fimo tritici grana legere ſolent, detexit, in adverſaria retulit diligenter, ac demum lexicon conſcripſit, quod progreſſu temporis ad centum quinquaginta phyliras excrevit. Illud a ſociis ſubinde deſcriptum, limatum, magnisque acceſſionibus locupletatum fuit. Scilicet facile eſt inventis addere; Nam ſucceſſores anteceſſorum humeris inſiſtentes & longius, & plura vident. Opulentum Peruvium Pizarrus, Mexicum Corteſius penetrarunt, ſed columbo, qui Americam primus vidit, præeunte. Brigniel noſter viam, qua tantis in tenebris linguæ barbaræ incedendum ſit, primus oſtendit, ducem ſe præbuit reliquis, &, ut paucis dicam, in illa rerum caligine rudia grammaticarum legum lineamenta indicans lucem accendit, vel hoc nomine æternum celebrandus. Illo per biennium & contubernali, & magiſtro uſus vocabularium ſcripſi non alphabetico ordine digeſtum, ſed eo fere modo, quo Amos Comenius *Veſtibulum linguarum* concinnaverat, ac in hanc usque diem retineo.

No-

Novis Abiponensem linguam difficultatibus implicat mos barbarorum ridiculus, vocabula universæ Nationi communia antiquandi identidem, novaque illis substituendi. Ritus funebres istius consvetudinis sunt origo. Nolunt Abipones superesse quidpiam, quod vita functorum memoriam refricaret. Hinc vocabula apellativa, quæ cum mortuorum nominibus aliquam referunt affinitatem, mox abolentur. In S. Hieronymi oppido tabe confectus est Abipon juvenis, cui nomen *Hanà* fuit. Eadem vox *acum*, vel *spinam* significaverat id temporis; Sed mox a morte adolescentis vox *Hanà* abrogata est, illique substituta: *Nichirencatè*, quod dein acum, denotaret. Primis, quos Abipones inter egeram, annis quotidiana fuit interrogatio: *Hegmalkam Kahamátek?* Quando erit boum occisio? Ast ob Abiponis alicujus obitum vox *Kahamatek* interdicta est, & illius loco: *Hegmalkam négerkatà* dicere, præconis voce jubebantur omnes. Vocabula: *Nibírenak* tigris cum *Apañigehak*. *Peûe* Crocodilus cum *Kaeprhak*. *Kaáma* Hispani cum *Rikil* permutarunt, quod hæc cum nominibus recens vita functorum Abiponum similitudinem nonnullam referrent. Taceo plurima alia ejusmodi. Inde est, quod vocabularia nostra lituris scatuerint, cum antiquata vocabula ex illis identidem expungenda, novaque inserenda fuerint. Nova rebus nomina indere, Vetularum jus, ac negotium est. Mirabar sæpe, recens inventa ab his vocabula remotissimis mox contuberniis innotescere, universamque nationem vetulæ unius inventioni, ac arbitrio, quin vel unus repugnaret, acquievisse tanta cum religione, ut summi æque ac infimi nefas putent vocabulum abolitum porro enunciare.

His aliud, quod linguæ hujus studium discentibus aggravat, accedit. Ad nobilitatis gradum

promoti Hécheri, & nelareykate audiunt, ac ipſo ſermone a vulgo ſe diſtinquuunt. Verbis utuntur plerumque iisdem, ſed literarum jam interpoſitu, jam additione adeo transformatis, aliud plane linguæ genus ut eſſe videatur. Virorum, qui ad hanc nobilium claſſem pertinent, nomina in *In*; fœminarum (Nam & iſtæ his honoribus initiantur) in *En* deſinunt. Quam ipſam ſyllabam, ſi cum illis, vel de illis loquaris, verbis, ſubſtantivisque adjicere oportet. Hanc ſententiam: *Iſte equus eſt poſſeſſio Capitanei De baya Kaykin.* Lingua vulgari ſic efferet Abipon: *Ene ha abë. pegak Debayakaykin lela*; Lingua Hécheri autem dicendum: *Debayakaykin lilin.* Plebejum adventantem ſalutant: *Là nauichi?* Jam veniſti. *La ñauè*, jam veni, alter reponit, Si veniens ſit nobilis, ſalutandus eſt: *Là náuirin*. Jam veniſti. Iſte cum ſaſtu, & magnifica vocis modulatione: *La ñauerinkie*, reſpondet. Variæ ſyllabæ verbis vulgaribus vel adjectæ, vel interjectæ ſermonem reddunt adeo obſcurum, ut lingua prorſus diverſa loqui nobiles videantur. Quid, quod & iidem vocabula ſibi interdum propria vindicent, quibus, qui de vulgo, ſibi fere ſuperſedendum putant. Sic: Plebeji matrem *Latè*, nobiles *Lichiá.* Filium ille *Laétořat*, iſti *Illalèk* apellant, ut cætera taceam. Apud Abipones Yaaukanigas, cæteris arrogantiores, fœminarum, puerorumque fæcem nobilium ritu ad pompam loqui, ſæpe indignabar. Quidam & riſus ciendi gratia hunc Hécherorum ſtylum affectant. Nos ſeu in rerum divinarum explanatione, ſeu familiari in colloquio lingua vulgari, quippe omnibus perſpecta, utendum nobis, putavimus.

Triplex eſſe Abiponum genus, dixi: *Rükahe. Nakaikétergehe Yaaukanigas.* Eadem omnibus lingua. Singuli ſingulos intelligunt, a ſingulis intelliguntur. Voces

ces tamen peculiares in quavis istorum classe deprehendas. Rükahe culices: *Ayte*; Nakaiketergehe: *Apatáye* nuncupant. Utrumque nomen culicibus belle congruit; *Ayte* enim multos significat. *Apatáye* a *napàta* derivatur, quod stoream, qua pro tecto utuntur, denotat. Tanta enimvero Abiponum in finibus culicum est frequentia, ut iis non tegi solum, sed & opprimi incolæ videantur. *Bibere* apud Rükahes *neèt*, apud Nakaiketergehes *nañàm* est. Isti caput *Lapnañik*; Illi *Lemaraт* dicere malunt. Jaaukanigæ in verborum usu jam hos, jam illos imitantur; In quibusdam tamen ab utrisque differunt. Lunam vocant cæteri *Grauèk*; Isti vero *Eergraik* Stellam per antonomasiam appellant. *Iris* ab aliis *Oábetà*, a Jaaukanigis *Apich* dicitur. Omitto plura ejusmodi. Sed quanta quanta hæc varietas, difficultatis parum, nihil admirationis affert; Tot gentibus Teutonica in usu est lingua, & quantum hæc non dialecto solum, sed & verbis passim per provinciam variat. Equum hi *Pferd*: Illi *Ros*: Alii *Gaul* appellant. Quantum Hetruscus a Mediolanensi, Sabaudo, Veneto differt? Quantum Castellanus ab Arragone, Bætico, Navarro, Valentiano! Verum ut ingens, quod Americanas inter linguas intercedit, discrimen luculentius pateat, aliquot illarum paradigmata corollarii loco adnectam.

CAPUT XVIII.

Variarum Americæ linguarum specimina.

Risi persæpe multorum interrogatiunculam: Quem sonum ederet Americanorum lingua? avidius, quam sagacius ex me quærentium. Insederat scilicet rudium animis opinio, per immensos terrarum tractus innumerabiles Americæ populos uno omnes ore loqui. Verum jam alias dixi, non modo singulas Americæ provincias, sed singulas quoque provinciæ cujuslibet nationes propria sibi gaudere lingua, quæ a reliquis toto plerumque differt coelo. Discrimen illud oculis, auribusque exploratum ut habeas, en signi crucis Romano ritu formandi methodum in quatuordecim Americæ linguis! Binas istarum, Quaranicam scilicet, & Abiponensem ipsus calleo, atque annos omnino octodecim exercui. Reliquas socii, qui alios inter Indos incanuere, me poscente adnotarunt. Si quotquot Americanis sacram navarunt operam, socios omnes idem rogitassem, linguas centenis fors non pauciores his in commentariis jam exhiberem. Habeo, de quibus te præmoneam, paucula. Hispanis, lusitanisque solenne est, duplicem semper crucem formare. Primum enim frontem, os, ac pectus Germanorum more cruce signantes: *Por la señal de la santa Cruz de nuestros enemigos libra nos Dios nuestro señor.*

Per

Per ſignum S. Crucis de inimicis noſtris &c. ajunt, quod pie præfati manum fronti, pectori, utrique humero, ut latinorum mos fert, applicant, ac: *En nombre del Padre, y del hijo, y del Eſpiritu ſanto, Amen.* In nomine Patris, & filii &c, dicunt. Duplicem hanc crucis formam Hiſpani *perſignarſe*, y *ſantiguarſe* ſe ſignare, & ſanctificare, vocant. Hiſpanorum ritui Indos conformari oportuit. Hinc verſus primo loco linguis Indicis expreſſos: *Per ſignum S. Crucis* &c. Secundo loco: *In nomine Patris* &c. Significare, noveris. Literas *Ch* more item Hiſpanico ſcias pronunciari. Hinc dum legis: N*achabèt* N*atſchabet* dicendum eſt. Ne mirare, ſi *Dios*, Crúz, Cruzú, Cruſpa, Eſpiritu ſanto voces vel Hiſpanicas, vel ex Hiſpanicis detortas hic identidem deprehenderis, carent equidem vocabulis propriis Americani, quibus *Deus*, *Crux*, *Spiritu*, *Sanctus* rite exprimi queant, Norunt Crucem alii alii Deum lingua patria nuncupare, nemo Spiritum ſanctum,

In 32 Oppida diſtributi Quaranli ſic ajunt:

Per ſignum S. Crucis &c. 1. Santa Curuzù raangaba rehe oreamotareỹmbara agui orepiçirô epè

Tupâ oreyara

In nomine Patris &c. Tuba, haè Tayra, haè Eſpiritu ſanto rera pipé. Amén.

Adverte ſignum ˆ literam per naſum ˘ per guttur ˜ per naſum, & guttur ſimul pronunciandam eſſe, monet. Ç apud Hiſpanos litera Z æquivalet,

Cmu

Cum Quaranica lingua non præpoſitiones ſed poſtpoſitiones habeat, utraque Crucis formula ſic ſonat.

I. Sanctæ Crucis ſignum per noſtris inimicis ab libera nos Deus Domine noſter.

II. Patris, & Filii, & Spiritus ſancti nomine in. Amen.

Abipones equites.

I. Kaána nachahét ſanta likinr̃ánala oahaýegalgè gnaágr̃oá Dios Gnoakára.

II. Men Lakalátoét Netà, kat Naitar̃at, Kachka Eſpiritu ſanto. Amèn.

Mocobies, ſeu Amókebit duobus in oppidis. Equites

I. Kena Letanèk ſanta Latizenr̃anr̃at 'Gdomar̃ti Kenoà nokiatedor̃ba Dios Gnoakodo.

II. Kelenr̃at Neta, Oka Ilialek, Oka Eſpiritu ſanto. Amèn.

Nota. Litera r̃ uti apud Abipones, nec ut R, nec ut G, ſed ut mixta ex utraque enunciatur.

Tobas, ſeu Ñ*atákebit*, Equites uno in oppido.

I. Tigága Laanèk ſanta Lottisdagáñádak Niſontiagà Kanalatagaua Abockiakatit ſeñor Okkomi.

II. Lettaà, Llalèk, Eſpiritu ſanto Leenagàt. Amen,

Mba-

Mbayas, seu Eyiguayegi, Quaykuru, vel Oaekakalòt Equites uno in oppido.

I. Santa Nikenaganagalatè liguága: talo Konogoà temà Konoelgódódipi ákami Dios Konibotàgodi.

II. Tigi Liboonágadi Eliódi, liónigi, ninága Espiritu santo. Amen.

Ecquid hæc lingua svavis, mellea, cæterisque blandior videtur? A literis *F* & *R* abhorret. Literis D L & G abundat. Sed, qui hac lingua utuntur, Mbayæ ante reliquos Barbaros Barbarissimi, Athletici corporis, bellicosi, cunctisque formidabiles. His solis strenuitatis gloriam tribuunt ultro Abipones, etsi quosvis alios Paraquariæ populos præ se aspernentur. Adverte præterea, quatuor has linguas Abiponum scilicet, Mocobium, Tobarum, Mbayarum eadem olim matre natas fuisse. Id nemo nostrum in dubium revocat. Verum superi boni! quanta has inter sorores hodie dissimilitudo! Quam diversa lineamentorum conformatio! Crucem Abipon vocat: *Likinranala*. Mocobi: *Latizenraurat*. Toba: *Lottisdaganadak*. Mbaya: *Nikenagana'galate*. Quid dissimilius usquam? Signum Abipon appellat: *Nachaket*, Mocobi: *Letanek*. Toba: *Laanek*. Mbaya: *Lignaga*. Ingens sane duarum vocum metamorphosis, sed nobis Europæis neutiquam miranda, quippe qui novimus: Illyricam linguam Bohemicæ, Slavonicæ, Croaticæ, Rascianicæ, Russicæ, Polonicæ, Vindicæ, Carniolicæ matrem extitisse; Latinam Italicæ, Gallicæ, Hispanicæ, Lusitanicæ, Catalaunæ, Forojuliensis, Sardinicæ; Germanicam Flandricæ, Svecicæ, Danicæ, Helveticæ &c. Ast quam dissimiles ejusdem matris filiæ! Germanus Belgam, Carniolus Russum, Italus vel Hispanus Gallum, nisi Oedipus sit, loquentem ægerrime intelliget, & divinan-

nando solum loquentis animum assequetur. Navigavimus anno 1748. cum svecis liburno Ulyssiponem; Anno 1769. cum Danis ex portu Gaditano in Italiam. Isti patrio usi sermone nobis Austriacis quot verba, totidem ænigmata protulisse videbantur. Sed jam ad linguarum ipsa origine a se discrepantium contemplationem progrediamur; Quæ cum mihi sint peregrinæ, parentheses multas porro ne metue.

Lules, & *Ysistines pedites duobus in oppidis.* Hæc illorum lingua Tonocotè vulgo dicitur

I. Santa Cruz Yapsaps tayulè Enunupçèn uá tacisési çen.

II. Pe, Kuè, Espiritu santo uétplè. Amen.

Vilela (Raregranraik Abiponibus) Passain, Chunipi, pedites duobus in oppidis.

I. Santa Cruz udœbeb rurup Gosagpilet Nakis um moyóm Dios Pekís.

II. Tatè, Ynakè, Espiritu santo Guatebè. Amen.

Mataguayi, Abiponibus Ychibachi. Pedestris populus uno in oppido.

I. Ta noltelxanek santa Lekakilús Thetla Lekoix naimameg Illabug Illakatupà.

II. Noala ku lei, uetlas lei, uet Espiritu santo Yhilei. Amen.

Ut sonus linguæ, sic nationis perfidæ, pediculosæ ingenium absurdum. P. Augustinus Castañares, &

& P. Franciſcus Ugalde Cantaber Socii noſtri noſtra ætate ab illis ſunt trucidati.

Chiquiti pedites in 10 *Oppidis.*

I. Oi n' aucipi ſanta Curuzis okemai zoichacu zoichupa mo unama pochenceneco Zumunene.

II. Au n' iri Naki Yaitotii, Ta Naki Ritotii, Ta Naki Eſpiritu ſanto. Amen.

Eſt lingua multi artificii, ac laboris, ſed latiſſimè patens.

Zamuci, quorum lingua utuntur nationes Ygaroño, Kaipetades, Karaò, Tunacho, ymonò, & tres aliæ Chiquitorum oppidis paſſim aggregatæ.

I. Guiozè ſanta Curuzire Tupadè arota noc ihia yetaddoe.

II. Daire, Abire apo, enapò Eſpiritu ſanto aha iru. Amen.

Lingua Quichua, quam alias linguam del Cuſco appellant non in Peruvio duntaxat, ſed & in finitima Tucumania Vulgo uſitata.

I. Santa Cruſpa unanchanraiçu acaicu cunamanta Guespichi huaicu Dios.

II. Dios Apuicu Yayap, Churib, Eſpiritu ſanto ſutimpi. Amen.

En undecim linguarum, quarum in Paraquaria uſus, Specimen! utinam & cæteras, queis Pampas, Scrranos, Patagones, Charruas, Payaquas, Malbalaes, Guanoas, Quanas, Calchaquies, Quayaguis, Qua-

Quakis &c. uti novimus, a sociis meis, qui illas calluere, describi curassem. Tres, quæ Mexicanis in provinciis vigent, subnecto.

Lingua Cochimí in California vulgaris.

I. Santa Cruz makiguä magáe temedegua bapac pakamadèn Dios Wavabapà.

II. Dios ác Ijem, Viſajem, Espiritu santo maña juann Amen.

* Adverte, literam J Yota H instar cum aspiratione proferri.

Lingua Waicurà Ejusdem Provinciæ.

I. Akatui tipichêù tè santa Cruz pèn Kepetakuriu kepe kakuña Dios Urekèpe tuyakakéne.

II. Tiè tè Tiáre tipicheu; tè Tichánu chie, Tè Espiritu santo chie. Amen.

Hæc lingua asperrimo literarum K & T concursu identidem crepitans, ut auribus, labiisque molesta, sic vel ad lemures terrendos aptissima cui non videatur?

Lingua Mexicana in Itocatzin usitata.

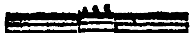
Per Signum S. Crucis &c. omittunt.

In nomine Patris &c. In Dios Itatzin; in Dios Ipiltzin, in Dios Espiritu santo ma Xichiva. Amen. De linguis, quibus in Sonora, in Cinaloa, in aliis Mexici provinciis utuntur indigenæ, nil adnotatum

habeo,

habeo, etſi Veteranos Miſſionarios illarum ſcientiſſimos in Hiſpania habuerim aliquamdiu contubernales.

Hæc poſtquam attentius perlegiſti, quantum Americanas inter linguas intersit, perſpexeris utique. Plerasque illarum non dialecto ſola, ſed ipſa prorſus radice differre, aliasque aliis e fontibus ortas fuiſſe periti exiſtimant, qui vocabulorum, queis variæ utuntur gentes, anatomen curatiſſime ſuſceperunt. Ex innumeris Americanorum linguis pauculas duntaxat Europæorum auribus delibandas porrexi. quidſi cæteras in medium adferrem, quæ in Provinciis Peruviana, Chilenſi, Quitenſi, novi regni Granatenſis, in Braſilia, Maragnone, Cánada, Florida, Virginia, Acadia, in tot vaſtiſſimis Americæ inſulis ad immenſa litora fluminum Miſſiſipi, S. Laurentii, Amazonum, Orinoci &c. Tot inter Barbarorum gentes etiamnum ſuperſunt? Linguarum multitudinem ſpectares, fide, prope dixiſſem, & numero ſuperiorem. In Babylonica confuſione duas ſupra ſeptuaginta linguas extitiſſe Divus Hieronymus refert. In utraque America tot extant, ut illarum ſeu numerum, ſeu nomina etiamnum ignoremus. Omnium conſenſione laudatus Antonius Vieira noſter Regius Romæ, & Ulyſſipone aliquamdiu Concionator, demum Braſiliæ, Maragnoniæque ſtrenuus Apoſtolus, dum in urbe Maragnonica S. Ludovici in feſto Pentecoſtes ſeculo ſuperiore ad populum verba faceret, palam edixit; *In litoribus fluminis Amazonum, quæ incolis confertiſſima, ad annum 1639. uſque, centum quinquaginta linguas fuiſſe detectas; Labentibus dein annis novas identidem & nationes, & linguas innotuiſſe.* Ex uno fluminis unius angulo facilis erit ad immenſa Americæ ſpatia conjectura. Explodendi potius, quam refellendi ſunt, qui linguam

communem, ubique locorum vulgatam, vulgaremque populis omnibus in America Australi (uti Malayisia lingua in magna ad orientem solem India) vigere perperam affirmarunt. Quæ enim, amabo, communis illa lingua? quo nomine vocatur? Nos equidem, quibus istic comæ, barbæque incanuerunt, illam etiamnum nescimus. Quæ si suppeteret, gratulandum magnopere foret Missionariis; Nam illa sola imbuti docendis Paraquariis, Chilensibus, Peruvianis, Quitensibus populis sufficerent, ac molesto alias, aliasque linguas discendi onere levarentur, quoties alias, atque alias gentes suscipiunt erudiendas. Quid si linguæ universalis nomine Quichuam intelligant? Illam enim liguam Generalem Peruvii nuncupare consveverunt. Haud inficior, hanc ab Indis, & Æthiopibus, qui Hispanos inter versantur, quin & ab Hispanorum vulgo in Peruvio, in confini Tucumania, in Quito usurpari passim; sed eandem penitissime ignorari a plerisque omnibus Americæ Australis incolis, a Chilensibus, Brasilis, Paraquariensibus, certum omnino nobis, & exploratissimum. In Chaco universo, tot nationum seminario, ecquis tandem Quichuam vel de nomine novit? Nisi forte captivus apud Tucumanos eam condidicisset aliquando. De Quaranica lingua id jure affirmavero, illam non Brasiliæ modo sed & vicinæ Paraquariæ latissime, longissimeque dominari, quamvis utrobique numerosas, quæ illam penitus nesciant, nationes deprehendas. Quaranica a Brasiliensi, qua Indi Tupies utuntur, haud multum sane differt. Discrimen, quod utramque inter linguam intercedit, pauculos intra dies perdiscas. Quotiescunque Quaranii H adhibent, Tupies illud per Zeta efferunt. Sic isti: *Mbozapỳ* dicunt. Illi: *Mbohapỳ*, quod *tres* significat. Quaranii lintrem *Ygà*:

Bra-

Brasili: Ygerá vocant &c. Grammaticam Brasilæ linguæ a Sacerdote nostro Josepho Anchieta Brasiliæ Apostolo, &, ut passim dicitur, thaumaturgo (Illius virtutes dudum heroicas, & eminentes Vaticanum declaravit) concinnatam mihi Quaranicam condiscenti magno usui fuisse lubens fateor, etsi alias a Patribus Ruyz de Montoya, & Restivo typis datas neutiquam neglexerim. Verum satis superque de linguis Barbarorum. Jam ad nuptiales, conjugales, genethliacos, funebres, medicos, venatorios, aliosque gentilitios Abiponum ritus mihi properandum. De militari eorum spiritu, & quæ ad militares expeditiones pertinent, post hæc multis capitibus prolixè disseram. Bellum equidem princeps Abiponum negotium, quamvis illos prædatoribus rectius, quam bellatoribus putem adnumerandos.

CAPUT XIX.

De Abiponum nuptiis.

Quot nationes, totidem prope Connubiorum ritus Americanis in historiis deprehendas, facilius ut sit eos ridere, quam numerare, vel narrare. Vix tamen hoc in genere quidquam inter Abipones detegas, quod aliis, ubi ubi demum, Gentibus non fuisset aliquando usitatum. Ex dicendis id palam fiet. Abipones, quod alibi dixeram, non nisi confirmata jam ætate ad nuptias adspirant. Raro maritum inter illos videas, qui quinque minimum lustra vivendo non exegisset. Nemo omnium illos sibi imitandos putat, qui primam suam ætatulam devovent Hymenæo. Neque puellam, quæ anno vicesimo proxima non sit, nupturire audias. Permultæ pudicitiam tanti faciunt, libertatemque suam, ut parentum duntaxat imperio, non nativa propensione in thalamum consentiant denique Romani adolescentulas teneriores pro conjugio ambivere vel idcirco, quod procedente ætate earum integritati labem timerent. Id periculum, quin & periculi suspicio longissime profecto abest Abiponensibus a fœminis, pudoris sui perinde, ac vitæ acerrimis semper custodibus. In vagas effundi libidines, a maribus quoque omnino alienum. Hinc adulter, scortum, incestus &c. Ut probrosa Europæis, sic inaudita Abiponibus nomina. Quæ non bipedum mo-

modo, sed & quadrupedum turpissimi audent alibi quotidie, hic peregrina sunt omnino, ac nunquam visa. Testes adfero. Hispanienses fœminæ quam plurimæ ut ætate, sic forma florentes, postquam bello captæ annos non paucos apud hos Barbaros consumpsissent, incolumi pudore ad suos rediere, fassæque sunt & clam sacro in tribunali, & palam omnibus: Pudicitiam nusquam, quam inter Abipones, sibi videri tutiorem. Si quæ captivarum labefactatam se, vel pellectam meminisset, id captivorum Hispanorum petulantiæ, non Abiponum erat tribuendum, quorum temperantia explorata nobis, & vero admiranda universis. Herodotus libro 9. celebrat Pausaniam, quod a captiva Coa abstinuerit. Plutarchus in Alexandri Macedonis laudes effunditur, quod a Darii Regis uxore, Sororibusque ejus venustissimis bello captis vel ipsos, ne illarum amore caperetur, oculos cohibuisset. Livius quoque Decade 3. libr. 6. Scipionem commendat, qui Allucii sponsam, captivam suam, intactam reliquit. Illustria hæc equidem moderationis exempla, sed edita a viris illustribus, queis patriæ leges, queis recti amor, ac ignominiæ metus, ut adeo, bona antiquorum venia, hanc Abiponum a fœminis captivis suis abstinentiam plus suspiciendam existimem. Hi enim barbari arbitratu vivunt suo: una illis agendi lex, ac norma est, ut feris, sua cujusque lubido. Stupendum profecto, quod, si quæ honestioris animi scintilla in tanta caligine illis promicuit, eam insana perpotandi consvetudine non extinguant aliquando. Adeo verissimum est: *Laudabilia multa etiam mali faciunt*, quod in oratione ad Trajanum Cæsarem Plinius affirmavit. Germanorum Veterum exemplo provectiorem in ætatem connubium rejiciunt Abipones de quo C. 7. Disserui, illorumque corpora

 succi,

fucci, & vigoris plena, proceritatem eximiam, artus robustos, ingenia vivida, tardam, vegetamque senectam, vitæ diuturnitatem incredibilem Seri conjugii fructus esse, probavi. Serò nubendi consvetudinem tum alibi passim, tum apud Carmanos, finitimum Indis populum, viguisse patet ex Strabone L. 15. Ubi ait: Neminem uxorem ducere, nî prius hostis caput a se amputatum Regi attulisset. Hostium capita detruncare adultiorum est fere, raro juvenculorum. In tot Quaraniorum millibus paucos insigniter proceros, aut admodum vivaces deprehendi. Ratio in promptu est: Masculi septimo decimo, fœminæ quintodecimo ætatis anno conjugium inire solent; Quid si illo necdum inito jam lascivirent? Multa hic, quæ in mentem veniunt, consulto prætereo.

Si cui Abiponum sponsam deligere visum, eum puellæ parentibus de pretio, quo illam sibi comparet, pacisci oportebit. Quaterni, vel plures equi, globulorum vitreorum, aut e limacum concha fictorum fasces, vestis e lana varii coloris tapetis Turcici instar contexta, hasta mucrone ferreo præmunita, alia id genus utensilia a sponso persolvuntur. Abipones namque, ut Cæteri omnes Indi, quorum curam gessimus, monetam nec nôrunt, nec possederunt. In pluribus equidem Hispanorum per Paraquariam urbibus nullus plane pecuniæ usus. Rerum, quas natura profert, permutatione mercatus omnis istic definitur. Imperiales argenteos, qui Abiponibus bello adhuc vigente ex Hispanorum e Peruvio venientium spoliatione olim obtigerant, jam lapidis, jam securium ictibus in bracteas attenuarunt, quas subinde ceu monilia e collo suspendebant alii, alii freno, lituove suo ornando impende-

debant, Plurimis ab hinc annis currus argento Peruviano onuſtos ſolitario in Campo diripuerant, aurigis, cuſtodibusque primo impetu confoſſis. Quivis, quantum equus capiebat, fugiens aſportavit. In urbe S. Fidei obvius Hiſpanus pallium rubrum ſuis detractum ex humeris Abiponum cuipiam propinaverat, qui nil titubans pro illo duo ſcutorum Hiſpanienſium, quatuor ſcilicet florenorum noſtratium millia confeſtim porrexit. Hæc enim ſumma argenti ſaccis ſingulis (quos Zurrones vocant) claudi conſvevit a Peruvianis. Adeo Abipones monetæ uſum, valoremque ignorant. Cæterum ab his Barbaris uxores emi reculis quibusvis pecuniam ſupplentibus haud eſt, quod miremur. Idem enim apud Græcos, Hebræos, Romanos, aliosve aliquando more receptum. Jacob certe tot annorum ſervitute Liam, Rachelemque Sorores a Labano earum patre demum extorſit. Geneſ. 29. c. David centum Philiſtæorum occidione Michol Saulis filiam eſt meritus. 1 Reg. 18. Saxones, & Burgundiones trecentis ſolidis uxorem ſibi a parentibus coemebant. Et ſi Herodoto fides, apud Aſſyrios virgines nuptiis maturæ in foro proſtabant venales. Frotho tertius Danorum Rex decreto publico victis a ſe Ruthenis, ne quis eorum uxorem, niſi emptam, duceret, præcepit, mariti in illam fidem minus deſultoriam fore ratus, ſi noverit novam ſponſam quovis pretio ſibi eſſe comparandam, ut Saxo libro 5. refert.

Frequenter accidiſſe, memini, ut, quæ parentes inter, ac ſponſum pacta, tranſactaque fuerant, puella reſcindat, ac pertinaciſſime non modo qualecunque connubium recuſet, ſed ne mentionem quidem illius ferat. Complures puellæ nuptiarum metu fuga dilapſæ per ſylvarum, lacuumve receſſus

 mul-

multis noctibus Latuere; Minusque tigridum ubique infestarum insidias, quam intentatas nuptias reformidare videbantur. Istarum quaedam ad sponsi aedes jam jam deducenda ad sacram refugit aediculam, istic sub ara latitans sponsi obtrusi minas, expectationemque elusit. Nuptialium apud Romanos rituum pars fuit non ultima, ut sponsa obluctans materno a sinu, domusque paternae liminibus simulata vi abstraheretur, ne scilicet nuptiis inhiare, sed ad eas cogi invita putaretur magna verecundiae apud omnes commendatione, rectius dicam, simulatione. His affinia de Grönlandis legeram. Si quis istorum ad conjugium aspirat, per duas vetulas facundia celebriores negotium agit suum. Hae puellam, quam sibi designaverat, a parentibus deposcunt. Illorum consensum ut primum sponsae nunciant, illa solutis mox crinibus vultum contegit, fictisque, verecundiae famam aucupans, diffluit lacrymis, ac nullum facit tergiversandi, lamentandique finem. Verum a duabus illis nuptiarum conciliatriculis ad sponsi aedes raptatur verius, quam ducitur; Multis lenociniis, blanditiisque delinita illum voti compotem reddit denique, ac maritum pronunciat suum, vultu lacrymis, animo solatiis innatante. Aliquot post diebus ceu conjugales aspernata amplexus in paternam refugit domum. Ast sacco inclusa per easdem vetulas ad mariti aedes bajulatur. Felices Europaei! quibus ad uxores seu consequendas, seu domi retinendas nec sacco, neque tot artificiis opus est. Hanc puellarum, dum de nuptiis agitur, tergiversationem apud Romanos, ac Grönlandos, fictam, simulatamque, apud Abipones sinceram, seriamque fuisse, nunquam dubitavi, quippe de illarum honestate Certissimus.

Fin-

Fingamus jam a sponsa Abiponensi ratam haberi parentum suorum de Conjugio ineundo voluntatem, neglectis aliis, quae alibi solennes, cerimoniis illa ad sponsi tentorium deducitur non sine pompa. Octonae puellae vestem elegantiorem tapetis instar expansam elatis brachiis, ceu umbellam sustinent, sub qua defixis humo oculis, maesto silentio, Verecundiam spirans incedit sponsa, circumfusis de more spectatoribus. Amanter a sponso accepta, amiceque salutata a contubernalibus paternas in aedes eodem, quo venerat, modo, ac comitatu reducitur, unde secundo, ac tertio itinere cucurbitam, ollas, cantharos, reliquam pro filo texendo supellectilem itidem sub umbella ad sponsi tentorium deportat, post perbrevem collocutionem ad parentum aedes regressura, ad quas novo item marito seu cibi capiendi, seu noctis agendae gratia quotidie est itandum. Ea enim sollicitudine matres filias curant suas, ut eas a se avelli etiam nuptas minime patiantur, neque alienis arbitriis illico relinquant. Perspecta generi sui probitate, vel nata jam prole distincta vivere in domo illis concedunt denique. Pauculi hi nuptiarum Abiponensium sunt ritus, quos tamen virorum compotatio interdum reddit jucundiores. Aliquando militare tympanum a puero tentorii alicujus apici insidente pulsatur, nuptiarum praecone. Quod sponsa, dum ad sponsi domum deducitur, umbella tegatur, id Romanorum moribus consentaneum, qui foeminarum, dum marito tradebantur, capita velabant, seu flammeo, lutei coloris velo obnubebant, unde nuptiae dictae. Alios nuptiarum, quibus Americani alii utuntur, ritus missos facio praeter unum, cujus Pater Josephus Gumilla in suis de fluvio Orinoco commentariis meminit, cujusque citra risum meminisse nunquam potui. Esse nimirum istic nationem aliquam, ait, quae puellis vetulos, ve-

tulas adolescentibus despondere, ac in matrimonium dare consvevit: Has ceu moderatrices, illos ceu moderatores petulantiæ juvenilis. Juvenes enim ætate, ac imprudentia pares connubio jungere, stultum stulto associare est, inquiunt. Rationes præterea, quibus ad claudicans hoc cum ætate imparibus conjugium probandum ducuntur, alias addunt, sed a me neutiquam memorandas. Istud juvenum cum vetulis matrimonium tyrocinii instar est, quo aliquot post menses defunctæ pares paribus ætate nubere permittuntur. Legis absurdissimæ observationem dum vetuli, vetulæque incredibiliter apud adolescentes urgent, quidni negotium agere suum videntur? Id sane Gumilla historicus affirmat.

CA-

CAPUT XX.

De Abiponum conjugio.

Uxorum seu multitudinem seu repudiationem Hebræis, aliisque gentibus quondam, Mahometis sectatoribus, ac sinensibus etiamnum familiarem novimus. Græci, Romanique non omnes illam respuerunt, nec semper. Quid mirum apud plerosque Americæ Barbaros polygamiæ, repudiique abusum invaluisse, exempli vetustate corroboratum. Haud tamen, quod jure suspicias, universa Abiponum natio aliarum gentium vestigia premit. Major illorum pars una, eademque in conjuge acquiescere solet. Quamvis haud diffitear, uxorum repudiationem, perinde ut apud Europæos indusiorum mutationem, crebram iis esse, novi tamen complures, qui eandem per omnem ætatem retinuerunt uxorem. Quod si quis eorum vel sui impotentior, vel rerum potentior apud suos conjuges sibi adsciscat plures, illas per varia multis a se leucis remota contubernia distributas habere solet, & per anni intervalla jam hanc, jam aliam invisit. Si quando plures, quod rarissimum, iisdem in ædibus alat, quotidianas earum de Gubernandæ familiæ prærogativa, de mariti benevolentia altercationes, pugnas, pugnosque sibi mutuo impactos ecquis numeret? *Nejetenta*, ut superius adnotavi, peculiare est vocabulum, quo duas pro marito luctari uxores significant. Nam si aliam ob causam pugnatur, *roélakitápeketa* dicunt.

Sed

Sed jam repudii uxorum rationem videamus. Frequens id non modo, ſed & inſolens apud iſtos, quod pro arbitratu, impune rejiciunt, quas conjugii vinculo ſibi prius adſtrinxere, ut adeo de veritate matrimonii barbarorum jure dubitent Theologi, cum vinculi conjugalis perpetuitate id videatur carere. Diſpliceant uxores, ſatis eſt. Res ſibi ſuas habere jubentur. Nulla præterea ſeu culpa, ſeu cauſa inquiritur; Voluntas uxorem faſtidientis mariti ſtat pro ratione. Quamvis enim Græcis, Hebræis, Romanis repudiandæ conjugis libertas conceſſa, certis tamen legibus coercita ſuos intra limites ſtetit, judice uxoris culpam, maritique jura arbitrante. Apud Abipones ipſe maritus actor, ipſe judex, & arbiter nemine obloquente. Non longe quærenda eſt repudii cauſa, neque ullius authoritate approbanda. Demulceat mariti oculos alia, cui plus venuſtatis, veteranæ conjugi migrandum erit vel ſolo hoc nomine, quod vel forma evaneſcens, vel ætas provectior eam accuſaverit, etſi a conjugali fide, a morum integritate, a præſtitis ſolerter obſequiis, ab edita ſobole commendetur undique. Nova oculis blandiens venuſtas ex mariti memoria delet ſuperiorum temporum officia, novasque mox nuptias perſvadet. Nemini potentiorum jus, animusve ſeu tutandi repudiatam, ſeu coercendi repudiantem. Oblata tamen compotatione, ubi in temulentorum animis injuriarum memoria recrudeſcit, propinquitate ſanguinis conjuncti probrum repudiatæ mulieri illatum ferociter ſolent vindicare. Sæpius etiam fœminæ nuper ab alio rejectæ ab alio ducuntur confeſtim. Aliquæ tamen, queis forma triſtior, ætas productior, maritum diu nequidquam præſtolantur novum, tumulo ſcilicet, quam thalamo aptiores. A fœminis junioribus divinam legem mirifice probari, optarique & ſu-

um

um, & maritorum baptismum, quod per hunc conciliata conjugio perpetuitate maritorum in mutandis, augendisque uxoribus libertas porro cohibeatur, alio loco dixi. Ex tanta repudiationis licentia cruentas prolium strages, & nationis universæ diminutionem incredibilem enasci, pariter memoravi alias. Per triennium pleræque matres lac præbent proli, ac a marito abstinent. Hic moras pertæsus priori rejecta aliam sibi thori sociam adsciscit. Ad prævertendum igitur repudii periculum proles mox a partu, quin sæpe partu non exspectato interimunt suas, ut lactatus diuturno onere expeditæ operam dare queant marito. Conformatis opera nostra ad Divinæ legis normam Abiponum conjugiis, nexuque semper duraturo firmatis, abolita demum est matrum suos in fœtus crudelitas, copiosiore mox sobole natio universa se locupletatam mirabatur. Patuit sane, quantum ad generis nostri incrementum, ad domesticam familiarum concordiam intersit, eliminata repudii, polygamiæque licentia maribus singulis singulas duntaxat uxores concedi. More receptum erat Abiponum in Coloniis, ut conjuges eodem tempore, quo sacris undis lustrabantur sacra in ædicula, conjugalem e Christiana disciplina consensum nobis, testibusque præsentibus renovarent. Vix risum tenui, dum vetula rugis liberaliter consita marito mediocris ætatis, formæque liberalis perpetuam fidem, societatemque maxima vocis contentione coram sacerdote eam interrogante spopondit, ad æternam certissime viduitatem damnanda, si idem eandem maritus, ut poterat, respuisset.

Multa reprehensione digna, non pauca item, quæ laudem mereantur, in Abiponum adhuc barbarorum conjugiis deprehendas. Referam potissima.

Quam-

Quamvis primus duntaxat, secundusque cognationis gradus e Pontificum Romanorum paterna indulgentia Indorum matrimonium dirimat, Abipones tamen naturæ solius admonitu, majorumque suorum exemplo nuptias cum quomodocunque cognatis recusant omnino, & angue pejus aversantur. Debayakaykin illorum Dux Clarissimus ad reliquum uxorum gregem binas sorores sibi adjungere est ausus. Quod facinus licet omnes execrarentur, nemo tamen unus fuit, qui illi vel succenseret, vel illum imitaretur. Illius authoritati tribuendum aliquid, connivendumque putarunt. Cambyses Rex, dum de sorore ducenda cogitaverat, a proceribus seu timidis, seu stupidis id responsi tulit: Nullam equidem extare legem, quæ connubium cum sorore indulgeat; Non ignorare se tamen aliam legem: Quod Regi Persarum integrum sit facere, quidquid allubuerit. Hanc de Rege potentissimo historiam Debayakaykino Abiponum Regulo, quantum poteris, accomoda, qui ut bellatores permultos Hispanis profligandis in campo opposuit, sic præter nationis suæ morem Bellonas conjuges nulla propinqui sanguinis habita ratione sibi plures indulgere est ausus indignantibus cunctis, nemine refragante. Hanc cognationis reverentiam, qua a nuptiis absterrentur, Paraquariæ populis plerisque omnibus a natura insitam esse, experimentis minime dubiis exploratum habemus. In illa me sententia magnopere confirmavit Caziquius Roy barbarorum in Mbaeberà sylvis primipilus, qui, dum circumfusæ multitudini religionis capita exponerem, facta de incestis consanguineorum nuptiis mentione, in has eruperat voces: Bene ais, mi Pater! Connubium cum cognatis res est profecto turpitudinis plenissima. Verum id jam perspectum nobis, & a majoribus nostris acceptum. Is illorum hominum sylvestrium sensus, etsi multipli-

care

care uxores, easque, quoties visum, a se repellere nec rationi absonum, nec indecorum sibi putent. Quam acerbo in incestos amores odio ferantur Abiponenses fœminæ, eventus, quem refero, luculentissime docebit. Abiponum quispiam adhuc puer sacro latice tinctus, ac Chrysostomi nomine initiatus postquam per Hispanorum prædia sæpe, diuque cum infima, & infami hominum colluvie versatus esset, eos imbibit mores, ut sui jam dissimilis Barbaros ipsos improbitate superaret. Ad nostram Rosarii Coloniam postliminio redux quidquid turpitudinis alibi didicerat, hic imitatione exprimere conabatur. Ausus est cognatam mulierem, ætate florentem, ac nuperrime marito, qui in velitatione occubuit, viduatam ad flagitium pellicere. Quamvis virtute mulieris, quam opprimere tentabat, fortissime repressus cogitata haud perfecerit, nefandi tamen conatus fama illico pervulgata contubernalium omnium animos furore accendit, facinus inauditum, incredibile, & apud illos prodigio simillimum acerbissime indignantium. Fœmina de oppugnata sua pudicitia identidem conquerens lamentis domum implet, ac ad impudentiæ nefariæ vindictam parentes, cognatosque exstimulat suos. Nec mora: Appetente aurora armis, armatisque perstrepit omne forum. Contra petulci juvenis parentes itur, cæteris ad alios, aliosque juvandos concursantibus. Pugnatur. Hic hastis, sagittisque viri, inde mulieres pugnis, unguibus, dentibus atrociter impetunt se se. Hæc facies Trojæ, cum caperetur, erat. Verum, ut sæpe alias, tota dimicatio intra minas, ac terrores stetit denique. Multa vociferatio, vulnera pauca, uti in tempestatibus fulmina tonitribus semper rariora. Tranquillatis cæterorum animis vidua sui præ verecundia impos nullum faciebat lamentandi finem. Recurrente

ani-

animo identidem probri memoria, ut contubernalium se subduceret oculis, fugam semel, iterumque lacrymans tentavit, sed ab insequente fœminarum manipulo ægre domum retracta est. Cum denique nullis suorum seu precibus, seu rationibus acquiesceret, parentibus, fratribusque comitantibus rusticatum tantisper discessit. Anxiam adeo pro servanda integritate sollicitudinem vel in fœminis, quæ Christo sacramentum dixerunt, quidni haud raro desiderant mariti Europæi?

Alterum, quod in barbara Abiponum gente suspiciendum utique, est integerrima conjugum fides. Hanc nec oppugnatam, neque expugnatam usquam audias. Mariti plures non raro menses domo absunt, uxoribus in virorum contubernio citra periculum, aut periculi suspicionem remanentibus. Quod Græci de Penelope Ulyssis annos viginti absentis fidissima conjuge fabulati sunt, id verissima de Abiponum conjugibus historia est. Quod si tamen Abiponum cuipiam vel minima de uxoris integritate suspicionis rimula pateret, id tacitus non concoqueret, quin de injuria suspectum, etsi nunquam convincendum, acerrime ulcisceretur. Opportune eventus memini, qui ad hoc argumentum magnopere facit. Mulierculam nuper Pachiekè Caziquio nuptam Abiponum aliquis in via offendit, eques equitem. Ab illa melopeponem poposcit; Fructibus enim onusta ex agro redibat suo. Repulsa svavis pro pepone fuit. Nec plura. Totum negotium quatuor verbis, momentis totidem peractum innocenter. Transiens forte alter quispiam colloquentes eos eminus vidit, visisque, quæ libuit, affinxit, Crescente per hominum ora rumusculo in suspicionem turpitudinis tentatæ vocatur Indus, qui præter peponem sibi desideravit, poposcitque a fœmi-

na

na nihil. Excandeſcit ira Pachieke ejus maritus, vivido adoleſcens ingenio, laudisque militaris avidiſſimus: Vocatis in armorum Societatem amicis, uxoris ſuæ, quod perperam ſparſum, tentatorem nil tale cogitantem aggreditur. Accurrentibus ſuppetias contubernalibus omni telorum genere certatur aliquamdiu. Excuſſis pacificatorum opera armis, iterumque reſumptis in arenam ſæpius redeunt. Tumultuatio dies aliquot tenuit. Redintegrari tamen pax, amicitiaque inter illos minime potuit, Pachieke ſuſpicionis tenace, altero contumeliæ ſemper memori. Ergo hic aſperſam nomini ſuo labem aboliturus, ulturusque, ad inſolens flagitium adjicit animum. Matrem vetulam, ſororemque cælibem Caziquii Pachieke eidem equo inſidentes extra oppidum conſpicatus in utramque ex improviſo irruit. Puellam ex equo deturbat, & non libidinis, ſed vindictæ impulſu violare nititur. Verum matre, filiaqne acriter reluctantibus cum voti compos non fieret, ira percitus vetulæ matris ſuram ſagitta conſauciat. Hæc ſanguine diffluens domum ſe recipit protinus; Luculentum in pede vulnus, quod vociferans palam exhibuit, claſſici inſtar fuit, quo ad arma evocabantur univerſi. Undique concurritur; His vindicandi vulneris, illis vindices reprimendi, plerisque aliis reſtituendæ pacis cura, ſtudiumque erat, cujus cum ſpes nulla affulgeret, Pachieke cum ſua, & aſſeclarum ſuorum familiis relicto S. Hieronymi oppido in campum remigravit poſtridie, ubi aliis nationis ſuæ Barbaris adhuc ferocibus aſſociatus per hoſtiles aſſultus & dicto oppido, & Hiſpanorum Coloniis multum ſane negotii aliquamdiu faceſſiverat, de quo uberius dicemus alibi. En! tantum ex ſcintilla incendium. Futilis de tentata conjugis pudicitia ſuſpicio turbarum incredibilium ſemen extitit. Dixiſſes, ob raptam Helenam bellum Trojanum renovari.

Inter cætera conjugum Abiponenſium decora connumerandus utique venit tenerrimus in proles ſuas amor, quem in illis alendis, veſtiendis, tuendisque palam faciunt. Equitandi, natandi, venandi, bellandique artes a prima ætatula ut condiſcant pueri, Patribus maxime cordi eſt. Puellæ ad domeſtica fœminarum officia, a matribus ſolerter erudiuntur, laboribusque, ac moleſtiis tempeſtive aſſveſiunt. Illud tamen iis vitio dandum, quod liberos parum morigeros, vel refractariolos nec verbo corrigere, minus verbere multare auſint. Alaykin princeps oppidi conceptionis Caziquius, quoties me inviſerat, filiolum quinquennem gremio ſuo inſidentem tenuit. Hic ſimioli inſtar ſemper inquies patris vetuli jam naſum, jam crines vellicabat, jam maxillas manu quatiebat. Senex hæc inter animo geſtiens: Heus tu Pater, mihi ajebat, hunc puerum impavidum aliquando militem, Capitaneum inſignem fore, ecquid dubitas etiamnum? Quippe qui nec me tot palmarum ducem, Hiſpanisque omnibus olim formidabilem vereatur. Idem puellus in matrem, a qua domum revocabatur, oſſa, cornua, & quidquid quisquiliarum in promptu fuerat, jactare ſolebat. Hanc pueri inſolentiam, quam plectere oportuerat, bellicoſus pater intrepidi animi indicium interpretabatur, quin effuſiſſimo cachinno, atque laudibus proſecutus eſt. Nimius ſcilicet, quo in liberos feruntur, amor frenum barbarorum eſt, quo moeſtitiam illis inferre, prohibentur. Verum quis neſcit, immoderatum parentum amorem peſtem liberorum eſſe certiſſimam in noſtra etiam Europa?

CA-

CAPUT XXI.

Memorabiliora de fœminarum Abiponensium partu.

Tum curiositati Europæorum, tum utilitati consulturus de hoc argumento, invitus licet, scribam paucula. Ne metue, nihil, quod ægre ferat verecundia, hic deprehendes. Neminem pigebit legere ista, quia risu digna aliqua; Nec pænitebit legisse, quia forsitan usui futura non nulla. Abiponenses, aliæque equestrium nationum fœminæ maximas in enitendo fœtu tolerant difficultates, & præter Europæarum morem diutius e dolore partus laborant. Ego quidem, dum tot annos in Paraquaria agerem, de investiganda ejus rei causa nunquam cogitaveram. Hac demum in urbe Vindobonensi cum Clarissimo, Cæsareoque medico Yngenhusio de Americæ rebus familiariter collocutus didici, quod lubens antea ignoravi, scilicet, in fœminis junioribus equitationi crebræ assvetis per frequentem illam sessionem, Succussionemque os Coccigis comprimi, ac indurari, partumque subinde, ut anatomes gnaris patet, reddi difficiliorem, quod alias jam memoravi. His accedit, quod Abiponum mulieres virorum more ephippiis bubulo e corio durissimis insideant, equitandoque majorem ætatis partem agant: Quod proles nostratibus vastiores in lucem edant: Quod idoneis, quæ opem ferant, obstetricibus destituantur. Ars hæc & commu-

munis omnibus, & omnibus ignota videtur, ut adeo repeti possit, quod Pharaoni Regi Lib. exodi cap. 1. responsum: *Non sunt Hebrææ, sicut Ægyptiæ mulieres; Ipsæ enim obstetricandi habent scientiam.* Ea propter nec rarum, neque mirum, indas equestres biduo interdum, triduove parturire, sæpiusque de illarum vita conclamari.

Didicimus, nescio, quo authore, remedium præsentissimum, & admodum parabile, quo partum promoveri feliciter, accelerarique, annorum septemdecim spatio experti sumus. Dicam paucis: Brassicæ recentis, quam vulgus latinorum caules perperam vocat, folia aliquot in mortario ligneo contusa, vinoque permixta parturienti epotanda porriguntur. Sola hæc potio virtute pollet tanta, ut fœtus (sit vivus, sit mortuus jam) citra cunctationem, ceu nitratus pulvis admoto igne, in lucem exturbetur confestim. Certissimam hanc remedii efficacitatem historicus religiosissime affirmo; Illud tamen, medicus cum non sim, Europæis seu svadere, seu obtru ere non ausim; Variæ enim, tamque ancipites sunt parturientium habitudines, varius item fœtuum in utero situs, ut Chirurgi manu interdum, medicique dexteritate opus sit eximia. Quod si tamen dictus ex brassicæ foliis, ac vino potus cuiquam alteri probaretur, illius parandi methodum expono minutius. Imprimis ad cavendam abortionem diligenter ex parturienre rescifcatur, num habita mensium, quibus uterum gessit, ratione partus legitimi adesse tempus existimet. Brassica, cujus folia ad partum juvandum adhibentur, illa ipsa est, quam passim Caules dulces (*süsse Kraut*) vocamus, quæ minutim concisa, in dolio compressa acescit denique (*saure Kraut*) & Germanorum in mensis quo-

tidia-

tidianus prope eſt cibus. Braſſica enim, cui criſpa ſunt folia (Köhl) eandem medendi parturientibus facultatem num habeat, neſcio. Attendenda porro e partu laborantis ætas, ac vires. Junioribus, imbecillioribusque unicum folium braſſicæ adultæ ſufficit; Robuſtioribus, ut vim certius exerat medicina, bina, ternáve mediocria folia inſumuntur.

Vinum, quo plerumque in Paraquariâ utimur, ex regno Chilenſi advectum coloris eſt purpurei, ſpiſſum, & admixta quadam dulcedine non nihil aſperum. Crederem illud per vinum rubrum Budenſe, Agrienſe, Sopronienſe, melius tamen, ut quidem autumo, per Tyrolenſe ſuppletum iri noſtris in provinciis. Quod ſi iſtorum copia non ſit, vino quovis Auſtriaco hunc in finem citra formidinem utendum, putarem. An parturiens vinum una cum fæcibus contuſæ braſſicæ haurire poſſit, vel ſoleat, profecto neſcio; Nunquam enim ipſe coram porrexi fœminis hanc potionem, ſed per alios miſi. Interrogatus non raro: Num ſolum braſſicæ ſuccum vino commixtum, an fæces quoque braſſicæ ſorbere oporteat? Agerent pro arbitro, reſpondi. Opinor equidem ſolo illo e braſſica expreſſo ſucco, vino commixto, partum promoveri. Succus enim ille ut ventrem, ſic uterum relaxat. Fæces, braſſicæ ſicca, terreaque portio, & ut ita dicam, braſſicæ caro, alvi reſtringendæ potius vim habent, ut Arnoldus Villanovanus, Zacharias Sylvius medicus Roterodamenſis cum aliis docent. Ingratiſſimi eſt ſaporis illa potio, & vix primoribus labris delibata non palatum modo, ſed omnes corporis artus validiſſime afficit, facitque inhorreſcere; Sed exhauſta præ omnibus, quæ tentata alias, remediis velocius, feliciusque exoneravit parturientes. Quotidiana pro-

[illegible] unorum. [illegible] medi-[illegible] nihil [illegible] [illegible] Regno [illegible] [illegible] [illegible] Hermann Regam. [illegible] Regnum. [illegible] Tertius. Hummelsker &c. [illegible] [illegible] Herba [illegible] alias quoque [illegible] passim, [illegible] sponte sua nascitur eadem, qua apud nos unica, frequentia. Hæc parturientium remedia ut Historicus refero, non ut medicus propino.

Partu defunctæ Abiponum mulieres, ut naves in portu, extra discrimen sunt fere. Molestias, incommodaque, quæ mox a partu [illegible] accidere toties, cum & occidere eas non raro solent, rarissime experiuntur. Fœtu exoneratæ ad amnem, stagnumve propinquius recedunt, prolem, seque ipsas abluturæ. Vix interjecta tantisper quiete quotidiana domus officia resumunt, nullo se onere eximunt, nullas aeris injurias reformidant, ad campum, & quo quo sibi visum, concedunt. Carnibus tamen abstinent aliquamdiu, & pomulis quibusdam, quæ humilibus in dumetis proveniunt, ad sanguinis, ut sibi persuadent, refrigerationem vescuntur interea. Rident Europæas matronas, quæ aliquot a partu hebdomadibus postquam domesticos intra parietes, mollesque intra culcitras sepultæ latuerant, veluti ad vitam revocatæ in forum prodeunt denique.

Quo

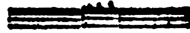
Quo minus negotii partus facessit puerperis, eo plus illarum maritis. Miseramne, an risu, & quidem decumano dignam eorum conditionem dicam, nescio. Vix audis prolem in lucem editam a foemina, videbis illico ejus maritum Abiponem in lecto cubantem storeis, pellibusque, ne asperior illi officiat aura, circumdatum, jejunantem, publico, dapibusque qubusdam religiose dies aliquot abstinentem; Illum peperisse, jurares. Idem alii quoque de aliis Americæ populis scripsere. Hoc legi olim, risi, nunquam, ut tantam insaniam crederem, induci potui. Facetè magis, quam vere ritum hunc barbarorum referri, identidem suspicabar, dum denique meis apud Abipones oculis illum usu receptum spectarem. Et vero avitam hanc consvetudinem, quamvis sibi molestam, eo lubentius, diligentiusque observant, quod sibi omnino persuadeant, Patrum sobrietatem, ac quietem ad prolium recens natarum incolumitatem plurimum conferre, quin & necessariam esse. Istius rei confirmationem, quæso, ausculta. Franciscus Barreda, Regii Tucumaniæ Gubernatoris, in territorio Jacobopolitano Vicarius novam Conceptionis Coloniam invisit. Ad hunc, mecum in foro dum obambulat, salutandum accurrit Malakin Caziquius, relicto tantisper cubili, cui eum uxoris partus nuperrimus affixerat. Barreda & mihi & astanti Caziquio tabacæ Hispalensis pulveres propinat, quos cum a Barbaro præter morem recusari videt, hunc alieno a se animo esse suspicatur; Noverat enim has narium cupedias avidissime semper alias ab illo prensari. Causam abstinentiæ ut percontarer, a me petit. Interrogatus Abiponica lingua (Hanc enim Barreda ignoravit, ut & Caziquius Hispanicam) eccur tabacam hodie respueret? An nescis reposuit, meam heri peperisse

conjugem? quidni superſedendum mihi narium irritamento propterea? ſternutando equidem in quantum diſcrimen filiolum conjicerem meum! Nec plura. Ad ſuum ſe, confeſtim decubiturus, recepit tugurium, ne, ſi diutius ſub dio nobiſcum perſiſteret, quid detrimenti tener patiatur infantulus. Quamvis enim patris intemperiem in prolem recentem influere, credunt, ob naturalem utriusque nexum, & ſympathiam. Hinc ſi præcoci fato extinguatur infans, mors patris intemperantiæ tribuitur a fœminis univerſis alia, atque alia cauſantibus; Jam quod mulſo non abſtinuerit: Quod porci aquatilis carnibus ſtomachum onerarit: Quod aere frigidiuſculo flumen nando transmiſerit: Jam quod longiora dudum ſupercilia radere neglexerit: Quod mel ſubterraneum, apibus pede contritis, vorarit: Jam quod equitatione ad ſudorem ſe ſe defatigarit. Id genus deliramentis fœminarum vulgus patrem mortis authorem impune criminatur, & quantumvis innoxium diris devovere conſvevit maritum. Stolidiſſimas opiniones, inſanas conſvetudines, quia vetularum oracula, avorumque documenta, pugnaciſſime tuentur. Explodéris, ſi te opponas. Si contrarium doceantur a nobis: Patres iſta haud intelligere, nec didiciſſe unquam, impudenter reponunt. Quarumcunque, quæ ad religionem pertinent, rerum fidem ab iſtis impetrabis citius, quam ſuperſtitionum, quibus a pueritia imbuti ſunt, ridiculiſſimarum repudiationem.

Corollarii loco adjicio: Aliquot poſt partum horis accerſunt vetulam, vetulumve ex eorum numero, quos magicæ artis peritos illi, nos veteratores dicimus. Illius manu capilli pauculi in infantis (Mas ſit, an fœmina, nil refert) ſincipite,

rese-

resecantur, ut calvitii species appareat, quod per omnem ætatem conservatur, ceu nationis suæ tessera, ac *nalemrà* vocatur, uti capite tertio memoravi. In eam rem forficulæ, si suppetant, adhibentur, quarum loco palometæ piscis mandibulâ, vel concha ad lapidem exacuta quondam usi fuere. Neque, qui primas comas resciderit infantuli, sine præmio dimittendus. Hanc secandi infantium Crinis cerimoniam Hebrææ Circumcisionis seu vestigium aliquod, seu supplementum suspicabantur non nulli, qui observatis curiose Americanorum rebus illorum ab Hebræis originem arguunt, quod a suilla carne omnino abhorreant, quod Hispani Americam primum ingressi Judæorum nomina apud Indos deprehenderint, ut: *Michol, Ester* &c. Abiponem Yaaukanigam, qui Cain vocabatur, ipsus novi. Verum hanc istorum conjecturam criticis discutiendam relinquo.

Mbaè panga erenandu curi? Confeſtim; *Chepiape*, in meo Corde, ingemiſcens reponit. Ut adeo arduum ſit, morbi genus, ſedemque ex Indis expiſcari, ni aliis ſe prodat indiciis. Cibi perbreve faſtidium pro evidentiſſimo infirmitatis ſigno habent. Hinc ſi quis ſuorum, onerato fors, jamque nimium referto ſtomacho, ſolitis dapibus tantiſper abſtineat, peſſima quæque illi mox ominantur fœminæ, lamentandi finem non faciunt, illudque ſuum: *Chik rkenè* non comedit, cum gemitu pronunciant identidem, jamque de ejus vita conclamatum, ſuſpicantur. Ut primum æger vel tantillum cibi receperit, morbo licet necdum profligato, jam de ſuperato periculo triumphum canunt adeo, ut *La rkene* jam comedit, & *Láyamini*, *Là natarénge* jam convaluit, jam revixit illis ſynonyma eſſe videantur. Cæterum ut rariſſime ægrotant Abipones, ſic pauciſſimi eorum, qui ægrotaverint, morbo extinguuntur. Cum crebræ illis ſint cum hoſtibus, tigridibusque dimicationes, harum unguibus, illorum telis non nullos quot annis ſuccumbere, occumbereque, haud inficior. Reliquis pleriſque ultima ſenectus & morbus & mors eſſe conſuevit. Dicam paucis: Abiponum plurimi tum denique mortem oppetunt, cum vitæ ſatietas eos tenet, cum ætate feſſi mortem ceu quietem, vitæque miſeræ ſolamen ſibi peroptant. Ex quo certe experimento enatus eſt communis error, ut nunquam omnino morituros ſe ſe credant, ſi Hiſpani, præſtigiatoresque venefici America abeſſent, horum enim artificiis, illorum armis quamcunque ſuorum mortem tribuere ſolent. Vulnus haſta inflictum quamvis tanto ſæpe pateat hiatu, ut & fugienti animæ exitum, & morti ingreſſuræ aditum ampliſſimum præbeat undique, quod ſi tamen ſauciatus emoriatur, non ferro, ſed præſtigiis lethalibus extinctus ab inſanien-

niente plebecula putatur. Sanguine propinqui omnem movent lapidem, ut in maleficii, mortisque authorem non indagetur solum diligenter, sed etiam animadvertatur crudeliter. Persvadent sibi, ejusmodi præstigiatorem e vivis mox eliminandum, mortemque illatam morte luiturum sua, si cor, linguamque emortui, quæ e calenti adhuc ejus corpore evellunt, ad ignem cocta cani devoranda objecerint. Tot linguis, tot cordibus, quæ cani porrexerant, devoratis neminem præstigiatorum tunc obiisse quamvis observaverint, maxima tamen cum religione e majorum suorum instituto & adultorum, & infantium, cujuscunque demum sexus sint, cor, & linguam secant, ut primum illos expirasse, opinantur. Insana hæc opinatio: Præstigiis duntaxat homines necari, quantum in Barbarorum animis inveteraverit, ex factis, quorum spectator fui, jam argue. Ex novo conceptionis oppido rusticatum iverant Abiponum aliquot. Venatu, parataque ex siliquis Græcis potione in campis otium fallunt. Exorta temulentos inter de equo, ut solet, altercatio arreptis demum hastis decidiunt. Alter quispiam a compotatione semper alienissimus, placidæque indolis juvenis pacificator accurrit, dumque aliena impediturus vulnera dimicantibus duobus obstat, ipsus periculose vulneratur. Mense Januario, qui maximis Cœli caloribus æstuat, id actum. Brachium hasta transverberatum, soleque ardente horrendum intumescens, cum nil medicæ opis, in campo scilicet, ad manum esset, cor ipsum petit, ac bidui spatio opprimit infelicem. Hastam vulneris, vulnus necis causam extitisse quis nostrum negabit? Negarunt id Abipones, ac contubernalem suum magicis artibus extinctum palam vociferabantur. Habitis ultro, citroque ad cædis disquisitionem consultationi-

usum, illiusque in consanandis vulneribus virtutem in dubium revocabunt praeterea? Rideant, irrideant, dubitent, aspernentur, per me licet. Illorum risui, dubitationique mea, quae hisce usurpavi oculis, experimenta confidenter oppono. Brachium meum sagitta quinque uncis horrida a Barbaris Nátakebit transfixum omnino, nervus simul, qui medium gubernat digitum, Laesus hoc solo medicamine dierum quatuordecim intervallo feliciter consanuit. Eodem adipe alios sagitta, hasta alios sauciatos curavi; Abiponensem item foeminam, cui securi forte impacta gravissime vulnerata tibia, indeque, cum diebus aliquot medicinam omnem neglexerit, pes miserandum in modum totus intumuit, eodem prorsus remedio persanavi. Infinitus sim, si caeteros, quibus adeps gallinae saluti fuit, recenserem. Certiora Europaeis in pharmacopoeis suppetere medicamenta, & unguenta, haud equidem ausim ambigere; In illis tamen Americae solitudinibus obviam, quam providum Numen miseris Indis suppeditat, herbulam citius, certiusque morbis quibuscunque mederi, scio, quam pharmaca humanis ingeniis elaborata, multoque argento coemenda, quae aegro corpori saepe inutilia, crumenis aegrotantium semper perniciosa eheu! experimur.

Ut mortium, sic morborum exitialium architecti Praestigiatores vulgo putantur, quibus e medio sublatis aegri Abipones mox e morbo recreandos se se, confidunt. Stolidam persuasionem, eventus sane tragicus tibi reddet indubitatam. In Sancti Hieronymi oppido Abiponum aliquis (Ychohàke dicebatur) facinorum suorum memoria, fratrisque sui Ychoalavì Caziquii celebritate inflatus lenta tabe sensim conficiebatur. Nunquam isti in mentem

vene-

venerat noxios, queis scatebat, humores accusare. Quisnam præstigiatorum ægritudinem sibi afflaverit, id unum ancipiti animo diu, noctuque volvebat. Consultæ hac super re ab illo vetulæ Napakainchin origine Tobam morbi authorem pronunciant. Nec mora: Huic mortem decernit æger, vitæ, ut putaverat, consulturus suæ. Concubia nocte dormitantem suo in tentorio armatus opprimit. Hastæ mucronem ferreum, quatuor facile digitos latum, altissime ejus corpori immergit, sinistrum latus transverberat ictu valido, costis duabus confractis, humerum acinace findit præterea. Ad consauciati voces concurritur, sicario jam dilapso. Evocamur ad opem misero ferendam. Sanguini innatantem, ternisque vulneribus perfossum conspicati exspiraturum illico, putamus. Nî nostras in ædes transferamus saucium, a percussore mox redituro novis vulneribus contrucidandum denique, circumstantes monent. Istorum itaque e consilio ad domum nostram deportatur. Per viam bajulorum manibus elapsus, novo, maximoque vitæ periculo, terræ alliditur; vasti enim erat corporis, ponderisque tantæ moli respondentis. Locus, ubi apud nos collocatus, quod repagulis, januaque careret, Abiponum opera taurinis pellibus undique præmunitur, ne ad cædem consummandam redituro Ychohake accessus pateret. Et vero, ut ominabantur Indi, post semihoram adfuit acinace instructus, morientis scilicet mortem acceleraturus, Verum ab obvio Patre Josepho Brigniel, cujus ego tum socius, strenue repulsus re infecta discessit. Saucius (Catechumenus erat id temporis) & linguæ, & animi semper compos citra moram sacro fonte lustratus, nostrisque curis, ac medicamentis (Gallinaceus adeps primum obtinuit locum) hebdomadum aliquot spatio felicissime con-

valuit. Ecquisnam Chirurgorum Europæorum ad hæc sensus? Napakainchin Maritum suum Christianorum sacris initiatum conjux cum liberis imitata est libenter. Universa paulopost familia, cum nova sibi ab eodem Ychokake discrimina metueret, ad vicinum Sancti Xaverii oppidum commigravit, ubi Mocobies neophytos inter Christiana disciplina mirifice jam vigebat. Liceat huic tragœdiæ Corollarium adjicere. Idem Napakainchin anno superiore, dum fervente compotatione, nescio, quid discordiæ enatum est, Abiponem sibi assidentem, atque infestum cultro confodit misere. Pro morte illata pœnas dedisse videtur vindici Deo. Quamvis illud vindictæ genus beneficii maximi instar, ac salutare fuit reo, cum impacta ejus corpori vulnera opportunitatem præbuerint, ut suis cum domesticis Christianorum Cœtui tempestive adjungeretur, plures fortassis annos prospera semper fortuna tergiversaturus, certe cunctaturus.

Neque finitam existimes de ægro, deliroque Ychohake historiam. Iisdem morbi molestiis, novisque semper de veneficio sibi illato suspicionibus conflictatus aliquot post menses fœminam de magica scientia suspectam invaletudinis suæ causam putare cæpit. Sub meridiem hanc sui securam per insidias invadit, conatusque caput illius findere declinante tantisper acinace sinistram illi maxillam secat, quæ cum aure cuti adhærente defluens pectus, pectorique incubantem prolem sanguine perfundit copiose. Ab accurrente populo retractus percussor. Vix lacrymas tenui ad crudele spectaculum. Plectere impium, qui injuriam intulit, minime licuit; Ad opitulandum injuriam passæ animum, curasque omnes converti. Æthiops nobis erat chirurgica

scien-

ſcientia non nihil tinctus. Illius manibus pendentem cum aure maxillam capiti aſſui tribus in locis, mandavi, acûs, qua filum traducebatur, puncta ſine gemitu ferente fœmina, reliquis ad ejus aſpectum cohorrentibus. Vulnus, quantum erat, calente vino lotum, adipe gallinaceo perunctum, telaque coctis aliquot herbulis imbuta leniſſime conſtrictum eſt. Faſciæ, quibus tela alligaretur, cum præſto non eſſent, cingulum, quo præcingebar, adhibui. Toto illo, quo hæc patrata ſunt, veſpere, nocteque ſubſecuta per fidos Abipones fœminæ ſecuritati, me jubente, invigilatum fuit ſolerter, ne quid detrimenti rurſus pateretur. Indus enim ille ut ſuam valetudinem, ſic illius fœminæ occiſionem votis, viribusque omnibus identidem anhelabat. Aſt periculum, quod latere miſeram neutiquam potuit, prævertit, perſanato ſpe noſtra citius vulnere, ad S. Ferdinandi oppidum clam digreſſa. Divino conſilio fugam cepiſſe videbatur; Nam Ychoalay Caziquius, qui id temporis ab oppido aberat, de fratris ſui Ychohake atrocitate a nobis certior factus, rogatusque, ut ad illum coercendum quamprimum rediret; Propediem adfuturum ſe, reſpondit, non ad fratrem ſuum cohibendum, ſed ad illam fœminam mox trucidandam, quippe quam magicis artibus infamem, omnibusque pertimeſcendam dudum exiſtimabat. Et vero, quod comminabatur, propoſiti ſui ſemper alias tenax haud dubie fuerat executurus, ſi eam in oppido fœminam reperiſſet. Annis equidem ſuperioribus, dum per campos ſparſi huc illuc oberrabant, contubernio excluſit ſuo quaſcunque venefici artificii ſuſpicione aſperſas mulieres, earumque complures, ne cui fraudi eſſent porro, forſan innoxias omnino haſta confodit, nimiæ ut credulitatis, ſic crudelita-

tis sæpe damnatus. En fratrem fratri, Ychoalay ychohake, ut ovum ovo, similem!

Verum cruenta toties tragœdia lætissimam habuit catastrophen. Ille tot sollicitudinum nostrarum, tot vulnerum causa Indus Ychohake ægritudine animi, quam corporis miserior vivere simul, simul timeri tandem desiit, & quod mireris, qui ægrotans tamdiu insaniebat veneficorum suspicione, jam jam moriturus sapuit. Tempestive sacro baptismate, quod ultro expetiit, ablutus, dum fatalem sibi instare horam senserat, Sacerdotis præsentia delectabatur plurimum, cui, dum is prima nocte coram adesset, quiesceret domi suæ tantisper, svadet, se, dum propinquiorem sibi mortem adverterit, protinus significaturum, ait. Stetit promissis. Patre salutaria quæque moribundo suggerente, collachrymantibus propinquis placide expiravit ipsa, quæ Divinæ Triadi sacrum diem præcedit, nocte; Pluribus sane, quod ad beatam immortalitatem transierit, argumentis convictos nos bene sperare jussit. Complorantium enim domesticorum lamentis indignatus: Ad rerum omnium conditoris, summi Patris, maximi illius Capitanei magnam domum transferendum se, meminerint, ajebat. Propitiando Numini usque intentus tot Christianorum, aliorumque a se patratas cædes, tot rapinas acerbo animo, pœnitentique detestabatur. Conjugi suæ, ne majorum ritu equos suum ad tumulum, neu oves mactaret suas, semel, iterumque edixit: Has, & quidquid suum esset, filiolæ se suæ relinquere. Ex omnibus patuit, illum avitas superstitiones execratum, Romanaque sacra toto animo fuisse amplexum. Hæc eo fine retuli, ut omnem morborum, mortiumque infelicitatem ab Abipone præstigiatorum artibus assignari intelligas,

quos

quos tamen eosdem sospitales, divinos medicos, sosteres, servatoresque suos veneratur alias, quod alio capite docebo. De morbis jam plura, quae ab Europaeis ignorari nefas sit, dicenda restant.

CAPUT XXIV.

De morbo quodam Abiponibus peculiari.

Fruges ubique terrarum nullo discrimine nascuntur aliae; Aliae alicubi tantum proveniunt. Neque enim omnis fert omnia tellus. Eadem videtur morborum conditio. Aliqui gentes, provinciasque omnes promiscue afficiunt; Aliqui aliquas duntaxat. Suos scilicet quisque patitur manes. Elephantiasim vernaculum Aegypti morbum vocat Lucretius, Podagram Athenis, Ophtalmiam Achajae familiariorem alii affirmant. Leucophlegmatiam (Hydropis genus, quod anasarca dicitur) in Delo insula, ceu nativo in solo, deprehendi, Aeschines poeta refert Philocrati. Cruentam capillorum concretionem in Polonia, sudorem mortiferum in Anglia, Strumas, morbosque alios aliis in provinciis patrios diffuse enumerant medici. Lustratis per duodecennia Paraquariae terris, populisque morbi genus deprehendi apud Abipones Nakaiketergehes, caeteris omnibus omnino incognitum. Aegritudo haec animum, quam corpus afficit potius, etsi

ex hoc male temperato in illum derivari existimem. Delirare incipiunt aliquando, & lymphaticorum instar furere. A credulo, ac superstitionum tenaci vulgo magicis præstigiatorum artibus ad insaniam redacti putantur, & *Loaparaika* audiunt. Istiusmodi atræ bilis, ut opinor, intemperiis agitati, oppressoque rerum funestarum imagine cerebro, sole in occasum vergente potissimum, delirationem produnt suam quotidie, febricitantium more, qui accessiones febris discessionesque certis horis definitas patiuntur. E suis repente prosiliunt tentoriis fanatici, peditesque per campum excurrunt rectissimo ad suorum sepulchra itinere, quæ propinquo in nemore habere consvevérunt. Cursus celeritate vel struthiones æquant, & pernicissimi equites, qui insequuntur, ægerrime demum assequi illos, & e fuga domum retrahere vix possunt. Noctu furiis jactati patrandæ, ubi ubi possent, cædis cupiditate ardent; Arma, quæ in promptu sunt, eum in finem arripiunt. Hinc ut primum de ejusmodi delirante per oppidum percrebuit rumor, hastæ omnes obviis in latebris ab unoquoque abduntur. Contubernales dum furiosum noctu nec sedare, neque domi continere porro queunt, illum bacillo instructum in forum prodire sinunt, & quotquot possunt, comitantur. Concurrente ad optatum sibi spectaculum puerorum globo per oppidi plateas omnes fit circuitus. Delirans tectum, storeamque singulorum tentoriorum bacillo suo iterum, iterumque pulsat, nemine eorum, qui sub illis latent, vel hiscere, vel mussitare auso. Si quando aut oscitantibus excubitoribus, aut delusis armorum compotem se faciat delirans, superi boni! quanta omnium trepidatio! Nec ad fœminas solum, pucrosve imbelles, sed ad ipsos, qui heroes sibi videntur singuli, viros is terror pertinet, quippe qui dicere soleant: Rationi absonum,

sibi-

ſibique indecorum videri, adverſus amentes armis uti. Hinc ad aream noſtræ domus ſudibus contra Barbarorum aſſultus munitam cum prolibus ſuis fœminæ turmatim advolant, ibique delirantis metu non horas modo, ſed noctes integras hærent. Alaykin conceptionis oppidi Caziquius princeps ſuam dum intra hæc ſepta conjugem latere cum aliis, terroribusque furioſi, qui armatus per forum curſitabat, exanimari intellexerat, illum aſtu captum funibus conſtringi imperavit.

Hac inſania correpti vix aliquid cibi, ſomnive capiunt, & tum inedia, tum mærore pallidi obambulant; Crederes illos novum aliquod de figura telluris ſyſtema meditari, vel quadraturæ circuli ſtudere. Interdiu tamen nullum prope alienatæ mentis indicium præbent. Neque timendi ante veſperum. Horum aliquis, noctibus ſingulis turbulentus, me inviſit ſub meridiem. Familiari in colloquio interrogavi hominem: Ecquisnam eſſet ille, quo nomine vocaretur, qui furibundus noctu perturbare ſolet cæteros? Neſcire ſe, ſerena fronte mihi repoſuit. A me digreſſum conſpicatus Socius meus Hiſpanus: En, ajebat, quem noſſe dudum percupiſti. Ipſus eſt, qui noctu furit. Adeo nihil, quod amentiam indicaret, ex vultu ejus, ac ſermone collegeram. Alter ejusmodi, quem furibundum novi, eques equitanti mihi per campum obviam factus comitem ſe adjunxit. Ego vero, timendo ut me ſocio liberarem ocyus, negotium cauſatus, admotis equo calcaribus domum properavi. Semel, iterumque, dum areæ noſtræ portam noctu clauderem, alias dum equum in campo paſcendum ſtipiti alligarem, a furioſo jam jam opprimendus fueram, ni ſuppetias mihi venientes alii periculum avertiſſent. Non nunquam ſub idem tempus plures tum viri, tum

mu-

mulieres insanire cœperant; Aliquando unicus; Sæpe nullus. Ægritudo ista delirantium ad octo interdum, alias ad quatuordecim, quin plures etiam dies producebatur, dum denique quies illis, ac mens rediret. Quotquot hunc in modum delirare vidi usquam Abipones, ad unum omnes ingenio subtristi, melancholica, vel cholerica intemperie semper turbidos, semper minaci obtutu truculentiores observavi. Accedente jam aeris, jam potus immodici injuria, jam eventu votis, expectationique contrario concitatam bilem in amentiam, ac rabiem desinere denique, nec rarum, nec mirum cuiquam videatur. Stupidi solum ac rudissimi magicis id artibus tribuere solent, quod seu vitio, seu virtute naturæ fieri consvevit.

De hoc Abiponum furore scribens opportune memini illius, quod apud Plutarchum libro de claris mulieribus cap. 11. dudum legeram: Virgines scilicet Milesias, nescio, quo furore actas mortis desiderio se se strangulasse. Magnopere invaluit illa puellarum rabies, & mors una omnibus erat in votis. Nil parentum lacrymæ, nil custodum vigilantia, nil artes medicorum potuere. Adhibitis in cassum remediis, senatus Mileti hanc sanxit, præconisque voce vulgavit legem: Si qua virgo se se porro interemerit, nuda per medium forum efferatur. Ignominiæ metus furorem, & insanam moriendi lubidinem extinxit. Nostra quoque ætate virgarum metu, quotquot insaniunt, validissime coercentur. Mortis metu inhibitam vidimus delirandi licentiam apud Abipones. Paucos intra dies præter morem insanientium numerus accrevit. Istorum aliquis provecta jam, sed illustri, nocte per septa eluctatus in nostras ædes irrepere videbatur, sed ab accurrentibus tempestive retractus, nostræque consultum fuit incolumitati. De nostro periculo certior

fa-

factus Alaykin oppidi princeps Caziquius, postridie evocatis ad forum omnibus minaci voce edixit: Si quis deinceps in delirationem inciderit, se foeminas præstigiatrices omnes, ipsosque adeo insanientes extemplo Contrucidaturum.] Hæc comminatio amentibus pro helleboro, cæteris, ne insanirent, pro freno fuit. Nihil dein de furibundiorum tumultibus auditum a me, visum nihil, etsi eodem in loco eadem cùm gente menses adhuc complures sim versatus. Quotquot quocunque impulsu turbari sibi cerebrum senserant, necis intentatæ metu se continuisse mihi videbantur. Quid si horum aliqui, quod a contubernalibus cæteris timeri, digitis monstrari, ac suspici gauderent, furorem prius simulassent? Quamvis enim vix homines sint cætera, humanum nihil ab illis alienum puto. Simulatione quid homines inter frequentius? Magicum carmen deliramenti causam fuisse cum vulgo barbaro ut crederem, nunquam profecto poteram induci.

CAPUT XXV.

De Variolis, morbillis, lueque pecorum.

Rodericus Fonſeca medicus in libro de ſanitate tuenda ait: *Apud Indos tam Orientalis, quam Occidentalis Indiæ nunquam viſa fuit peſtis; ſcimus tamen non multis abhinc annis in America, ac nova Hiſpania Centena decem millia Indorum ex Variolis extincta fuiſſe, cum nullus Hiſpanus eo malo correptus fuiſſet. Fuit illis hic morbus novus a quodam æthiope delatus.* Hæc medici verba momentis ſuis ponderanda mihi, atque enucleanda ſunt breviter. De Indiis, quæ ſolem orientem ſpectant, nil diſcutio, quia iſtic peregrinus. Peſtem, quæ venenato Cœli afflatu mortales conficit, nullam usquam in America ſæviiſſe nemine, quod ſciam, repugnante omnes conſentiunt. Quod ſi tamen contrarium apud hiſtoricos legeris aliquando, memineris, catarrhum, febres tertianas, diarrheam &c. Si diutius, ſi latius graſſentur, ab Hiſpanorum vulgo peſtem vocari, maxime, ſi complures illo morbo intereant. Variolæ item, morbillique, quia Americanis admodum peſtilentes, ab Indis haud abs re peſtis appellantur paſſim. Luem pecorum, quæ ab uno territorio latiſſime ſerpebat per Paraquariam, iterum, iterumque experti ſumus maxima boum, equorum, & cum primis mulorum jactura. Nec tamen peſtilente aeris halitu inducta hæc ſtrages, ſed pabuli vel malignitate, vel

aquæ

aquæ penuria, postquam vel per diutinam Cœli siccitatem exaruere campi, vel pertinacioribus nimbis corrupti gramen noxium præbuere, unicum in Paraquaria pecorum alimentum. Id pabulorum virus muli potissimum, velnti spongiæ, intimis hausere fibris. Paucos intra menses in territorio urbis Assumptionis multa illorum millia interierunt. Cadaverum struem, qua qua mihi iter fuit, per vias, camposque omnes deprehendi. Illud morbi genus jure contagium dixeris; Nam corporum jam languentium, vel cadaverum solo contactu obviis quibusque bestiis mortifera, ut cum medicis loquar, miasmata infundebantur. Capitis tumor, stillans e naribus sanguis certissimi luis jam dominantis indices extiterunt. Eadem animantium a serpente ictorum signa esse solent: Auris mutilata, secta pedis anterioris vena adversus morbi illius venenum præsentissima, & prope unica mulis medicina fuit, maxime, si sal lingendus quotidie illis porrigebatur. Enimvero his remediis non arceri modo a bestiis pestiferum illum calorem, verum restinqui etiam, si haustus jam fuerit, magno rei familiaris emolumento didicimus. Boum, qui ad Indos alendos mactantur quotidie, abdomina, gramine semi digesto, fæcibusque referta patentem in locum rejiciuntur cum visceribus; Ad hunc, ceu ad publicam mensam, quotquot circa oppidum pascuntur, equi, mulique, turmatim confluunt semper, & avidissime lingunt non fæces tantum, sed & ipsum, cui incumbunt, solum, ubi ex bubulo sanguine, & rejectaneis cæteris salis, nitrique species enasci solet, quod bestiæ incredibiliter appetunt, ac mellis instar absumunt. His suis dum vescuntur cupediis, nemini mortalium, ni equorum, mulorumque calcibus, ni dentibus discerpi velit, fas est propinquare; Quid quod invidia stimulante morsu, calcibusque mutuis con-

concertant brutissimi hi rivales, dum quisque sibi totum affectat. Saeviente igitur atrocissima mulorum Lue nostris in finibus, illas bubuli abdominis quisquilias sale conspersimus quotidie, ut, quod cibus erat alias, jam medicamentum mulorum foret. Enimvero fuit; Cum emorientibus alibi per vicina praedia quam plurimis apud nos in S. Joachimi oppido paucissimi aegrotarent, plerique convalescerent. Quod quidem ad commendandam salis salubritatam luculenter facit. Sed jam caetera, quae e Fonseca medico adnotavi, persequamur.

Variolas certam, verissimamque Americanorum pestem dici oportere, ac ab advenis tum Europaeis, tum Afris recens tunc illatam Americae fuisse, extra controversiam est. Inde faceta, sed aequissima Indorum querela originem duxit suam: Belli sane homines, ajunt, Europaei! Auri, argentique infinitatem, quam a nobis abstulerant, exitiali, quam nobis reliquerunt, variolarum peste liberaliter pensarunt. Enimvero jam inde a Caroli quinti Caesaris aevo per bina dein secula adhanc usque aetatem Indorum multitudinem tantam Variolis interiisse, ut fidem, ac prope numerum excedat, certissimum utique, ac nemini non exploratum est. Strages in reliquis Americae provinciis editas haud memoro, quippe ab aliis historicis dudum deploratas. In solis triginta tunc Quaranicae nationis oppidis, in quibus id temporis ad Centum quadraginta capitum millia censebantur, pestis variolarum anno 1734. atrociter saeviens triginta aliquot hominum millia absumpsit. Ut adeo, cur universim per Americam diminutus sit magnopere Indorum numerus, Variolis tribuamus, sed non solis. Nos equidem, qui diutius novum orbem circumspeximus, alias praeterea causas deteximus, quas tamen, cum

veri-

veritas odium pariat, consulto reticemus, ne acerbioribus non unius gentis odiis implicari nos videamus.

Hispanos, cæterosque Europæos Variolarum immunitate in America gaudere, fabulosum; Indos vero illis corripi citius, certiusque confici, indubitatum est. Cur variolæ Americanis pestilentiores, Europæis in America degentibus magis propitiæ sint, discrimen, ne falcem alienæ messi injecisse videar, medicorum sagacitati investigandum committo. Illorum tamen pace, dicam, quod sentio. Ipsam Americanorum corporum habitudinem minus habere firmitatis ad virus illud seu repellendum, seu superandum, puto. Carne semicruda plerumque, sale raro utuntur. Nudis semper incedunt pedibus, sæpissime aperto capite. Aqua sola, festivas aliquot per annum compotationes si excipias, & fere non optima sitim restinquunt suam. Inde stomachi imbecillitas. Salaces, & ad libidines effuse propensi nativum pessundant vigorem. Solis effervescentis æstu, triticique, quod Turcicum dicunt, esu quotidiano sanguis ebullit, & accedente variolarum contage tantum in illis concitat fermentum, cui, cum ferendo non sint, frequentissime succumbunt. Hæc de nationibus Indorum pedestribus dicta a me, intelligas. Abipones enim, cæterique Indi equites, natura sua firmiores, cum magna ex parte illis seu vitiis, seu miseriis careant, queis pedites laborare dixi, variolas illi præ istis mitiores sibi, benignioresque frequentius experiuntur.

Anno 1765. hæc pestis Hispanorum per Colonias magnam sane hominum vim enecuit. Totam subinde, quæ latissime patet, provinciam turbinis instar pervagata in duobus supra triginta Quaraniorum op-

pidis duodecim circiter millia extinxit. In remotissima denique Barbarorum per Chacum latibula irrepserat; Etsi Lue illa correpti sint plerique omnes, pauci tamen, pro infirmorum numero, occubuere. De equitibus loquor, quibus corporum firmitas præsidio fuit. In oppido, quod paucos ante menses Abiponibus in Timbò condideram, qui variolas evaderet, præter unam fœminam nemo fuit. Quamvis plures ægrotantium centurias a quartadecima Maji ad finem Octobris usque numerarem, duo tantum supra viginti funera extuli. Quantum negotii per sex illos menses mihi fuerit, cui soli & corporum, & animorum cura incubuit, alius erit dicendi locus.

Per annos sæpe plurimos nulla apud Indos variolarum mentio, vestigium nullum; sed hæc malacia imminentis procellæ index est certissimus. Falci, quæ diu conquievit otiosa, plura dein, quæ metat, obtingunt. Experientia item didicimus, Variolas in Hispanorum semper coloniis nasci, indeque ad Indorum, quamvis longissime absint, stativa per ultro, citroque commeantes derivari. Quo magis Hispanorum a solo recedunt, eo majorem indies stragem edunt, fluviorum more, qui quanto longius a fonte procurrunt suo, tanto minaciores semper evadunt. Ad solum de variolis rumorem metu propemodum exanimantur Indi; Hunc enim morbum mortem suam dici oportere, ex majorum suorum tumulis, sermonibusque didicere. Cumque Indi vitam præ patrio solo expetendam sibi existiment, ut primum variolarum suspicio eminus injecta est, a contubernalibus suis divisi alii alio fuga præcipiti dilabuntur. Sed en stolida illorum ingenia! Variolarum metu in fugam effusi non via recta, sed per mæandros, variosque flexus iter faciunt. Hoc equidem astu a se se assequendis

dis pestem impediri, eludique, opinantur. Hunc morem Lules, Isistines, Vilelas, Homoampas, ac Chunipies superstitiose observare, mihi retulerant Patres, qui diu inter illos versati. Contagii timore patres ægros filios, filii patres destituunt. Cantharo aquæ pleno, granis tritici Turcici tostis pro ægrotantis levamine ad ejus lectum relictis ipsi fuga sibi consulunt. Vita exui dum metuunt, lapidis, ferarumque crudelium naturam induuntur, incolumitati caventes suæ, de consanguineorum vita nil anxii. Injurius sim Abiponibus, si eos illorum imitatores dixero. Terga quidem vertunt loco, ubi vulgata jam pestis, &, ut cuique visum, per sylvarum latebras turmatim sparguntur. Recto tamen itinere, ut alias, ad locum destinatum proficiscuntur, neque suorum, quibuscum sibi aliqua sanguinis, vel amicitiæ necessitudo, curam abjiciunt unquam, quin mutua humanitatis officia sibi impendunt perstudiose. Ut commendanda Abiponum in suos benevolentia variolis grassantibus, sic molestiarum, dolorumque tolerantia. Neminem, malignis caloribus dum æstuat maxime, aut muliebriter ejulantem, aut conquerentem usquam audivi. Vel gemitum tenuem sibi probro ducunt, & ne intrepidorum famam deperdant, morbi acerbitates silentio concoquere, nituntur.

Haud supervacaneum fuerit nonnulla, quæ Variolarum contagio durante observaveram, hoc loco adnotare. Viris ingenita tristitia, atra bili, provectiore ætate affectis, fœminis uterum gerentibus hunc morbum periculosiorem, & fere mortiferum expertus sum. Abiponensis mulier variolis scatens partus doloribus per biduum excruciata prolem masculam, sed variolis pariter circumfluentem, enixa est, cui, salutari baptismate a me lustratæ, eadem, qua lucem

aſpexit, dies & prima, & poſtrema fuit. Mater tamen, quamvis tardius, convaluit. Quibus poſt calorem febrilem cunctanter eruperunt variolæ, aut nigreſcentes, confertæ, depreſſæ, nigris in medió maculis diſtinctæ, vel purpureis permixtæ, ſanie unum in locum confluentes, næ! Iſtis ingens diſcrimen, propinquum exitium præſagiebam, eventu funeſtis omnibus plerumque reſpondente. Si variolæ, &, qui illas comitabatur, tumor confeſtim evanuerant, ſpes quoque de illorum valetudine recuperanda omnes evanuerunt. Quibus ingenium hilare, candidior vultus, ætasque florentior erat, parum moleſtiæ, minus periculi a variolis creatum, identidem obſervavi. Gutturis ardor ob enatas illic variolas, tuſſisque inde orta, ac quoddam anginæ genus (quod Quaranii Yucuahába dicunt) Indis quibusque maxime periculoſum, & præcipua mortis origo. Hinc aqua ſaccharo & mali citrei ſucco temperata ſvaviſſime recreantur ægrotantes. Aqua item cum foliis plantaginis (quæ in locis humidis, & ad amnium ripas naſcitur) cocta pro gutture perluendo, oculisque crebrius lavandis quotidiano uſui, luculentæque utilitati fuit ſemper. Ex medicorum veterum documento variolis obnoxii aerem frigidiuſculum declinare, ſub tecto, ſub ſtragulis latitare jubentur, ne maculæ jam jam emerſuræ ad præcordia repellantur. Audi Joſephum Jakſon Anglum in Enchiridio ſuo medico Matriti anno 1734. typis dato, his verbis caventem: *Quam primum ſymptomata febrilia ſe ſe produnt, æger aeri frigido non eſt exponendus; Frigus enim variolarum eruptionem inhibet. Sed etiam a nimio calore cavendum eſt; Hic enim ebullitionem nimiam concitaret. Gradus itaque caloris, & frigoris moderati eſſe debent, & naturalem ſtatum non transgredientes &c.* Ita ad literam capite nono & trigeſimo. Folio mihi 139. Abipones, neglecto

hoc

hoc medicorum veterum consilio, variolis jam infecti sub dio sæpe, sæpe sub tentoriis semi apertis, aut undique hiantibus in tuguriis dies, noctesque egerunt. Latebras, more suo, fugitabant. Auram, etsi rigidiorem interdum, toto corpore hauserunt. Quid si eam esse causam dicamus, cur e tanto ægrorum numero pauci admodum variolis sint extincti? Ex America in Europam redux equidem intellexi, e medicorum recentiorum sententia patentem aerem præ cubiculorum calore variolas patientibus magis expedire, passimque svaderi. Et vero hisce vidi oculis, illustrissimi generis adolescentes Theresiani collegii Vindobonæ alumnos, quibus novo artificio variolæ sunt insitæ, a meridie Cœlo quamvis pluvio, aere rigido, jussu medici, mecum colloquentis, per hortum deambulare, fructu, qui optari poterat, maximo. Jam nil miror, Quaraniorum tot sæpe millia variolarum peste fuisse consumpta; Hac enim afflati clauso in cubiculo, ut limaces sua in concha, jacuerant semper; Laneis stragulis tegebantur anxie, & tantum non opprimebantur; Reti, ex quo suspensi cubare solent, focus subjiciebatur præterea ad frigus omne arcendum; vel momento pedem domo efferre, naribus auram rigidiusculam captare, lethale putabatur, ac morte piandum nil cunctatura. Variolis grassantibus contrarii erant Abiponum mores, ac vel ideo mortes pauciores. Eventum, qui ad ista confirmanda aliquid ponderis adjiciet, medicis meditandum, admirandumque proponam.

Abiponum meorum quispiam febrili calore, Variolarum iminentium prodromo, exæstuans equos binos advenæ Hispano clam vendiderat: Cornu bubulum, vino cremato plenum, quod pretii loco acceperat, ad ultimam mox exhausit guttulam. Temulentus, linguæ, men-

mentis, pedumque impos, furens animis ægre in equum eluctatus suum obscura nocte fluvium natando trajecit. Leucam unam, & mediam emensus ad campum, ubi contubernales cæteri pestis metu versabantur, incolumis pervenit. De his certior redditus timebam enimvero imprudentis barbari mortem proximam. Nec dum enim is talis fuerat, ut extra mortis periculum sacro lustrari fonte potuisset. Hinc & animo, & corpori illius, quantum fas esset, consulturus, accurri. Lætissima præter omnium spem nunciantur. Eadem nocte, qua dormiens crapulam exhalaverat, variolæ nec confertæ, nec malignæ eruperunt. Post dies pauculos absterso morbo sospes, qua lubuit, obequitavit. Annum circiter tricesimum agebat, mentis vividæ, viribus integerrimis, & ob demessa prius Hispanorum capita apud suos clari nominis. Calor pestilens per intimas Barbari fibras ebulliens tanta cremati vini copia auctus lethale corporis incendium excitaturus, putabatur; Sed ignem igne sopitnm fuisse, exitus docuit. Neque id novum: Ignis enim e fulmine ortus ardente titione felicissime restinquitur, ut mos Hispanorum communis in Paraquaria obtinet. Propior tamen sum, ut nocturnam hominis temulenti per gelidum flumen natationem refrigerato sanguini salutarem fuisse, crederem. Quid sentiendum, quid vero similius, viderint medici. Pro rei, quam narravi, veritate lubens vadem ago. Illud quoque hoc loco memorandum; Americanos variolis genuinis defunctos perinde, ut Europæi experiuntur, earum reditum, contagiumque porro haud timere. Id cæterorum omnium & mea ipsius experientia certum. Quinque annos natus puer variolas vix denis plures numeravi, vix biduum æger decubui. Sed per perbrevem hanc ægrotationem naturæ legibus factum esse satis tum denique credidi, dum multis mensibus diu

noctu-

noctuque inter Indos hac peste correptos impune versatus illa semper immunis perstiti, & quamvis quotidie defatigatus, undique tamen incolumis.

De morbillis (quos Hispani Serampion, Germani Masern, vel Flecken appellant) idem propemodum, quod de variolis sentiendum. Grassantur per intervalla, propagantur, stragesque Americanis inferunt incredibiles. Dum in S. Joachimi oppido agerem, ex duobus Indorum millibus tot hac peste infecti decubuere, ut, qui ægris cibum, aquam, lignum. medicamenta ministrarent, qui nobis ad aram operantibus de more assisterent, sæpe reliqui non essent. Patrem Josephum Fleischauer Parochum, meque tunc ejus socium, mox successorem officia, quæ ægrotantium seu animis, seu corporibus debentur, diu, noctuque aliquot mensibus occupatos tenuere. Ingravescente in horas mortifera Lue, funerumque numero indies augescente, svasore, nescio, quo Hispanum vetulum accersivimus, qui apud suos medicandi famam aliquam obtinuerat. Scilicet in cæcorum regione coclitem Regem esse, verissime vetus affirmat adagium Hispanorum. Experti hoc medicastro præsente multo plures, quam ante ejus adventum, Indos emori, eum res sibi suas habere, domumque festinare jussimus, ubi mulis curandis felicius operam navaret suam. Ducentos prope illa nobis pestis eripuit, sacris ad mortem præsidiis rite munitos omnes. Ex horum numero infantes paucissimi, senior vix ullus, plerique annis florentes, iique potissimum, qui paulo ante connubium inierunt. Febris tertiana contagionis ritu visa grassari non nunquam Indos inter, sed molestia, quam strage majori. Id iis solum in locis observatum, ubi aqua putris ex stagno hausta, dulci omni deficiente, quotidie potabatur. Eadem de causa in multis Hispano-

rum, Tucumanorum maxime, oppidis tertianæ febres frequentissimæ. In conceptionis colonia ad ripas amnis Inespin (Abiponibus Narahagem) collocata primum, qui dulcem, saluberrimamque aquam suppeditaverat incolis, nemo ullus tertianis tentatus est unquam. In S. Ferdinandi, & Rosarii Coloniis, quæ paludibus, lacubusque cinctæ aqua fluviatili destituebantur, rarissima vacatio febrium Abiponibus est concessa. In Rosarii colonia mensium aliquot spatio adeo invaluit tertiana febris, ut eximium faceret neminem, neque mihi parceret denique, quamvis sæpe alias in medio febricitantium incolumi. Ne quis barbarorum sacro fonte non expiatus e vivis abiret repente, ad singulos ægrotantes invisi quotidie, ac demum, quod mireris, febrim quotidianam contraxi, cum tertiana duntaxat Indi omnes laborarent. Sole in occasum præcipitante quotidie febris accessit, & frigore, caloreque succedentibus non nisi cum nocte recessit. Hæc jactatio febrilis ad octavum & vicesimum diem producta desiit quidem, sed in tertianam, quæ tamen binis duntaxat vicibus repetita, ac fausto, quod mihi nil tale expectanti repente allatum, nuncio penitus profligata fuit. Quanta passus in illa rerum omnium penuria, quantum periclitatus sim, hoc tua nihil refert.

Istud de morbis contagione serpentibus argumentum jam jam clausuro mihi in mentem venit quidpiam memoratu dignum, quid & si critico examine medicorum. In Cordubensi nostro S. Catharinæ prædio rusticantes nocte appetente meteorum igneum, quod trabis latissimæ speciem referebat, & per medium cœlum coruscans undique ad oppositum horrizontem devolvebatur, attoniti spectavimus. Hispani advenæ, lucem illam omni late provinciæ spectabilem fuisse, nun-

nunciarunt dein', ac portentosam judicarunt. Nos philosophiam saniorem docti subitum illum splendorem ceu festivum ignem sereno obtutu vidimus, qui re tamen ipsa mæstus, quia seu causa, seu indicium, certe principium catarrhi lethalis fuit, quo Tucumaniam omnem pervagante per biennium ingens Hispanorum, æthiopumque numerus erat consumptus. Eodem prorsus, quo ignea exhalatio visa, tempore morbus hic, ut ajunt, epidemicus cæpit. E prædio enim quatriduo post cordubam redux Collegii nostri socios plerosque lecto jam affixos deprehendi, vix pauculis, qui academiæ, templique munia obirent, superstitibus. Urbes quamvis promiscue omnes periculosa hæc lues funestaverit, in prædiis tamen insolentius videbatur debacchari. Corduba ad urbem sanctæ fidei iter faciens turmas Hispanorum equitantium obvias habui, quorum quisque cornu bubulum ægrotantium lotio plenum manu gestabat, ut scilicet medicastri cordubenses (Medico enim, vere medico provincia caret) illo inspecto opportuna norint medicamenta designare. Incredibile enim, quantum fiduciæ in Lotii inspectione, contemplationeque collocet Hispanorum vulgus, quantumque fallatur.

CAPUT XXVI.

De Abiponum medicis, ac medicamentis.

Risum comprime, lector amice, dum medicum *Keebèt* honoris gratia ab Abiponibus appellari, audis. Idem enim vocabulum *Keebèt* malum dæmonem, medicum, augurem, maleficum præstigiatorem significat. Ex quo planum fit, quam late pateat apud illas gentes medici officium, & quantam rerum variarum cognitionem complectatur. Dæmonem *Keebèt*, vel *Abarñigichi* ab Abiponibus dici; Avum quoque suum *Groáperikie'* svavissime compellari, dudum memoravi. Illum morborum juxta, ac sanitatis authorem jam metuunt, jam aliquomodo venerantur, & nescio, quid divinitatis ridiculæ habere somniant, etsi de ejus origine, natura, proprietatibus nihil prorsus noverint præterea, ut supra retuli. Medicos itaque suos Avi sui vicarios, ac interpretes colunt, ab Avo suo virtute morborum expultrice instructos credunt, atque adeo Avi sui honorifico nomine *Keebèt* dignantur. Enimvero istos humanis viribus majora posse, supra cæteros sapere, sibi persvadent, quippe quibus familiare cum Avo illo suo colloquium indulgeri, morbi cujuslibet & profligandi, & si lubuerit, accersendi, pluviæ, procellæ pro arbitrio ciendæ, manium ad futura rescifcenda evocandorum, in feras semet transformandi potestatem, rerum absentium, ac futu-

futurarum scientiam inesse, pervicaciter contendunt. Tam insanis caecati opinionibus medicos suos ceu Divinos quosdam homines, ceu terrestres Deos verentur maximopere, ac reverentur. Qua quidem re a veterum moribus, & exemplis non abludunt. Nam

Unus homo medicus multis aequandus honore est. Homerus Iliade λ canit. Hippocrati, si lampridio fides, aram posuere antiqui cum epigraphe: *Deo vitae.* Chironem, Machaona, Podalirium, Hippocratem delubris, divinisque honoribus cultos olim, Caelius, Pliniusque testantur. Aesculapium Deorum numero adscripsere, quod Hippolytum, & Androgeum Minois filium per invidiam ab Atheniensibus trucidatum ad vitam (ut quidem fabulabantur) revocarit, id quod Q. serenus samonious annuit his versibus:

Tuque potens artis, reduces qui tradere vitas
Nosti, atque in Coelum manes revocare sepultos,
Qui colis Aegaeas, qui Pergama, quique Epidaurum.

Antoninus Pius Caesar, postquam Gemmas duodecim novem millionibus aestimatas pro lethali morbo depellendo frustra hausisset, a Galeno denique percuratus est feliciter. Illi sospes jam Caesar diadema suum dono dederat, adjecta hac sententia: *Antoninus Imperator Romanorum: Galenus morborum.* Sic Radau in Oratore extempor. P. 2. C. 7. folio mihi 329. Alii Galenum anagrammate *Angelum*; *Medicorum Sigillum* dixere alii, quasi ultimam medicinae manum imposuisset.

Ut medicos Divos, medicinas rem Divinam compellarunt antiqui. Philon illustris medicus medicamenta, quæ paraverat, alexipharmaca, exquisitissimaque vocaverat *Manus Deorum* θεῶν χεῖρας. Et in Avicennæ monumentis medicaminis genus aliquod: *Donum Dei*, inscribitur. Et vero jure tanti facienda est medicina, quanti sanitas. Hæc quantiscunque cræsi opibus potior, fluxarumque, quæ in homines cadunt, felicitatum maxima censetur. Medicina equidem valetudinem afflictam restituit, turbatam recreat, animam ægri jam jam fugientem sistit, atque remoratur. Neque obest, eam quandoque morborum esse pertinaciam, ut medicamentorum omnium virtutem, medicorum artem excedant. Hinc falluntur, qui in illorum esse arbitrio putant, semper curetur ut æger. Qui, dum medico venam explorandam porrigunt, & imperato medicamine vix dum usi, morbum protinus a corpore propulsatum volunt. Si cui medicorum fas sit dicere: *Veni. Vidi. Vici.* Illum profecto præ ipso Julio Cæsare suspiciendum autumarem; Hic equidem aspectabili semper cum hoste congressus est; Illis plerumque latente cum morbo pugnandum, quem nec oculis cernere, nec conjectura quidem, vel acutissimæ mentis sagacitate deprehendere interdum liceat. Quodsi antiquitas aris dignos putavit medicos suos, ætas nostra potiori jure in Fernelium, Cardanum, Mercurialem, Falopium, Vesalium, Gesnerum, Sydenhaimium, magnum Boerhavium, ejusque commentatione Clarissimum Van Switenium, aliosque non paucos, ceu terrestria quædam Numia oculos defigit, qui toto vertice, & humeris extra priscos illos eminent, & dum saluberrimæ artis inventiones a majoribus relictas novis indies accessionibus locupletarunt, mortales omnes novo sibi, immortalique beneficio ob-

strin-

ſtrinxere. Quam lubens ego hic in laudes recentiorum quorundam, quibus urbs hæc noſtra, quibus Europa cætera plaudit hodie, excurrerem, niſi antiquitas in ſuis celebrandis totam, quanta eſt, Rhetoricam dudum conſumpſiſſet.

Verum quanta ego admiratione proſequendos Europæ medicos, tanto riſu explodendos, aſpernandosque Abiponum medicaſtros palam pronuncio, qui ſcientiæ medicæ fundum, neque ſuperficiem quidem viderint, qui ejus ſcholam ne a limine quidem ſalutaverint, qui pharmaceutica, botanica, anatomica, prognoſtica artis myſteria ne extimis quidem labris unquam delibarint. Et hos miſerum barbarorum vulgus medicos, ſervatores σωτῆρας ſuos adorat. Re enim ipſa veteratores, verſipellesque illos in cute novimus, dignos ſane, qui ab iratiſſimo Galeno vapulent quotidie, ab Æſculapio, Hippocrate, totoque medicorum cœtu liberaliter conſpuantur. Fraudes equidem pro medicinis, verba pro rebus male credulis Abiponibus obtrudunt, perindeque ignorant morbos ab ægris depellere corporibus, ac ſanis accerſere, tam in pharmaco parando, quam in veneficio inſerendo rudes, dolos nectere, quam dolores minuere, ſcientiores. Incredibile tamen, quantum barbari avitæ ſuperſtitionis erroribus a pueritia imbuti in præſtigiatorum ſuorum peritia acquieſcant, dum ægrotaverint, quantum, ne magico illorum carmine afflati ægrotent, ſibi usque metuant. Verum enimvero & fiducia, & metu indignos hos nebulones palam, ſemperque affirmavimus; Quin ad hanc veritatem audientium animis altius imprimendam, ut, quam jactant, corporibus nocendi ſcientiam omnem adverſus nos libere expromerent, ultro, impuneque præſtigiatores omnes, ac præſtigiatrices provocavimus. Hos e fraudibus,

tudines iter agentibus, quæ ut serpentibus mortiferis scatent passim, sic medicis, medicamentisque omnino destituuntur.

Apud priscos Germanos matres filiorum, conjuges maritorum vulnera suxisse, Tacitus memorat: *Ad matres, ad conjuges Vulnera ferunt; Nec illæ numerare, aut exsugere plagas pavent.* Vulnusquoque Menelai a Machaone medico suctum fuisse, canit Homerus Iliade δ:

Sed postquam vidit Vulnus, quo inciderat amara sagitta,

Sanguinem exsugens lenia medicamina sciens

Inspersit &c.

Quod si itaque Abipones vulnera, ulcera, serpentium ictus &c. Cuicunque demum mortalium exsugendos præberent, neutiquam illos criminandos putarem. Ast enim superstitionis luculentæ convincuntur imprimis, quod a solis præstigiatoribus id sibi præstari velint, quibus non a natura, neque ab arte, sed ab avo illo suo medendi facultatem concessam stultissime credunt. Quamvis una sibi persvadeant, alterum alteri halitus, labiorumque salubritate, ac medendi efficacitate plurimum præstare. Dum brachium meum, ut dixi, barbarorum telo transverberatum, ut illud a Pazanoirin Abipone, præ reliquis eminente exsugi protinus sinerem, turmatim in foro accurentes fœminæ mihi svaserant, curationem celerrimam pleno ore pollicentes. Audivi consilium stupidum, risi, &, ne illarum superstitionibus tribuere aliquid videar, cum indignatione rejeci. Alterum, ex quo damnandus hic barbarorum suctus, caput est, quod illum universale adversus quosvis morbos remedium,

dium, Panaceam, & , ut vocant, alexipharmacon existiment. Novi in Paraquaria Europaeum rei medicae plerisque aliis scientiorem, qui, quod herbam fumariam bibendam aegris pluribus feliciter imperarit, Dcctor fumaria ab Hispanis appellabatur. Indum, infirmorum curatorem, in Quaranico oppido S. Thomae habui, qui, qualem medicinam huic, illive aegro porrexerit? interrogatus mihi semper respofuit: Verbenam illi praebui, mi Pater. Expertus is, hanc herbam uni quondam profuisse, quibuscunque infirmis, quocunque morbo laborantibns, sine discrimine porrigendam, profuturamque stupide putavit. Hoc stupidiores Abipones, sugendo, sufflandoque exterminari e corpore credunt, quidquid demum sit, qnod dolorem, calorem, tumorem, molestiamve adfert aegrotanti. Hanc rudium credulitatem fraudibus identidem novis alunt praestigiatores callidi, confirmantque. Dum enim aegro sugendo se accingunt, spinas, scarabaeos, vermes &c. ori suo clanculum injiciunt, & istas quisquilias post suctum quemlibet exspuentes: En, inquiunt aegro, aegritudinis tuae causam; simul vermem, spinamve ore ejectam intento indice commonstrant. Quo viso in spem erigitur infirmus, & maerore absterso reviviscit aliquando, dum exulare jam, a quo cruciabatur, pessimum hospitem opinatur. Opinio sola ut aegritudinis saepe, sic sanitatis origo saepissime fuit. Tantum corpus in animum, animus in corpus potest. Luce meridiana id clarius, experimentis quotidianis, trecentis historiis confirmatum. Adhaec nil mirum est, si post repetitos diebus aliquot suctus dolor tandem extinquatur, qui sponte sua, soliusque temporis beneficio, nulla etiam medicina accedente, erat desiturus. Haud inficior, Abipones plerumque convalescere, nativo id debent robori, non praestigiatoris, qui eos luxerat, opera. Isti tamen,

ceu Soteri, ac Archiatro suo, instauratæ valetudinis gloriam, mercedemque religiosissime tribuunt, equos, arma, penulas, sphærulas vitreas, & siquid præterea in convalescentium est penu. Neque grati animi instinctu, metu potius id factitant. Ea siquidem illorum mentibus insidet persvasio: Morbum suctu depulsum subito rediturum, suos nisi medicos pro viribus confestim remunerentur, fustuario, quam præmio digniores, quippe non raro nocentissimos. Vidimus eheu toties infantes teneros exangues, pallidos, lanquidos, moriturientes, & paulo post mortuos, postquam illi veteratores repetitis per diem suctibus illorum corpuscula defatigarunt, melius dixero, exhauserunt. Anticyram profecto mittendæ matres Barbaræ, quæ post tot suorum funera nondum sapuere.

Apud barbarissimos Payaquas lege publica cautum, sancitumque e majorum instituto est, ut, siquis suorum morbo extinquatur, medicus (Paỳ dicitur) qui ejus curationem suscepit, universi populi telis illico trucidetur. Et vero, ut sunt vindictæ studiosissimi, crudelissimæ legi crudeliter obediunt omnes. In urbe Assumptionis, ubi tunc versabar, ad Paraquayi fluminis litora infelix medicus infirmi mortem morte sua luit, hastis, sagittisque contubernalium suorum misere confectus. Quod si atrox Payaquarum lex apud Abipones quoque extaret, næ! pauciores illorum Galeni se se nepotes mentirentur; Recusarent enimvero, formidarentque periculosam medicandi professionem, medicique fungorum instar una nocte crescere istic desinerent. Certissimum equidem mihi, in singulis Abiponum contuberniis infirmis plures semper medicos numerari, qui nullo famæ, vitæque periculo, lucro utique certissimo ægrotantium lectulos obsident, corpora illorum, ac vires nullo morbi di-

scri-

ſcrimine exſugunt. De ægri periculo interrogati, lætiſſima quæque ominantur. Si prognoſticis contraria eveniant, ſi æger occumbat, in promptu excuſatio eſt: Morbum lethalem fuiſſe. Venefica alterius arte virtutem medicinæ ſuæ eſſe impeditam, ſuperatamve. Et hac ſtatur ſententia. Nefas ſit Præſtigiatoris excuſationes in dubium revocare.

Quamvis ille præſtigiatorum ſuctus præcipuum ſit apud Abipones medicamentum, & fere unicum, habent tamen aliquas, ut ſomniantes de rebus habere ſolent, de remediis noſtris ideas. Interdum, fatigatos æſtu ſolis, vel calore maligno accenſos ſe dum perſentiſcunt, aliquid ſanguinis ſibi detrahunt cultro quocunque vel brachio, vel ſuræ infixo. ſunt, qui ſpina piſcis (Raya is dicitur ab Hiſpano: *Epáranik* ab Abipone) pro ſcalpello phlebotomo uſi, venam non infeliciter ſecant. Herbarum ſalutarium, quarum incredibilis iſtic multitudo, virtusque multiplex, vix nomina aliquot callent, videri tamen appetunt myſteriorum naturæ ſcientiſſimi. Hinc non tam ſanitatis alienæ, quam famæ ſuæ ſtudio ægrotantibus hæc, illave arborum folia, plantæ parum cognitæ radiculam pro medicamine propinant aliquando, cui pharmacopœus tuto inſcribat: *Quid pro quo*, cum plerumque ejus naturæ ſint ejusmodi remedia, ut obeſſe queant certius, quam prodeſſe. Moleſto itinere defunctus in conceptionis oppido invaletudine tentabar aliqua. Adeſt vetula primi ob ſcientiam medicam nominis. Radicem vaſtam atri coloris mihi porrigit, ſalutis anchoram fore ſpondet, ſi in aqua percoctam ſumpſero. Exhortui ſane ad talem medicinam, ſed vehementius ad medicam, Megæræ imaginem.

Ut Abiponensis lingua caret, sic Quaranica abundat plantarum salubrium vocabulis, earumque usum præclare nôrunt Quaraniorum non pauci. In oppido S. Joachimi sane I..dum Ignatium Yaricà infirmorum curatorem per octennium novi, ac ut rem fatear, non potui non demirari ejus dexteritatem, felicitatemque. Is equidem ossa brachii, pedisve confracta, suo loco reposita, tabellis arundineis firmata quatuor herbularum ope brevissimo tempore sæpius persanavit, nullo prorsus claudicationis vitio remanente. Est & hederæ genus in sylvis Americanis obvium, quod funis instar, digiti minimi magnitudine, colore subviridi ad fuscum accedente, arboribus adnascitur, varioque truncum complectens flexu serpit. Ab Hispanis suelda con suelda dicitur; In Europa num prostet, quo nomine appelletur, doleo, me nescire, post longam rei indagationem. Planta hæc minutim concisa, cum aqua excocta, linteoli ope sæpius applicata crus, brachiumve comminutum prompte consolidat, feliciterque. Complures me vidente hoc remedio persanati fidem rei faciunt certissimam. In urbe correntina matronæ Hispanæ caniculi pelle recenti recens fractum pedem circumligant, & remediis aliis omnibus exclusis perfectissime sanant. Medicamentorum, quæ ad purgandam alvum, ad ciendos sudores, ad bilem abigendam, aut ad humores noxios depellendos faciunt, nullus omnino apud Abipones usus est, cognitio nulla. Clysteris ne mentionem quidem ferunt. In S. Hieronymi oppido Hispanus miles e medicastrorum numero quispiam rogatus a Patre Brigniel, ut Abiponi ægrotanti mederetur, enemate opus esse, pronunciavit. Syringem admoveri vix sensit ægrotans, e lecto prosiliit furibundus, arreptaque hasta straviisset militem medicum, ni fuga

cele-

celerrima sibi consuluisset. Terrore subito in furias converso Hispanus senex nobis cachinnantibus, quidquid usquam conviciorum, ac maledictorum est, in ægrum ingratum evomuit; Ex inferno potius, ajebat, evocate, Patres mei, dæmoniorum pessimum ad hanc bestiam curandam. Hem! medicinam offerenti mihi necem intentat barbarus, syringi hastam opponit. Armis tam imparibus ecquis certamen ineat? Hæc, & plura alia ille. Neque a Quaraniis, ut Clystere utantur infirmi, unquam impetrabis. Tabacæ Hispanicæ, quæ Hispali conficitur, pulveres, quos naribus injicimus Europæi, Indi passim auribus medicandis inferciunt, dum eas scilicet Cœli pluvii, ventive acrioris injuria male affectas advertunt. Quamvis ex iisdem tabacæ pulveribus per nares attractis voluptatem experiri se se, minime inficientur. Et vero a nobis identidem eos petiere. Concubia sæpe nocte adfuerant Abipones, mihique expergefacto: *Da mihi tabacam Tatbkaué yabogèg*, Clamitabant. Surrexi. Dedi, quod petiere. Infantium instar sunt barbari, & fiducia erga patrem, & audacia ad petendum, quidquid in mentem venerit, plenissimi. Si repulsam ferant, irritantur, beneficiis dein pluribus vix tandem placabiles.

Præstigiatores, ut morborum dominium, donumque sanitatis penes se esse, significent, verba sola, medicamentis omnibus exclusis, ad ægros quosvis persanandos sufficere, magnifica ostentatione affirmant. Ad infirmi lectulum considentes arbitraria carmina, ceu magicum quid, decantant jam ad Avum suum dæmonem ægro placandum, jam ad manes ex inferis evocandos, quorum opera infirmandas, exterminandasque spondent quantascunque infirmitates. Hinc, etsi superos flectere nequeant,

 Ahe-

Acheronta movere posse miris artificiis, veteratores isti a stolido vulgo creduntur. Sed venia digni videntur creduli barbari, cum viri cætera sapientes medicam virtutem solis verbis concesserint. Plinius l. 28. c 2. refert ex Homero: Ulyssem sauciatæ fœminæ sanguinem carmine inhibuisse Theophrastus ischiacos: Varro podagricos: Cato membris luxatos versiculis quibusdam juvari, affirmant. Quid quod Theophrastus Paracelsus l. 1. phil. Sagac, c. 6, ausus sit dicere: Naturam vires suas in verba imponere, sicut in herbas, & radices. Ast apage aniles fabulas, nugas superstitiosas, nigro dudum notatas calculo, papyro candida indignas. Abiponum medici, tot fallaciarum architecti, quam parum suis ipsi artibus confidant, tum denique palam faciunt, cum morbo correpti non a collegis suis, sui similibus, sed a quovis potius Europæo Consilium, remediumque sibi deposcunt. Malunt ægrotantes medicæ artis, quam sani jactabant, ignorantiam fateri, quam morbo succumbere Ea tempestate, qua inter Abipones egeram, medicæ artis fama præ cæteris claruit Pariekaikin, præstigiatorum princeps, Hic Pleuritidis quadam specie tentatus, immodicisque caloribus æstuans non Collegarum suorum aliquem, me potius, ut sibi mederer, accersivit. Pulveres cornucervi calcinati cum aqua hordei cocta illi sanitatem, mihi apud Abipones contubernales medici famam attulere. Sed maluissem esse, quam putari medicus. Nulla equidem re citius barbarorum tibi devincies animos, quam medendi dexteritate. Putant nil ignorare illum, qui morborum naturas, remediaque noverit. Fidem habebunt in rebus, quæ ad religionem pertinent, atque adeo morigeros se, ac faciles præbebunt. Divinus ipse servator, cum in terris ageret, in sui admirationem

ra-

rapuit mortales, quod non animis duntaxat, ſed & corporibus humanis mederetur. Illius imitatione quotquot Barbarorum inſtitutioni operam dedimus, medicorum, Chirurgorum, pharmacopœorum penuriam maxima, qua potuimus, virium contentione, remediis parabilibus, librorum medicorum lectione, aliis quibusque induſtriis ſupplere conabamur, ut miſeram illam, avitisque ſuperſtionibus cæcatam plebeculam a præſtigiatorum ſinu abſtraheremus, quos religionis ſanctæ præcipuos obices ubique gentium ſumus experti.

Incredibilis eſt, quæ Quaranicis in oppidis gerebatur, ægrotantium cura. Pleraque illorum quatuor, aliqua ſex, vel ſeptem incolarum millia numerant. Pro multitudine, vel paucitate iſtorum plures, paucioresve Indi ægris curandis deſignantur, herbarum, remediorumque familiarium cognitione aliqua imbuti, quamvis iis haud liceat Miſſionario non conſulto, arbitrarias medicinas adhibere. Baculum altum cruce inſignitum manu ſemper circumferunt, & Curuzuyà ſeu crucem gerentes vocantur propterea. Illorum eſt ſub auroram per plateas unicuique aſſignatas totum obire oppidum, ægros luſtrare, & ſi quis recens in morbum inciderit, reſciſcere. De his omnibus Miſſionarius, antequam ſole exoriente præſentibus omnibus ſacrificet, edocetur, & quibus remediis utendum, quæ Sacramenta cuivis miniſtranda, ſignificat. Ipſo meridie ex illius culina Caro elixa cum pane ex flore farinæ triticeæ candidiſſimo ad ægrorum ſingulorum (Triginta interdum, aliquando plures, vel pauciores decumbunt) domos mittitur. Ægri ſinguli ſemel quotidie, & pro morbi periculo ſæpius viſitantur a Miſſionario, quem bini minimum pueri ſemper comitari

solent. Nihil prorsus, quod ægrorum seu animis, seu corporibus conduceret, desiderari passi sumus unquam. Quibus industriis id sane impetratum, ut plurimi convalescerent; Cæteri vero, quorum morbus medicinæ vires superaverat, sacris ad beatam mortem præsidiis tempestive muniti, nobisque præsentibus vivere desinerent. Explodendus itaque hoc rursus loco notissimus Bougainvillius, qui in urbe Boni aeris per homines vel nobis malevolos, vel ignorantes misere toties circumventus scribere ausus est: Quaranios plerosque morbo, in quem inciderint, extingui, paucissimos e morbo recreari. De variolis, morbillisque duntaxat id verissime affirmasset. Causas alio jam Capite adnotavi. Ad hæc noveris, per Quaraniorum oppida ternos, certe binos fratres nostros laicos Chirurgos Europæos, in re medica commode versatos non Missionariis modo, sed & Indis ægrotantibus utilissimam sæpe operam navasse, quamvis ob longissima terrarum intervalla, quibus oppida fere sejunguntur, haud semper ope sua indigentibus præsto esse potuerunt.

In nos itaque, quorum intererat Indorum animos curare, corporum ægrorum curatio recidit. Et vero propitio Numini in acceptis referendum semper putavimus, si quando remediis minimis maximi sæpe morbi profligabantur; curtissima enim supellectili pharmaceutica nostræ ædes pollebant. Sulphur, alumen, sal, tabaca, saccharum, piper varium, adeps gallinarum, tigridum, boum, cervorum, ovium &c. pulvis pyrius quam multiplicem utilitatem ægris præstant! vix abit dies, quo istorum aliquid ab Indis non peteretur. In promptu esse oportet tres cucurbitas totidem unguentis instructas. Viride est unum (Mohâ hobî dicitur) ex sebo, & tri-

triginta aliquot herbis conflatum. Alterum nigrum (Mohâ hû) flavum tertium (Mohâ yù) Quodlibet horum, ut ex alia constat materia, sic aliis, aliisque, quos Indi experientia nôrunt, usibus destinatur. Herbas item saluberrimas, quae vel sponte sua passim nascuntur, vel ab Europaeis plantatae, in promptu habemus, quales sunt: Borrago plantago, fumaria, verbena, salvia, Malva, Buglossum, virga aurea, origanum, seu Mayorana, mentha, absynthium, nardus, &c. &c. Rorismarini, rutae, artemisiae sylvas apud Quaranios, deprehendas. His adde arborum nobilissimarum jam cortices medica virtute insignes, & Europaeis in pharmacopoliis pretiosissimos. Quis nescit, lignum sanctum, Quajacan, corticem Peruvianum, Quina Quina dictum ex arbore, quam Indi nostri Chiquiti pizòès vocant, Rhabarbarum (Alexandrino persimile) sassafràs, sarsaparillam, Mechoacan, jalapam, tamarindos, cupaiba, aliaque multi usus balsama, zingiber, sanguinem draconis, & quae non alia magni nominis medicamenta in Paraquaria seu nasci, seu parari. Taceo, varia lapidum, quos piedras Bezàr Hispani vocant, quique seu in huanacorum, seu in alcium stomachis passim reperiuntur. Tot pisces, tot amphibia, tot ferae campestres, sylvestresque medicos in usus aliqua sui parte egregie Americanis serviunt. Aguaràquazù canis aquatilis auri instar flavescens nigra per medium tergi linea distincta pellis corpori applicata dolores ischiadicos (vulgò sciaticos) mirifice sedat, & adversus ventris tormina, me teste, ingens adfert levamen, praesertim colicam patientibus. Pellem ejusmodi ob perspectas ejus utilitates ex America attuli, sed in navi furto mihi sublatam doleo etiamnum. In flumine Parana inter Quaranica oppida Virginis Lauretanae, & Corporis Christi pis-

cis (nomen memoria excidit) reperitur, cujus offiiculum quoddam in pulveres redactum, & cum aqua potatum ſtranguria laborantibus prompte opitulatur, quibus alias crocus noſter Europæus (quantum pollice, & indice capi poſſit) vino coctus, hauſtusque præſentiſſimum remedium, me ſvaſore, ſpectatoreque ſæpiſſime fuit. Quin & feræ cæterum noxiæ medicinas ſuppeditant Americanis. Attingam paucula Cataplaſma ex crocodili adipe confectum plagas perſanat. Ejusdem ſtomachus ſiccatus, & in pulveres comminutus, ſi bibatur cum aqua, calculi dolores comprimere dicitur. Crocodili dentem e collo, vel brachio ſuſpenſum paſſim geſtant & Hiſpani, & Indi, creduntque ſe hoc præſidio contra ſerpentium ictus defendi. Icti a ſerpente pulverem e crocodili dente cultro abradunt, & aquæ immiſtum bibunt. Ab Indis id factitari ipſus vidi, quamvis certiora, præſentioraque remedia vulneratis a ſerpente alio loco patefaciam. Lapilli, qui in crocodili ſtomacho inveniuntur, in pulveres contriti, potatique dolores calculi, qui in renibus ſentiuntur, levant. Tigridum ungues calcinati, cum alumine pariter calcinato, permixti, & in pulveres ſoluti ſi denti exeſo, moleſtoque imponantur, dolorem, ut jam alias dixeram, omnem extinguunt penitus. Et mea, & plurimorum Europæorum experientia probatum ſane remedium. Adeps tigrinus momento vermes expellit ex capite, vel quavis corporis parte, ſi illi loco, unde egredi ob multitudinem, locique anguſtias tentant, illinatur. Muſcæ vulgares, ac domeſticæ, hujatibus nil omnino diſſimiles, ſæpe per interdiu dormientium nares, buccamve in caput irrepunt, ibique excremento ſuo, veluti ſeminio quodam producunt vermes in medio obeſos, utrinque in acumen rubrum deſinentes, cætera candidos; longitudi-

ne-

ne annularis digiti unguem æquant, circulisque, veluti annulis quibusdam ambiuntur. Paucas intra horas plus, quam vel comprehendi, vel credi possit, augescunt numero, partemque, quam insederant, capitis corrodunt. Multitudine nimia conferti jam, compressique, & seu cavernæ suæ angustias pertæsi, seu deficiente sensim alimento exitum moliuntur, tentantque, qua qua possint, erumpere. In extima cute punctulum rubicundum eruptionis, quam cupiunt indicium est. Non ipsum illud punctulum, sed ejus peripheria ungenda est adipe tigrino, cujus fætorem teterrimum haud ferentes vermes duplicata virium contentione ossa, carnemque obstantem pertundunt denique, &, qua facta via, erumpunt ad unum omnes Obstupui profecto, steteruntque comæ, meisque vix fidem habui oculis, dum ex capite Indi Gregorii Piripotí in S. Joachimi oppido tantum Vermium acervum prodiisse conspexi, quos petasus meus neutiquam caperet; Necdum assequor, qua ratione hominis caput tantæ vermium multitudini seu recipiendæ, seu alendæ par fuerit. Ex hoc tamen incredibilem tantillo in spatio compressionem vermium licet arguere. In summitate, seu fastigio nasi superciliis interjecto portam sibi cavarunt, sed adeo angustam, ut non nisi singulis exitus pateret nunquam interrupto ordine sibi avide succedentibus. Vulnus tenue protinus coaluit, carnis tamen modico hiatu cicatricis instar remanente. Indus quoque edacissimorum hospitum exercitu innumerabili liberatus adipi tigrino, quo sæpe alias, semperque pari felicitate alios persanavi, recuperatam valetudinem tribuere nil dubitavit. Sed audi majora. Illud tintinnabulum, quod serpens veneno mortifero plenissimus caudæ adnexum circumfert, nobile medicamen est. In pulverem enim redactum dentibusque exesis injectum

utilem ægris operam identidem navaverimus; id denique impetravimus, ut Abipones, quoties invaletudo se illis insinuabat, neglectis illis suis præstigiatoribus spes suas omnes in nostra ope collocarent, nostraque medicamina superstitiosis illis quam longissime præferrent. Mihi diffidens, deque aliorum vita anxius nunquam præcipiti manu medicinam ægrotantibus obtrusi. Adversus aeris injurias ut defenderentur; A' noxiis escis, potibusque ut abstinerent, prima hæc mihi, ac princeps cura. Dapes salutares, quas potui, mea e penu præbui. Diæta nil proficiente medicamentum denique longo usu exploratum, quod si prodesset nihil, nihil certe obesset, porrexi. Nostra comitate, beneficentiaque deliniti ægrotantes barbari sacro se tingi latice patiebantur; Prius equidem, ut primum morbo tentati sunt, baptismi metu in sylvarum latebras vel refugerunt ipsi, vel a suis deportandos se curabant. Annis posterioribus summa voluntatum inclinatione, fiducia pari in nos propendebant plerique omnes, & si qua se medicina a nobis recreatos aliquando meminerant, eandem contubernalibus suis morbo ingruente adhibendam poposcere. Ex uno conjectura fit de cæteris. Fructus, figura ac dulcedine amygdalæ par in calidiori septentrionem versus Paraquaria nascitur, a Quaraniis Mandubiquazù, ab Hispanis Piñon del Paraquay, a medicis Ricinus Americanus, ficus infernalis, Nux cathartica appellatur, quod comestus simul vomitum ciet, simul alvum promptissime purgat. Primos, qui in Paraquariam olim venerant, Hispanos festive decepit. Dulcedine capti hunc fructum esitarunt avide, & quem cibum putarunt, maximo omnium risu medicamen experti sunt, quod armis duplicibus humanum oppugnat corpus, humoresque seu superfluos,

seu

seu noxios via duplici citra cunctationem expellere consvevit. Ejusmodi nuces ternæ, quaternæve Abiponibus, quibus purgatio necessaria videbatur, a nobis datæ sunt. Luculentum ex earum usu levamen nemo non capiebat. Inde factum, ut, quotquot stomachi gravitatem sensere, hanc sibi medicinam a nobis ipsi flagitarent. Idem de aliis remediis sentiendum. Prisci moris tenaces vetulæ passim fremuere, dum suas aliis medicinas risui jam esse, quæstusque sui fontem exaruisse animadverterant. Præstigiatores, qui ægrorum prius & corpora & facultates exsuxerant, ceu fuci inertes vulgo spernebantur.

Infinitus sim, si cæteros, quibus Americani populi utuntur, medicandi ritus persequar, quorum alii Europæorum risum mereantur, indignationem, admirationemque alii. Strictim, veluti per transennam memorabo aliquos. Patagones, & qui Australes Magallanici territorii plagas pervagantur, cæteri barbari ægrotantis corpus a malo dæmone insideri, putant. Illorum medici tympana, in quibus terribiles visu formæ depictæ, circumferunt; Hæc ægro assidentes, vociferatione adjecta, pulsant identidem, dæmonem de morbi genere vel consulturi, vel ex ægri corpore ejecturi. Si quis morbo occumbat, illius cognati medicum diris modis insectantur, ceu mortis authorem. Si quis optimatum Caziquiorumve moriatur, medicos omnes, ni fuga præcipiti dilabantur alio, contrucidant. Stulta commiseratione ducti moribundos, necdum mortuos, sepeliunt interdum. Horum aliquem adhuc spirantem e tumulo protraxit Pater Mathias Strobl, ultra decennium Australes inter Barbaros versatus. Mbayarum, seu Quaycurùs ferocissima natio medicos suos

Nigie-

Niglenigis appellat. Cucurbita ingens fructuum variorum, ut manu exagitata sonitum edat, seminibus duris plena, umbella item ex fuscis struthionum plumis contexta illorum & præcipua insignia, & artis medicæ instrumenta sunt, quæ quaquaversus, ut noscantur, circumferre manibus solent. Imperare mihi haud possum, ut Chiquitorum medicos taceam. Risu digna sunt, quæ in historia Chiquitorum veteranus illorum Missionarius Joannes Patritius Fernandez scripsit. Præstigiator medicus ægri curationem jam jam aggressurus exquisitis dapibus, pullis, gallinis, perdicibus stomachum refercit suum, ut ad perflandum, sugendumque ejus corpus anhelitum & robustiorem, & salubriorem sibi procuret. Medico liberaliter epulante ægrotanti triticum turcicum insipidum, ac semi coctum objicitur. Si illud fastidiat, nemo mortalium est, qui ad cibum sumendum hortetur miserum, ut adeo inedia, quam morbus plures conficiat. Primo accessu trecentis interrogationibus ægrotantem medicus fatigat: Quibus in locis, quærit ex illo, heri versatus es? Quas vias trivisti? Everso cantharo potum ex tritico turcico paratum fors temere humi fudisti? Quid? Si testudinis, cervi, apri, aut alterius feræ carnem canibus devorandam imprudenter objecisses? Fateatur horum aliquid æger, bene est. reponit medicus, morbi causam tenemus. Illius feræ anima ad vindicandam injuriam corpus ingressa tuum te jam excruciat, eheu! Hæc dolorum, quos sentis, origo est. Delphica hoc dictum ex tripode a barbaris putatur. Nec mora. Curationem orditur. Partem corporis afflictam exsugit iterum, iterumque, ac tertio. Mox triste Carmen deblaterans loci, ubi æger decumbit, solum omne clava quatit, ut minitabundo strepitu perterrita feræ illius, cujus carnem cani objecit,

anima

anima ex ægroti corpore discedat. Stupide id a versipelle medico spondetur, stupidius ab ægro expectatur, vivida tamen, quæ imaginario in remedio collocatur, ægri fiducia interdum obtinetur, morbo aliis de causis evanescente. Crudelior ægri curandi consvetudo apud Chiquitos eosdem grassabatur.

Uxorem ægrotantis mariti trucidarunt; Hanc, cur maritus decumbat, causam esse, rati. Hac e vivis sublata illum protinus convaliturum, perperam credidere. Sæpe alias, quænam præstigiatricum ægrotanti morbum accersiverit, medicos consulebant suos. Hi jam vindictæ, jam utilitatis suæ studio abrepti illam, istamve, ut lubuit, ream pronunciarunt. Nec opus erat argumentis ad hoc probandum. Præstigiatoris sententia & oraculum & classicum genti credulæ fuit. Armati concurrunt undique ad miseram misere necandam. Tales olim erant Chiquiti adhuc sacrorum nostrorum expertes. His nostra dein sub disciplina imbuti tum ob virtutis christianæ, bellicæque exempla, tum ob eximiam artium plurimarum cognitionem Hispanis admirationi dudum, & adversus alios barbaros auxilio sempere fuere. Rudes animulæ, quemadmodum noxii humoris intemperies in corpora possit influere, haud intellexerant, neque quantum alvi purgatio, sanguinisve detractio ad restituendam valetudinem conferret, unquam perspexere. Ast nostris aggregati coloniis, experimentoque suo convicti quotidie præstigiatorum fallacias aspernantur. Hac demum ratione mulierum securitati cautum est, quarum vita seu marito, seu quocunque alio ægrotante pro medicorum versipellium arbitratu identidem periclitabatur. Hactenus de morbis, medicis, & medicinis Abiponum; Jam, quæ mortis ratio, dispiciendum.

CA-

CAPUT XXVII.

...e ritibus, qui Abiponum mortem comitantur, qui consequuntur.

Mors mortalibus plerisque formidolosa: Abiponi...us universis formidolosissima. Mortis ne memo...n quidem ferunt, minus morientis aspectum. Hinc ...bi de cujuspiam vita conclamatum est, ex illis ...itum ædibus aut fugiunt ultro contubernales, aut remanentes ad ægri curationem vetulas fugantur, ...x lugubri morientis spectaculo mœrorem animis ...irent, mortisque metu, dum dimicandum cum ...ibus, vitæ discrimina posthac recusarent. Idcirco extorres contuberniis vel alieno in tentorio, vel ...dio, quod sæpius videram, noctes agunt complu... Cum rarissima sit apud istos naturali morte de...gentium experientia, mortis jam jam imminentis ...gnostica ignorant. E tantilla cibi abstinentia, ex ...itio ægri pertinaciore, vel insomnio vitæ occasum ...timum animo præsagire, seque, suosque fallere ...veverunt. Nam: *La' chig réer. La chig rkenne, ...ga' Jam non loquitur. Jam non comedit. Jam mori...*, idem his barbaris significare videtur. Ut pri...m de moribundo percrebrescit rumor, vetulæ seu ...pinquitate generis affines, seu medica arte con...uæ ad ejus confluunt domum. Passis capillis, re...ctaque ab humeris veste decumbentis stipant latus, ...c atque hinc longo ordine ejus circumsistunt le...

ctum. Dextra cucurbitam, suum illud crepitaculum, continenter exagitant, & ad illius tristes modulos violento pedum motu, brachiorum jactatione, vocisque contentione maxima lamentantur. Quae vel aetate, vel artis medicae fama praecellit reliquas, morientis capiti proxima tympanum militare ingens, horrendum, horrendo cum murmure reboare facit identidem. Altera, rerum omnium, quae aegro accidunt, speculatrix per intervalla corium bubulum, quo aeger tegitur, removet, ejus vultum observat, & si quidem spirare adhuc videatur, aqua frigida liberaliter perfundit, quem in finem pelvis aqua plenus sub lecto collocatur. Haec dum primum videram, aegrotantis scilicet miserabar sortem, quem si non morbi violentia, at certe intolerabili foeminarum ejulatu, tympanique perpetuo strepitu extinquendum metuebam, vel corii bubuli durissimi pondere opprimendum. Noveris equidem totum, quantum est, corpus a capite ad calcem bubula illa pelle velari, quae tabulae crassitudinem aequat, gravitatem superat non raro. Commiserationis obtentu tanta in animam agentes crudelitate utuntur, ne scilicet illorum angustias in extremo vitae articulo videre, ne gemitus exaudire circumstantes foeminae cogerentur. Saeviunt, ut sibi parcant. Affligunt, ne affligantur. Enimvero dum in nostram se tradidere disciplinam, quamvis a nobis admoniti frequenter, rogatique Barbari a barbaris his ritibus ne latum quidem unguem discessere; quod tamen progressu temporis impetratum denique praesertim ab Abiponibus Riikahè; Nakaikötergehe enim Cerimoniarum veterum multo sunt tenaciores.

Nisi moribundi respiratio, ut follis in Vulcani officina, eminus exaudiatur; Si quando ejus anheli-

tus

tus vel tantisper interquiescat, jam animam exhalasse miserum, stentoria voce proclamant. Magni fiunt undique concursus. Omnium ore repetitur: *Chitkaeka. Lakauá Non est amplius. Mortuus est.* Confestim quotquot nuptæ in oppido mulieres, vel viduæ eo, quo prius dixi, habitu conveniunt ad commune lamentum. Plangore incondito, cucurbitarum crepitu, strepituque ollarum, quas damularum pelle obductas ceu tympana minora pulsant, dum complent forum longo ordine procedentes, extortisque lacrymis se fatigant, sæpe repentina personat vociferatio, quæ illum, qui mortuus lugetur, revixisse nunciat. Festiva exclamatione: *La natatéuge jam revixit*, omnium ora, auresque occupante, lugubris fœminarum ululatus conquiescit subito, quarum aliæ domum, aliæ ad ægrum in vitæ, mortisque confinio versantem properant, illumque ferali ejulatu tamdiu excruciant, dum denique e vivis exturbent. Primum a morte Princepsque circumstantibus negotium est, vita functi cor, linguamque radicitus evellere, cum aqua ad ignem coquere, canique obvio devoranda objicere, ut & ille, qui mortis author fuerit, quamprimum moriatur. Id superius jam exposui. Cadaver adhuc calens more patrio vestitum, pelle bubula circumvolutum loris coriaceis constringitur. Caput singulari strophio, vel quacunque, quæ ad manum est, lacinia obnubunt; Quem morem apud Hebræos viguisse tum ex historia lazari a servatore ad vitam revocati, tum aliunde liquet. Quaranicis Christianis etiamnum solenne est, eodem, quo cadaver, linteo caput velare haud aliam ob causam, quam ne patens omnium oculis demortui facies novum spectantium animis mærorem offundat, tristemque illius, qui aperto in sarcophago ad tumulum effertur, refricet recordationem. Ut morientem spectare, sic

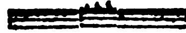
mortuum domi tolerare recuſant feri Abipones. Nusquam tanta cum feſtinatione dapes ex culina ad menſam, ne per cunctationem bajulorum frigeſcant, adferuntur, quanta illi ad ſepulchrum efferunt ſuorum cadavera; Hæc adhuc tepentia præparatis ad id equis deportantur illico humanda. Prævolant pernicibus bucephalis, quæ tumulum cavent, funusque lamentis illuſtrent, lectæ mulieres. Quid ſi tibi in mentem veniat cogitare: Abiponum plures ſepeliri, quia mortui putantur, re tamen ipſa mori, quia ſepeliuntur. Miſeros illos bubula pelle, qua arctiſſime circumligantur, aut terra, qua obruuntur, ſuffocatos tum denique exſpiraſſe haud abſimile vero eſt. Verum, cum cor evellant, linquamque e mortui corpore, dum ſepeliuntur, de morte illorum nil porro dubitandum. Id tamen vehementiſſime ſuſpicor, cor ſecari interdum ſemivivorum, qui ſibi reddendi eſſent forſitan, ni neceſſario vitæ inſtrumento præpropere ſpoliarentur. Barbari, cum ſuorum tantopere ipſi accelerent ſepulturam, nobis ſuccenſere auſi ſunt, quod Chriſtianis ſacris initiatos Indos poſt obitum tot horarum ſpatio extra tumulum cunctabundi detineamus. Id tamen & legibus ſacris, civilibusque, & prudentiæ maxime conſentaneum. *Ne*, ut loquitur Andreas Quenſtedius, *præpropere efferatur funus*, *videndum eſt; Nimia enim acceleratio quandoque vivos pro mortuis ſepelivit.* Varius pro varietate gentium, morborum, temporumque hac in re fuit uſus. Antiquiſſimo ævo non niſi quarto ab obitu die corpora humabantur, quod ex Apollon. Argonaut. II. patet:

At vero ornantes ſupremo funus honore
Tres totos condunt lugubri murmure ſoles,
Magnifice tumulant quarto — —

Con-

Contrahebatur id tempus, si funus immaturum, puta, si filius tener, si puella Patri chara efferenda esset; *Hoc enim casu*, ut Tacitus annal. 13. *festinationem exequiarum edicto cæsar defendit, id a majoribus institutum referens, subtrahere oculis acerba funera, neque laudatione, aut pompa detinere.* Verum talis exceptio cultis gentibus neutiquam probatur hodie, apud quas legibus præfixa sunt differendi funeris tempora.

Antiqui jam in antrorum cavernis, interdum ad vias publicas, vel in montibus, sæpissime intra urbes, quin intra ædes suas mortuos sepelivere. Abipones sylvas, lucosque pro sepulchretis amant a loco, quem insident, tantillum remotos, ne, si omnium oculis quotidie obversaretur, mortis acerbam memoriam identidem sibi ingererent, neve auram noxiis putrescentium corporum vaporibus prægnantem vivi haurirent. Hanc forte ob causam apud sicyonios olim nefas intra urbis mœnia quempiam tumulare, ut refert, Plutarchus in Arato - Idem in variis Europæ provinciis nuper interdictum. Id tamen lycurgi legibus non vetabatur, quod is spartiatas suos a pueritia funeribus spectandis, ne viri mortem in acie paverent, assvefactos desideraret. Eximiæ genus felicitatis autumant Abipones in sylva humari, & arborum sub umbra. Contra eorum vices dolent, queis subtecto sacræ ædiculæ sepulchrum obtigit, tales equidam Patris Captivos appellant. Ejusmodi sepulturæ metu baptismum refugere initio. Scrobem porro, ubi cadaver collocandum, exiguæ altitudinis fodiunt, ne terræ aggestæ nimio pondere prematur, Tumuli superficiem arborum ramis spinosioribus implent, ut his aculeis tigrides, cadaverum quorumcunque appetentes, arceantur. In sepulchri summitate ollam inversam pro coronide statuunt, ne, si aquam mortuus

ſibi velit, vas deſit. Ex arbore tumulo propinqua veſtem ſuſpendunt, qua, ſi prodire e tumulo lubeat, indueretur. En fatuam ſtupidæ, ſed benevolæ gentis providentiam! Viris haſtam præterea juxta tumulum defigunt, ut venationis, bellique inſtrumentum illis in promptu eſſet. Caziquiis ſuis, aut militari fama clarioribus equos eundem in finem, non ſine Cerimonia occiſos, ad ſepulchri margines collocant; Qui mos plerisque Barbaris equitibus in Paraquaria communis. Noſtri, qui (quod alias memoravi) fretum Magallanicum verſus Regia in navi miſſi; exſcenſione facta trium Indorum equitum cadavera, equos totidem penes illos ſudibus affixos deprehenderunt. Equi plerumque præſtantiſſimi, ui mortuo, dum viveret, maxime in uſu, atque deliciis fuerant, ad tumulum mactari ſolent. Hoc ſane ridiculum, fateor, ſed illud intolerabile, quod Scythæ Taurici ſuis cum Regibus illos una ſepeliebant, qui iis in vita amiciſſimi, jucundiſſimique fuerunt, quibus in pignus amoris Reges ipſi auriculas abſcindere ſolebant, ut Alexander Ab Alexandris L. I. cap. 6. refert. Crudeliores illi Aſiatici, qui conjuges vivas cum maritis mortuis contumularunt, tumuli perinde, ac thalami ſocias. Neque temere id factum. Uxores ad mortem inviſi mariti accelerandam non raro venenum porrexere. Nunquam, certe rarius id audebit fœmina, ſi marito mortuo ſibi perinde noverit mox moriendum.

Sepulchrales Abiponum ritus riſu liberali proſequaris, per me licet; At enim haud inficiaberis eos argumentum eſſe, quo animorum immortalitatem illos credere, probatur. Naturæ ipſius monitu impreſ-

pressum sibi habent, persvasumque, extincto corpore non una animum extingui. Nôrunt, aliquid sui post fata superstes fore, quod duret semper, nunquam intereat. Res illa immortalis, quam nos animam dicimus, illi *Loakàl*, vel *Lkigibì* imaginem, umbram, Echo appellant, per mortem a corpore sejuncta quo deveniat, in quæ loca deferatur, num deliciis fruitura sit, mulctandáne suppliciis, id indagare haud solent. Magallanicæ regionis Barbari mortuos sub terra vivere, tentoria habere, venationi operam dare, struthiones mortuos ad eandem secum sub terra stationem descendere credunt. Istiusmodi deliramentorum expertes Abipones exanimato corpore superesse sui aliquid, esse alicubi opinantur; locum tamen, cæteraque se nescire, pleno ore confitentur. Defunctorum manes, vel umbras *mehelenkachiè* vocant, timent, & viventibus, dum ad res futuras expiscandas magico carmine evocantur, spectabiles fieri, ajunt, præstigiatorum scilicet artibus, astibusque circumventi. Me ad Paranæ ripas subdio, ut moris istic, pernoctante dum Abipones viæ Comites Voces suas adversi litoris arboribus, anfractibusque impactas repeti audirent, id manibus, spiritibusque corpore vacuis, ac per illas solitudines errantibus tribuerunt, dum denique, quid echo sit, a me docerentur. Anaticulas noctu turmatim volantes, ac triste quid sibilantes (*Ruililì* vocantur) pro hominum umbris habent, & *mehelenkachiè* manes appellant. Ex his, aliisque, quæ alio loco attuli, animorum immortalitatem ab Abiponibus, etsi cætera rudissimis, credi, prudens conjectura est. Mirum sane, ac prorsus intolerabile illam a viris, qui supra vulgus sibi sapere videntur, in dubium vocari. sepulchris apponi ollam, vestes, arma, equos, veluti vita exutis usui futuros, aut necessarios, barbarorum deliramentum

 est,

est, sed ignoscendum. Nam & his affinia apud cultissimos Romanos usitata legimus. Urnis ollam vel amphoram, interdum plures, adjecerunt. Tumulo vinum, lac, mel, flores, mulsum, & quae non? inspersere; Quin coenam justam apposuerunt sepulchro a Manibus, ut somniaverant, absumendam, teste Ovidio fastorum II.

Nunc animae tenues, & corpora functa sepulchris
Errant, nunc posito pascitur umbra cibo.

Incredibile, quanta religione sepulchri honorem suis procurent Abipones. Si quem sociorum in acie vident occubuisse, exanime corpus mediis ex hostibus rapiunt, patrio in solo rite humandum. Oneris tamen levandi gratia viam ingressi Carne nudant ossa: Illam, ubi ubi possunt, humi defodiunt: Haec corio inclusa per ducentas saepe leucas equo domum asportant, ubi demum justa funebria peraguntur. Quodsi hoste premente relinquendum in acie Cadaver, de investigandis primo quoque tempore ossibus solliciti nullam Capiunt quietis partem cognati, dum quantovis demum labore, ac periculo illa inveniant. Haec maxima dein celebritate, ut sequenti Capite dicam, ad suos equo revehere solent, patrioque in monumento locare. Eadem sane Veterum erat sollicitudo, ut peregre mortuorum seu cineres, seu ossa in patriam referrentur. Agrippina certe Germanici cineres Romam deportari fecit, quod Tacitus Annal. 3. memorat. Idem Ovidii exulis votum ex l. tristium 3. liquet:

Offa tamen facito parva referantur in urna;
Sic ego non etiam mortuus exul ero.

A' communi hoc cæterorum more nec Laeedæmonios ablufiffe docet Plutarchus in Agefilao: *Cum vero mos laconibus effet aliorum quidem peregre morientinm cadavera illic funerata relinquere; Regum autem domum referre. Spartani, qui aderant, cum mel ad manum non effet, cera liquefacta, Cadaverique circumfufa Lacedæmonem abduxerunt.*

Nec quocunque fepulchro contenti Abipones, ut Patres cum filiis, conjuges cum maritis, Nepotes cum avis, ac proavis eodem in tumulo quiefcant, quævis familia fepulchretum ut habeat fuum, id anxie curant. *Vetuftate fanctiora fieri fepulchra*, ait Cicero Philipp. 9. Hæc natio cum terras olim infederit Septentrionibus propiores, in Boreali fcilicet fluvii grandis Iñatè ripa, iftic majorum fuorum extare monumenta nôrunt, & ceu divinum quid venerantur. Popularium fuorum, qui ubi ubi demum perpetuas inter peregrinationes fepulti latuere, offa offibus avorum adjungere folent, ac liquidiffima cum voluptate commifcere. Inde eft, quod illa toties refodiant, toties transferant, perque immenfa terrarum fpatia circumferant, dum denique in generis fui avito, Sylveftrique Maufoleo conquiefcant; Quod quidem non per epitaphia, cum literis careant, fed per notas quasdam arboribus incifas, aliaque a majoribus accepta documenta difcernere folent. Jam inde a prifcis illis, primisque feculis ad hæc ufque tempora viris illuftrioribus cordi fuit gentilitia fepulchra condere, quæ fibi, foboli, pofteritatique dicarunt fuæ. Talia Romani requietoria, vel familia-

ria, quia uni familiæ propria, dixerunt. Id sacra quoque confirmat historia pluribus in locis. Abraham speluncam agri juxta urbem Hebron emerat ab Ephron Hethæo quadringentis siclis *in possessionem* monumenti, ubi primum uxor ejus Sara, dein ipse Abraham, Isaac, Rebecca, & Lia, ac denique Jacob sepulti, qui infimis id a filio suo Joseph precibus flagitavit. Inspice libri Genes. Capita 47. 49. & 50. Adnotare hæc ex historia tum sacra, tum profana visum est, ut pateat, Abipones pleraque, quæ de sepulchralibus eorum institutis recensui, antiquorum exemplo fecisse, & quamvis cætera insigniter barbaros, præ aliis gentibus hoc in genere plus humanitatis, pietatisque in mortuos exhibere.

Fidem superant equidem inhumanitatis, quam varii per orbem populi in vita functos exercuere, exempla. De multis paucissima delibo. Hyrcani canes alebant, a quibus ipsi jam mortui discerperentur, ut strabo l. 11. refert. Scytharum alii, puta, Massagetæ, Derbices, Essedones humana cadavera pecudum carnibus commixta devorarunt; Alii ex arboribus suspenderunt. Æthiopes non nulli in mare deturbarunt. Persæ, ut Agatheus l. 11. meminit, carnibus nudant ossa, utrumque per campos spargunt; Putant enim nefas mortuos in arca, vel urna condere, vel terra obruere. Si ad carnes hominum temere in campo abjectas non illico advolassent aves, illos fuisse improbis moribus, judicabant. Brachmanes vulturibus, Pœones piscibus, Parthi quibuscunque avibus, canibusve vita functorum carnes objecere, ossa tamen tumulo servarunt. His humaniores Æthiopum aliqui, queis sepulchra vitrea in usu. Babylonii dulciores, nam melle corpus exanime contegunt, si Herodoto fides. Magi Cera

invo-

involutum cadaver tumularunt. Ægyptiis mos fuit, ſuorum corpora aloe, myrrha, cedro, melle, ſale, cera, bitumine, reſina, odoribus, & unguentis ſolerter condita, ſuisque clauſa loculis domi ſuæ aſſervare. Hæc mumiarum Ægyptiacarum ſeu materies, ſeu origo, ut Plinius, Pomponius Mela, Stobæus, Silius Italicus, aliique teſtantur. Sed meam miror patientiam in recenſendis ſepulturæ varietatibus, quas apud antiquitatum ſcriptores paſſim deprehendas. Eum in finem hæc adnotavi, ne ſepulchrales Abiponum ritus rideas, cum magis ridiculos nationibus aliis fuiſſe, intellexeris. In Americam redeamus. Braſili, & Guaranii, gens Paraquariæ citra controverſiam omnium numeroſiſſima, uti confiniorum vicinitate, ſic linguæ, ac morum ſimilitudine conjunctiſſimi fodiendis pro ſepultura ſcrobibus fatigari noluerant quondam. Quotquot fatis ceſſerunt, eorum carnes ſua intra viſcera famelici condidere anthropophagi. Humanam equidem carnem tanta eſuriebant aviditate, ut præ illa perdices, damas, apros, & quidquid cupediarum eſt, aſpernarentur. Ad venandos homines excurrebant propterea. Captivorum, quos domi diligenter ſaginaverant, cædes publici convivii non titulus modo, ſed pars nobiliſſima fuit. Carnibus devoratis oſſa reſervabantur, quæ in farinam redacta novis epulis materiem, novas palato barbarorum delicias præbuere. Matres embrionem, quem immaturum abortione ejecerant, ſuaviſſime, quis invideat? eſitarunt. Fatendum tamen, Guaranios ſubinde, avis ſuis humaniores, ſuorum cadavera in cantharis ex argilla fictis collocaſſe eo fere ſitu, quo fœtus materno in utero quieſcit. Barbaros in Mbae vera quæſiturus medias intra ſylvas in campum, excisis nempe arboribus, arte factum incidi, ibique tres ejusmodi

can-

cantharos, qui singuli hominem caperent, inveni, sed vacuos, fors morituris præparatos. Cantharorum fundus Cœlum, bucca solum spectabat. Mortalium nemo, ne umbra quidem, aut vestigium istic deprehensum a nobis, quamvis omnes sylvarum recessus longe, lateque perscrutatis. Sed a sepulchris ad exequias, aliaque, quæ funeri succedunt, properemus.

CAPUT XXVIII.

De Luctu, exequiis, funeralibusque Cerimoniis Abiponum.

Quæ ad luctus contestationem recepto a majoribus more factitant Abipones, alia ad defuncti memoriam abolendam, ad perpetuandam alia pertinere videntur. Quidquid utensilium fuit recens defuncto, excitato hunc in finem rogo palam crematur. Præter equos honoris causa ad ejus tumulum confossos minutas aliquando, si quas habuit, pecudes contrucidant. Ædes, quas incoluit, ex limo, & materia non inscite structas convellunt, diruuntque penitus. Vidua, proles, contubernales cæteri alio migrant; Illis, cum domo careant propria, in aliena sæpe, sæpe sub storeis miserrime aliquamdiu est latitandum. Malunt tamen Cœli injurias tolerare, quam contra gentilitias leges domum habitare commodam, sed chari capitis interitu funestam. Nuper defuncti no-

nomen pronunciasse, crimen apud Abipones est nefarium, colaphis sæpe mulctatum, sæpe vulneribus, ac multo sanguine piandum. Temulentos inter rixarum aliquando cruentissimarum semen id fuisse, commemini. Si tamen res ferat, ut de mortuo injicienda sit mentio: *Vir, qui jam non existit. Joalè, eknam Chitkaeca*, inquiunt, ejusque, quem volunt, nomen pluribus verbis circumscribunt. Quodsi defuncti nomen derivatum sit ex vocabulo, ut grammatici ajunt, appellativo, quod scilicet animal, vel quidquid aliud significet, illud vocabulum per præconem publicum mox antiquari, novumque a Vetula quacunque inventum ei substitui jam alias dixi, dum de Abiponum lingua disserui. Hinc novæ quot annis voces, ut fungi nocte una, ex ipsis Indorum mortibus nascuntur. Intra septennium, quod apud Abipones consumpsi, ter tigridis nomen mutatum est. Primum *Nibìrenak*, dein *Apañigehak*, demum *Laprìrerrae* idest, *maculosa*, *versicolor* dicebatur. Hispanum olim *Kaamélk*, mox *Rikil*. Crocodilum *Pèèuè* antea, post *Kaeperhak* vocarunt. Penes vetulas cerimoniarum antistitas est nova, quæ somniaverint, vocabula veteribus abrogatis sufficere. Anus rancidæ, quod mireris, arbitrio tota natio acquiescit. Nemo unus est arrogantissimorum Abiponum, qui morem non gerat. Nova rebus indita nomina per latissime sparsa illius gentis contubernia celerrime vulgantur, tantaque cum tenacitate singulorum cerebro inhærent, ut vel lingua, vel memoria fallente longo usu receptas, nuper proscriptas voces nemini excidere, jure admireris.

Quotquot cum defuncto vel sanguinis, vel amicitiæ vinculo conjuncti fuis, quæ gessere, nominibus privantur, novis insigniuntur. In S. Caroli, ac

ac Rosarii nova colonia e variolis deceſſit Caziquil principis Conjux. Ille prius Revàchigi, mox Oàhaii appellatus eſt. Ejus matri quoque, fratri, captivo, defunctæ item fratribus nova ſingulis nomina trecentas inter cerimonias imponebantur. Caziquii mater ſenicula melampum ſtrigoſum, & vel ipſo, quem hauſit, aere indiguum in deliciis habuit. Facta hac nominum mutatione, quale demum nomen melampo illi ſuo obtigerit, ex ſenicula quæſivi, ut ſcilicet abſurdos eorum ritus a nobis explodi intelligeret, cum impediri id temporis necdum poſſent. Ob prolis parvulæ obitum pluribus ſæpe familiis nova nomina induntur. Caziquio occumbente viri, qui illi ſuberant, omnes prolixam comam attondent in mæroris ſignificationem Id quod a me viſum, dum Ychamenraikin, Debayakaikìn, Alaykin Abiponicæ gentis primates non eodem quidem die, ac loco, ſed eadem fortitudine prædiantes in acie occubuerunt. Marito viduatis mulieribus pariter crines tondentur, & quoddam pallioli genus, e Caraquata atro, rubroque colore tincta contextum imponitur, quod cuculli inſtar caput tegit, & ab humeris ad pectus defluit. Hoc palliolo per omnem vitam viduabus utendum, ni forte novi conjugii opportunitas triſtiſſima perpetui luctus lege eas ſolviſſet. Sacerdotem e Divi Franciſci cœtu, cui ab obſervantia nomen, hoſpitem habui. Viſo ejus cucullo: Nunquid hic quoque Hiſpanus conjugem luget ſuam? Abiponenſes ex me fœminæ quærebant. Caput raſum, & cucullus illis interogandi, nobis ridendi occaſionem dedit. Abipon maritus conjuge viduatus, attonſis pariter capillis galericulum retis inſtar e Lana textum mæroris ſeu teſtandi, ſeu fingendi gratia geſtare conſvevit, quam a Cerimoniarum magiſtra vetula, fœminis Cæteris ejulantibus, viris compo-

tan-

tantibus palam recipit, rejicitque, ut primum coma succreverit. Hæc sunt Abiponibus funebris luctus officia, indiciaque. Ecquis in historia mediocriter versatus pleraque hæc apud Romanos, Græcos, Hebræosque viguisse, ignorat? Certe, quod funerum occasione crines suos totonderint, insperserintque tumulis, Homerus, Catullus, & quis non poetarum meminit? unum pro omnibus audi Ovidium in epistola Canaces:

Non mihi te licuit lacrymis perfundere justis;
In tua nec tonsas ferre sepulchra comas.

Quod fœminæ attonso capillo; vestitu lugubri luctum professæ sint, liquet ex Accii Amphitruone: — — *Sed quænam hæc est mulier funesta veste, tonsu lugubri?* Ex illo etiam Virgilii Æneidos 9.

Evolat infelix, & fœmineo ululatu
Scissa comas — —

Quod viduæ olim Capita velaverint, patet ex Luctu Corneliæ Pompeji uxoris, de quo Lucanus l. 9.

Sic ubi facta, Caput ferali obnubit amictu,
Decrevitque pati tenebras —

Quidni, amabo, obnubendi capitis ritus seculorum usu confirmatus apud Europæas quoque viduas passim Civitate donatus hodie? circumspectis omnibus velum capitis minus moleste ferunt, quam capillorum jacturam fœminæ, quibus magnopere ornari

nari se nôrunt. Affirmat Stobæus in suis collectaneis: Ignominia notandas ob flagitium Regio jussu In Indiis tonderi. In Quaranicis Coloniis profecto supplicii instar est Crinium tonsura, qua procaces & pudoris oblitæ fœminæ mulctantur, aliis corrigi modis nî queant. Eadem in nonnullis Europæ provinciis consuetudo. Quanta, quæ ad hoc argumentum pertinent, ex divino Codice, ex profanis historicis depromi possent! Copia rerum obvia silentium svadet.

Verum illud denique videamus, quod quantumcunque de alienis mortibus mærorem Abiponibus abstergit, ipsamque adeo lugendi necessitatem reddit suavissimam. Epulum funebre antiquis, si quid aliud solenne. Hoc latini silicernium, & Cicero (Grenovio teste) circumpotationem vocavit. Nolunt ab hoc priscorum more vel latum unguem recedere. Cæteros, qui ad funus pertinent, ritus inviti exequuntur, istum volentissimi. Cadaveris tumulandi, lamentandique curam fœminis ultro relinquunt; Ipsi vero mel in sylvis conquirunt, compotationis publicæ materiam futurum, ad quam sole occumbente convolant universi. Dumque isti potando, vociferandoque occupantur, fœminarum longo ordine circumstantium chorus lamentando se fatigat. Cum nihil ciborum inferatur, epulum hoc funebre non convivium, sed combibium, vel cum Cicerone circumpotationem rectius dicemus. Nox omnis postquam bibendo consumpta abiit, tum enimvero luctus tristioris videas principium, cum illo suo nectare ad ultimam stillam exhausto, quod porro biberent, superest nihil. Fœminarum quoque lamenta novus, isque sincerior sæpe excipit dolor, dum maritos suos aut pugnis combibonum lividos, aut,

quæ

quæ compotationum corollaria, vulnere cruentos domum reducunt.

Ad quemvis certe de Abiponis morte rumorem, fœminarum nos miseratio incessit semper, in quas scilicet exequiarum molestiæ, funeris cura, tumuli, lessique faciundi labor recidere solent. Præterquam enim, quod ab his uno agmine, unoque ore pertinaciter complorantibus efferendum, humandumque cadaver, tondendi vidui, viduæ obnubendæ, mutanda mortui cognatorum nomina, celebranda funeralis compotatio, demoliendæ ædes; iisdem lamentationis publicæ novem diebus continuandæ fastidium est exhauriendum. Illa duplex est omnino. Altera, quæ per forum interdiu habetur ab omnibus, si cælibes excipias, mulieribus: Quæ assignatis luctui ædibus noctu suscipitur ab aliquibus, altera. Ad hanc non confluunt, nisi invitatæ. Si poetæ epici, dum cantum auspicantur, Calliopen invocant, ab Apelle petendus mihi foret penicillus, & colores, ad exprimendam rite spectaculi funebris imaginem; Huic equidem exprimendæ totum cum Musis omnibus Parnassum, ipsumque cum universis suis vocabulis Calepinum imparem existimo, nisi & characteres musicos in subsidium vocaverit. Statis & ante & post meridiem horis in foro adsunt, quotquot in oppido, mulieres. Sparsis per humeros Crinibus, pectore, scapulisque nudatis, pelle, vel lacerna e lumbo pendente. Vultus, oculorumque conformatio mæroris ne, an terroris, plus spiret, nescio. Maculosa stigmatibus facies ad utrumque confert plurimum. Mœnades tibi finge animo, vel furias stygias, quales pinxit antiquitas, & rem acu tetigisti. Neque eodem lamentantur in loco interdiu. Forum omne circumcursant supplicantium ritu,

non binæ, sed singulæ, uno tamen agmine, longissimoque ambulantes. Ad ducentas quandoque numeres. Incedunt ranarum instar saltitando. Pedum motus brachiorum jactatio continua comitatur. Cucurbitam injectis variis seminibus crepitantem & dextra præferunt singulæ, & ad vocis modulos agitant. Illas excipe, quæ cucurbitæ loco ollam damulæ membrana clausam tympani instar bacillo tereti pulsant, strepitu, quam credere possis, absurdiori. Ternis, quaternisve cucurbitis singula ejus formæ tympanidia respondent. Quod maxime aures terret, vociferatio est una ejulantium. Cantillantium instar vocem modulate inflectunt, crispant, singultibus miscent. At vero id omne quis cantum dixerit? Tolerabilius, nisi plane fallor, lupi hujates ululant. Cantatis in hunc modum lugubribus strophis per intervalla conticescunt omnes, ac voce a summo ad imum præcipitante sibilum repente edunt acutissimum. Illarum cervicibus pugionem subito infigi, jurares. Qua quidem repentina ejulatione furore se percelli significant, dira omnia imprecantur mortis, quam lugent, authori, quisquis ille demum fuerit. Interdum cantu intermisso, aliquid recitantium tono, paucos versus deblaterant, quibus demortui dotes, facinoraque extollunt, ac querula voce commiserationem, vindictamque superstitum ciere conantur. Sæpe alias planctui lachrimas admiscent non dolore, sed consvetudine, lamentique impatientia extortas, dum utique mallent domi tandem conquiescere, quam repetito per plures horas itu, ac reditu fatigari, & diuturna gutturis contentione ad ravim usque clamitare. Pleræque defuncti munusculum, ceu memnosinon, aliquod, puta, struthionum plumas, globulos vitreos, cultrum, acinacem, & alia id genus circumferunt. Quædam

par-

parentis sui, quem lugebat, femoralia (Gubernatoris Hispani quondam munus) manu gestabat per forum; Hæc Canis, cui vociferans nimium propinquaverat, facto in eam impetu rapuit. Abipones, puerorum, puellarumque turba publicos hos planctus, quos spectare sine risu Europæus nequeat, ceu religiosam functionem considerant, modestia, ac silentio reverentur. Nefas sit, fœminis lamentantibus illudere. Hæc interdiu per forum plangendi ratio. Sed noctes diebus nectunt. Tantus lamentandi furor. Juvat & planctum nocturnum strictim memorare.

Vesperascente Cœlo in tugurio parentalibus destinato congregantur, quæ invitatæ fuerint, fœminæ, quibus præstigiatrix vetula præest; Hæc Cantum, hæc ritus cæteros moderatur. Illius est duo militaria majoris formæ tympana alternis quassare ictibus, voceque lachrymabili funestum carmen decantare, reliquis eadem vocis mensura prosequentibus. Stygium hoc elegiarum genus, cucurbitarum crepitus, tympanorum boatui associatus ad Auroram usque producitur quotidie. Funebris hic planctus nulla re variatus ipsum durat octiduum. Nona demum nocte, si quam fœminam lugeant, ollæ, quæ illi usui fuere, non sine cerimoniis confringuntur. Cæterum jam non lessus tragicus, ut superioribus noctibus, sed ode festivior decantatur, quam anus tympanistria pleno rictu, voce profundiori, ac veluti minitante identidem interrumpit, sociasque cantatrices ad hilaritatem, vocisque majorem contentionem adhortari videtur. Id notis musicis clarius utique, quam verbis expressum planius intelliges. Nocturnis his lamentis per dies novem sol occumbens principium, oriens finem dare consvevit. Stupenda sane fœmi-

narum tolerantia, tot noctes insomnium; sed virorum magis, qui aëre inconditis vocibus, tympanis, cucurbitisque perstrepente quamvis, in utramque tamen aurem dormitantes rhonchos edunt. Scilicet ut columbæ turrium incolæ æris campani tinnitu quantocunque nil terrentur; sic Abipones a pueris fœminarum planctibus assveti ad nocturnos strepitus dudum obsurduere. Mihi vero ad stagni ripam coaxantes inter ranas somnum capere facilius erat, quam fœmineos inter ululatus. Præ his tamen, fateor, tympanidion illud absurdissimum aures insolentius excruciavit.

Nec solis funeribus hac ratione semel parentatur. Anniversaria sacra majorum suorum manibus eodem cum strepitu, atque apparatu faciunt religiose. Defunctæ matris recordatio mentem subeat fœminæ. Nec mora: crines solvit, cucurbitam arripit, & cum aliquot in luctus societatem adscitis mulieribus forum percursat, Cœlum implet lamentis. Quotidianum prope hoc spectaculum. Paucæ abeunt noctes, queis hinc, atque illinc per tuguria plangentes non exaudias. Hæc mariti: Illa filii: Alia patris, matrisve morti illachrymatur. Stantes id præstant, & ad plagam, ubi ille sepultus, converso corpore, cucurbitaque planctui semper consonante. Incredibilis illarum flendi lubido, promptitudo par. Seneca consolat ad Albinam C. 15. Scripsit: *Sexui muliebri pene concessum est, imo datum in lacbrymas jus, non immensum tamen, & ideo Majores decem mensium spatium viros lugendi dederunt.* Abiponenses fœminæ hac Romanorum lege haud patiuntur luctum suum limitari. Lugent, dum vivunt. Plorant, quoties, & quamdiu volunt. Facilius equidem mulieribus flere, quam tacere. Hinc rarissima noctis silentia.

Fre-

Frequentior tamen ſemper die appetente plangentium vociferatio. Uno oſcitante oſcitare adſtantes experimur; Haud ſecus una ſuorum aliquem lamentante altera quoque lamentatur: Hæc tertiam admonet: Iſta quartam. Ut denique ſub auroram lamentantium major, quam dormientium numerus eſſe videatur. Illis in oppidis lamentatrices plures, ubi plures viduæ. Verum dum ob Abiponis cujuſpiam obitum,

Lamentis, gemituque, & fœmineo ululatu
Tecta fremunt, reſonat magnis plangoribus
æther. Virgil. l. 4. Æneid.

Neutiquam otiantur viri. Luctum, quem lachrymis, vociferationibusque profitentur fœminæ, iſti fundendo ſanguinem hoſtilem, ſæpe & ſuum, conteſtantur. Qui enim ſanguine propinquior vita functo, alios, quot quot poteſt, commilitones conſcribit actutum, atque in hoſtes exteros, quorum manibus cognatus periit, ducit. Illius eſt, primum in mortis authores impetum facere, neque niſi morte acriter vindicata ad ſuos redire; Quamvis votis facta non uſque reſpondeant, cum iſti barbari heroes inultis ſæpe hoſtibus, ingloriique revertantur.

CAPUT XXIX.

De solenni ossium translatione.

Restat paucula de Cerimoniis dicere, quibus ossa peregre mortuorum, dum patrium in solum, indeque ad familiaria sepulchreta transferuntur, prosequi consveverunt Abipones. Translationes hujusmodi plures a me visæ, ac risæ sunt. Referam in paucis celeberrimam Caziquii Yehamenraikin adhuc barbari a barbaris in acie cæsi. Locus pugnæ quadraginta facile leucas ab oppido S. Hieronymi aberat. Et Caziquium nostrum sagitta interemptum, & hostem profligatum ex advolante nuncio intelleximus. Conceptus animo mæror de chari Yehamenraikin obitu omnem lætitiæ sensum de luculenta victoria suppressit. Nemo erat unus, qui de epiniciis plausibus cogitaret. omnium animi in luctum, oculi in lachrymas, ora in lamentum solvebantur. Hoc illo temporis puncto a fœminis cæptum, dies, noctesque ingenti cum strepitu nec sine sinceris lachrymis continuatum est, quæ cum ex ipso illarum corde scaturirent, haud subito, ut alias, exaruerunt. Hunc Caziquium, non paucarum conjugum maritum, in oculis semper ferebat muliebris sexus. Sub hæc alter adest eques, qui postridie sub vesperum defuncti Ducis ossa oppido inferenda, nunciat. Hæc carne nudata, quam in campo terræ mandaverant socii, corio clausa equo ferebantur. Ad hæc igitur pro merito

rito recipienda a præstigiatorum principe Hanetrain, ejusque socio Lamamin facti apparatus, domus, ubi tristes exuviæ collocarentur, designata, riteque instructa. Universa mulierum cohors ad tres leucas Funeri obviam properaverat. Ad ipsum oppidi ingressum talis fuit funebris pompæ ordo: Lugubre agmen bini præstigiatores duxere, equo nolis undique resonante, stragulis, ac struthionum plumis ornatissimo sublimes. Hastam manu jactabant, cui tintinnabulum æneum affixum, ut, quoquo se verterent, audiri non minus, quam spectari ab omnibus possent. Haud enim reliquis immixti, nec lento gradu incessere. Cursu præcipiti jam velitantium ritu sursum, deorsum procurrere, jam invadentium specie in semitam regressi turbæ cæteræ ordinibus se jungere solebant. Sequebatur fœminarum illo, quo dixi alias, habitu lamentantium comitatus, ut numero, sic concinno ordine visendus, ast auribus intolerabilis. Tot cucurbitarum crepitus, tot variæ molis tympanorum murmur, tanta vocum inconditarum discordia ipsum adeo Cœlum fatigare videbatur. Plangentibus ea lachrymarum vis sponte sua profluxerat, ut non tam charo capiti parentare, quam hac transituris ejus exuviis viam rigare, mollireque putarentur. Vestem elegantem quadrilateram tapetis instar pictam sex hastis illigatam umbellæ loco totidem Abipones gestarunt, sub qua funebris ossium sarcina a viris item bajulabatur. Agmen clausit reliquorum, qui parta quidem victoria ovantes, sed amisso Duce mæsti redivere, Abiponum equestris turma. Equis ibant, hasta, arcu, pharetraque instructi singuli. Tonsis omnes crinibus, ut luctum profiterentur, qui in singulorum vultu legebatur. Hinc, atque illinc victorum tergo imminebat puerorum, puellarum, mulierum, equis insiden-

sidentium manipulus. Hi, Indis hostibus vel trucidatis, vel fuga elapsis, bello recens capti fuere. Ut adeo lugubre cætera spectaculum non tam funeris, quam triumphi speciem referret. A' lateribus equorum, queis nullus sessor, ad pascua sua post militarem expeditionem properantium multitudo ingens visebatur. Vias omnes pueri, puellæque obsederunt, gemituum immemores, spectaculi novitate perculsæ. Ossibus in præparata æde collocatis per dies novem justa sunt persoluta. Diurnis planctibus nocturnos quoque pro more addiderunt. Ne lamentatio ullo unquam tempore conquiesceret, per præstigiatores, qui hastam tintinnabulo resonantem gestant, ædesque percursant omnes, commonitæ mulieres singulæ, ut, quibus unicuique horis lamentandum esset, nossent universæ. Compotatio funebris iterum, iterumque, ac pro defuncti Caziquii magnitudine magnifice, ut fieret, unica, & ad sopiendum mærorem aptissima virorum sollicitudo fuit interea. Et vero: Potatumne liberalius a viris, num pertinacius ploratum sit a fœminis, arduum fuerit statuere. His domi pro more actis ex utroque sexu delecti, qui dierum aliquot itinere ad gentilitium Ychamenraikin sepulchretum ossa comitarentur, patrioque humarent instituto. Ast noveris hæc acta fuisse a Barbaris, antequam sacris christianis initiarentur. Ad eum plane modum aliæ alibi celebratæ ossium translationes, nisi quod umbella abstinuerint, quam Ducibus duntaxat suis deberi arbitrantur. Septem Abiponum per Hispanos trucidatorum ossa uno allata sunt die, e quibus solertes compositis totidem hominum simulacra finxere, petaso singulis calvariis imposito, vestibusque cuique aptatis. In tugurio vastiore structi ex arundinibus suggestus, in quorum apice collocata illa septem

sceleta, novemque, diebus continuis hinc lamentando, inde potando colebantur; ad tumulos subinde suos transportata.

Fuerit per me Europæus aliquis, qui neglecta funeris sui cura cum Diogene flocci faciat sepulturam, illudque Virgilii repetat: *Facilis jactura sepulchri*, vel aliud ejusdem: *Cœlo tegitur, qui non habet urnam*. Aliter profecto sentiunt Americani, quantumvis barbari. Inhumatum sub dio putrescere maximam autumant infelicitatem. Hinc vindicta ardentes hostium cadavera contemptim abiiciunt, ex eorumque tibiis lituos, fistulasque militares sibi conficiunt frequenter, Calvaria pro poculo utuntur. Amicorum vero vel tenue ossiculum honorifice, dum possunt, tumulant, incredibilique honoris significatione prosequi consueverunt. Novimus, Quaranios adhuc barbaros præstigiatorum suorum (Abapayè) exuvias, arculis custoditas, quoties migrandum fuit, circumtulisse quondam, & in illis, ceu sacris quibusdam præsidiis, spes omnes collocasse. Hæc superstitionis barbaræ monumenta, sanctæque religionis obices, Missionariorum nostrorum opera tandem detecta, ereptaque, eorum manibus rogo injecta spectantibus cunctis in fumum abierunt. E' sylvis ad nostras colonias recens translati Quaranii nulla re citius discunt Romana sacra suspicere, quam dum suos honorifico apparatu, Cantuque solenni vident a nobis sepeliri. Quidquid honoris impensum Cadaveribus, superstites sibi impendi existimant, majorique, quam credi possit, amore in religionem, ejusque magistros exardescunt. Undecim annorum, quos huic nationi erudiendæ insumpsi, experimento doctus id affirmo. Indorum meorum, qui in sylvas Mbaeverà euntem me comitabantur, senissimus

meam confirmavit ſententiam. Is ut Caziquium ſylvicolam ad amplectendam noſtra in Colonia religionem impelleret, me præſente hæc illi dixerat: Frater mi, ajebat, iſti ſacerdotes ingenti ſtudio res curant noſtras. Incredibili benevolentia in nos feruntur, cumulantque nos beneficiis quotidianis. En! vivos nos erudiunt, alunt, veſtiunt; Mortuos tela candida indutos ſepeliunt, & quod ſtupeas, ad ſepulchrum nobis cantant. Inter præcipua noſtri in Indos amoris argumenta exequiarum honeſtatem ſapienter connumeravit, quam ſcilicet ipſis Barbaris adeo cordi eſſe non ignorabat. Poſtquam de morbis, medicis, medicinis, mortibus, ac ſepulturis Abiponum prolixe diſſeruimus, ab hiſtoriæ meæ curſu ecquis alienum putabit de ſerpentibus, inſectisque noxiis agere, quæ mortem multis inferunt, omnibus minantur? Jucundum erit utique Europæis noſſe præſidia, quibus Americani ſeu adverſus ſerpentes ſe tueantur, ſeu inflicta ab iis vulera perſanent, hauſtumque intimis fibris diſcutiant venenum.

CA-

CAPUT XXX.

De ſerpentibus inſignioribus.

nucleatam, minutamque ſerpentum deſcriptio-
1, a me ne exſpectaveris. Mihi equidem, dum in
erica agerem, major fuit eos fugitandi, quam nu-
andi, contemplandique cura. Adnotabo tamen
morabiliora, exploratioraque, quæ ad rem facere
ebuntur. Haud enim ſerpentum, ſed Abiponum
oriam texere mei eſt inſtituti. Plura de hoc ar-
nento noſſe ſi aveas, Clariſſimum Linnæum, Qui-
mum Piſonem, Marcgravium, aliosque, qui omne
erunt punctum, conſule. Quamvis, auſim ſpon-
e, non pauca ex me intelliges, quæ iſtorum ne-
attigerit, fateberisque, ſæpe etiam olitorem val-
opportuna fuiſſe locutum. Multi multa ſcripſe-
it de ſerpentino genere, qui tamen ſerpentem. niſi
tum, fictumve, nusquam videre. Nos, quibus
itis pars major effluxerat in America, omnis gene-
angues non modo paſſim obvios, ſed eodem ſub
to domeſticos habuimus, ac contubernales.

Serpentum, qui nomine, colore, mole, forma-
e corporis, ac veneno differunt, viginti admodum
cies numerat Paraquaria, Plures vicina Braſilia.
cicon Quaranicum binis, ſi rite memini, foliis com-
ctitur ſingulas, ac earum proprietates explanat.
otiores vulgo ſunt : Mboÿtiñi, vel Mboÿchiñi.

Qui-

quovis alio ſerpentum genere icti ſervantur, veneno noliferi hujus anguis afflatis nihil omnino proficere experti ſumus. Tales mors certa, quamvis lenta manet. Lethifera equidem veneni vis ex inflicto vulnere per omnes paulatim artus graſſatur. Pedis, brachii, auris, oculique uſum ex illo, quod ſerpens invaſit, latere adimit, moxque ad aliud tranſiens eandem ſenſibus ſtragem, continuum deliramentum, dolores acerrimos infert, maxime in pedum, manuumque extremitatibus, quas ſanguis veneno frigidiſſimo torpeſcens deſtituit, pallorеque cadaveribus proprio deformat. Quæ quidem omnia ipſus obſervavi in binis adoleſcentibus Quaraniis a tinnulo ſerpente vulneratis: Neuter iſtorum duo de viceſimum attigit ætatis annum, uterque robuſtus, firmæque valetudinis. Per duodecim primus, alter per quatuordecim dies me ſpectante, dolenteque acerbiſſimis cum doloribus conflictabatur, dum denique ambo ſuccubuiſſent, veneni dominantis robore meditaminum longo uſu exploratorum virtutem eludente. Si quem ab ejusmodi ſerpente nolifero ictum, intellexi, eum illico, imminens delirium antevertens, ſacris myſteriis Romano ritu ad mortem præmunivi. Indam ætate, ac viribus florentem ad extrema deduxit alias ejusdem ſerpentis morſus peſtilens; Mortem, ſtupentibus univerſis, evaſit quidem, ſed membris omnibus capta vitam vixit tot annos quavis morte acerbiorem.

Ad confirmandam veneni, quod ſerpens nolifer circumfert, atrocitatem, efficacitatemque plurimum facere videtur epiſtola anno 1769. die 28. Septembris in Williamsburg Virginiæ oppido ſcripta, & ſubinde typis Vanghelianis Viennæ in ephemeridibus Germanicis anni 1770. die 6. Januarii in lucem edita. Hæc ejus eſt ſumma: Menſe Junio exeunte in Caroli-

na

na septentrionali comitatus Johnston serpens nola sua crepitans nocte concubia in domum irrepsit, ubi quatuor proles humi cubabant; Minimam feriit primum venenato dente. Ejulantis parvuli clamore expergefactus pater accurrit opitulaturus. Serpentem vidit simul, simul ejus ictum sensit. Interea, dum, quo mortiferam bestiam trucidaret, instrumentum circumspicit, alii tres filioli mordentur. Cum festinatione, diligentiaque maxima, quid quid medicamentorum suppetit, sauciis impensum, sed fructu prorsus nullo. Postridie siquidem Pater quaternis cum filiolis occubuit. Occubuisse omnes haud miror, miror plures dies non durasse illorum cruciatum, ut in Paraquaria fieri assolet. Sed nempe provinciarum, aeris, temperamenti varietas quemadmodum serpentum colores variat, sic virus eorum acuit, minuitve. Adhæc imbecilles parvulos seu veneni, seu dolorum vehementiæ citius succubuisse ecquis miretur? Illorum genitorem non venenato solum vulnere, sed & incredibili ob filiorum jacturam animi mærore extinctum mox fuisse, opinor, nisi mavis dicere, ex serpente actius forte irritato toxicum quoque nocentius emanasse, quod tantopere miserorum mortem acceleravit. Audi, quid Quilielmus Piso Batavus, primi nominis medicus, & ad explorandam Brasiliæ naturam a Batavis missus de nolifero serpente sentiat: Articulus, seu *extremitas caudæ* (illius verba sunt) *in anum hominis immissa mortem infert confestim; Venenum autem, quod ore, vel dentibus infert, multo lentius vitam tollit.* Postremum hoc meis in Paraquaria experimentis prorsus consentaneum; Primum rationi, & naturæ; Venenum namque per viscera introductum veluti via regia ad cor, vitæ sedem, expugnandum, opprimendumque festinat. Nullumne ergo, quæres, liberalis cæterum natura exitiali huic veneno profligan-

gan-

gando par remedium suppeditavit? suppeditaverit fors plura, quæ tamen humani ingenii sagacitas nondum detexit, Paraquariis certe ignota. Circumferuntur, haud ignoro, in libellis passim, & jactantur veluti divinæ quædam in hunc finem medicinæ. Verum quotquot iis usi sunt, verba sibi data esse experiebantur. Ut adeo verissima Clarissimi Sydenhamii de ægrotantibus sententia: *Infirmi curantur in libris, moriuntur in lectis*; apud illos potissimum locum habeat, qui a nolifero serpente feriuntur. Ad hos curandos Brasili cucurbitulas applicant, quibus venenatum vulnus amplificetur, exsicceturque. Interdum membrum a serpente læsum junco lacapè circumligant, ne venenum ulterius serpat. Aliquando cauterium parti vulneratæ adhibent. Antequam venenum ad cor pertingat, æger haustu Tipiocæ munitus ad sudandum impellitur. Quibusdam Indis sacræ instar anchoræ est serpentis noxii caput contusum, vulnerique applicatum, cui remedio addunt jejuni hominis salivam, qua pars a serpente offensa identidem mulcetur. Galenus ipse, Plinius, Scaliger, & alii ejusmodi salivæ non vulgarem adversus venenatos morsus virtutem tribuisse, scribuntur. Verum num his omnibus remediis vel unus a serpente hoc pestilentissimo afflictus mortem arcuerit, non ausim affirmare, ausim tamen dubitare. Nam probatissimæ medicinæ, quæ in Paraquaria contra cujusvis serpentis morsum profuere, cassæ fuerunt semper, quoties a serpente tinnulo læsis adhibitæ. Dicant, scribant alii, quidquid lubuerit, ego experientia crebra confirmatus cum Georgio Marcgravio, qui in Brasilia aliquamdiu versatus in sua Rerum naturalium historia ait: *Serpens est* (Noliger scilicet) *apprime venenatus, nec antidotum cognitum contra illud virus.* Verum quantumvis lethiferi sint hujus serpentis dentes, dum mordent, salutares tamen evadunt, dum medi-

cinæ

cinæ loco applicantur. Ferunt enim, Mexicanos his dentibus collum pungere, ac cervicem ad capitis dolores avertendos. Ejusdem anguis adipe lumbos, aliasque male affecti corporis partes, atque adeo tumores quosvis utiliter oblini, putant. Caput quoque hujus serpentis collo ægri alligatum gutturis doloribus mederi, dicitur. Nil repugno. Sed peregrinum nobis in Paraquaria id medicamenti genus.

Primum ab hoc locum qui meretur a nocendi facultate, est anguis duodecim, quandoque quindecim pedes longus, vastus corpore, colore cinerem imitans, atris, ut timeatur, punctulis variatus, sub ventre flavescens, & veneno peculiari, quod circumfert, infertque morsu, formidabilis. Brasili hunc Cucurucù, Quaranii Mboÿpè quazù vocant; Ex effectibus eundem esse conjicio, quem Plinius Hæmorrhoam dixit; Hæmorrhoida alii. Frequentior hic, ubi calor, cœlique humiditas, serpentum altrices, dominantur. Virus istius per ictum artubus humanis infusum accendit venas, ebullientemque sanguinem per buccam, nares, aures, oculos, digitorum ungues, verbo, ex omnibus corporis portis, ac poris expellit. Id, præter alios fide dignos scriptores, Pater Patricius Fernandez noster in sua Chiquitorum, apud quos annis pluribus commoratus est, historia memorat, asseritque, vix aliquem ab hoc serpente interimi, cum major veneni vis cum ipso sanguine effluat. Ego (meum in scribendo candorem suspice) nec ejusmodi serpentem, nec ab illo ictum quempiam deprehendi, quamvis in Brasilia mihi propinqua non infrequentes esse, intellexerim, ubi caput ejusdem serpentis Cataplasmatis loco inflicto vulneri applicant Indi; Tabacæ item recentia folia obiter ustulata cauterii instar. Radices quoque ex Caapia, Jurepeba, Urucù, malvisco, jabo-

randy ad ciendum sudorem præbentur. Carnem hujus serpentis, capite, ubi maxima veneni portio residet, amputato rite paratam a Brasilis barbaris vorari, scribunt. In Paraquaria præter Mboÿpe quazu etiam Mboÿpe miri visitur, quæ calami, quo scribimus, crassitudinem vix excedit. Quamvis minus corporis, plus tamen veneni habet, quam major hujus nominis serpens. Talem pedibus meis insidiantem diu, cum alia arma ad manum mihi non essent, cultello jugulavi, periculo animos mihi inspirante. Resectum caput pro trophæo fuit.

Yacaninà majoribus utique serpentibus adnumeranda est, periculosioribusque. Duas, interdum tres ulnas longa humani brachii crassitiem æquat. Ultimis caudæ vertebris innixa assurgit, ac volantis instar in obvios insilire consvevit. Quiririò ipso sui conspectu vel strenuissimos terret. Moles ingens corporis valde picti, & præsentissimum, quo pollet, venenum terroris causæ. Hac, qua scribo, dextera binos ejusmodi in frusta concidi: In domus nostræ hortulo primum, Indis facem mihi præferentibus: In cubiculo meo alterum. Mboÿ hobi obscure viridis, maculis nigris distinctus, & sive longitudinem, sive latitudinem spectes, prægrandis, ac veneno nocentissimo prægnans campos passim insidet. E contrario Mboÿ quatia domesticos intra parietes potissimum deprehenditur. A venusta colorum varietate nomen habet. Mole est mediocris, sed veneno admodum atroci. In fluviis, lacubusque Hydri variæ figuræ, magnitudinisque monstrosæ quam plurimi oberrant. Veneno carere putantur, formidandi tamen natantibus. Nam horrendi illorum dentes, quod arripuerunt, haud dimittunt. Corporis sui voluminibus, seu circumplexu animalia comprimunt, ac

ac occidunt. Horum e numero Mboyroy; Serpens frigidus a Quaraniis dicitur, quod stationes frigidiusculas, umbramque amet. Alter Curiyù octo, sæpe novem ulnas longus, crassitie tantæ longitudini respondente. Hic hydrus lautas Indis epulas præbet. Præ cæteris memorabilior est serpens mole vastissimus, natura innocentissimus, nullique mortalium timendus. Ab Hispanis Paraquariensibus Ampalaba (credo, linqua Peruviana, seu Quichua) vocatur. A Quaraniis Mboyquazu serpens magnus; a Brasilis Yboyà: Ab Abiponibus Achikelf al: A Lusitatis cobra de veado serpens dorcadum: Crassitudine viri pectus superat; Longitudine hydros omnes. Colore spadiceo, varioque arboris vastissimæ truncum exprimit, musco undique refertum. Dum per Jacobopolitanum territorium iter facerem. ad lacunæ fluvio dulci haud procul ab oppido Socconcho adsitæ ripas equus, quo vehebar, terrefactus repente ex via resiliit. Quid terroris occasio fuerit? Adolescens Hispanus Comes interrogatus mihi reposuit: Ecquid, mi Pater, ampalabam serpentem in litore procumbentem non vides? Vidi equidem, sed arboris truncum, credidi. Equi terrorem porro, meumque ex equo lapsum metuens haud subsistendum mihi putavi, quo monstri immanis scintillantes oculos, breves, sed acutissimos dentes, caput horrificum, varii coloris squamas contemplarer. Multis tamen post annis duos hujus generis serpentes in Timbo ad lacus marginem pedes attente consideravi. Sub aquis degere solent, in litus tamen emergunt frequenter, quin & celsas arbores conscendunt aliquando. Nulli unquam hominum insidiantur, estque verisimillimum, illos veneno carere, saltem noxio. Uno tamen ore omnes & Hispani, & Indi affirmant, ampalabas Cuniculis, capreis, ac dorcadibus inhiare, quæ scilicet animalcula solo sibi at-

 tra-

trahant halitu, rictuque patente, quin dentibus manderent, integra deglutiant; Quam ob rem hic ſerpens *cobra de Veado* ſerpens dorcadum a Luſitanis nuncupabatur. Ut vaſto ad damas ſorbendas gutture, ſic magna animi ad id credendum facilitate opus eſſe, cogitabis. Nunquam id a me viſum, ingenue fateor; Non tamen auſim ejus rei veritatem in dubium vocare, cujus fidem idonei authores, teſteſque oculati faciunt. Ut alios taceam, Marcgravius Braſiliæ veteranus incola, ac ſolertiſſimus naturæ inveſtigator: *Serpens hic* (Ampalaba) *vocatur a Braſilienſibus Mboy Guazù, id eſt, magnus; Nam vidi, qui integram capream deglutiverat* ingenue affirmavit, cujus teſtimonio Hiſpani, Indique Paraquarienſes conſonant ad unum omnes.

CA-

CAPUT XXXI.

Plura de eodem argumento, & aliis insectis.

Quod si illam Ampalabæ serpentis magnitudinem fabulosam, exaggeratamque existimes, Væ illis authoribus, qui multo incredibiliora de hoc scripsere. Lege, si vacat, Aldrovandi Librum primum de Serpentibus, paginam primam, & hæc illius verba perpende: *In tertia parte historiæ Indiæ Lusitanicæ* (suppono, de Brasilia sermonem esse) *legitur, quod ibi non longe a mari vasti reperiantur serpentes, fere semper in fluminibus degentes, quorum magnitudo a cibo arguenda est, quandoquidem cervos integros devorare dicuntur.* Lusitano historico consentit Hispanus Eusebius Nierenbergius noster in historia naturæ L. 12. cap. 17. ubi de angue stupido, Mexicanis *Canaubcoatl*, quem eundem esse cum nostra Ampalaba ex sequentibus colligo. Juvat illius verba, quæ ad rem faciunt, excerpere: *Hominis æquat crassitudinem*, inquit, eundemque dupla longitudine excedit. Incolit saxa, antraque (sors ubi amnes, & stagna desunt) & occurrenribus animalibus, ad se tractis halitu, victitat. Accidit aliquando, ut indi iter agentes insederint ei, rati truncum esse (tanta est ejus vastitas, atque stupiditas) Nec intellexerint, quam instabili, terrificæque sedi institerint, donec angue sensim præterlabente perterriti surrexerint. Innocens tamen esse dicitur, ac nullo pene noxius morsu.

Inventus est tantus hic coluber, ut octo & decem milites consederint in illo, trabem aliquam esse putantes. Vocant Hispani hos angues culebras bobas, colubros stupidos. Cervis insidiantur occulta i frondibus circa vias, qua cervi solent transire. Cum prope accedit cervus, vi spiritus sui attrahit ad se, ut magnes ferrum, nequeunte cervo evadere avidum os colubri (carent hoc imperio in homines) detentum halitu cervum complectuntur, circum compressione extinquunt, deinde adlambunt, & saliva sua linentes præparant, & condiunt, ut facilius glutiant, alioqui pilorum asperitas impedimento esset. Paulatim exsugunt illum integrum a pedibus usque ad caput, quod quidem propter cornua deglutire nequeunt, sed donec putrescat, in ore deferunt. Accidit interdum, ut formicæ patulum os ejus colubri subeant, eumque interimant, ulciscentes hoc modo cervicidam. Hoc g nus venationis his stultis anguibus indulsit natura, alioqui nulla providentia esset tantæ ignaviæ. Tota œconomia, & census hujus *anguis est Spiritus*. Ita ad literam Nicrenbergius, qui, quod sciam, nunquam vidit Americam, sed quæ asseruit, ex historicis Americanis accepit. Multa sane, quæ dubiam facere possent ejus narrationem, atque incredibilem, in toto hoc paragrapho se offerunt, illis maxime, qui res novi orbis ex Europæarum aspectu metiri consveverunt, & quidquid cogitatione non assequuntur, id fidem, naturæque vires excedere pronunciant illico; Quamvis plurima alia seu ab elementis, seu a formicis, apibus, elephantis, cæterisque belliis fieri quotidie videmus, quæ, qua ratione fiant, haud satis intelligimus, naturali tamen virtute citra prodigium facta ultro fatemur. Serpentem ampalabam, de quo nobis sermo, tum mole, tum colore truncum prægrandis arboris, referre, ipsius spectavi toties; Ab illo dorcades, & id

ge-

genus animalcula ipſo attrahi halitu, abſorberique, licet ipſe viderim nunquam, ſemper ab aliis audacter affirmatur, quibus eandem prope, quam oculis meis, fidem me debere, exiſtimavi. Quod ſi eadem bellua ipſos quoque cervos in Mexicanis terris glutiat, eandem iſtic eò grandiorem gigni, arbitror, quo majori Cœlum illud præ Paraquarienſi calore effervefcit, ob quem forſitan & Cervi minores, quam Borealibus, frigidisque in provinciis. Cæterum modo, quo cervus ab ampalaba deglutiri queat, inveſtigando haud equidem cerebrum fatigabo meum; Hanc ego curam monſtroſo ſerpenti lubens relinquo. Neque illi, qui id totum fabulam putaverit, litem movebo unquam.

Quæ tamen memorata hactenus, veriſimillima evadunt, ſi modo vera ſint, quæ de portentoſis ſerpentum magnitudinibus paſſim ſcribuntur. Ariſtoteles mentionem facit de vaſtiſſimis Africæ ſerpentibus, qui ad nautas devorandos triremem aggredi non timeant. Conſpecta illic fuiſſe taurorum oſſa, refert, quos ab iisdem hydris conſumptos, plerique opinabantur. Teſte Plinio L. 8. cap. 14. in primo bello Punico Attilio Regulo Romanorum conſule jubente apud Bagadram fluvium prope Africæ litus balliſtis, tormentisque, ceu oppidum aliquod, oppugnatum, expugnatumque eſſe a militibus ſerpentem, cujus corium longum pedes viginti ſupra centum Romam allatum eſt, ut Gellius narrat. In Indiis, quæ ſolem orientem ſpectant, ad ſternendos immanes colubros ducem cum copiis excurriſſe, excubitores in ſpeculis conſtitutos alios, alios, qui inſidias tenderent, equites, peditesque miſſos, hiſtorici non ſpernendi referunt. Serpentum triginta cubitos longorum Pauſanias meminit. Si ſtraboni fides indorum Rex Porus

 ſer-

ſerpentem ad decem cubitos extenſum Auguſto Cæſa-
ri dono dedit. Carolus Cluſius in Exoticis ſuis pel-
lem ſerpentis peregrini novem pedum Romanorum
deſcribit; Aliam ejusdem prope longitudinis apud
Magnum Ducem Hetruriæ ſibi oſtenſam Aldrovandus
ait. Ælianus ſcribit, in novo orbe ſerpentium quo-
rundam fauces tanto patere hiatu, ut capras degluti-
re integras poſſint, quin & tauros, Raviſio teſte. Ex
conſalvi Ferdinandi Oviedo hiſtoria Generali conſtat,
in Cuba Americæ ſeptentrionalis opulenta inſula na-
ſci ſerpentes, qui latitudine femur virile, longitudi-
ne triginta pedes aſſequantur. In Uruquayo, uno
ex tribus maximis Paraquariæ fluminibus, hydros ſpe-
ctari incredibilis magnitudinis, & in litore ambulan-
tibus magnopere formidandos, novimus omnes,
quotquot per illud flumen navigavimus. In Parana
fluvio principe ingentes perinde hydros erectis capi-
tibus, caudaque eminente natantes paſſim videas.
Quaraniorum quondam Apoſtolus, eximiisque virtu-
tibus conſpicuus Pater Antonius Ruyz Montoya In-
dum piſcationis gratia umbilicotenus aquis immerſum
& ab hydro ejusmodi abſorptum vidit, ut ipſe ſcribit,
quem tamen ſubinde in litore totum evomuit, ſed
oſſibus adeo confractis, ut molares inter lapides con-
trita viderentur. Plura, quæ mihi ad probandum
argumentum in promptu ſunt, in medium adſerrem,
tuum ni faſtidium metuerem. Haud tamen ſilentio
mihi prætereundus immanis anguis, quem Quaranii
Moñaÿ vocant. Corporis amplitudine, hiante rictu,
fulgurantibus oculis, dentium minacium ſerie, macu-
loſa, ſquamisque rigentibus obſita pelle draconis
refert ſpeciem, & vel ab intrepidiſſimo citra terrorem
ſpectari haud poteſt, neque citra periculum. Pater
Emanuel Guttierrez noſter in nova ſancti Stanislai
Colonia tunc Miſſionarius dum per Tarumenſes illas

ſo-

ſolitudines iter faceret, Yuquirÿ fluvii ripas prætergreſſus horrendam hanc belluam cominus vidit. Hanc Indus quispiam illius Comes loro prælongo, quo ad capiendos equos uti ſolent, illaqueatam, mulaque, cui inſederat, raptatam dextre, feliciterque ſuffocavit. Tantundem animorum Indis oppidi ſancti Joachimi non fuit. Hi ad viam adventuro Gubernatori Regio parandam a me miſſi paulo poſt meridiem trepidantes domum rediere, quod in denſiſſimo, ac inacceſſo nemore ad rivuli ripas latentem anguem moñaÿ deprehenderint. Hauſtum animo timorem ipſo prodebant vultu. Tanti terroris cauſam rogati, verbis tremulis pro colore uſi, horrificum viſu monſtrum mihi depinxere. Abierant pauculi dies, dum eventu ſubito rem, ut erat, comprobatam ipſe vidi. Gubernatori, qui poſtridie adfuturus vano rumore nunciabatur, honoris cauſa cum Indis aliquot primoribus obviam proceſſi. Equo, cui inſidebam, ſemper alias morigero, placido, & ad quæque intrepido ſum uſus. Idem tamen, dum illi rivulo, ubi conſpectus nuper ille ſerpens, imminerem, ſubito furere, fugere, habenas negligere, calcitrare, extra viam me abripere cæpit. Monſtrum nempe illic ſua in ſpecu latitans odoratu percepit ex omnium, qui me comitabantur, Indorum ſententia, qui & ſibilum belluæ ſe ſenſiſſe, aſſerebant. Vix enim credat Europæus, quanta odorandi facultate polleant equi, mulique ad remotiſſima, quæ humanos ſenſus fugiunt, percipienda. Aquam, ſi ſitiant, tigrides, ſocios ſuos, & ſi quæ alia vel fugitant, vel appetunt, eminus præſentiunt, ut ſæpe ſumus experti. Ferox hæc bellua moñaÿ nullas, certe rariſſimas ſtrages quod edat, ratio eſt, quoniam abſtruſos plerumque intra lucos, ſolitaria litora, vel ab humanis conſpectibus remotiſſimas ſpeluncas deliteſcit. Interdum ſibilo formidabi-

li se prodit, Indosque venatui intentos de periculo commonet. Sibilare serpentes ex Ovidio quoque novimus, qui 3. Metamorphos: Longo caput extulit antro Cæruleus Serpens, horrendaque sibila misit.

Etsi omne serpentum genus hac illac vagetur; alii tamen sub aquis, in cespite, nemoribusque alii, alii intra ædium parietes duntaxat, ac loca concava latebras quærunt. Venustissime pictus, sed veneno violento turgidissimus Mboÿ quatia, de quo superius, murorum rimas, vel ruinas pro latibulo habere solet. Fors Cenchridis illi nomen quadrat, de qua Lucretius L. 9. *Pluribus ille notis variatam tingitur alvum.* In templo oppidi S. Joachimi quam plurimi id genus occisi, nunquam tamen aliis, aliisque subnascentibus eliminati sunt. Cum nusquam in tanta anguium colluvie securitas, per campos, sylvas, lacuum margines nunquam temere considendum, svadeo, nisi loco undique lustrato, excussoque. Indi futurorum improvidi, periculorum fere immemores cum, ubi ubi in mentem venerit, humi se sternant, idcirco toties ab occulto serpente feriuntur. Fatigati molesto itinere, quod per sylvas Mbaeverà mecum pedite pedites fecerant comites, sub vesperum in statione procubuerant, ubi palmarum stipites putridos, tuguriorum reliquias quaquaversus humi sparsas observavi. Circumspicerent iterum, iterumque solum, quod noctem acturi occuparent, monui; Truncatas palmas, insectorum pestilentium receptacula loco moverent suo, religioseque scrutarentur, vitæ suæ consulerent, hortabar. Hortatibus morem gerunt meis. Sub primo, quem removerant, stipite serpentem vastæ molis septemdecim ovis incubantem, & vel hoc nomine

mine

mine periculosiorem me spectante detegunt. Mox alter, ac plures denique in conspectum se dedere. Ova tenui, candidaque pellicula, non cortice, constant, quernam nucem figura conica referunt, magnitudine superant. Sylvas illas, quæ Acaray, & Monday fluviis interjacent, cum calore, & humore abundent, serpentium pessimorum seminarium jure dixero. Quoties istic, barbaros investigaturus, iter feceram, fateor, plures uno die a me serpentes visos, quam alibi mensibus integris. Vix gressum tuto fiximus; Jam dextrorsum, jam sinistrorsum nobis imminuere.

Mirabar sæpe, ad arcendos serpentes a quibusdam antiquis ignem svaderi, quo eos maxime allici sum expertus. Caloris desiderio illos foco adrepere, clausis, calidisque cubiculis se se clanculum insinuare, passim vidimus. *Frigidus, o pueri, fugite hinc, latet anguis in herba.* Sapienter Virgilius anguem frigidum dixit. Galenus equidem non uno in loco frigidum serpentibus temperamentum tribuit; Ideoque frigoris externi impatientes Aristoteles affirmavit. Caussam frigoris modicam sanguinis portiunculam Plinius assignat. Eo certe acriori frigore laborant angues, quo copiosiori, violentiorique veneno turgescunt. Hinc a serpente ictis mox sanguis constringitur; Corporis extremitates, cum ad illas circulando non pertingat, rigent, frigentque. Eccur ova serpentina tenui, tenerrimaque pellicula teguntur, nisi ob innatum serpentibus frigus? Gallinæ equidem, quoniam calore abundant, ova firmi corticis edunt. Frigere serpentes, calorique inhiare, quotidiana nos id docuerunt experimenta. Per immensas Paraquariæ solitudines multis sæpe hebdomadibus sub dio agendæ noctes. Cœlum nobis pro tecto, pro lecto

ſolum eſt. Patente in campo pernoctaturi vixdum poſito humi foco angues in propinquo latentes adrepere vidimus ſe ſe Calefaciendi ſtudio. Si quando noctes Auſtrali vento frigidiuſculæ ingruant, ſub equorum ſtragulis, ephippiisque humi abjectis ſe abdunt, quamvis, niſi laceſſantur, citra ullius noxam, cum præter calorem ſibi quærant nihil. Hiſpani milites dum ſub Auroram mihi equum inſtraverant, ſub ephippiis meis, quæ mihi dormienti pro cervicali ſemper fuere, ſerpentem immanem, viridem, nigerrimis maculis diſtinctum, & in ſpiram convolutum deprehenderunt. Ad talis, qui meo ſub capite dormiverat, ſocii conſpectum quis mihi animus fuerit, pronum eſt conjicere. Obſervavimus, ſerpentes ſtragulis laneis equi ſudore madentibus inhiare, quæ proin ad removendum periculum ab humanis corporibus longe removenda. Humo pluſculum frigeſcente apricationis, ſolisque captandi gratia tuguriorum, quin & ſacræ ædiculæ tecta conſcendunt ſerpentes, indeque aere noctu exaſperato in cubicula maximo illic verſantium periculo delabuntur. In recenti Conceptionis Divinæ Matris Colonia noctu dormiens ſiniſtrum mihi pedem ſenſeram conſtringi. Dolore expergefactus ſerpentem ſuræ implexum adverti, qui tamen valida pedis agitatione excuſſus cum ſtrepitu humum decidit. Cum mihi luminis copia haud eſſet, nec dormire porro auſus ſum, nec lecto exire, majoris periculi metu; Nam, quo loco ſerpens ille jaceret, per cubiculi tenebras videre mihi non licuit. Interea ſocius meus Joſephus Sanchez tenui pariete a me diviſus, clamoribusque meis excitatus accurrit; Candelam ardentem manu gerens ſerpentem ſub lecto meo conſpicatus, illi mortiferum caput ſecuri obvia demeſſuit. Hic niſi periculi mei oculatus teſtis extitiſſet, quidni tota hæc, ut eſt,

historia pro fabula, vel somnio habita fuisset. Quoties vesperi lumen infertur cubiculo, sollicite claudendæ fores; conspecta enim luce serpentes propinqui confestim ædibus irrepunt. Hi sæpe in cubiculis e latere cocto, vel saxo structis. imbrice tectis, nulla rima fatiscentibus, portis, fenestrisque solertissime clausis comparent repente, ut, qua parte aditum invenerint, nemo unus vel divinando assequatur. Scilicet serpens callidior erat cunctis animantibus terræ, quæ fecerat Dominus Deus, ut divinus ait Historicus L. Genes. cap. 3. Id dudum expertus sociorum meorum aliquis tanto serpentum metu correptus est, ut nunquam somnum capere auderet, nisi postquam mensam, sedilia, lectum, omnes cubiculi sui angulos baculo excussisset diligenter. Risi sæpe anxiam boni senis, sed non supervacaneam sollicitudinem. Ubicunque enim versabatur, serpentes sibi propinquantes deprehendit. Ut hominum aliqui præ aliis culicibus, pulicibus, cimicibus, sic serpentium incursioni magis obnoxii videntur. Quid si calidioribus eorum exhalationibus venenatæ hæ, ac frigidæ bestiæ attrahantur, alliciunturque? Istæ quamvis ambulantibus, sedentibusve timendæ sint, plus tamen dormientibus, quos dum motus expertes sentiunt, minus timent, & nil tale veritos per insidias feriunt plerumque.

Neque tamen desiderantur angues audaculi, qui aperto Marte obvios sibi quosque incessunt, saltando assequuntur, & nisi fuga elusi, vel armis strati, dentem ferociter infigunt. Plurimos variis in locis adversus me assilientes, hiante rictu, minaci lingua pedibus meis propinquantes, sæpius periculo, quam dexteritate majori, trucidavi. In ictus velocitate ad ejusmodi victorias plurimum est momenti. Procenturio Hispanus mihi affirmaverat, Ceutæ in Africa serpentem

gran-

grandiorem in comilitonem suum Dymacham equo insidentem assiliisse noctu, infixisque ocreæ illius dentibus venenum, necemque misero attulisse. Id neutiquam incredibile mihi visum, postquam e Scaligero didici, Circa Dertonam serpentem hasta fuisse interfectum, ejusque venenum per hastam ad interfectoris dexteram derivatum mortem illi, & cui insederat, equo accivisse. Affine huic experimentum de pastore Matthiolus recitat. Venenato bestiæ expirantis halitu afflatum equum, sessorem, pastoremque illum, verosimilius puto, Pomponii Melæ nixus authoritate, qui scribit: Circa Rhymdacum amnem Bithyniæ confinem angues gigni sævissimos, qui in campo apricantes hiant sæpius, & supra se volitantes aves anhelitu afflant tam pestilente, ut ex aere mox decidant, avidisque subinde anguium faucibus glutiantur. Idem Petrus Maffeius noster in Historiis Indicis confirmat, En illius verba Lib. 2. *In eadem regione* (Cananoris in Indiis orientalibus) *Serpentium, & anguium adeo teter, ac noxius est halitus, ut afflatu ipso necare perhibeantur.* Hæc ut ut verissima esse, permittamus, nunquam tamen dubitavero, venenato serpentum morsu plures, quam halitu perire. Mihi equidem Indis conquirendis, imbuendis, alendisque semper occupatissimo Serpentina secare corpora, eorum artus, structuramque curatius inspicere vacavit nunquam; Illi, quorum id erat negotium, asserunt, viperarum, serpentiumque dentes a radice concavos, curvosque esse, & in cuspidem bifidam desinere, e qua, dum irritantur, venenum ejaculantur, in illa dentium caninorum penes radices cavernula asservatum. Neque tamen id omnibus commune putes, velim Innoxios enim, mitesque, quod de Hispaniola scripsit Ælianus, serpentes Paraquaria procreat, qui vel veneno carent, vel lubidine nocendi, nisi a prætereunte offendantur,

Nam

Nam & muſcis ſua bilis ineſt. Homines iratos paſſim Teutonica lingua venenatos dicimus, bile ſcilicet ebulliente. Ex mente quidem Plinii venenum ſerpentis nil aliud eſt, quam fel, quod ſenſim per venas ad veſicas oris pervenit, ubi ſecus dentes continetur, iisque in obvios vibratur. Quod ſi enim per totum ſe ſe corpus effunderet, totum animal venenatum eſſe oporteret. Quod longe a vero eſt, cum ſerpentes plurimi capite, cauda, felle, ac viſceribus rejectis pro cibo, imo pro cupediis habeantur ab Americanis plurimis, quibus equidem id non invideo.

Serpentes alias ova parere, alias fœtus vivos edere, quis ignorat? De ovis a me repertis paulo ante mentionem feci. Ex ſerpentinis cadaveribus ſobolem ſerpentinam naſci, credunt Americani. Hinc angues quosvis a ſe interemptos ab ædibus longiſſime removent ſuis, neque humi temere abjiciunt, ſed arbori, ſepibusve appendunt, ut aere, ſolisque æſtu ſiccati, ac terræ humore deſtituti aliorum ſeminarium nequeant fieri. In finitima Paraquariæ Braſilia duo e noſtris ſociis anguem horrendum viſu, ſed jam exanimem ruri deprehenderant, cui anguis parvulus, ſed vivus, adhæſit. Reſumptis a primo terrore animis acceſſere propius, & exagitato baculis cadavere undecim anguiculi, inde ſcilicet nati, prorepſerunt. Facti, quod mihi indubitatum, rationes phyſici diſcutiant. De ſerpentibus bicipitibus, coronatis, unicornibus, bicornibus &c, multa apud Albertum magnum, apud alios ejusdem ævi, quid ſi & apud recentiores quospiam, invenies, miranda potius, quam credenda. Ego quidem ejusmodi monſtra nusquam deprehendi, niſi in veterum libris. Nolim tamen eſſe eorum ex numero, qui, quæ non viderint

rint ipsi, nusqnam gentium existere impudenter affirmant. Quod enim nunquam vidit America, quotidianum forte, ac vulgare in Africa, Asiave. Non omnis equidem tellus fert omnia. Monstrosorum tamen serpentium imagines, fabulosas, & in cerebro duntaxat hominum natas non possum non suspicari. Ut enim nonnullis lubuit historicis homines acephalos, in pectore solum oculatos, vel struthionum pedibus instructos fabulari; Eccur serpentibus jam coronas, jam cornua, jam plura capita affingere, appingereque non auderent? Noverant professo historiæ suæ eo plus pretii, plaususque a credulo vulgo tribuendum, quo rariora, incredibiloraque narraverint. Sæpe ab oculis delusi suis falsa pro veris scripserunt. Exemplum unicum pro multis sit. Serpens, quem Cæciliam, vel amphisbænam; germanica lingua Blindschleiche, Quaranica Ybiyà dicimus, passim biceps ab authoribus fertur, ast perperam. In hunc errorem inducti sunt, tum quia & cauda; & lingua ictum venenatum infert; Tum quia caput, & cauda, quæ eiusdem sunt molis, ac formæ; vix discerni possunt, nisi obtutu fixo considerentur. Minutissima duo punctula habet pro oculis; Habet & anum sub caudæ extremitate. Corpus crassitudinem minimi digiti æquat; Longitudine palmum excedit. Coloris est vitrei candentis, annulis, lineisque ænei coloris eleganter variatur. Degit sub terra, formicisque alitur. Illius venenum magnopere formidandum.

Serpentigenum agmen claudant terna insecta ob venenum affinia. Scolopendra Hispanis Cientopies, Quaraniis Yapeuzà, Abiponibus Kapalkatai, corpus habet teres, ac Cylindricum, spithamam longum, geminum viri pollicem latum, cortice duriusculo, qui ad cartilaginem accedit, cinerei coloris tegitur, a

capi-

capite ad caudam pedibus ſcatet, quos numerare nec volui, nec facile potui. Virus ſerpentino propemodum par alit, morſuque ſuo ut doloris, ſic periculi multum creat. Poſt annos octodecim in Paraquaria jam exactos vidi denique, & ſenſi ſolo mihi nomine prius notam beſtiam. Meridiantem me meo in cubiculo momordit. Expergefactus intervallum, quod digitum minimum inter eſt, & annularem ſiniſtræ manus rubere primum, mox & tumeſcere, & dolere adverti. Augeſcente in horas tumore, ardoreque a venenato animalculo ictum me, dubitare porro non licuit Sub veſperum medicinam, de qua inferius plura, applicui. Prima nocte cubiculo inambulans fabrilia inter inſtrumenta ſub ſcamno latentia clangorem edi inſolitum, percepi. Adhibito lumine ſcolopendram, quæ me feriit, deprehendi, mactavi, ac poſtridie in ambitu domus ſuſpenſam Indis exhibui; iſti hanc peſtem per domos, per campos, ac fluminum ripas a ſe ſæpe videri, ſemper ob veneni perniciem reformidari uno omnes ore fatebantur. Scolopendram cum Oniſco cave confundas. Hunc Quaranii ambua dicunt. Vermis eſt fuſcus, rotundus, digitos duos longus, pluma, qua ſcribitur, anſeris vix craſſior. Corpus pilis aſperis, ſed eleganter flavis veſtitur. In capite maculæ candidæ hinc, & illinc duplici ſerie eminent. Octo pedibus curtis, ſed craſſis graditur. Quam corporis partem attigerit, inflammat vehementer, ut adeo veneni expers putari haud poſſit. Scorpios, Hiſpanis *Alacranes*, Quaraniis *Yapeuza* (quod nomen & Scolopendræ) Abiponibus *Kapalkatailatè* Scloopendræ matres, ab Europæis figura nil differre, veneno tamen eſſe mitiori, faciliorique curatu dicunt. In Paraquaria Scorpios rariſſimos exiſtere, opinor, cum pleriſque provinciæ angulis peragratis per duo decennia nullum uſquam viderim, neminem unquam

ab illis læsum, intellexerim, Illud memini: In Conceptionis oppido, Hispanum pecorum custodem, dum ægrotaret, domi nostræ decumbentem a Scorpio, qui ex pariete semel, iterum, ac tertio caput exeruit, fuisse perterritum, ejusque metu noctem insomnem egisse, manu contra bestiam sibi minitantem semper cultrô armatâ. Araneorum (Quaraniis *Ñandù*, Abiponibus *aualini*) species, figuræque variæ ubique locorum se offerunt. Per parietes passim repentes videas, qui corpus tabulæ instar complanatum habent, & a Quaraniis *ñandupè*, ab Hispanis *arañas chatas*, appellantur. Abundant veneno. Cane pejus, & angue fugiendi aranei prægrandes, quos Hispani arañas peludas, id est, hirsutas, Quaranii *Ñanduguazu* grandes appellant iidem fortassis, qui a latinis phalangia dicuntur. Illorum corpus tres circiter digitos longum e duabus partibus componitur. Anterior pars major est, duos prope digitos longa, sesquidigitum lata, ac non nihil compressa. Posterior ad figuram sphæricam accedit magis, ac tum magnitudine, tum forma nucem muscatam exprimit. Tergus perforatum umbilici supplet vices. Exilia duo punctula ocelli sunt fulgurantes. Dentes longi, & peracuti ob eximiam pulchritudinem a variis auro clauduntur, ad dentes scalpendos, ad alios serviunt usus. Tota aranei hujus cutis pilis curtis nigricantibus vestitur, qui tamen adeo svaves, ac blandi, ut, si tangantur, serici videantur. Decem crura longa, pluribus, paucioribusve internodiis distincta, undique hirsuta numerat, quorum singula in forcipulam, qua cancri gaudent, desinunt. Hæc crura pedum, manuumque officio funguntur. Irritatus mordet obvios. Morsum, vix oculis spectabilem, humiditas quædam, lividus tumor, & qui inde consequitur, dolor acerrimus detegit. Aranei virus humanis corporibus ingestum non periculosum

mo-

modo, sed & lethale experti sumus; Remedia ad serpentinum vulnus persanandum opportuna pluribus ab araneo grandi ictis vix demum vitam servarunt. Hoc araneorum genus in sepibus, arborum cavernis, murorumque ruinis, ubi reliquorum more telæ texendæ insudant, potissimum delitescunt. De aliis Pataquariæ insectis seu noxiis, seu molestis mox disseremus. Nunc ad remedia properandum. Nam ubi e veneno morbus, mora nulla periculo caret.

CAPUT XXXII.

De remediis contra venenatos insectorum ictus.

Quibus demum præsidiis jam adversus lethifera insecta se se tueantur mortales, jam receptum virus e corporibus depellant suis, hoc loco explanandum venit. Vetusti codices liberaliter suggerunt modos arcendi serpentes, terrendique. Ast quis Americam aliquamdiu expertus illa veterum consilia pleraque non explodat? Quippe implendis librorum foliis utilia, nulli prætérea usui futura. Paucula adferam. Timeri a serpentibus hominem, veteres quidam asserunt. Isidorus L. 12. origin. cap. 4. Timeri quidem hominem, fatetur, a serpentibus, non tamen vestitum, sed nudum. Nam nudum duntaxat hominem dominum cognoscunt suum, ac verentur. Quod si ita, quis, amabo, ab anguium morsibus liberior, quis immunior nudissi-

mis barbaris? qui tamen mordentur frequentissime. Ego enimvero a capite ad calcem loricatus undique longe tutiorem me inter anguium insidias existimabo. Si quis dormiens a serpentibus sibi male metuit, ex Avicenæ consilio domi suæ alat pavones, Grues, Cycnos, vel Ciconias serpentini generis inimicas aves. Quod si has perinde, ut olim Capitolii anseres totis noctibus vigilaturas, novero, serpentes propinquos nec suspicabor, nec dormiens somniabo. Rutam, absynthium, artemisiam, abrotanum, libanotidem &c. infestas serpentibus herbas circa ædes plantandas, svadent alii. Morem gererem amicis monitis, nisi hac ratione vel lectus ad hortum, vel hortus ad lectum quotidie transferendus esset, quid si nullo operæ pretio? Nam serpentes plures, plures a serpentibus sauciatos nusquam vidi, quam in S. Joachimi oppido, cujus tamen forum, ac plateæ omnes artemisia ubique pullulante sylvescunt. Nullus, quod sciam, in triginta duobus Quaraniorum oppidis est hortus, qui ruta, roremarino, absynthio, & quibus non aliis herbis non abundaret; At sub his quot, quantique angues delitescunt! ut extra serpentum timorem tuto cubes, ignem tibi propinquum statue, alii hortantur. Jam dixi, serpentes natura frigidos calorem appetere, ad focum, ad lucem candeæ properare. Galenus suffimentum ex radice lilii, aut ex foliis origani imperat. Alii ex pelle, cornuve cervi, ex veteramentariorum coriis, ex cornu capreæ, vel dorcadis, ex elephanti dente, vel pelle, ex nasturtio, sulphure, bitumine exustis fumum quorumcunque anguium terrorem ac exilium esse affirmant, confirmantque experimento Romanorum: Milites Catonis in Africa a serpentibus usque vexati accenso ebulo, Galbano, centaurea, abrotano &c. periculo se, molestiaque priori expediverunt, Lucano teste L. 9. de bello Civili.

Con-

Concedamus, ejusmodi rerum fumantium exhalatione teterrima fugandos serpentes; Sed nos quoque ex ædibus eadem de causa fugituros, nemo dubitet; Ecquis enim nostrum nares mephiti tantæ pares sibi polliceatur? Ad hæc fumus operosum, & fluxum adversus serpentes remedium, fuerit. Durabit serpentium metus, ac absentia, dum fumus duraverit quovis auræ impulsu mox dissipandus. Ad perpetuandum fumum ignem alere perpetuum oportebit; Hic labor, hoc opus, & solis profecto vestalibus tolerabile. Num erit quispiam, qui in diuturnis per vastas solitudines itineribus has herbas, has, fumi scilicet materiam, quisquilias bajulare aut velit, aut possit? Ex Plinii, lucretiique mente jejuni hominis saliva serpenti mortifera est, si ejus faucibus injiciatur. Ita sit. Sed nunquid majus operæ compendium fuerit, tutiusque, serpentem stipite, vel quovis demum modo obtruncare, quam ejus, ut conspuere saliva possis, fauces aperire? Quis adeo intrepidus, vel potius adeo stupidus, ut id ausit? Adeo dexter, ut c..ra noxæ periculum id possit?

Dicam, quod sentio. Probantur mihi præ istis veterum industriis Americanorum adversus serpentes remedia, tum quia expeditiora, promptioraque, tum quia illorum utilitas longo usu explorata. Haud tamen hæc omnia semper tam certa pronuntiavero, ut illorum usus utentium expectationem, ac vota nunquam prorsus eludat, quæ quidem prærogativa neque exquisitissimis Europæorum concessa est medicamentis, ut quotidie experimur. Quaranii Christiani, quoties ad Barbaros in sylvis conquirendos me comitabantur, allium recens, e cingulo suspensum gestabant. In tanta serpentium, quos spectavimus, frequentia nemo unus meorum læsus

ab iis fuit. Indorum exemplo allium e filo pendulum habui ad lectum semper, postquam, ut dixi, dormiens a serpente fueram invasus. Allii odorem serpentibus adversari, & veteres docuerunt, & rustici nôrunt, qui amphoris, in quibus lac asservant domi, alliorum succum affricant, ne serpentes, lactis avidissimi, clanculum irrepant. Hanc tamen de allii virtute a me conceptam fiduciam haud mediocriter imminuit sociorum meorum aliquis, qui serpentem plantæ allii inhærentem in horto conspexit. Sed nempe aliam virtutem plantæ folia, aliam ejus radix, ac fructus ipse passim habere consvevit. Quid si allium solum, non illius frondes serpens perhorrescat? Abipones, Mocobiique equites vel e collo, vel e brachio suspendunt Crocodili dentem, insigne, ut sibi persvadent, quorumcunque anquium terriculum. Hos barbaros non pauci Missionarii, Hispani plerique imitantur, dentesque ejus bestiæ non levi sæpe pretio mercari solent. Hispanos novi, qui dum cervinæ pellis segmen corpori admotum suo circumferunt, serpentinis se ictibus nunquam obnoxios, putant. Et vero cervos, dorcadesque innato odio in serpentes ferri, videmus. Cervorum, dorcadumque seu pelle, seu cornibus serpentinos averti ictus humano a Corpore, omnis certe antiquitas opinabatur. Nec desunt, qui manus, pedesve suos raphani succo perungunt, seque adversus venena munitos, credunt. Hæc vel singula, vel omnia aspernari non ausim, quia Americanorum sunt experimenta. Prosunt istis multa, quamvis eorum virtus necdum perspecta sagacissimis Europæis. Prudentis est, his Americanorum industriis, præsidiisque nunquam tantum confidere, ut cautus esse desinat, & periculi obliviscatur, quod a serpentibus ibi maxime, ubi nullum apparet.

Qua-

Quapropter omnibus, ut circumſpectione pro viribus utantur, Americanis author eſſem. Si quando meridiandum in campo, pernoctandumve, ſtationem ſibi deligant dumetis, arundinibus, cavernis vacuam, a ſtagnorum, amniumque ripis remotiorem. Circumferant oculos. Adultum gramen, truncos putridos, fruticum, rupiumque latebras iterum iterumque excutiant, ſicubi conſidere lubuerit, vel cubare. Hujus conſilii fere immemores Indi ſerpentinis ſe ſe dentibus propinant frequenter. ut glans locum, quem e quercu decidens occupaverit, tenet; ſic illi, ubi ubi eos quieſcendi lubido inceſſerit, improvide ſe humi abjiciunt. Nulla ſerpentium aut cura, aut formidine in utramque dormiunt aurem, ac vel ideo ſerpentino ore ſauciati cum ejulatu expergiſcuntur perſæpe. Iter nudis pedibus proſequentes oculos ſpeculandis per aerem avibus, ſimiisque in arbore ludentibus affigunt, dum periculoſum, quod calcant, ſolum ad paſſus ſingulos contueri oportebat: Abipones, quia equites, quia circumſpectiores, rarius a ſerpentibus offenduntur. Quaranii, quia pedites plerumque, quia minus providi, frequentiſſime. In S. Joachimi oppido, ubi Cœlum æſtuat magis, tellus paludibus, rivis, ſylvisque cingitur, copioſior venenatorum animalculorum progenies exiſtit. Vix una hebdomas abiit, qua Indos aliquot a ſerpentibus læſos non videremus; Indas multo rarius, quia hæ domi occupatæ campos, ſylvasque rariſſime percurſant, quia cautiores, timidioresque; Niſi forte tibi in mentem veniat dicere: fœminas præ maribus ſeu amari, ſeu formidari a ſerpentibus, atque idcirco rarius invadi. Toto, quod in dicto oppido egi, octennio a ſerpentibus variis icti ſunt quam plurimi; ſed, quod ſtupeas, præter juvenes duos ab angue nolifero enectos, nemo oc-

rabuit; omnes uno, eodemque remedio feliciter perſanati fuere. Aures jam, animumque adverte, dum Cœleſte illud, ac prodigio ſimillimum medicamen, veneni mortem, vitamque veneno infectorum tibi patefacio, tam ignotum extra Paraquariam, quam ſalutare Paraquarienſibus. Flos eſt candidiſſimus Europæo lilio, ſi frondes, ſtipitem, folia, odorem conſideres, omnia ſimillimus, niſi quod iſto aliquantulum ſit minor. Ab Hiſpanis nardus dicitur. Quocunque in ſolo provenit; quavis anni parte viget, nec Cœli ſiccitate longiori, neque pruinis marceſcit. Hunc florem a ſerpente afflictis ſaluberrimum nec in horto Europæo, neque in libris, qui de floribus agunt, uſpiam deprehendi. Quid, quod & herbariæ artis ſcientiſſimi a me toties rogati hunc florem penitiſſime ignorant. Omnes nardi ſpecies diligenter ſpeculatus nardum noſtram Paraquarienſem ad nullam illarum referri poſſe, perſpexi. Quid ſi eſſet nardus Celtica, ſeu ſpica nardi Italica, flos Sanctæ Magdalenæ? De hac enim Joannes Woyts in Gazophylacio medico-phyſico affirmat, contra morſus venenatorum animalium, & febres peſtilentes eam plurimum conducere. Verum illius deſcriptio nardo noſtræ Paraquarienſi neutiquam convenit. Idem author mentionem facit de *Flore indico liliorum arboreſcente*, quem D. Heſſe in Hollandia den Indianiſchen Blumenbaum appellari aſſerit. Dicitur candidis liliis ſimiles, & fragrantiſſimi odoris flores habere, & hyeme juxta, ac ætate virere, ſed figura myrti arboris ſimilitudinem referre. Ex quo palam fit, hunc florem Indicum a nardo noſtra omnino differre; cum qua nullam pariter affinitatem habet nardus Peruviana, quam ſereniſſimus, & omni exparte celeberrimus Princeps Wencealaus Liechtenſtein Viennæ Auſtriæ, Liquori innatantem, ſuo in palatio

tio mihi exhibuit. Clarissimus Nicolaus Jacquin botanicæ in Vindobonensi Academia magister, ab Augustissimo Cæsare Francisco olim ad lustrandam Americam missus, quid demum nardus illa Paraquariæ celebris esset, ignorare se, candide fatebatur. Quamvis igitur, quo nomine appelletur ab Europæis populis nostra illa nardus, adhuc nesciam, illius usum explicabo. Radicem hujus floris siccatam, recentemve in particulas tenues comminutam vino cremato aliquamdiu immergimus. Idem subinde liquor cum radice partim vulneri, quod serpens inflixit, applicatur, partim, vulnerato bibendus porrigitur. Una vice id præstitisse sufficit plerumque. Quod si tamen idem iterum, ac tertio repetieris, veneni vis extinguitur, tumor evanescit, vulnus coit. Quo citius hoc remedium adhibueris, eo facilius, eo certius veneni progressum cohibebis. Constanti octodecim annorum experientia edoctus cæteris quibusque medicamentis hoc præferendum, affirmo. Hoc equidem de veneno cujusdemumcunque (Noligerum excipio) serpentis semper triumphavit. Indorum, quos ista nardi radice persanavi, numerum inire haud possum; Possum tamen asseverantissime dicere, illius usum nunquam cassum, irritumque fuisse. Indum Quaranium humi cubantem ruri serpens momordit, dente natibus infixo. Ad oppidum meum ut adrepsit miser, sacris a me præsidiis ad mortem præparatus est, quam & vulneris intumescentis atrocissimus dolor, & insolens, quem dolor extorsit, ægri ejulatus comminabatur. Non nisi paucæ vini cremati guttæ mihi supererant domi, has ergo cum nardi radice vulneri, vulneratoque adhibui primum. Mox, cum virus necdum e corpore exterminatum acerrimus dolor indicaret, radice cum vino simplici, quod cre-

cremato substitui, denuo usus post triduum convaluisse ægrum, vidi.

Neque tam parca fuit natura, ut præter nardum, quæ nec omnibus nota, nullum præterea adversus serpentum ictus remedium miseris mortalibus suppeditaret. Varia apud varias gentes sunt in usu. Ex plurimis paucula memorabo. Tabacæ folium eximia adversus serpentinos ictus virtute pollere, nemo unus inficiabitur. Quaranium cum sociis in itinere meridiantem binis in dextro pede ictibus anguis vulneravit. Medicinam rogor. Nardum utique, si ad manum fuisset, porrexissem. Multas ab oppido leucas abfuimus. Consilium in arcna. Ut imposito ori tabacæ folio confestim exsugat, utrumque vulnus, vulnerati patrem seniculum, hortor. Is id a se jam præstitum, respondet. Tabacæ accensæ fumum ut inhalet vulneribus, iisdem mansam prius dentibus tabacam cataplasmatis loco applicet; Vulneratus ipse tabacam ut mandat, ejus succum glutiat, ejusdem fumum arundine liberaliter hauriat, moneo. Phialam cremati vini (quod maximi ad curanda varia in itineribus est usus) potandam præbeo. His denique reculis compressum virus, vires ægro tantæ, ut baculo nixus, cætera incolumis, iter nobiscum ad oppidum prosequeretur. Vini cremati ardore pestilens veneni frigus retunditur, sanguinis, ac stomachi Calor mirum in modum restauratur; Ad utrumque certius impetrandum multiplex tabacæ usus plurimum confert. Nam, ut P. Josephus Gumilla expertus est, serpentes, si eorum faucibus tabacæ folium intrudatur, protinus emoriuntur. Ex eodem authore novimus, in novo regno Granatensi Americanos pulverem pyrium vino cremato admixtum ad curandos serpentum morsus bibere, ac

cura-

curari. Nec mirum: Calidis frigidum venenum expelli. Abipones, Mocobii, Tobæ, equestres Paraquariæ populi, ut primum a serpente ictos se sentiunt, vulneri ceram virginem, nondum igne excoctam, admovent, quæ scilicet haustum corpore venenum sibi attrahere putatur. Alias illud a suis medicis exsugi, petunt. Interdum cultro Crocodili dentem radunt, scobemque illam cum aqua bibunt, simul patenti vulneri Crocodili dentem integrum arctissime adstringunt. Hoc se remedio affirmant consanari. Eadem Hispanorum fiducia. Pharmacopœus noster cordubæ Tucumanorum istam Crocodili dentium virtutem experturus, eandem veneni atrocissimi portionem cum carnis bubulæ frusto binis canibus objecit. Horum unius collo Crocodili dentem alligavit, non item alterius. Hoc secundo post horas pauculas extincto primum superstitem ope dentis illius, salvumque extitisse, narrant. Istis tamen omnibus induci nunquam potui, ut spes meas in Crocodili celebrato dente collocarem. Canis a serpente tacti collo plumas struthionis circumdant Abipones, idque remedium a suis se accepisse majoribus mihi asseverarunt, meliora scilicet ignorantibus.

Magnis in Cœlum laudibus passim effertur Piedra de cobra lusitanis, seu lapis serpentinus cinerei, interdum nigri coloris, variæ magnitudinis. Magnes venenorum creditur; Nam ut ille ferrum sibi attrahit, sic lapis hic venenato vulneri applicitus virus omne absorbet. Eundem in finem porro servire ut queat, lacti immergitur, in quod venenum a lapide haustum effundi, ajunt. Mercium Indicarum nundinatores huic lapidi pretium ut adderent, illi patriam, originem, & nomenclationem affinxisse, videntur. Ajunt enim, illum in quibusdam solum Magni Mogo-

goris provinciis in serpentis, quem cobra de capello, appellant, visceribus inveniri. Re tamen ipsa clarissimo Kæmpfero, aliisque videtur arte factus, & nil aliud, quam segmentum ossis cervini, vel bubuli semiusti, aut calcinati esse, id quod ex illius poris vel obiter inspicienti patet. Ast nempe felem pro lepore, vitrum pro adamante, pruna sicca pro tamarindis vendi ignorantibus, neque novum, neque rarum est. Quidquid demum sit, quod piedra de cobra vulgo dicitur, illud cuti humanæ, & vulneri adhærescere, expertus sum. Num venenum exsugat, adhuc ignoro. Neque etiam contendo, in aliqua orbis plaga serpentem existere non posse, e quo forsitan lapillus eruatur, curandis serpentum vulneribus idoneus. Sicubi talis existat, vero est simile, a mercatoribus ad ejus imitationem quæstus gratia animalium ossa ope ignis concinnata, calcinataque, uti videmus, fuisse. Ejusmodi fraudibus quoties eheu circumveniuntur creduli Europæi! lapis, qui in stomacho hystricis reperitur aliquando, magni est in medicina usus, maximique in Europa pretii. Hystrix, quæ vulgo Porcospin, a Germanis Das stachel schwein, Porc-epic a Gallis vocatur, & herinaceorum instar aculeis in tergo tegitur, in Indiis orientalibus, ac præsertim in territoriis Malacæ est frequentior. In hujus stomacho, uti lapis Bezoardicus varius apud alces, huanacos, bicuñas, rupi-capras sæpe deprehenditur, lapis quidam pomi instar globosus variæ molis interdum procreari solet, qui reticulo ex filis aureis scite circumdatus, dum ex Indiis adfertur, trecentis, sæpe quadringentis florenis germanicis Ulyssipone venditur, quod, eadem in urbe dum anno 1748. per septem menses classem præstolatus versabar, ex viro illustri intellexeram. Idem mihi significavit, per homines Europæos,

quæ-

quæstus avidos, in Indiis hystricis occisæ viscera siccari, comminui, & nescio, quibus admixtis, ita componi, ut illa denique massa indurescat, ac pretiosi lapidis, qui in hystricum stomachis coalescit, figuram mentiatur, magnoque subinde pretio veneat in Europa. Lapides isti si non eandem, saltem aliquam ad curandos morbos virtutem habere putantur, qua genuini, & naturales solent pollere. Viderint emptores, viderint medici. Mihi profecto omnis usus hujus lapidis (la piedra del porco) etiamnum est peregrinus. Quis nescit, rerum Indicarum mercatores pari fraude, ac lucri aviditate tabellas atramenti sinensis sinensibus characteribus insignitas (quæ architectis potissimum sunt usui, & a Gallis Encre de la Chine, a Germanis Tusche vel chinesische Dinte appellantur) frequentissime imitari, ac confingere, sed a peritioribus facile dignosci a genuinis. Putatur id atramenti genus ex terra nigra resinosa, vel, ut celeberrimus Trigautius noster illarum gentium Apostolus autumat, ex fuligine, & fumo olei olivarum a sinensibus parari. Sed hem! la piedra de cobra quantum me a via abduxit! Multos tamen non pigebit hoc nosse.

Allium venenatis morsibus insigniter mederi, prisci medici existimarunt. Avicena fatetur illius utilitatem sibi dudum compertam. Matthiolus quoque allium esitandum, vinumque dilutum a serpente ictis svadet. Vomitum procurare, theriacam aliquam sumere, vulnus frigida abluere, ac demum regionem vesicæ calentibus spongiis fovere tales jubet præterea. Si Volaterrano credimus, quem Mizaldus Centuria 8. adfert; In rustici dormientis fauces, nescio, quis anguis irrepserat; Ille somno excusso alliorum esu convaluit. Quantum adversus venena possit allium,

ex-

experimento id comprobatum meo accipe. Indus Quaranius, dum horti sepes componeret, a latente ibi araneo hirsuto, quem supra descripsi, morsus in pede est. Dolorem sensit, sed imprudens silentio concoxit. Veneno vires exerente suas femur sibi magis magisque intumescere, ipsum jam torqueri stomachum advertit, ac periculum, quod erat, suspicatus denique a me opem poscit. Jusculum ex carne bubula, quam copioso cum allio coquendam jussi, exhaustum ab ægro virus, tumorem, doloremque confestim repressit. Neque Dioscoridis mihi improbatur consilium, qui a serpente violatis succum raphani potandum propinat. Eodem succo, ne quis serpentinis assultibus pateat, lavandas manus antiqui svaserunt. Nam & authoritate physicorum, & experientia constat, non succum modo, sed ipsum quoque raphani odorem serpentibus, Venenisque magnopere adversari. Columbam vivam incisam vulneri a serpente inflicto alligant aliqui, vel gallinam dissectam. Ab his absorberi venenum, credunt. Gallinæ hædum cultro divisum substituunt alii, vel capræ recens enectæ ventriculum. Nonnulli caprino lacte locum a serpente vulneratum mulcent, narrantque rusticum lacti caprino pedem a serpente ictum identidem immergendo, convaluisse. Caseum caprinum vulneri applicatum tantundem valere, asserunt. Partem veneno infectam medulla cervi, vel fimo bubulo perlini vult Dioscorides. Galenus cornu cervi calcinatum, & in pulvere redactum cumque aceto mixtum applicat. Veget us fimum suillum recentem cum melle Attico, vino, lotioque humano subactum comendat, vulneri scilicet venenato illitum. His orbis veteris contra venenum remediis orbis novus, America, nova, medicinæ principibus magistris ignota quondam, remedia adjecit herbas,

hirudinum instar sibi inhærentibus torquentur, & sui impotes, & sessoris immemores in rabiem efferari, toties vidimus. Majus tamen per sylvas a vespis quibusdam majusculis periculum, quorum acumen ut persentiscunt equi, furunt doloris impatientia. Tortore crudeli ut se liberent, excussis habenis sessorem excutiunt sæpe, sæpe, qua qua possunt, abripiunt, humi se volutant. Hinc confractæ multorum tibiæ, allisa arboribus, vel saxis capita, fusus per viam cruor. Mihi quoque eadem de causa, mansveto licet cætera mulo insiderem, pereundum fuerat, ni Indus pernici equo advolans opem tulisset, qui me mulo furioso, mulum vespa pertinaci liberavit. Ipsos quoque homines insectantur vespæ. Fixo aculeo dolor vehemens, tumorque latissimus succedit. Parti læsæ glebam obvii cespitis recentem pro remedio applicant plerique. Mihi nunquam profuit. Maxillam testor meam. Me absente in domus nostræ aream vespæ convolarunt innumerabiles, & in modum pilæ grandioris conglobatæ stipiti inhæserant. Ne a transeuntibus territæ spargerentur, & in nostra se cubicula insinuarent, Veritus, sclopum nitrato pulvere liberaliter fartum in vesparum globum exoneravi. Repentino tonitru perculsæ diffugerunt omnes unica, quæ cæterarum nomine audaciam ulcisceretur meam, ad vultum meum advolante; Hic bestiæ spiculo confixus horrendum in modum intumuit. Tumori par dolor successit, noxque ob doloris vehementiam omnino insomnis Conquerentem me postridie, & remedia, quibus usus sum, enumerantem placidissime risit Abipon vetulus. Eccur, ajebat, Pater, adipe bubula tumorem non perungis tuum? vetus id nobis, certumque est medicamentum. Morem gessi. Nec mora: Tumorque, dolorque eodem die eva-

medicina fuit. Hæc de venenatis ictibus, eorumque remediis eo animo scripsi historicus, ut, quid in Paraquaria moris sit, intelligant Europæi, non ut illis utantur. Medicis, Chirurgisque, si illorum copia fuerit, se ut permittant, iterum, iterumque hortor. Domestica enim illa, ut vocamus, vulgi remedia, cum importune sæpius adhibentur, morbis ipsis periculosiora evadunt frequenter. Si quæpiam a me scripta non probant medici, per me rideant, dummodo adferant meliora. Multa Europæ accomodata, quæ neutiquam Americæ, & Americanis, noverint. Plurima artis medicæ regulis consentanea nunquam patietur Abipon barbarus. Utatur medicus Europæus cucurbitulis ad scarificandam partem corporis veneno infectam, utatur scalpello, caustico, ferro candente, hirudinibus &c. his non proficientibus mors ægri consecuta non in serpentis venenum, sed in medicantis sævitiam, ignorantiamque a barbaris rejicietur.

CA-

CAPUT XXXIII.

De aliis insectis noxiis, eorumque remediis.

Totam Ægyptum cum universis, quæ vindex Deus congesserat olim, insectis in Paraquariam immigrasse, jurares. Quin plura & nocentiora, & molestiora hic invenias, quæ Ægyptiorum nemo usquam spectarit. Præ serpentibus, scorpiis, scolopendris, araneis hirsutis &c. muscas domesticas, hujatibus omnia similes, metuendas mihi, fugitandasque semper putavi. Cave, hyperbolen existimes. Ex animi mei sententia id prorsus affirmo. Muscarum ejusmodi agmina passim circumvolitant. Domi, forisque famelicis his te bestiis obrui videbis. Centies repulsæ centies redeunt. Dormientibus per aures ad interiora capitis penetrant, lendes mox excernunt innumeras, vermium innumerorum seminarium futuras. Hi utrinque acuti, rubeique, cæterum corpus candidi; In horas augescunt numero, & quid quid carnis, succique in capite, erodunt; Deliramentum denique ac mortem, ni medearis, certissimam sensim accersunt. Hispanum novi ludi publici magistrum, cui tota cum naribus consumpta facies, capitisque pars anterior cucurbitæ instar a vermibus excavata. Musca unica, quæ in dormientis nasum irrepsit, vermium erat origo, principiumque calamitatis. Neque rarum hoc, aut infrequens. Ver-

CAPUT XXXIV.

Ejusdem argumenti de insectis continuatio.

Vtraque America, qua æstuoso Cœlo torretur magis, vermiculum gignit, naturæ monstrum, multorum quotidie gemituum, non paucarum mortium occasiunculam. Pulicis, qui quidem cogitari possit, tenuissimi speciem refert, eumque subsiliendo imitatur; Hinc a Quaraniis Tû, vel Tûngay pûlex malus dicitur. Ab Hispanis Pique, a Lusitanis bicho dos pes insectum pedum, a Mexicanis Nigua, ab Abiponibus Aagrani mordax vocatur. Tam exilis est, ut vel ab oculatissimo, nisi clarissima luce, percipi haud possit; Tam mordax, ut a quovis, ni saxeus, ni ferreus sit, debeat sentiri. Tam aculeato rostro armatus, ut calceos, ocreas, cothurnos, quaslibet vestes pertundat. Extimæ cuti inhæret tantisper, mordacissimo mox cum pruritu ipsam carnem penetrat; Illic veluti sub cuniculo latens sphærica, albescenteque vesicula se circummunit, quam ovulis, seu minutissimis lendibus implet. Hæc vesicula si plures dies sub carne toleratur, ad magnitudinem pisi nostri Grandescit. Vulgare hoc spectaculum. Quo diutius hæc vermiculi vesica humano corpori inhæserit, eo magis indies doloris sensus obtunditur, ac hebetatur. Ad hunc hostem sua e statione exturbandum pueri sane aptissimi. Hi enim eximia, qua pollent, oculorum acie punctulum rubens, vermiculi carnem ingressi, vesti-

conjungerentur. Ex repetitis enim culicis mbarigue ictibus vermes majusculi enascuntur persæpe, qui num suam originem pestilenti aculeo, num humori venenato, an, nescio, cui seminio relicto debeant, an ipse culex, carne penetrata in vermem convertatur, ut Indi putant, non ausim decernere. Vermes uno in loco nunquam plures uno generari, id novi. Illius experimentum audi. Canem, meum in itinere comitem, custodemque, ejulare identidem, se se scalpere, ac mire affligi adverteram. Consulti Indi socii vermibus illum scatere, respondent. Præsente me, & inspectante canem faucibus, pedibusque loro colligatis humi sternunt. Utraque manu, ubi tumor prominuit, carnem fortissime comprimunt, vermemque ibi latitantem magno impetu exilientem, ejiciunt. Decem & septem totidem e locis prodiere albi coloris vermes, semine pomi crassiores, pollicis virilis unguem longi. Mihi rem ad id temporis incognitam obstupescenti: Sibi idem non raro evenire, Indi omnes uno ore testantur. Quæ quidem res ejusmodi insectorum, præsertim curationis, metum non mediocrem mihi injecit. Et vero minutissimos vermiculos, muscas, quas oculatissimus ægre videat, prorsus exiles pluribus exitiales fuisse, omnis novit Paraquaria. Pater Felix Villagarzia, quem & novi in sanctæ Rosæ oppido, & pro merito colui, dum Ytatynguas Indos, sancti Joachimi Coloniæ subinde incolas, per Tarumensia nemora diu, multumque conquireret, oculo laborare cæpit, & ob fistulam, vermesque inibi identidem enascentes annis pluribus ad obitum usque dirissime excruciatus est; Cœli ardentissimi per saltus vento impervios æstum, varii generis culices tantorum dolorum originem exstitisse, nemo ignoravit. Sed jam paulo majora canamus.

CA-

cto jam in Paraquaria Sexennio id de nomine duntaxat noveram. Delatus ad S. Ferdinandi recentem Coloniam & videre, & pati, & execrari hanc pestem cœpi. Abipones ipsi, quamdiu per Chacum sparsi pro arbitrio vagabantur, hos vermiculos ignorarunt, sed denique per Hispanos urbis Correntinæ, quam istorum pulicum metropolim jure dixeris, dictæ Coloniæ conditores misere iis infecti sunt, allatamque sibi, ut olim variolas, calamitatem tantam lamentati. Qui in loco his insectis obnoxio versantur, quovis minimum biduo pedes puero cuipiam inspiciendos porrigant. Sæpe hi pulices cuti necdum perterebratæ insidentes citra molestiam intercipiuntur. Si recens carnem ingressi videantur, non illico acu expungendi; Timendum equidem, ne tenue pulicis corpusculum acu rumpatur, ejusque caput carni validissime infixum carni inhæreat, quod dolores incredibiles, pus, & ulcus certissimum adferet. Rerum peritiores diem integrum expectant, dum vermiculus vesica sua clausus tuto, totusque erui subinde queat. Id quod a meridie melius præstatur; Horis enim matutinis cum aura sit asperior, humidiorque, caro, quæ acu aperienda est, plus illa offenditur, dolor, & ulceris periculum semper augescit. Quotidiana pedum inspectio commodi habet plurimum, etsi & molestiæ non nihil, quam tamen insigniter cumulabis, si hanc tui curam in longius tempus rejeceris. Una sæpe sessione decem, viginti, plures ejusmodi vermiculos acerbissimo cum dolore idem tibi puer acu expunget; Digitis plerisque & unguibus perforatis, plantis laceris ægre gressum figes, pedibus pure manantibus tui neglectum, inspectionis dilationem tute accusabis, diuque lues. Novi complures multis hebdomadibus idcirco lecto affixos. Et me, & alios non nisi baculo innixos ambulare potuisse diebus plurimis,

timis, eheu memini! Vidi pedum usu omnino destitutos omni prorsus remedio caruisse.

Haud inficior: hos vermiculos pedibus potissimum insidiari. Sæpe alias tamen per cæterum corpus majori cum periculo serpunt, jam in brachio, jam in genibus, & ubi non? Nidum sibi parant. Plura tibi in aurem dicerem, quæ scribere, erubesco. Canibus, cum humi cubent semper, plus negotii facessunt hæc insecta. Dentibus suis pro acicula usi illa dexterrime eruunt, vulnusque lingendo persanant. Aliquando tamen exesis pedibus & exulceratis claudicant diu. Sues, simii domestici, feles, capræ, ovesque ab iisdem pulicibus insolenter vexantur, haud tamen equi, muli, asini, boves, qui seu ungularum, seu pellis duritie adversus communem hostem se se defendunt. Illud Americanis curandum maximopere, ut cavernam, quam pulicis excerpti Vesicula occupaverat, vel pulveribus Tabacæ Hispalensis, vel cinere, vel smigmate oppleant diligenter. Alii aut oleo ex olivis expresso, aut ex boum pedibus excocto, alii aliis reculis eum in finem utuntur. Periculosum est ejusmodi industrias negligere. Vulnus enim acu factum, & insecti, quod expunctum fuit, veneno infectum exulcerabitur, pus concipiet, &, si inflammatio, vel nimius pedum motus accesserit, in gangrænam denique, vel ignem S. Antonii desinet. Adeps Gallinacea parti læsæ illita, alligatumque brassicæ folium ad ardorem temperandum, me teste, sæpius profuit. Experientia certum est, alios præ aliis frequentius ab hoc insecto vexari, difficiliusque quocunque demum remedio consanari; In vario sanguinis, humorumque temperamento discriminis hujus ratio fundatur. Scribunt, Brasilienses ad vermiculos hos a se avertendos pedibus suis illinere oleum ex glan-

glandibus necdum maturis, quæ in arbore Acaju nascuntur, expressum. Nautæ nautica pice se unguunt eundem in finem. Nos hujus, aliorumque insectorum metu tibialibus ex ovilla pelle consutis utebamur omnes; Sed vana, imbecillaque hæc esse arma, experti sumus.

Pulices Europæ vulgares, ætheris instar per cæteros orbis tractus diffusi, in Paraquaria non adolescunt tantum, sed velut nativo in solo impotentissime dominantur. Cum a canibus copiosissimi soleant procreari, Neteguink Loapakatè pediculi canis ab Abiponibus dicuntur. Illud singulare, quod alicubi ipse campus herbis undique vestitus affluat pulicibus. Per Paraquayum flumen navigantes si quando in litus meridiaturi, pernoctaturive exscendunt, quamvis in nitido cubent cespite, ubi nullum aut hominis, aut canis vestigium usquam fuit, pulicibus nigrescentes singuli ad navim redeunt aliquando. Idem a me in campis ad amnem Inespin, alibique observatum. Si hæc in viridi campo, in aridis cubiculorum pavimentis nec latere, nec lapide, nec tabula stratis quid expectabimus? Ejusmodi in cubiculis apud Abipones septem egi annos, ubi cum infinita pulicum colluvie diu, noctuque mihi confligtandum fuit. Remedium adversus pulices ex America petis? Unicum, quod ubique gentium, suppetit, Patienria. Columella, Athanasius Kircherus, aliique opinabantur equidem, herbis odoriferis quibuscunque cum aqua coctis, ac per solum effusis hos vermiculos non fugari modo, sed & enecari. Quaranii certe hunc in finem herbam, quam Caarê vocant, vehementissimi odoris, in aqua coquunt, eaque fervente rigatum cubiculum semel, ac iterum verrunt. Quod si hac industria pulices intereant, illorum stragem non herbarum odori violento,

sed

ſed aquæ ferventi, qua aduruntur, ſcopis, quibus exturbantur, tribuendam exiſtimaverim. Sint ædes pulveribus, canibusque vacuæ, ſint ventis crebris perviæ, in hoc adverſus minutiora inſecta plurimum eſt præſidii. Albis illis, queis a pedibus nomen, vermiculis extra capillos vix apud Abipones eſt locus. Indæ mulieres, dum per ſuorum capita pediculos venantur, quotquot capiunt, glutiunt; Si pinguiorem ceperint, aſſidenti ſibi fœminæ vorandum muneris inſtar propinant perinde, ut nos tabacæ pulverem alter alteri. Hunc Barbararum morem barbarum dicerem, niſi & ab Hiſpanis matronis plebejis idem factitari in Paraquaria, ipſus ſpectaſſem toties. Næ! Europæorum nemo Americanis has invidebit cupedias!

Cimicum, quales in Europa, abunde eſt in Hiſpanorum coloniis; Per Indorum oppida nullum conſpexi unquam. Ab Abiponibus Patà dicuntur. Cordubæ, alibique per Tucumaniam cimices volantes, quos Binchuccas vocant, paſſim oberrant. Interdiu ſub tectorum, arcarumque rimis quieti deliteſcunt, noctu Cœlo ſudo, ac tranquillo turmatim advolant bellum cruentum moturi dormientibus, e quibus tantum ſanguinis exugunt, ut nemini dormire, ejulare omnibus libeat. Parti, cui inſident, ardorem imprimunt intolerabilem, & cremare potius corpus, quam mordere videntur. Maculas purpureas, tolerati doloris indices, inſtrumento cauſtico inductas jurares. Quindecim dierum equeſtri, & per continuatam ſolitudinem, quotidianosque inter imbres arduo itinere fractus in S. Jacobi territorio oppidum ſalabina attigi; Enimvero quieſcendi ea nocte non deſiderium modo, ſed & neceſſitas me tenebat. Verum extreme dormiturienti mihi nox illa omnis inſomnis abiit. Artus omnes compungi, cruciari, ardereque ſenſeram,

doloris tamen insoliti causam nec cogitando, nec palpando assequebar. Nemo unus, quem consulerem, in propinquo fuit. Orto demum die quotquot rubris pictum me maculis videre, vices miserati meas volantes cimices tortores fuisse meos, mihi significarunt. Alio in itinere dum apud Presbyterum nobilem pernoctarem, sumpta levi cænula ille mecum, suisque cum domesticis vicinum in campum dormiturus concessit. Id in illo terræ tractu more receptum, necessariumque. Negant enim æstuosis noctibus sub tecto cimicibus scatente somnum capi posse. Felices Abipones, Quaraniique, qui volucres has hirudines ignorant. Mihi equidem istic nulla earum visa. Melopepones, nisi, ut primum maturuerint, decerpantur, cimicum fætidissimorum seminarium evadunt illico, qui omnem late hortum depascuntur.

Perniciosa inter insecta haud infimum locum meretur bestiola, quæ ab Hispanis Garrapata, a Quaraniis Yatebú, ab Abiponibus òerèl appellatur, & indubie ad ricini speciem aliqua ratione pertinet, qui a græcis κροτον, a Gallis Morpion, a Germanis Zek dici solet. Garrapata Paraquariensis lentem magnitudine æquat, interdum superat; Forma testudinem terrestrem refert; In tergo clypeum gerit testudinum more, sed figura ad sphæricam propius accedit. Coloris est fulvi obscurioris, & in parte varii; Corpus illius compressum, octonis pedibus breviculis, capite quadrato prominente, ceu rostro instruitur. Hoc cuti, carnique humanæ immergit simul, simul pedum uncinos affigit mordicus, & dum ex quacunque corporis regione sanguinem rostro sorbet, pruriginem ciet, ardoremque permolestum, quem tumor sequitur, ac sanies quatriduum sæpe, sæpe diutius manatura. Ulcus vero vix duas intra hebdomades persanabitur. Cum

ca-

caput suum in carne altissime defigat, arduum est bestiolam integram avellere. Quod si caput a corpore avulsum in carne remanserit, pessimo loco res erunt tuæ; Non nisi post diutinam puris ex prurientе ulcere fluxionem virus illud tandem ejicies. Campi, & præ campis sylvæ ab hoc & homini, & bestiis infesto insecto insidentur. Ubi putrida arborum, & cumprimis arundinum folia, ibi seminaria hujus bestiolæ, ibi colluviem deprehendes. Totum, ut primum humi recubueris, obsideri corpus, totum prurire senties. Quo plus illud manu scalpseris, eo certius ulcera augebis, doloremque. Una nocte sexaginta aliquot tum recentia, tum inveterata toto in corpore me numerasse, memini. Dum Barbarorum contubernia detegendi studio iter per sylvas in tertiam hebdomadem a nobis productum sæpius, non tigrides, non serpentes, non fauni (seu, ut ab Hispanis vocantur diablos del monte, & a Quaraniis Caruguà) nobis curæ erant, noxiæ bestiolæ, quæ tum volando, tum rependo insidiantur obviis, sollicitudines nostras quotidie exacuerunt. Conquerebamur identidem nobis non satis oculorum esse ad insecta declinanda, neque satis digitorum ad eadem propulsanda. Noctes abstergendo sudori, reficiendo corpori post diurnam defatigationem necessariæ evellendis, quæ interdiu collegimus, Garrapatis, novisque repellendis vix suffecere. Hispani dum herbæ Paraquariensi parandæ in sylvis dant operam, ramorum ex arbore Caà fascibus onusti, & Garrapatis referti ad suum quotidie redeunt tugurium. Deposito ramorum onere una omnes ad propinquum lacum, vel amnem abluturi se se festinant. Mox, ut quisque nudus, alter alteri se inspiciendum offert, alter ex altero inhærentes cuti Garrapatas excerpit. Ni quotidiana hac sui cura uterentur, sanie, ulceribusque paucos intra dies perirent.

Cervi, damæ, ſimii, urſi formicarii, canes, & quidquid demum ferarum ſeu campus, ſeu ſylva educat, ut pilis, ſic Garraptis horrent ſemper. Allata mihi ab Indo paucorum dierum damula, hanc cum admoto capite incautius contrectarem, Garrapata ex illa ad me tranſiliens recta in aurem irrepſit meam, cui roſtro & cruribus tenaciter adeo affixa hæſerat, ut non niſi filo ferreo unci in formam inflexo potuerit avelli. Ad avertendum hoc inſecti genus vel ad curandos illius morſus haud ſcio equidem Americanis remedium ſuppetere. Ungues a ſcabendo vulnere abſtinere, id enimvero tutiſſimum. Varro de re ruſtica L, 2. cap. 9. contra ricinos adfert remedium. *Quidam nucibus Græcis* (amygdala intelligit) *in aqua tritis perungunt catulorum aures, quod ricini ſoleant* (*ſi hoc unguine non ſis uſus*) *eas exulcerare.* Garrapatæ minores majoribus multo intolerabiliores.

Formicarum tum repentium, tum volucrium ut plurimæ ſunt ſpecies, ſic incredibilis per Paraquariam omnem multitudo. Strictim memorabo præcipua, mihique magis comperta. Formicæ ab Abiponibus Oëhega, a Quaraniis tahì nuncupantur, quamvis earum ſpecies ſingulas ſingulari quoque vocabulo diſtinquant. Formiculæ omnium minutiſſimæ, rubri coloris omnium ſunt peſſimæ, mordaciſſimæque. Ut magnes ferrum, ſic illæ ſaccharum, mel, & quidquid dulce, appetunt, diripiuntque. Rerum ejusmodi penum adverſus iſtas tueri ut queas, aſtu opus eſt, ac ſæpe ingenio. Ex dulcium eſu bilem augent ſuam, & veneno exquiſito pollent. Cuti, ut primum inſident, ictu acerbiſſimo puſtulam imprimunt in plures dies cum dolore duraturam. Ex cucurbita, quæ herbæ Paraquarienſis cum ſaccharo mixtæ poculum mihi erat quotidie, frigidam imprudens

hau-

hausi, & cum illa formiculas innumeras cucurbitæ fundo inhærentes. Superi boni! quanto cruciatu is haustus, quanto periculo mihi stetit! Tot periculis terra, marique defunctus nunquam morti me videram propiorem. Guttur totum tumefactis tonsillis subito exulceratum, inflammatum, tantisque constrictum angustiis, micam, guttulamve transmittere per biduum ægerrime ut possem. Adhæc reciprocandi spiritus difficultas maxima, nulla fandi, nulla somni copia fuit. Ipso assumptæ in Cœlum Deiparæ festo ab altari mihi abstinendum. Plurima nequidquam tentavi, dum denique aqua cum hordeo cocta, melli sylvestri, acetoque admixta fauces identidem perluissem, collumque adipe Gallinacea unxissem aliquoties, gutturis tumor, ardorque evanuit, unaque, in quo versabar, periculum minime imaginarium. Ex iis vero, quas omnino deglutiveram, formiculis tanta pulmonum titiliatio, tussisque exorta est, ut asthmaticorum instar nil prorsus somnni, nisi sedens, caperem. Noctes sæpe integras tussiendo contrivi. Sulphur carbonibus candentibus injectum, haustusque ore sulphuris vapor unicum mihi levamen fuit; Ope hujus phlegmate ejecto tussis aliquamdiu sedabatur. Exeunte demum Septembri iter equo ingressus, postquam sub dio pernoctavi aliquoties, auræ liberioris beneficio convalui, & nocturna illa tussitatio penitus conquievit. Ut formicularum rubentium virus discas, ut ex poculo non prius inspecto bibere quidquam, caveas, hæc mea fata tibi significanda putavi.

Minimis his formicas, quas quidem videre mihi licuit, maximas subjungo. A Quaraniis Jzau vocantur, non humanis corporibus, sed ædificiis, quæ subruunt, formidandæ. Sub templis, sub domibus

quibusvis immani labore cuniculos agunt; Per sinuosos mæandros terram altissime cavant, glebamque effossam, ut corpore, viribusque valent, foras evehunt. Alis subinde succrescentibus, quoties nimbos densiores præsentiunt, quaquaversus turmatim avolant, sed eadem, qua Icarus olim, infelicitate, hoc tamen discrimine, quod hic in mare, illæ madefactis pluvia alis in terram decidant, pereantque. Tolluntur in altum, ut lapsu ruant graviore. Illa porro terræ spiramina, per quæ commeare prius formicæ consveverant, præcipitem ex imbre aquam admittunt; Hac formicarum specus inundantur, terra ædibus substans exeditur, pilæ ligneæ, queis murus, tectum, trabesque sustentantur, labant primum, & nisi eas actutum fulcias, cum domo procumbunt denique. Non rarum hoc Paraquariensibus spectaculum. Totus collis, cui S. Joachimi oppidum incubuit, formicarum seminariis, tumulisque horrebat, & subterraneis cuniculis undique suffodiebatur, Domus nostra, templumque illi adjacens multum molestiæ, tantundem periculi habuit propterea. Altare princeps in plures sæpe dies nulli ad sacrificandum erat usui; Cœlo enim pluvio latentes formicæ ex antris suis longo agmine advolabant, & cum volatum diuturnum non ferant, in sacerdotem, aram, sacram supellectilem decidere, conspurcaruntque omnia. Obstructis diligenter, per quas e specubus suis eruperant, decem portis, postridie viginti alias sibi aperuere. Vespere quodam sævissima tempestas oborta. Horrendis ignibus micabat Cœlum, tonitribusque remugiit. Nimbus strepitans auxit terrorem, domusque nostræ aream declivem in lacum videbatur convertisse, cum ipse murus aquarum cursui obstaret. Socius meus in meum se recepit cubiculum. Adest interea Indus æditaus. Solum in templo dehiscere,

pa-

parietem findi, inclinarique, trepide nunciat. Arrepta lampade accurro. Vix extra cubiculi limen egressus terræ hiatum, conspicor. Nil tamen periculi mihi suspicans in ipso aræ principis loco terra ad magnam altitudinem desidente humerotenus demergor subito, sed eadem celeritate, cum æditus manum mihi porrexerit, ex illa voragine eluctor. Sub ara enim maxima metropolim condidisse suam formicæ videbantur. Caverna illa multos cubitos alta longe, lateque excurrit, ut cellæ vinariæ speciem referret. Toties multo Indorum labore congesta terra ad illam implendam, toties a formicis denuo effossa est. In illa omnium trepidatione Indi, quotquot poterant, accersiti, qui dehiscentem templi parietem tignis, Trabibus, tubicinibusque suffulcirent. Et vero, ut sunt Quaranii egregia in Deum pietate, ac insigni in Patres suos observantia, strenuam per multas horas navarunt templo operam, hinc sudore, illinc imbre continuo perfusi. Verum pro discriminis magnitudine in quantiscunque industriis acquiesci prudenter haud potuit. Hinc eadem nocte, socii admonitu, meo me e cubiculo migrare oportebat, quod iisdem trabibus, ac tignis ita cum templo erat conjunctum, ut hoc ruente illius ruina vitari neutiquam posset. In insulis Quayanæ provinciæ finitimis rupes, montesque a formicis exesos, muros passim subrutos, incolas suis ex ædibus ejectos, legi. Facile inducor, ut hæc credam, similia his, quin & incredibiliora expertus.

Quantum formicæ possint, in Paraquaria planissime didici. Imbecilles, & si cum plerisque aliis insectis conferas, exiles sunt singulæ; Verum numero, labore, ac concordia formidabiles evaserunt, seque ipsis fortiores. Minima quamvis, si multiplicata,

ta, nunquam ſpernenda. Ipſe Oceanus e Guttulis coaleſcens en quam minax, quam truculentus eſt! vidimus per campos, maxime, quos Parana flumen alluit, formicarum tumulos pyramidi Saxeæ ſimillimos, ternas, pluresve ulnas altos, baſi latiſſima, materia, quæ durite lapidem æquat, perſolida; Hi domus annonariæ, hi formicarum turres ſunt, e quarum culmine ſubitas eluviones deſpiciunt, ac fluitantia ſegnium beſtiarum cadavera tutæ ſpeculantur. Vidimus alibi immenſam planitiem formicariis tumulis humilioribus ita conſitam, ut ſpatium, ubi equus citra ceſpitationis periculum pedes figat, nusquam inveniat. Latiſſima ſæpe formicarum ſemita in campo cernitur, Xerxis legiones illac tranſiiſſe, jurares. Tumulos illos pyramidales prius ſolerter Cavatos Hiſpani pro furno ad coquendum panem adhibent aliquando; Nonnunquam eos commolunt, ac in pulveres redigunt, qui aqua rite ſubacti ad pavimentandas domos egregie valent. Ejusmodi pavimenta lapidem referunt, lapidis inſtar durant, & pulicum, aliorumque inſectorum procreationem impedire dicuntur. Sed formicarum, quas rei domeſticæ inferunt, ſtrages accipe. Longiſſimo, cujus finem fruſtra expectaveris, ac denſo agmine ad ſaccos tritico refertos accurrunt, & continuato diebus, noctibusque (ſi illunes non ſint) itinere modios aliquot ſenſim aſportant. Fructiferas arbores, ni earum ſtipitem cauda vaccina circumplices, ut aſcenſum impedias, foliis nudant omnibus. Segetes quascunque attondent, crederes falce demeſſas. Vinum permodicum, quod ad altaris uſum vix ſufficiat, cur per quadringentarum leucarum ſpatium chilenſi e regno in Paraquariam advehendum? Formicæ innumerabiles vites, vineasque, cæterum lætiſſimas, depaſcunt. Hiſpani certe nec vino infenſi, neque vinearum cultu-

turam pertæſi ſunt. Primo Americæ aditu colendis vitibus operam addixere ſuam, aſt nullo operæ pretio in Paraquaria. Cum annuos conatus formicarum voracitate deludi viderent, tantusque ſudor vineis impenſus ne una quidem vini guttula penſaretur, omnem ſubinde de vitibus curam abjecere, eadem, qua anates, potione contenti, niſi illis crematum e ſaccharaceis cannis, vel vini aliquid chilenſi e provincia allatum obtingat aliquando. Extra Cordubam, Riojam, & Catamarcam Tucumaniæ colonias vix tantum racemorum ſuppetit, vinum confieri ut queat, quod pro ſacrificio diebus etiam maxima religione celebribus ſæpe deſideratur in locis, ab urbe Boni aeris, & Tucumania remotioribus. Plus aquæ luſtralis Europæorum frontibus, quam vini Paraquarienſium Gutturi aſpergi, extra dubium eſt. Vini penuriam potu ex tritico turcico, vel fructibus parato Hiſpanorum vulgus interdum ſupplet. Si quando formicas aſſiduitate quotidiana e vineis exterminari contingat, Columbarum Sylveſtrium, Veſparumque immenſa agmina enaſcentes forte uvas conſumunt. Cæterum ut vineis, ſic hortis exitiales eſſe ſolent formicæ varii generis. Quid quid oleris, aut leguminis ſeveris, ad radicem uſque depaſcuntur. Plantam teneram hodie terræ mandas, cras incaſſum quæres. Piperi tamen, quia acrioris ſaporis, parcunt. Carnem ſeu crudam, ſeu aſſam, ſi in cubiculo relinquas, mox formicarum gregibus nigreſcentem invenies. Quidquid quisquiliarum eſt, mandunt, ipſa ſcarabeorum, bufonum, anguium cadavera. Aviculam caveæ incluſam, cui caro pro pabulo fuit, a formicis devoratam ad cubiculum rediens inveni. Neque dormientium corporibus abſtinent. Te noctu in utramque aurem dormitante, nocte concubia, jam ex pariete, jam ex pavimento prodibit

 for-

formicarum exercitus, in lectum eluctabitur, teque, ni fugias ocyus, omni ex parte compunget. Experto mihi tuto credas. Id Quaraniorum in coloniis perfrequens. Hinc ardens tota nocte candela. Nam papyri folia accensa, formicarumque adventantium agmini injecta unicum ad eas arcendas remedium putantur. Lusitani recepto dudum adagio formicas Brasiliæ reginas dictitant. Nos easdem Paraquariæ dominas sumus experti, Nicolao illo, quem Paraquariensium Regem finxerunt, utique potentiores. Plus negotii fore dixero in his, quam in barbaris omnibus sub jugum mittendis. Quidquid enim industriarum, astutiarumque excogitatum adhuc, ad illas fugandas tantisper, non ad eliminandas valuit. Conductis hunc in finem ingenti sumptu operis disturbatæ formicarum cavernæ jam injecto igne, jam egestis earum ovulis; Postridie novæ detectæ alibi eodem in horto. Fimo suillo, Calce, lotio, vel origano earum antris immisso recedunt equidem, sed in propinquo novas sibi fodiunt specus. Sulphur cæteris remediis præferendum. Illius usum, quem a lusitanis docti sumus, jam accipe. Latibulum formicarum, quas in horto, vel agro sentis tuo, præcipuum explora, Foramini majori, per quod terram subeunt, acerram cum accensis carbonibus immitte; folle admoto flammam excita, fumumque ingesto sulphure. Foramina cætera, unde fumum exire notaveris, limo recenti obstrue diligenter, fumo sulphureo exitus porro ne pateat. Tum quidquid sulphuris in promptu est, follis ope inflamma, & fumo specum totam permeante formicas, quotquot illic latuerint, universas suffocari oportebit. Feliciter id a pluribus peractum in Paraquaria. Sed quid? si in illis solitudinibus desit sulphur? si desit patientia? Deerunt uvæ, arborum, camporumque

fru-

fruges. Vastabunt omnia formicæ quascunque cultorum industrias elusuræ, solo sulphuris fumo internecione delendæ.

Plinius libro 11. Capite 31. refert: In quibusdam Indiarum orientalium tractibus grassari formicas magnitudine lupis Ægyptiis, colore felibus similes, sed cornutas. Tales, tantasque nunquam vidit Paraquaria, fateor, quid si in historicorum fabulantium cerebro duntaxat natas, nusquam gentium visas? Haud equidem is sum, qui ausim in Plinii verba jurare, quippe cui familiare monstrosas magnitudines, parvitates, virtutes, formas rebus peregrinis affingere. Sed quamvis minutiora sint formicarum Paraquariensium corpuscula, viribus tamen, armisque abundant ad humanos artus laniandos, lacerandosque. Opportune mihi in mentem venit, quod Svetonius de Nerone ob flagitia nocturnis terroribus exagitato scripsit Numero 46. *Nunquam antea*, ait, *Somniare solitus, occisa demum matre vidit per quietem, navem sibi regenti extortum gubernaculum: Trahique se ab Octavia uxore in arctissimas tenebras, & modo pennatarum formicarum multitudine oppleri: Modo* &c. Haud abs re ceu stygios tortores formicas somniavit Nero diu noctuque infestas, semperque intolerabiles. Quod Nero somniaverat, in Paraquaria eheu tot annos experti sumus. Nam seu domi, seu ruri agentes, a formicis identidem assilientibus pertinacissime vexabamur, maxime si irritentur. Ut enim nôrunt aliena invadere, sic se, suaque solent strenue tueri. Arbor quædam ab Hispanis formicaria appellatur, ab Indis Chiquitis Auci n' occepez. Lignum illius mollissimum a formicis omni ex parte cribri instar perterebratum, ac habitatum. Cave, hanc arborem vel eminus digito contingas. Nam infinitæ formicarum

co-

cohortes veluti classico audito, qua data porta, ruent ad te miseris modis dilacerandum, nullam cutis tuæ partem relinquent intactam, adeo illarum multitudine, quod Nero somniaverat, opprimeris.

Verum injurius sim formicis, si, postquam earum noxas minutius, quam cogitaveram, exposui, beneficia, quæ præstant, reticerem. Aliquæ majoris molis in posteriore corporis parte globulum gestant pinguedine candidissima refertum, quam e multis collectam, & igne eliquatam butyri instar & Hispani & Indi cum voluptate edunt. Vidi sæpe, ast nunquam has cupedias invidi, nunquam appetii. Formicæ aliæ minusculæ in arbustis, quas fructus quabyrâ miri fragrantissimus commendat, ceram deponunt natura candidissimam. Constat ex micis minutis, quæ colliguntur, & liquefactæ candelis, quæ aræ serviunt, parandis adhibentur. Cera hæc accensa odorem exhalat quovis thure suaviorem; quia vero mollior, cito liquescit, &, quamvis quavis alia cera duplo pretiosior, præ quavis alia citius consumitur. Non desunt formicæ, quæ resinæ fragrantis particulas ad sua receptacula convehunt, thuris loco servituras. In quibusdam Asiæ tractibus auri micæ ex auriferis montibus a formicis colliguntur; Incolæ aurum rapturi illarum specus, thesauri scilicet arcas, invadunt sole plurimum æstuante. Verum formicis opes suas acriter defendentibus vacuis sæpe manibus recedunt, atque adeo pedibus ad maturandam fugam magis expeditis. Quædam formicarum species ursorum esca est, qui propterea ursi formicarii appellantur, & ab hujatibus omnino differunt. Verum de his plura alibi. Dudum mihi in mentem venerat optare, ut, qui in Europa philomelis, alaudisque pabulum suppeditant, in Americam navigarent,

rent,

rent, ovulis formicarum naves maximas oneraturi. Ingenti certe cum quæstu redirent, simul illis provinciis Americæ optime consultum irent.

Bufonum quoque prægrandium (Quaraniis Cururù, Abiponibus Hiýmeya, Hispanis Zapo) incredibilis est frequentia desertis maxime in locis, vel recens habitatis. In oppido conceptionis ad fluminis salsi ripas ex amne Narahagem a nobis translato, sub vesperum plateæ omnes a confertissimis bufonibus adeo erant obsessæ, ac lubricæ, ut non solum, sed glaciem ambulando calcare nobis videremur. Sacellum, nostra tuguria, verbo, omnia complebant. Ex tecto in pavimentum, in lectum, in mensam decidere non raro. Per parietem reptare nôrunt, & muscarum ritu ascendere, descendereque. Cum focus culinarius non editiore in loco, sed humi, alatur, in ollas, ac lebetes quandoque irrepunt bufones. Ex vasculo æneo aquam ferventem in subjectam cucurbitam, quæ phialæ vices agit in Paraquaria, effundere cæpi, mox cum herba Paraquarica, & saccharo commiscendam. Aqua modica, & atri coloris fluebat, Inspecto vasculo bufonem cum aqua coctum attonitus deprehendi, qui aquam tetro colore imbuit, & ex illa tantum intumuit, ut os vasculi angustius clauserit omnino. In colonia Rosarii ad stagni majoris ripas a me condita eadem bufonum colluvies. Sacra ædicula, dum rem divinam facturus accesseram, bufonibus innumeris horrebat quotidie, & licet plurimi mactarentur horis singulis per biennium, eorum numerus non minui, quin augeri indies videbatur. Bufones alii, quos Hispani escuerzos vocant, Europæis altero tanto majores præter molestiam etiam periculum afferunt se offendentibus.

Vin-

quotidie piſcabar. Aliquando, dum otium fuit, aquam per linteum transmiſi. Abiponibus, queis natare, lavari, ludere in ſtagnis quotidianum negotium, hirudines undique adhæreſcunt; Alter alterius manu, ut primum ex aquis emergunt, perpurgatur. Id mirum, nemini unquam has beſtias per quoſcunque demum meatus in corpus irrepſiſſe. In oppido Roſarii poſt nimbum procelloſum plateæ omnes hirudinibus refertæ videbantur. Quod ſpectaculum, quia nunquam alias nobis viſum, admirationi omnibus, ac riſui fuit. Abipones tamen, qui nudis ſemper incedunt pedibus, acerrime ſunt conqueſti, quod ſibi, quoquo euntibus, hirudines mordaces tenaciter ſe affixerint. Verum exigui hic cruciatus temporis fuit. Nam poſt horæ unius intervallum moleſti hoſpites ad unum omnes diſparuere. Ad vicinum ſtagnum eos properaſſe, veriſimillimum.

Veſpertiliones, quos Quaranii Mbopi, Abipones Cahít appellant, prægrandes in rupium antris latent, permulti in campis, domibusque vagantur & incolis, & beſtiis formidabiles. Ut Maffeus noſter de rebus Indicis refert libro 2. folio mihi 35. in Cananore veſpertiliones viſuntur dentibus, & roſtro vulpinis, milvii magnitudine, & exquiſitioribus epulis accenſentur. Quemadmodum veſpertiliones in Cananore hominibus cibum, ſic in Paraquaria homines potum præbent veſpertilionibus. Hi equidem ſe cubiculis clanculum inſinuant, & ſi quos bene ſopitos, ac male tectos nanciſcantur, jam ex eorum pedibus, jam e brachiis ſanguinem exugunt, ſed titillatione tam ſvavi, ut mulcere potius dormientes, quam mordere videantur. Vulnus enim, quod dentibus inferunt, alarum agitatione refrigerant. Expergefacti ex ſanguine ſtragulis aſperſo veſpertilionis

ſu-

fuctum præcessisse intelligunt denique. Vulnus soli cuti inflictum ut dolore, sic periculo plerumque vacuum est, nisi a muscis humida captantibus occupetur. Vel hoc nomine vespertilionum morsus equis, mulisque fere sunt periculosiores, cum enim eorum tergus saucium assilientibus identidem muscis pateat, vermibus ex illarum seminio enatis, &, quod ex his consequitur, profundo ulcere conficiuntur sæpe. Ad hæc vitanda recenti vespertilionum morsui calentes cineres actutum insperguntur.

Murium, gliriumque (quos Quaranios Angujà, Abipon Patagnìk vocat) non seminarium modo, sed & campum élysium esse Paraquariam verissime quis dixerit. Ex quotidiana tot boum occidione tot carnis rejectanea ubique suppetunt, ut, si glires hujates ægre, quod rodant, inveniunt, istic epulas diu, noctuque in promptu habeant, quibus illos ali, & supra, quam credi possit, augeri, necesse est. In urbe Boni aeris sole occumbente glires sciuris nostratibus majores e priscis parietibus in aream turmatim prodire quotidie vidimus attoniti; Quingentis plures uno sæpe in agmine cum sociis ipse numeravi. Cordubæ Tucumanorum bos pelle, visceribusque exutus, cætera integer e trabe pendebat in scriniariorum officina. Hanc ingressi mane fratres Laici bovem, quantus erat, gliribus nigrescere eminus conspiciunt, quantumque carnis illa nocte consumpserint, observaturi propius accedunt. Dilapsis metu innumeris, dum manu carnem contrectant, intra illam tot dentibus cavatam tricenos glires, ceu in cuniculo latitantes deprehendunt. Quo audito tanta me incessit carnis a gliribus erosæ nausea, ut biduum vomitus metu triclinio abstinerem, pane contentus. Quod caro dein' loco magis idoneo, mundiusque

servaretur, is abstinentiæ meæ fructus exstitit non pœnitendus. Innumerabilis glirium exercitus ex Australibus Boni aeris campis conferto ordine adventans Tucumaniæ agros, horrea, domicilia implevit, vastavitque omnia non raro. Amnes sibi obstantes citra trepidationem nando superarunt. Immensam camporum planitiem, per quam illis iter, veluti plaustris tritam, compressamque reliquere. Paraquarienses ruricolæ glirium multitudine territi relictis tuguriis, omni ex parte patentibus, fugam malunt, quam arma capere. Adeo quantumvis imbellis, quantumvis imbecillis turba numero suo sæpe evadit formidabilis. Neque putes, velim, glires Paraquarienses bubulæ solum carni inhiare; Humanam quoque appetunt, videnturque anthropophagorum de genere. Nam in utramque aurem dormientes mordent non raro, & vero dente haud pigro. Sociorum novi aliquem, cui meridianti glis insidiatus iterum, iterumque digitum momorderat. Manum sanguine manantem istius ipse spectavi. Nihil præterea scrutorum, aut quisquiliarum est, quod non corrodant, clepantque, ac sua condant in penu vel nido serviturum, vel cibo. Sericeas ligulas e libro precum horariarum sacerdotalium suffurati eas parandis suorum incunabulis impendere. Strophia, vittas, tibialia, lineam, laneamve cujuscunque usus supellectilem aufferunt, suumque transferunt in latibulum, pro culcitra, ac stragulis sibi substernendam. Molesti hi furunculi non damnum modo domesticis, sed & incendii periculum domibus minantur quotidie. Nam candelas e sevo ardentes noctu asportare audent faucibus, & ad specum suum properantes Hispanorum ruricolarum mapalia accendunt sæpe. Multum mihi propterea negotium facessivere in nova Rosarii colonia. Non uno nomine lux noctu alen-

alenda fuit. Sevo deficiente, oleo ex boum pedibus excocto utebar hunc in finem. Laminam cum ellychnio ardente noctibus prope singulis glires e lampade humi locata abripuerant, frigescens mox oleum sorbillaturi. Ad coercendam istiusmodi audaciam ellychnii Laminam catenula ænea adjecto ferri pondere lampadi adstringere dein oportuit. Contra fures jam viribus utendum, jam astu.

Frequentissima, & propemodum annua Paraquariæ calamitas sunt locustæ (Abiponibus Aorkañi) visu horridæ, vastique corporis; Nam medium digitum longitudine excedunt. Infinito earum agmine propinquante terrifica caligo ex ultimo horrizonte erumpit, sol obnubitur, lux vel meridiana obscuratur, nubem atram, nimbo, turbine, fulminibus prægnantem imminere jurares. Sæpe Abipones mei correptis armis in acie constiterunt, quod eminus visæ locustæ speciem referebant pulverum, quos hostilis barbarorum equitatus effusissimo cursu advolans per viam excitare consvevit. Ubi ubi consederint locustæ, agros frugibus, arbores foliis, campum herbis, & quod inde consequitur, homines juxta ac bestias pabulo spoliant; soboles, quam relinquunt, numerosissima stragem alterum in annum continuat, miseriasque auget. Adventans locustarum exercitus ne ad solum devolet, agrosque varia semente consitos depascat, tympanorum strepitu, vociferatione populi, sclopetorum fragore, ramorum per auram jactatione continua impeditur. Quo si arceri nequeant, Quaranicis in oppidis, quidquid hominum est, in illis humi colligendis, necandisque occupatur. Uno sæpe die multos modios his bestiis plenos læti vidimus, easque jam ad focum, jam ad aquam condemnavimus. Abipones malunt locustas

vorare, quam demergere, vel cremare. Hinc illas advolantes, quotquot possunt, ex aere humum deturbant virgulis longioribus, Iisdemque ceu verubus affixas lento igne assant, vorantque eadem, qua nos perdices, vel ficedulas, aviditate, non promiscue tamen omnes, fæmellas siquidem solas pro esca sibi deligunt, masculis rejectis. Neque est, cur his barbaris succenseamus. Nam locusta levitici capite undecimo, versu secundo & vicesimo mundis volucribus adnumeratur. Hinc Judæis, Æthiopibus, Libyis, Parthis vel elixa, vel tosta, & in pollinem redacta, quin & sale ac fumo durata locusta pro cibo fuit, si fides habenda Diodoro siculo, l. 3. c. 3. Plinio l. 6. C. 30. & Divo Hieronymo l. 2. contra Jovinianum. Si tot populi ἀκριδοφάγοι locustarum edaces exstitere, eccur dubitemus, locustam, qua Divus Joannes Baptista in solitudine, ut sacer refert codex, vescebatur, veram locustam, non herbam quamdam sic dictam, non piscem, aut cancrum fuisse, uti quibusdam scriptoribus interpretari, opinarique visum, qui jam ἀκρίδες, jam ἀκρώδες, jam ἐγκρίδες, jam ἀχάριδες legendum putarunt, cum in animum inducere suum haud possent, locustas usquam esculentas fuisse, quod ipsus ego hisce oculis apud Barbaros spectavi. Infinitus sim, si cætera, queis Paraquaria scatet, insectorum genera persequar. Ex iis, quæ memoravi, conjectura sit de aliis, quas brevitatis studio omitto. Molestior fere minutissimorum animalium, quam tigridum, leonum, crocodilorum insectatio; Hi aut fuga eludi, aut sterni armis queunt, non item illa, at certe rarius, difficiliusque. Maxime ista nocent, quia minus videntur; Formidabiliora feris grandioribus, quia numerosiora, verius dixero, quia innumerabilia. De insectis noxiis, quæ mortem, morbum, veldamnum

quod-

quodcunque accersunt, hoc loco scribere mihi fuit propositum. Quantus mihi campus pateret, si insecta quoque innoxia seu gradientia, seu aquatilia vel obiter enumeranda forent. Quanta, superi boni! muscarum, vermium, apum, crabronum, fucorum, cicadarum varietas, ac frequentia! Quam multiplex cincindelarum diversitas noctu stellarum instar passim colluoentium! Aliæ bruchi magnitudine alarum jactatione, aliæ solis ex oculis lucem vibrant, quæ libro legendo sufficiat. Quædam solis natibus splendorem edunt. Vermes quidam majusculi toto corpore coruscant. Ligna, arundines, arborum folia, plantarum radices, postquam computruere, in territoriis maxime humidis adamantum, pyroporum, smaragdorum, chrysolithorum, rubinorum &c. more lucem viridem, rubram, flavam, cæruleam noctu spargunt, mirumque in modum oculos oblectant. Quotidianum hoc nobis in sylvis, Mbae vera Acaray, & Monday fluvios inter sitis, spectaculum noctu fuit. Ejusmodi reculas, quas lucere observaveram, humi collectas ad oppidum asportavi meum, ubi tamdiu luxerant, quamdiu humidæ; Aqua affusa madefactæ splendorem recuperarunt pristinum, qui tamen aqua nil porro proficiente, desiit denique. Ejusmodi phosphoros nusquam deprehendi per reliquam Paraquariam. Ut flores campum, sic papiliones innumeri rivorum, sylvarumque margines amænissima colorum varietate exornant. Verum de his, aliisque insectis & multi & accuratissimi libri prostant, ac in omnium manibus versantur. Nobis ad Abipones redeundum insecto quovis Paraquariæ nocentiores. Postquam enim plerique omnes Barbarorum populi Hispanorum jugo cervicem submisere, Abipones indomiti resecandis Hispanorum cervicibus usque occupabantur, hoc præsertim, quod agimus,

CAPUT XXXV.

De militari Abiponum ingenio.

Quibus jam coloribus militare Abiponum ingenium expingam, anceps hæreo. Imagini, quam diuturna Barbarorum istorum experientia mihi impresserat, vox nulla omnium respondet, quibus latium abundat. Bellicosi, impigri, prompti ad res gerendas Sunt Abipones, id equidem nemo vel Hispanorum negaverit. Magnanimos tamen eos, impavidosque dicere, vix audeo. Nam & ipse Cicero 2. Philipp. strenuum a forti distinguit: *ut cognosceret te*, ait, *si minus fortem, attamen strenuum.* Historiam de Abiponibus scribere mihi est animus, non panegyricum. Historici est rem nudam sine fuco proponere; Oratori permittitur ea, quæ ad commendationem non pertinent, silentio præterire, jam coloribus uti, si res poscat, jam pallio ad tegendas, quæ laudibus obstarent, labes. Ingenuus sum, dicam more meo, quod sentio. Nollem profecto Divæ veritati, cui opellam sacravi meam, vel bilem movere, vel risum.

Bellicæ virtutis famam maximopere ambiunt Abipones. Totis ad arma animis aspirant. Hastam, arcum, omne telorum genus dexterrime vibrant. Equo, si quisquam alius, volare nôrunt. Belli asperitates, Cœli injurias, inediam, itinerum molestias nemo tolerat constantius. Metuenda nautis, navi-

busque flumina nando trajiciunt intrepidi. Vulnera sua, ceu aliena, sine gemitu spectant sauciati. Omnia hæc nôrunt, quæ universi per Europam bellatores suspiciant, paucissimi imitentur. Unum id scilicet ignorant Abipones: Mortem aspernari, gloriam per pericula sibi conquirere. Mavortios jactant animos, sed purpuream vomere animam nimiopere timent. Strenui sunt, fortes dici neutiquam possunt; Istorum enim est, etsi fractus illabatur orbis, nil formidare, vincere, aut mori velle. Vincere quidem semper volunt Abipones, nolunt tamen mori. Diris devovebunt victoriam vel unius suorum vita emptam. Respuunt epinicia, queis lessus misceri debeat. Triumphum recusant, quem vel unius viduæ, orphanive lugentis suspiria comitentur. *Pro patria sit dulce mori licet, atque decorum; Vivere pro patria dulcius esse putant* cum Oveno poëta. Americani hi bellatores perperam se se Martis progeniem jactant, quippe quibus adeo insolens mortis timor. Næ! ego illorum nomina heroum albo nunquam adscripserim. Plutarchus in Perseo Macedonum Rege φιλοψυχίαν nimium vitæ amorem acriter reprehendit, morbumque minime Regium appellat; Decet equidem magnos viros magno animo mortem contemnere. Fateor tamen ingenitum nobis vitæ servandæ studium haud culpari a sapientibus, dummodo nimio ejus amore cæcati nil turpiter faciamus, patiamurve. Vitam spernat, qui vitæ pretium ignorat, vel vita uti nescierit. Tanti porro vita est, ut Tullius Cicero formicam pulcherrimæ urbi præferendam existimaverit, quod in urbe sensus sit nullus, in formica non modo sensus, sed etiam mens, ratio, memoria. Eadem ratione ductus Augustinus libro de a. anim. in Manichæos muscam quamlibet sole ipso præstantiorem affirmavit.

Et

Et Salomon Eccles. 9. v. 4: *Melior est canis vivus Leone mortuo*, edixit. Cum igitur maximi facere vitam suam quemque oporteat, excusandus videbatur historicis Pheres, qui pro filio suo Admeto Thessaliæ Rege mori recusaverat, illud forte Euripidis cum animo suo identidem reputans: *Longum apud inferos tempus est. Hæc autem vita brevis est quidem, sed dulcis. Neque duabus animabus, sed una vivimus. Chara lux hæc Dei, Chara!*

Ad vitam temere prodigendam præcipites nemo sane Abipones dixerit. Divam præ quovis Numine securitatem, præliorum arbitram, adorant, quam nisi certe sibi propitiam nôrint, nunquam in arenam descendent. Martis aleam ancipitem, dum possunt, refugiunt. Semper minantur aliis, semper timent sibi. Nihil admodum fortunæ tribuunt. Hinc antequam expeditionem bellicam susceperint, loci naturam, hostium numerum, temporis rationem anxii de sua incolumitate iterum, iterumque circumspectant. Periculum quodvis, quin & periculi suspicio hastam illorum e manibus excutiet, ac quantumvis furorem protinus restinguet. Agis Spartanorum Rex, ut Plutarchus in apophtegmatibus laconicis memorat, magnifice se jactabat: Milites suos Lacedæmonios bello fervente haud quærere, quotnam hostes, & quam fortes habeant, sed, ubi sint, rogare solitos, ut illos cominus invadere queant, & profligare. Nunquam tam cæco impetu in pugnas feruntur Abipones. Festinant lente, quia suspecta illis omnia. Neque classica canunt, nisi rebus omnibus diligenter exploratis. De securitate sua facti certiores fulminis more irruunt, jam Hanibalem callidum, jam Fabium cunctatorem imitantes. Nôrunt audaces a fortuna juvari quidem aliquando,

CAPUT XXXVI.

De Abiponum armis.

Nemo unus istorum claro apud suos nomine, ni bellica virtute emineat. Hinc arma idonea, nitida, & dum res poscat, expedita ut sint, singulorum cura. Ad se se defendendos, offendendosque hostes arcu utuntur cumprimis, & hasta. Lignum illis nascitur patrio in solo, nusquam alibi per Paraquariam visum, purpurei, dum recens est, coloris. *Neterge* dicitur, & Chalybem duritie æquat. Arborem illam findunt, frustumque oblongum inde exsectum cultro, vel si is desit, acuto lapide teres efficiunt. Crederes, torno affabre elaboratum. Rectum porro ut evadat, ad ignem identidem calefactum duos inter stipites hac illac contorquetur. Hac methodo Abiponum hastæ conficiunt, Sarissis Macedonicis vix minores. Nam quinas, senasve ulnas longitudine excedunt, utrinque in cuspidem desinentes eo fine, ut, si una hebescat extremitas hastæ, altera ad ictum supersit, utque etiam humo, dum in campo pernoctant, infigi possit. Quondam, dum illis peregrinum ferri nomen, ligneis pugnarant hastis, interdum cervi cornu mucronis loco illis præfixere, Fennos, priscum Germaniæ populum, aliquomodo imitati, de quibus Tacitus: *Fennis sola in sagittis spes, quas, inopia ferri ossibus asperant.* Verum postquam ab Hispanis jam vi, jam

pre-

pretio mucrones ferreos obtinuere Abipones, eos hastis dexterrime inserunt, ac in illorum, a quibus acceperant, cædem abutuntur. Hastas ferro instructas illi Catlaàn, Hispani Lanzas appellant. Jam jam præliaturi mucronem sebo perungunt, ut altius, promptiusque corpori immergatur. Ad quatuor palmos hostili sanguine spumantes lanceas vidimus aliquando; Tanto eas nisu barbarorum coloniam nostram invadentium lateribus impegerunt Abipones. Istorum tentoria, tuguriaque cum fere humiliora sint, ad eorum limen lanceas defigunt suas, ut, quoties res ferat, sint in promptu. Quot lanceas videris, totidem bellatores noveris istic habitare. Ut Europæi interdum duces ad tegendam copiarum suarum paucitatem, supplendamque bellicæ supellectilis penuriam tormenta e ligno ficta, pictaque in aggeribus collocarunt, quorum scilicet conspectu hostis numerosior terreretur; sic nos eodem militari astu usi hastas ex arundine, ex ligno obvio obiter paratas per Abiponum absentium ædes defiximus, quibus eminus conspectis hostium præcursores delusi oppidum præsidiariis abundare suis nunciaverant, cum ex hastarum numero numerum virorum arguissent. Bellica hæc fraus barbaris ad assultum jam jam accinctis terrori, nobis saluti fuit non raro. Adeo ut Europæis in castris, sic Americanorum in tuguriis frequentius, feliciusque ingenio, quam manibus pugnatur. Pergama, quæ viribus non poterant, Græcorum dolo capta. Illud quoque laudi tribuendum Abiponibus, quod non modo in armis suis concinnandis mirifice solertes, sed & in iis ornandis, purgandis, poliendisque quotidiani, ac prope nimii sint. Hastarum mucrones adeo splendescunt semper, ut argenteos eos diceres. Puduit me sæpe Hispanorum, dum illos armis vilissimis, squallidis,

inep.

ineptis instructos coram Abiponibus deprehendi, a quibus jam eorum paupertas, jam segnities explodebatur. Arundinem, sudem rudissimam, stipitem nodosum, arboris ramum, lignum obvium undique tortuosum pro hasta plerique adhibent, pro illius mucióne gladii, cultrive fracti particulam loro circumligant. Opulentioribus duntaxat ignivomæ sunt fistulæ, ast plerumque vitiosæ, ac ad terrendos, quam necandos hostes utiliores. Ad hæc perpaucos invenias, qui sclopetis uti feliciter nórint. Verum adverte, me hactenus de agricolis Hispanis, qui contra Barbaros militare jubentur, disseruisse. Legionarios enim milites extra urbes Boni aeris, & Montevideo in amplissima Paraquaria nusquam videris.

Arcus sagittarii ex eadem arbore Netergè, uti hastæ, conficiuntur, justamque viri staturam æquare solent longitudine. Nervo enim relaxato, baculi instar rectissimi sunt, nullamque, quam Turcorum, Tartarorumque arcus habent, curvitatem præseferunt. Nervus, seu chorda arcus ex vulpis visceribus plerumque, aliquando ex filis, quæ palma quædam suppeditat, fortissimis texitur. Tela ejaculaturi, ut arcus chordam validissime intendere queant citra manus dolorem, eam lignea, ut ita dicam, chirotheca præmuniunt. Pharetra e junco contexta laneo varii coloris filo ornatur. Sagittæ ulnam unam, & palmum longæ constant arundine, cui mucro vel ex osse, vel ligno durissimo, vel ferro præfigitur. Mucrones lignei præ ferreis terribiliores, ossei vero (ex vulpis tibia parantur) longe formidabilissimi; Dum enim evelluntur, vitri instar fere franguntur, parsque corpori inhærens tumorem generat, ulcusque acerbissimum, quod saucio nullam relinquit quietis partem. Lignum quodvis nativo quodam veneni genere

imbu-

imbutum præ ferro plus adfert doloris, tumorisque. Expertus id scribo. Lignea ejusmodi sagitta, qua brachium meum a Barbaris Ňatakebitis transverberatum, manus vulneratæ sudorem, veneni alias indicem, copiosum per horas aliquot induxit. Abipones vulneri meo, veluti suo, indolentes, quod telo ligneo, non osseo sim læsus, mihi pleno ore gratulabantur. Et vero sauciorum, quorum vulnera toties curavi, assidua tractatione sagittarum discrimen planissime didici. Ferreæ, utcunque sint, reliquis benigniores, innocentioresque vulgo putantur. Nullo unquam veneno suas inficiunt sagittas Abipones, quod apud complures Americæ populos usu receptum. Jam alias dixi, Chiquitos, bellicosam Paraquariæ nationem, formidari a finitimis Barbaris vel eo nomine, quod, si illorum sagitta extimam cuticulam feriat, sanguinisque guttulam eliciat, diffuso mox per omnes artus tumore paucas post horas sauciato moriendum sit nulla vulneris medicina, vitæque spe relicta. Venenum tam atrox, quod sagittæ mucroni illinunt, ex ignotæ nobis arboris cortice soli Chiquiti conflare norunt, reservato sibi ad hunc diem crudeli mysterio. Non fuisse unum aliquem, hoc qui arcanum artificium ex illis seu extorqueret, seu eblandiretur, sæpe mirabar. Etiam dum venantur, telis eodem veneno tinctis feras quascunque necant, & resecta solum, quæ vulnerata est, corporis parte impune comedunt, quemadmodum & Indi Quaranii bobus, vitulisque lethifero serpentum morsu extinctis citra noxam, ac formidinem Vesci consvevere, sola, illa, quæ serpentis dente violata est, particula rejecta. Barbari quoque fluminis Urinoco accolæ præsentissimum virus a se paratum sagittis adspergunt suis, ut Pater Josephus Gumilla prolixe refert in sua historia. Apud Parthos,

hos, Scythasque tela venenata in usu fuisse, constat. Sic Ovidius l. 3. trist. elegia 10. Canit de Getis: *Pars cadit hamatis misere confixa sagittis; Nam volucri ferro tinctile virus inest.* Horatius item: *Venenatis gravidam sagittis pharetram dixit.* Quibus ex rebus toxicum confecerint, Baricellus ex Langio, Plinio, & Aristotele nos docuit. Verum religione tactus pestilens artificium, ne quis eo abuteretur, reticendum putavi.

Plumæ, quæ sagittarum promovent volatum, ex alis corvorum sumuntur, quos venaturi dum excurrunt Abipones, bellum præ foribus esse, intelleximus; Ad hoc enim sagittas fabricando se præparant. Plumæ singulæ arundinis extremitati fibra fili tenuissimi utrinque alligantur. Vilelas, seu, ut ab Abiponibus vocantur, Rařegřanřaik insignes Paraquariæ sagittarios nemo non suspicit. Isti plumas non filo, sed glutine, quod ex vesica piscis Vagre parant, scitissime affigunt, mucronem vero levissime inserunt arundini, qua industria periculosissimæ evadunt illorum sagittæ; Nam dum arundo ex vulnerati carne evellitur, mucro solus carni remanet infixus. Quaranii minus superstitiosi jam psittacorum, jam aliarum avium plumas applicant sagittis. Dum ad propositam metam quadringentis plures eodem temporis puncto eas ejaculantur, humumque delapsas, vel tabulæ infixas mox colligunt, ex plumarum colore suam quisque cognoscit. Quævis denique natio in arcubus, telisque formandis methodum observat propriam. Breviores sagittæ longioribus sunt periculosiores; Cum enim in velitatione difficilius videantur, difficilius vitantur. Longioribus ea videtur esse prærogativa, quod vi majore, & ad scopum multo remotiorem pertingant. Abipones in sagittis vibrandis esse ver-

satis-

ſatiſſimos uti certum, ita neutiquam mirum eſt; Nam a pueris arcui aſſveſcunt, & adhuc dum infantes volantem aviculam ſternere norunt. Ludicro in certamine, propoſito victoribus ſingulis præmio, pomum citrinum longiſſime diſtans meta fuit. Pro tanto ſagittariorum numero ſane pauciſſimi aberrarunt, ſtupentibus, qui ſpectatores aderant, tantam peritiam Hiſpanis. Etiam Quaranios inter ejusdem artis ſcientiſſimos invenias. Carolus Morphy Regius Paraquariæ Gubernator. Hybernus origine, Lutetiæ Pariſiorum omni ſcientiarum, artiumque liberalium genere liberaliter imbutus, apud Hiſpanos militari virtute dudum conſpicuus, victoriarum, quas celeberrimus Petrus Zeballos a Luſitanis reportaverat, omnium particeps, vir morum ſuavitate, integritateque eximius ad me in S. Joachimi oppido inviſerat anno 1767. quatriduum meis in ædibus commoratus. Ad fallendum a meridie tempus militari hoſpiti militare certamen publico in foro exhibui. Nongenti aliquot ſagittarii Barbari equo inſidentis ſimulacrum ligneum pro ſcopo habuere. Incredibile, quam deſtinato ictu plerique caput, vel pectus attigerint, longiſſimo quamvis multorum paſſuum ſpatio a meta diſtantes. Plurimi equites curſu effuſiſſimo advolantes idem ſeu haſta, ſeu ſagitta præſtiterunt. Tanta admiratione, tantisque laudibus Indorum meorum dexteritatem proſecutus eſt Gubernator, ut jucundiſſimum illi ſpectaculum poſtridie iterum iterumque fuerit repetendum. Ipſe victoribus ſingulis manu ſua porrexit munuſcula, quæ ego e domeſtica oppidi penu ſuppeditaveram, ſcilicet cultros, forficulas, globulorum vitreorum faſces, cruculas deauratas, telam variam, & alia ejusmodi. Mihi equidem certum, exploratumque, Indos ſagittarios præ quovis jaculatore ſclopetario certius, feliciusque collineare. Quotidi-

tidiana venatione ad arcum dexterrime tractandum erudiuntur, qui illis adhucdum sylvicolis escam subministrabat. Næ! inepto sagittario, epulantibus cæteris, & sæpe, & multum foret esuriendum. Fames & optimum cibi condimentum, sed & optima artium variarum magistra. Hinc Indi ut sunt voracissimi, sic & sagittarii insignes. Simios in summo Celsissimarum arborum culmine lusitantes, psittacos, & quidquid avium, vel ferarum fiebat illis obviam, toties me præsente uno ictu stravere, quin & pisces flumini diaphano innantes.

Multa sagittarum varietas. Aliæ aliis sunt longiores, crassioresque, feris scilicet majoribus necandis destinatæ. Mucronum item multiplex forma. Alii plani, & rectæ cuspidis: Hamati alii vel uno ex latere, vel utrinque, quidam quadruplici hamorum serie aculeati. Ejusmodi sagittarum genus non ab Americanis inventum, sed Getis, aliisque per orbem antiquum populis fuisse usitatum ex versu illo Ovidii paulo ante allato liquet: *Pars cadit hamatis misere confixa sagittis.* Sagittam quomodocunque hamatam e carne nunquam extricaveris, ni illam prius utraque manu circumagas ea fere ratione, qua liquor Chocolaticus tereti lignello ad spumam exagitatur. Qua quidem sagittæ circumvolutione viam aperies ad hamos e carne extrahendos, sed quanto doloris sensu! Horreo equidem meminisse. Hamo enim triplici, quo vulneratum me dixi, telum horruit. Quod si mucronis confracti vel minutissima particula carni inhæserit, chirurgicis instrumentis deficientibus, tum enimvero summa calamitas sauciatum manet. Si quando sagittæ reliquias stationem corporis carnosiorem uti femur, brachium &c. occupare viderint Abipones, vulgari cultro frustum carnis cum inhærente

par-

particula ipsi reſecant; Sæviunt in ſe, ſibi mederi dum cupiunt; Nam vulnus vulnere curant, medicina, quæ ipſo morbo acerbior, utuntur. Celeberrimus Caziquius Ychoalay, cujus frequens recurret mentio, cum veterano æmulo Oaherkaikin acerrime dimicans periculoſe ſauciatus eſt, ſagitta oſſea oſſi occipitis prope cervicem impacta. Illius, dum extrahebatur, confractæ pars magna occipiti clavi inſtar alte infixa remanſit. Augeſcente in dies dolore nobis authoribus ex S. Hieronymi oppido ad urbem ſanctæ fidei ſexaginta leucas diſtantem equo profectus miſer curandum ſe ſtitit Chirurgo Luſitano ex ſancti Franciſci familia laico. Curationi inciſio præmittenda fuit, ut oſſeus ſagittæ mucro in occipitis oſſe latens forcipe chirurgico apprehendi poſſet, ac evelli. Feliciter res omnis peracta eſt, quamvis non ſine acerbiſſimo dolore. Cruentiſſimum laniatum non modo, quin vel gemitum ederet, aut doloris indicium, magno animo toleravit Indus, ſed & chirurgum cruciatus nimii metu cunctantem, tergiverſantemque identidem hortatus eſt: videris mihi, ajebat, timere? Nil timeas, quæſo, ſeca, terebra, age pro arbitrio omnia confidenter. Haſtis, ſagittis, ſclopetis vulneratus toties doloribus dudum aſſvevi. Extracto demum oſſeo mucrone vis ſanguinis ingens, veluti aperto epiſtomio, defluxit. Spectaverat hoc ſerena fronte Indus, & liberatori ſuo gratias, quas potuit, maximas egit. In ædibus, ac conſpectu Hiſpani nobilis hæc geſta ſunt, qui Ychoalay ſibi dudum amiciſſimi & tolerantiam ſtupuit, & ſanitatem incredibili cum voluptate aſpexit.

Aciem ingreſſuri, aggreſſurique hoſtem ſagittas aliquot, ſibi maxime probatas, a reliquis ſejungunt ictui, qui majoris momenti videatur, ſubinde im-

pendendas. Priſcarum is gentium mos quoque fuit. Ad hunc alludens Iſaias dixerat: *Poſuit me ſicut ſagittam electam: In pharetra ſua abſcondit me.* cap. 49. v. 2. Scilicet ut nautæ providi anchoram cæteris firmiorem ſacram appellant, urgentique reſervant periculo; ſic bellatores Americani unam aliquam, exploratiſſimæ virtutis, ſagittam in promptu habent, data occaſione jam ad ſe tuendos, jam ad alium, cujus mortem cumprimis optant, trucidandum feliciter explodendam. Dum aves, aliasque minores feras non interimere, ſed vivas capere volunt, ſagittis utuntur, quibus pro cuſpide globulus vel ligneus ſit, vel cereus; Hoc feræ tunduntur quidem, ſternunturque, haud tamen necantur. Si quando via recta telum ad deſignatum ſcopum dirigere nequeant ob qualecunque, quod medium intercedat, obſtaculum, id arcuatim, ictu nempe in arcum curvato ejaculantur, uti quandoque in caſtrorum oppugnatione pyrotechnici jacere ſolent e mortariis pilas igneas. Iſtis profecto ad incendendas ædes neutiquam indigent Abipones. Hi enim Goſſypium, aut aliud ſtupæ genus ardens ſagittarum cuſpidi affixum contra tecta lignea, vel ſtraminea evibrant, & quidquid voluerint, etſi longiſſime diſtans, protinus inflammant. Plura Hiſpanorum oppida triſti hoc artificio in cineres abiere. In oppido Roſarii, quod Abiponibus condidi, ædes meas ſtraminibus limo denſo liberaliter circumveſtitis tegendas curavi, quæ ſcilicet flammam viciniorum Barbarorum ſagittis injiciendam reſpuerent. Speculam ligneam, e qua hoſtium identidem aſſilientium motus tempeſtive obſervari poſſent, eundem in finem coriis bubulis contexi. Neque is conatus ſpes meas deluſit.

Ha-

Haſtam, & arcum præcipua dixi Abiponum arma, ſed non ſola. Nam præter hæc tres globos lapideos corio veſtitos totidem loris in unum denique coeuntibus illigatos dextro circumagunt brachio, moxque ictu certiſſimo vibrant, quorum impactu & homines & feræ vel enecantur, vel certe ſic illaqueantur, movere ſe porro ut nequeant, haſta, cultrove mox contrucidandæ. Formidable hoc armorum genus (Hiſpani *Las bolas*, Abipones *Noaharbaranca* appellant) apud Auſtrales Magallanici territorii Barbaros locum habet præcipuum, ut ſuperius in libro prodromo fuſius ſcripſi. Hiſpanorum vulgus, quin & Indi, ac æthiopes promiſcue omnes, quoties equo in campum excurrunt, hoc globorum lapideorum inſtrumento jam ex ephippiis, jam e cingulo ſuo pendente armati paſſim videntur. Et vero magno omnibus eſt uſui. De clava lignea, quam Hiſpani *Macana*, Abipones *Yüele* vel *Hepiginrankatè* vocant, & jam domi pro ludo, jam foris, dum bello, venatuique dant operam, pro cædibus patrandis adhibent, capite ſeptimo: *Cur Abipones tam vegeti, & vivaces?* uberius egi. Fundam, cujus peritia egregia in Quaraniis commendatur, nihili faciunt Abipones. Pueri duntaxat ad terrendas, ſternendasque aviculas illa utuntur aliquando. Iſti & arcum habent, cui pro chorda tela eſt tres digitos lata, ex materia cannabi ſimillima contexta, hæc manu intenditur, & globuli ex argilla ficti ſagittæ inſtar excutiuntur ad aves, feraſve minutiores cædendas. Tubus ille ligneus (Germanis *Blasrohr*) ex quo globuli, vel clavi filis ſericeis, vel lineis ad volatum juvandum inſtructi ore efflantur, ne de nomine quidem Abiponibus eſt notus; Uſitatus tamen, ut audio, Indis quibusdam Peruvianis apud Moxos, ac Baures degentibus. Iſti, clavis ferreis cum deſtituantur, ſpinas craſſiores, ſucco ve-

pedites, nisi necessitate compulsi, cum illis congrediuntur. Eminus malunt, quam cominus hostem invadere, cum vitæ suæ identidem timeant, caveantque. Punctim crebrius, quam cæsim feriunt. Quamvis plurimi enses habeant seu ab Hispanis emptos, seu bello ereptos, paucissimi tamen illis in velitatione utuntur. Postquam Abiponum armamentarium inspeximus, haud pigebit, opinor, eruditos audire, quibus nominibus illi arma sua, & cætera, quæ ad rem militarem pertinent, insigniverint.

Arcus. Netelřanřè. Eodem nomine vocant sclopum. Derivatum videtur a *Netè*, quod tempestatem significat.

Arcûs chorda. Netelřanřè Lkaeřhè.

Sagitta Lanařhà. Idem nomen tribuunt glandi plumbeæ, quam etiam *Lpetà* vocant, quod granum significat.

Pulvis pyrius. Netelřanře leenřa, quod farinam sclopi denotat.

Hasta lignea sine ferreo mucrone, quæ Dardo dicitur ab Hispanis, Netergè, quæ vox reipsa arborem exprimit, ex qua hasta conficitur. Eadem hasta lignea etiam Lohelete ab illis appellatur.

Hasta cum ferreo mucrone. Catlaàn. Hæc vox etiam mucronem ferreum solum notat.

Culter. Latařan. *Illius cuspis*, Lapachik. *Acies illius*. Yleřà. *Manubrium seu capulus* Lay̆.

pones illi, qui olim pueri ab Hispanis bello capti, educatique fuere, quique adulti aut heri sui venia, aut fuga clam elapsi ad gentiles suos demum rediere. Præterquam enim quod ægriore in Hispanos sint animo, ac vindictæ sitientes, pro ea, quam nacti sunt, locorum, linguæque Hispanicæ peritia, impune in ipsis Hispanorum oppidis versantur, illorum amicos se se mentiuntur, quin, cum eorum lingua, amictuque uti soleant, pro Hispanis passim habentur. Hoc artificio securi vel in ipso meridie, publico in foro circumspectant omnia, omnia, quæ ad propositum facere putaverint, expiscantur; viros militares negotiorum causa absentes, vel ad iter propediem expeditos, plaustra copiosa mercibus onusta vident, quorsum deducenda sint, audiunt, quæ subinde per immensas illas solitudines ab accurrentibus ad prædam barbaris facile diripiuntur, nemine aurigarum, custodumque cædem impediente; His parum armorum, minus animorum esse solet plerumque. Quantarum cladium instrumenta fuerint seu Abipones captivi ab Hispanis transfugæ, seu Hispani ab Abiponibus capti, nemo unus est, qui id ignoret.

Itinere defuncti exploratores postquam visa, compertaque rite suis nunciaverint, bellica consultatio simul, simul compotatio de more indicitur universis; Siccis equidem faucibus ad recte deliberandum haud satis sapere sibi videntur Abipones. *In vino*, ut Strabo de Persis affirmat, *de rebus gravissimis deliberant, & hæc firmiora putant, quam quæ jejuni statuerunt.* Eundem compotandi morem a cretensibus, Græcisque omnibus de belli, pacisve negotio consultantibus receptum fuisse, Iustus Lipsius testatur. Expeditionis suscipiendæ author Caziquius pocula inter sententiam promit suam, cæterorumque hac super re opiniones

ex-

Miles Hispanus. Nauachèk.

Sagittarius Nainȓanak. *Sagittarius peritus* Uiychàk *Imperitus* Patenȓaik.

Locus pugnæ Nahamatȓalatè, vel Naloatȓalatè, vel Kimitȓalatè.

Pugna Sagittariorum. Noàtaȓek.

Pugna hastatorum. Nahamatȓek, vel Noaaraȓanȓèk.

Pugna ebriorum, qui colaphis mutuis certant. Nemargetȓèk.

Bello captus. Loàk.

Timidus, fugax. Netachkaik. Natergèk. Yakalò. Nematanȓaik.

Belli dux Nelaȓeyȓat.

Internecio, strages Lanamichirini Yoaliripi.

Spolia Retapȓankatè, vel Auaraȓankatè.

Tympanum militare. Lamelgè.

Si quis Abiponum hoſtili occumbat manu, ut ardens eſt apud Americanos vindictæ ſtudium, atque adeo legis inſtar, ſanguinis propinquitate cum demortuo maxime conjunctus mortem ulciſci ſolet. Illius eſt vel populares, ac contubernales ſuos invitare, vel exteros quoque ad armorum ſocietatem vocare, in hoſtem ducere, & dum aggreſſio facienda, primum in aciem prodire. Sic filios Patrum, Patres filiorum vel nepotum necem vindicaſſe, vidimus. Ut opem ferre amicis nationibus, ſic ab illis petere interdum ſolent, ſeu dum bellum parant ipſi, ſeu dum ab aliis metuunt, quibus ſe ſolos impares exiſtimaverint. Verum enimvero, quod Europa experitur toties, parum ſane roboris eſt, ac fiduciæ auxiliaribus in copiis. Indorum maxime deſultoria eſſe ſolet, ac fluxa amicitia. Cum enim, quæ cum vicinis iniverunt, fœdera utilitate metiantur, repente amiciſſimis terga vertunt, quavis emolumenti tenuiſſimi ſpe præponderante.

CA-

Equis vel per inacceſſum fluminis litus, vel per ſylvarum latebras tantiſper relictis, ne ſui indicium faciant, jam manibus, pedibusque ferarum inſtar reptantes, jam dumeta inter, jam arborum inter ramos latitantes eminus, cominusque obſervant omnia. Quid quod noctis obſcuritate tecti ipſis quandoque Hiſpanorum ædibus propinquant, intusque colloquentium ſermonem auſcultando excipiunt aliquamdiu. Etſi Hiſpanicæ linguæ neſcii, ſaltem num viri, num fœminæ complures iſtic commorentur, ex verborum pronunciatione conjectant. Per ſua ſe veſtigia ne prodant, aſſultusque hoſtilis ingerant ſuſpicionem, pellium ſegmenta pedibus affigunt ſuis, qua quidem aſtutia humani greſſus notæ aut diſſimulantur, aut abolentur. Sæpe, ut res procul poſitas perſpiciant, jam arboribus, jam dorſo equi, ceu ſcabello, pedibus inſiſtunt. Raro unicus, bini plerumque, ſæpe terni exploratores emittuntur. Hi noctu in varias ſe ſe vias diſtribuunt: Hac ille, iſte illac excurrit. De ſtatione, de tempore, quo rurſus conveniant, paciſcuntur. Stare pactis ut poſſint certius, jam avis, jam feræ alicujus voces e condicto imitantur, e quibus alius alium agnoſcit, ac denique deprehendit. Aſt & hoc aſtu aſtute utendum; Si enim nocturnis horis vocem avis imitentur, quæ interdiu duntaxat, non item noctu audiri ſolet, fictam eſſe a Barbarorum ſpeculatoribus, experientia norunt Hiſpani, atque adeo tempeſtivis cautionibus hoſtilem ſubinde aſſultum eludent; Quin, ſi equus in promptu iis ſit, animusque intrepidus, ſpeculatores pedites nullo negotio aſſequentur. Id, quamvis perraro, accidiſſe, memini. Sæpe alias ramis arborum confractis, gramine altiori varios in nodos colligato ſe ſe jam antegreſſum ſocius ſocio ſignificat. Nemo ſane felicius, faciliusque exploratorum partes agit, quam Abi-

po-

mum æstuante iter ingrediuntur, non uno agmine juncti, sed sparsi. Sub vesperum tamen in statione, quam condixerant, eadem conjunguntur.

In Europa bellum suscepturo Principi haud sufficiet plumbi, ferrique supellex; opus est auro, argentoque, quo commeatus, annonaria penus, copiarum stipendia procurentur. Nihil equidem istorum summo Abiponum Stratego curandum. Illorum quivis equis copiosis, hasta formidabili, arcu, sagittarum fasce nunquam non instructus est. Unica hæc illis belli instrumenta. Demessa Hispanorum capita, abducta eorum ex prædiis equorum, mulorumque plura millia, rapti matrum e sinu filii, & quæ inde ad illos redit, clari apud suos nominis gloria Abiponibus militantibus pro stipendio simul, simul pro trophæis sunt. Etsi colonia, cujus aggressionem meditantur, leucas ducentis plures absit, binos duntaxat equos quisque præ se agit, tertio vehitur ita, ut alternis & laborent & quiescant singuli. Alienum a se putant annona onustos quantamcunque viam ingredi. Quod ad cibum, potumve faciat, asportant nihil. Olim assos cuniculos pro viatico habuisse dicuntur, necdum scilicet in venatione tam exercitati, & equis minus tunc instructi. Hac ætate hasta, quam manu gestat Abipon, feras, queis vescatur, obvias sternit. Si sylva fructus arborum neget, campus struthiones, struthionum uno in cumulo congesta ova innumera, apros, cuniculos, damas, cervos, leones, tigrides, radices edules, perdices, & quid non? Suppeditabit. Aer avibus, rivi, lacusque vario anatum genere, porcis aquatilibus &c. abundant. Tela in promptu sint barbaro, dapes nusquam deerunt. Solæ palmæ, quibus solum omne superbit, variam præbent escam. Ut expeditior cuique venatus,

tus, prædaque locupletior obtingat, nunquam turmatim incedunt, sed solutis ordinibus, ni propinqui hostis suspicio id dissvadeat, late per campum sparguntur, eodem rursus, ubi seu meridiandum, seu per noctandum, in loco colligendi. Norunt equidem stationes suas, ubi scilicet aquationis, lignationisque pro foco alendo opportunitas, &, quod præcipuum, ubi citra insidiarum periculum tuto delitescant.

Cucurbitas, taurina cornua, quæ in Paraquaria jam lagenæ, jam scyphi vices agere solent; superfluum sibi onus existimant. Aquam enim vel cavis manibus haurire, vel admotis labiis vertagorum more sorbere malunt, & si quidem dulcis fuerit, pro falerno potabunt. Sæpe stagna præsto sunt, & vasti gurgitis flumina, sed quorum unda sale prægnans, interdum fele amarior stomacho torquendo, quam mactandæ siti aptior, & ne ipsis quidem bestiis tolerabilis. Cultrum ferreum necessarium sibi itineris instrumentum putant, lapillum item pro illo exacuendo, bina ad hæc lignella, quorum affrictu mutuo vel equo insidentes ignem promptissime eliciunt. Solent enim campos accendere, ut feræ adulto sub gramine latitantes ignis metu prosiliant, & ab illis cæsæ, assæque jam cœnam, jam prandium subministrent. Cotem, binaque lignella suis sub ephippiis abdita circumferre solent. En! his reculis Abiponum suppellex omnis definitur. Felices profecto, qui carere sciunt tot Sarcinis, tot plaustris, quæ in Europa ut ærarii hirudines, sic exercituum impedimenta & vocantur, & sunt haud dubie; Incredibile enim, quantum militem impediant sive, dum assequendus, insequendusque hostis, sive dum fugiendus. Abipones nostri sub dio dies, noctesque agunt. Jam Cœli æstu torrentur, jam nimbis plures in dies productis lavantur. Nudum caput ar-

cante, Barbarorum examen formidabile coloniis nostris incubuisse. Nunquam plus timendus hostis, quam dum minime timetur.

CAPUT XXXIX.

De assultu, & quæ hunc præcedunt, industriis.

Suspiciendæ sunt, quas aggressioni præmittunt, anxiæ cautiones. Minutatim, quidquid accidere sibi posset, præmeditantur. Opinionibus ne fallantur suis, præstigiatorum suorum aliquem itineris socium, expeditionisque moderatorem sibi adsciscere consveverunt. Hunc, quippe quem & rerum futurarum præscium, & absentium conscium putant, identidem consulunt, ad insaniam usque creduli ceu Apollinem Delphicum venerantur. Ab ejus ore pendent omnes, ejus nutibus morem gerunt summi, ac infimi Romanis veteribus superstitiosiores, qui auguribus, aruspicibusque non consultis nunquam ausi bellum auspicari. Præstigiatoris Prædictionibus eventus si haud responderit, nemo unus erit, qui illi succenseat, vel porro diffidat. Hallucinetur quotidie, luculenta spoliorum portio, qua ejus mendacia Abipones remunerantur, illi obtinget domi. — Si postridie facienda sit aggressio, centum oculis, quo loco res sint, circumspectant, nec, nisi postquam periculo vacare omnia compererint, ad propositi exe-

cu-

cutionem animos adjiciunt denique. Loco extra hominum conſpectum poſito ſuperfluorum equorum agmen, ephippia item cum frenis relinquunt, adjectis eorum cuſtodibus. Vultum vario ad terrorem colore inficiunt, ritu apud priſcos Teutones, & pleroſque Americæ populos recepto. Ad augendam, ut illi quidem ſibi perſvadent, hoſtium trepidationem coronam e pſittacorum plumis textam alii, alii galericulum e lana rubrum globulis vitreis, vel e limacum concha fictis relucentem, nonnulli prægrandem alam vulturis capiti imponunt ſuo. Abiponem novi, qui pellem cervini Capitis cornibus horrentem ſuis caſſidis inſtar vertici accomodabat ſuo, quoties pugnandum. Quidam roſtrum avis Tunka concavum, & ſpithamam longum naribus ſuis illigaverat dimicaturus. Minus animorum illis ineſſe ſemper adverti, quos de adſciſcendis formæ terriculis magis ſollicitos obſervabam. Maxime intrepidi his neglectis nudi omnino, quamvis fucata ſemper facie, hoſtium tela exſpectant. Id tamen mos fert omnium, quod equo, quem quisque probatiſſimum habuerit, nudo ſeminudi inſideant, frenique loco lorum ejus faucibus adſtringant, pro habenis ſerviturum. Pondus, & quidquid equi retardare poſſit pernicitatem, rejiciunt, ut ad impetum ſeu faciendum, ſeu declinandum ſe videant expeditiores.

Tempus aggreſſioni ſuſcipiendæ opportuniſſimum putant illud, quod, vel principium diei, vel extremum ita tamen, ut lucis tantum affulgeat, quantum ad res omnes oculo diſcernendas ſuffecerit. Sole enim aut recedente, aut jam jam redeunte domi plures, quos ſcilicet obtruncent, inveniunt, eosque ſomno fere oppreſſos, cum interdiu negotiorum cauſa, ubi ubi demum, extra ædes ſuas pleri-

que verſantur. At enim alienis cædibus ſub Auroram, vel veſperum peractis cautiores denique Hiſpani periculoſa habere ea tempora cæperunt, ac vigilanti cura Barbarorum prævertere molitiones. Qua re perſpecta Abipones novo ut aſtu eos deluderent, de more, inſtitutoque ſuo decedendum quandoque ſibi putarunt, & ſæpe ſub meridiem nil tale ſuſpicatos oppreſſerunt, qnoties rei e voto gerendæ ſpes affulſerat. Abiponum exemplo idem Mocobii, Tobæ, cæterique barbari præſtitere adeo, ut in Abiponum coloniis quoque nullam diei partem eorum inſidiis, vel inſidiarum ſuſpicionibus vacuam porro numeraremus. Horis tamen nocturnis vix audent invadere quempiam; Timent equidem tenebricoſis in locis unum aliquem, à quo conficerentur, latere. Meum forte cubiculum, lumine deſtitutum noctu amice ingreſſi terrebantur illico, & : Quam nigra eſt tua domus *Kemeu nenegin Greërigi*, vel *La naà! nenekáuvági* pavidi exclamarunt. Patente tamen in campo tenebras haud reformidant, dum equos abigere, excubare, campum ſpeculari, &, quidquid ſit, aliud agere illis collubitum. Ferociſſimis Barbaris oaekakolòt, quos vulgo Quaycurus, vel Lenguas appellant Hiſpani, id peculiare eſt, quod præter aliorum morem noctu plerumque in colonias irrepant, ſæviantque. Præmittere ſolent ſuorum aliquot, qui ſudes ad loci ſecuritatem terræ infixas evellant clanculum, ut cætero ſubinde agmini pateat acceſſus, incolis ſomno oppreſſis, nihilque minus quam cædem ſuis cervicibus impendentem ſomniantibus. Vel hoc nomine equeſtris hæc natio late ſparſit terrorem. In noſtris certe coloniis idcirco noctes innumeras eſt vigilatum. Arii, bellicoſiſſima quondam Germaniæ natio, no-

ctu quoque præliari solebant, ut Tacitus refert: *Arii super vires, quibus enumeratos paulo ante populos antecedunt, truces, insitæ feritati arte, ac tempore lenocinantur. Nigra scuta, tincta corpora, atra ad prælia noctes legunt, ipsaque formidine, atque umbra feralis exercitus terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novum, ac velut infernum aspectum; Nam primi in omnibus præliis oculi vincuntur.* Aggressionem porro non eodem semper modo exequuntur Abipones. Si colonia Christianorum invadenda, clanculum, viis incognitis, ac citra strepitum propinquant. Multiplici equitum ordine vias cingunt omnes, nullus ut relinquatur incolis effugii locus. Pedites alii contuberniorum portas perfringunt. Quod si id periculosum sibi existiment, eminus sagittis, queis ardens Gossippium, aliudve stupæ genus præfixum, magno numero vibratis accendunt ædes, quæ, si stramento, vel materie tectæ, illico exardescunt, flammisque incolas involvunt. Quotquot incendii terrore extra tecta prosiliunt, hastis, telisque conficiuntur, certe, nisi pueri, ac puellæ, captivitatem non effugiunt. Qui domesticos intra parietes barbarorum metu se continent, misere cremantur. Certum, ut ut incredibile, barbarorum manus præ igne formidari magis. In oppido Jacobi Sanchez, urbi Correntinæ propinquo templum cum Sacerdote ad aram operante, Indisque fœminis, prolibus, ac viris pauculis (Cæteri enim rure occupati aberant) in cineres abiisse a Barbaris accensum, omnes novimus. Locum, ubi hæc olim peracta tragœdia, ipsus, dum iter facerem, spectavi. Præter diruti oppidi vestigia & arbores manu consitas nil jam restat. Plures alii per Tucumaniæ, Assumptionisque tractus coloni igne sagittis Barbarorum injecto, quam eorundem hastis consumi maluerunt. Obtruncatis, captisque omni-

bus, quidquid usui esse possit, abripiunt alias Abipones; Quin & plurima, quorum usum ignorant, ne Christianis porro prodessent, asportant vel confringenda mox, vel flumini injicienda. Memorabiliores strages, quibus universam prope provinciam annis superioribus funestaverant, loco suo dein' recensendas, hic prætermitto.

Si quando Hispanorum phalanges adoriri visum Abiponibus, equites hi præcipiti in illos cursu invehuntur non condensatis Europæorum more ordinibus, sed ita laxis, ut in varios divisi globos simul a fronte, simul a tergo, & lateribus eodem tempore contrarios premant, & protensa supra equi verticem hasta obvium quemque contrucident. Vibrant ictum, sed ne recipiant, eadem, qua assiliere, velocitate resiliunt, mox resumptis animis in aciem iterum, iterumque redituri. Quisque sibi dux. Suum quisque sequitur impetum. Equum varios in gyros celerrime circumagere nôrunt, sibique incredibiliter morigerum habent. Corpus suum ex equi tergo pedibus suspensum schœnobatis instar hac illac contorquent, jam, ne feriantur, sub equi ventre abdunt penitus. Hoc potissimum astu plumbeas eludunt glandes. Nam Hispani sclopo ictum destinantis oculos continua situs variatione fallunt, fatigantque. Statariam Europæi militis pugnam damnant omnes, illumque insanire dicunt, qui eadem in statione quietus persistat, pectusque suum, veluti metam, advolantibus globis ultro objectet. Suam in assiliendo, resiliendoque promptitudinem saluberrimum bellicæ artis documentum, pleno ore affirmant. Barbarorum volubilitatem, ac ingenium qui rite noverit, nunquam in illos sclopum exonerabit, spes nisi certa alicujus feriendi appareat; Postquam

enim

enim innocens sclopi tonitru citra ullius suorum stragem audierint, excusso armorum Europæorum metu plus audebunt scilicet. Quamdiu te sclopo intento minitantem sibi aspexerint, male sibi metuent, de se servandis, quam de necandis aliis magis solliciti.

Præproperam, temerariamque in sclopo explodendo festinationem multis exitio, circumspectam, providamque cunctationem saluti fuisse plurimis, nostræ ætatis exempla docent. Iuvat aliqua horum perstringere. In Sancti Jacobi de storea territorio Abipones sub auroram ex rupe præcipiti, ac salebrosa, quam nullus unquam pes hominis, nullus equi calcaverit, equites repente delapsi Hispanorum oppidum (las barrancas appellant) invaserant, neque arduum illis fuit negotium, dormitantes incolas jugulare. Hilarius centurio, mihi paucis post annis persamiliaris, tum Barbarorum ululatu, tum ejulatu lugubri morientium expergefactus domus suæ limen occupat, sclopo in hostiles manipulos semper directo. Nemo unus omnium ausus est illi imminere. Vel hac sola fulminis comminatione se, suamque servavit filiolam, tot inter vicinorum funera superstites. Stationem, ubi hæc acta, idem centurio transeunti mihi commonstravit. Hispanus alter in agro urbis Correntinæ dum aream domus suæ sudibus obiter munitam Abiponum agmine cingi videt, sclopum illis (quid si pulvere nitrato vacuum?) obvertit, jam his, jam illis minitans. Ad frustrandum, quem destinaverant Barbari, assultum, satis id, superque fuit. Centurionem novi, cui Gorosito nomen, Jacobopolitanos inter milites optime meritum. Sclopo is utebatur, e quo scintillam

nunquam expectaveris. Cur illius reparationem non illico mandaret? roganti socio: Haud sibi necessariam videri, reposuit. Satis est, ajebat, sclopum etsi inutilem ostentari Barbaris, quippe qui solo ejus aspectu terreantur. Neque enim illum vitio laborare, intelligunt. Se inutili hoc sclopo instructum velitationibus non paucis & impune & gloriose interfuisse. Neque opus est mihi alienis experimentis, testimoniisque. Ipsus ego sclopo armatus, quin eum vel semel exploserim, irruentium Barbarorum turmam toties per septennium absterrui adeo, ut sacræ ædiculæ, Domusque meæ sepibus ne propinquare quidem auderent, minus vim inferre.

E contrario quam res sit plena periculi, sclopos inconsulto exonerare, tum sæpe alibi, tum potissimum, me in Paraquaria agente, in recenti quadam Indorum colonia, ubi pauci milites præsidiarii ob crebras Barbarorum incursiones Tucumaniæ finibus invigilaverant, experti sumus. Oppidulum hoc Mataquayi rebelles omni telorum genere sub vesperum invasere. Milites in subita trepidatione, quidquid fistularum ignivomarum fuit, adversus Barbarum agmen exonerarunt, at suo, non hostium damno; Hi enim, nullo ad onerandos porro sclopos spatio concesso, inflammatis stupa ardente sagittis domos accenderant, militesque inde in aream profugos hamatis telis confixere, præcisa undique effugii opportunitate. Bini Sacerdotes nostri, qui sacra ibi curaverant, Franciscus Ugalde Cantaber, & Romanus Harto Navarrus, florentissimæ ambo ætatis, mei quondam Cordubæ contubernales, dum & morientium militum saluti, & vitæ suæ consultum ibant, eadem inter domus septa Barbarorum furorem senserunt. Primus equidem telis lethalibus saucius, moxque con-

conflagrantis sacræ ædiculæ ruinis sepultus in cineres omnino abiit unico ejus officulo superstite, cui subinde alibi in templo parentatum; In Cœlum quoque abiisse visus est omnibus, qui eximiam ejus religionem, svavissimamque morum integritatem semper suspexerant. vitæ illius historia Matriti typis edita, Viennæ Austriæ in latinam linguam traducta est. P. Romanus Harto primi socius (Eadem mecum navi Ulyssipone in Paraquariam translatus) duabus licet sagittis lateri alte inhærentibus vulneratus noctis subsidio e domus sepibus in propinquam sylvam reptans & barbarorum oculos, & mortem evasit. Sanguini innatans suo, vulnerum dolore, & quæ inde enascitur, siti acerbissima excruciatus noctem arbores inter sub dio egit, fædissima tempestate, nimbo, turbine, tonitribusque horrendam. Qui opem ferret, nemo unus mortalium præsto fuit. Albescente Cœlo in campum prorepens militem, qui pridie equo profugerat, Numinis singulari beneficio conspexit, a quo equite ad Hispanos, longissime distantes tandem deportatus, persanatusque fuit. Quænam, amabo, tot funerum causa, tantæque tragœdiæ origo exstiterat? Militum pauculorum in sclopis vacuandis intempestiva festinatio. Inanis strepitus solum aerem feriebat, Indisque animos addidit, ut seposito metu audacius irruerent, Hispanisque tempus ad sclopos implendos necessarium negarent. Pluribus pulvis nitratus, quo uterentur jam, defuisse, dicebatur præterea, omnibus animus, subito Barbarorum adventu, habitationum incendio, ac tot funerum subinde aspectu incredibiliter consternatis. Prompte, sed provide Barbarorum impetus est reprimendus. Utendum celeriter armis, sed reservandum semper aliquid, quod subitis belli casibus subsidio esse queat. Indi enim in omnem nocendi occasionem intenti

nullo

nullo negotio opprimunt seu inermes seu armis perperam utentes. Hinc si triginta milites catapultarii stationis defensionem suscipiant, in tres dividantur classes, oportet ita, ut decem catapultas in hostem irruentem exonerent suas, decem onerent, totidem alii oneratas reservent. Qua ratione si alii aliis jaculando successerint, illis implendi catapultas tempus semper suppetet, & Indis nunquam deerit caussa metuendi. Id si sibi cordi sumpserint documentum, næ? triceni catapultarii trecentis Americanis fugandis, fundendisque pares se experientur. Quod si trecenti jaculatores eodem omnes tempore sine aliqua hostium strage catapultas solverint, a triginta barbaris superabuntur, ni forte in destinando ictu feliciores illorum aliquot stravissent. Abipones equidem, ut cæteri Americani plerique, visa sociorum aliquantula cæde, qua qua possunt, elabuntur. Provincia, quanta est, illis fugientibus angusta videtur. Adversus avium arbori incumbentium catervam glandes plumbeas vibra. Si modo binas, ternasve straveris, satis est. Avolabunt cœteræ. Sic uno, alterove Barbaro occumbente, reliqui omnes exterriti pedem referent actutum. Adeo vitam suam præ quavis victoria pluris faciunt. Quid igitur caussæ esse, putem, cur passim ab exteris metuantur? Dicam.

CAPUT XL.

Quibus modis formidabiles ſe reddant Abipones, & quando jure formidandi ſint.

Natura meticuloſi cum ſint, arte formidabiles ſe reddunt. Innatam aliis magnanimitatem Barbari jam ſtrepitu buccinarum, jam inſidiarum aſtutia, jam incredibili velocitate, jam fucata ad terrorem facie, jam hirſuto verſicoloribus plumis capite ſupplere conantur. Abipones certe, ut ſæpius memini, ſive invaſuri alios, ſive ab aliis invadendi his artibus uti conſvevere, quas illi hoſtis territandi inſtrumenta exiſtimant, ego rectius nativi eorum timoris argumenta ſum interpretatus. Variarum avium plumis jam criſtæ inſtar erectis, jam coronæ ſpeciem referentibus caput inſigniunt, ad pugnam, veluti ad nuptias ituri, & jam de victoria certiſſimi, qua quidem fiducia obſervata hoſtem animos deſponſurum arbitrantur. Hæc plumis ornandi capitis conſvetudo ut antiquiſſima, ſic populis prope omnibus communis eſt. Galearum apicem plumis varii coloris veluti criſtatum paſſim videmus. Hinc illud Virgilii 12. l. Æneidos: *Tum Galeam Meſſapi habilem, Criſtisque decoram induit* -- Et aliud alterius poetæ: *Galeam quaſſabant rubra minitantem vulnera Criſta.* Quid quod Cymbri, Teutonesque præter volucrum pennas hiantes, belluarum ferocium fauces galearum ſuarum cono adjecerint, ut

ut in acie truculentiores viderentur. Hunc ſane in finem pyrobolarii Europæi, flos peditatus, mitram urſina pelle horrentem; Equites quoque petaſum plumarum faſciculo inſignem geſtare ſolent etiamnum. Si Jovio hiſtorico credimus: *Caſſanus Baſſa* (qui quindecim millium Turcarum ductor Auſtriam ſuperiorem eſt depopulatus) *erat inter omnes inſigni Criſta conſpicuus. Fuit ea ab aurea vagina in fronte exſurgens ala vulturis, quæ ut ab omnibus noſceretur* &c. Ab aliis hiſtoricis non *Caſſan*, ſed *Haſſan Baſſa* appellatur.

Plumis fucum adjiciunt dimicaturi Abipones. Nam vultum jam albo, jam purpureo colore inficiunt, ſed plerumque atro. Fuligo, quam ex ollis, cacabisque radunt, id præſtat officium. In itinere, nulla ubi fuliginis copia, ignem excitant, ejusque fumo, ac carbone comminuto ad ſe tingendos utuntur. Fructus arboris, quam urucuỳ dicunt Quaranii, rubrum colorem præbet, etiam lanæ tingendæ utilem. Materia, qua ſubitis in caſibus ſe pingerent, deficiente, linguam ſpina pertundunt, ſanguineque ubertim profluente faciem imbuunt ſuam. Haud eadem omnibus figura. Hi ſolam frontem, illi unam maxillam, alii utramque infuſcant. Sunt, qui retortis in ſpiram ductibus totum, quantus eſt, vultum exarant. Nonnulli oculos duntaxat duplici circulo inſigniunt. Aliqui atrata penitus facie æthiopas mentiuntur. Larvas ſtygias illos putares, & Plutonis ex aula. Vel quotidiana conſvetudine mihi familiariſſimos haud agnoveram, dum propinquantem oppido hoſtem repulſuri tanta colorum varietate ſe contaminavere. Hic quoque mos populis cæteris Paraquariæ, maxime equeſtribus quotidianus, imo & priſcis Germanis, quod ex verbis, quæ ſuperio-

riori capite, recitaveram, Taciti liquet, qui ait: Arios noctu præliari, nigris scutis uti, corpora sua coloribus tingere, *ipsaque formidine atque umbra feralis exercitus terrorem inferre, nullo hostium sustinente novum, ac velut infernalem aspectum. Nam primi in omnibus præliis oculi vincuntur.*

Non oculis modo hostium, sed & auribus terribiles se reddunt Abipones. Velitationibus equidem lituis, tibiis, cornibus, buccinis ut sono, sic materia, figuraque discrepantibus præludunt. Corneæ remugiunt, clangunt ligneæ, osseæ, ex tibia majuscularum avium, vel bestiarum quodrupedum paratæ, acutissime sibilant. Arundineæ absurdum edunt stridorem. Facti ex cauda animalis (quod Hispani *armadillo*, Quaranii *Tatù*, Abipones *Yauiklalp*, vel Katoiraik, vulgus Paraquariæ *Kirikintschù* vocant) undique Cataphracti, præfixa arundine litui militares non aures modo, sed omnem latissime auram complent fragore horribili. Verba me deficiunt buccinarum singularum fabricam, usumque explanare cupientem. Illud certissimum, quot milites, totidem buccinatores Abiponum in acie numerari. Horrisonis his classicis ululatum consociant Barbarum, quem admota labiis, celeriterque identidem retracta manu ciere nôrunt. Huic affine videtur, quod Tacitus de Germanis præliantibus memorat: *Affectatur præcipue asperitas soni, & fractum murmur objectis ad os scutis, quo plenior, & gravior vox repercussu intumescat.* Audi & Ammianum Marcellinum libro 16: *Cornuti, & Braccati usu præliorum diuturno firmati eos jam gestu terrentes barritum civere vel maximum; qui clamor ipso fervore certaminum a tenui susurro exoriens, paulatimque adolescens extollitur ritu fluctuum cautibus illisorum.* Ab utroque authore ululatus ille militaris commode ex-

pri-

primitur, quem Abipones oris iterata percussione edere consveverunt. Cæterum fervente pugna vociferatio cunctis prope nationibus solennis fuerat. Polybius L 15. *Romanos more patrio in prælio simul vociferari, & gladiis ad scuta allisis strepitum edere*, testatur. Huic consonat Cæsar 7. de bello Gallico: *Hostes committunt prælium utrinque clamore sublato.* Turcæ etiamnum inconditis clamoribus illud suum: *Allaba Schikir* laudetur Deus, repetunt, in oppositam sibi aciem quoties incursant. Timentur a novitio milite, a veterano, qui arti militari, & experientiæ suæ confidit, ridetur. Abipones turmatim irruentes elata voce elamitare solent: *Labaràlk! Labaràlk.* Eamus, Eamus, uti Quaranii ad strenue agendum se se hortantes. *Yabà! yaba.* Mokobii: *Zokolák! Zokolak!* Hispani: *Vamos*, vel *Vamonos!* idem aliis vocibus repetunt hostem aggressuri. Galli: *Allons! Agite. Euge* iterum, iterumque pronunciant pleno ore. Quamdiu confligunt Abipones, tum ad declinanda, tum ad destinanda tela oculos in omnem partem circumferunt, raucoque gutture, crispata veluti voce minitabundi illud identidem pronunciant: Hò-Hò-Hò-quo hostem provocare, seque ipsos ad iram accendere, contendunt. Europæis etiam in castris tubarum, tibiarumque clangorem, tympanorum boatum ad animandum, gubernandumque exercitum simul, simul ad hostem territandum adhiberi, extra dubium est. Plures tamen victorias silentio, quam strepitu partas fuisse, ut nostra ætate, sic olim, nemo unus inficiabitur. Hoc utinam sibi cordi sumerent Hispani Paraquarienses, quibus perinde, ut Barbaris, solenne est, vociferando assultum auspicari. Franciscus Barreda Hispanus in provincia Bætica natus, Regii Tucumaniæ Gubernatoris in S. Jacobi territorio triginta circiter annos vicarius, vir

rebus

rebus præclare gestis clarissimus mihi crebro conquestus est: Nunquam se a suis impetrasse militibus, ut Barbarorum contubernia invadentes Vociferatione ababstinerent, iisque taciti per insidias imminerent, ne vel fugam capere possint, vel arma, dum imparati opprimuntur.

Bellator prudens hostilem strepitum, qui pugnam vel præcedit, vel comitatur, serena excipit fronte, spernitque, probe gnarus, tubarum, tympanorumque quamvis horrifico sonitu aures duntaxat, non corpora feriri. Dolendum maximopere, atque adeo mirandum est, Abiponum terribiles visu formas, ac vociferationem inconditam sic formidari a barbatis etiam Paraquariæ colonis. Non solum eorum oculos, auresque percelli, sed & animos adeo turbari, sæpe vidimus, ut jam sui impotes non de præsidiis cogitent, quibus vim vi repellere, sed opportunitatem, qua fugam tuto capere possint, anxii circumspectent; Qua quidem ratione vitæ interdum consulunt suæ, famæ, ac securitati non item. Tanto enim audentiores indies evadunt Barbari, quanto impudentius formidantur, fugiunturque. In ipsis toties urbibus trepidatum est, dum Abipones atrata facie truculentos, toto corporis habitu terribiles, equis pernicibus advolare, ferales inter buccinarum stridores vociferari, dextra immanem jactare hastam, sagittarum fascibus onerari, cædem anhelare, spirare incendia, trecentas mortes, captivitatem, vulneraque ferocibus oculis minari vago solum rumore, & sæpe vano intellexerant incolæ. Vidisses ultro, citroque concursantinm greges, & proximam sibi mortem lamentantium hoste, a quo trucidentur, necdum vel eminus conspecto. Non imbellis modo sexus, sed viri etiam militaribus titulis insignes ad

templa lapidea, abstrusissimas in latebras convolarunt, qui si frontem, sclopumque hosti obvertissent, terror omnis Panicus, fugatis levi negotio barbaris, in risum erat desiturus utique. Sola interdum de Barbarorum vicinitate fama trepidationis publicæ origo fuit. Ante annos haud plurimos in Boni aeris metropoli forte vulgabatur sub meridiem die Dominico, Barbarorum Australium, quos ibi Serranos, Aucàs, vel Pampas vocant, numerosum agmen in urbis, nescio, quam plateam irruisse. Conceptus ex falso rumore timor adeo animos omnium occupaverat, ut prope alienata mente, obcæcati terrore, delirantium instar calles omnes percurrerint, impleverintque mæsto clamore. Barbarum ensem eorum cervici jam admotum, de vita conclamatum esse, jurasses. Nonnulli ad loca tutiora properantes ob violentam cursitationem capillitii, petasi, pallii jacturam fecere. Hæc inter equites præsidiarii, qui urbem omnem lustrarent, missi Barbarorum nec umbram, neque ullum extare vestigium, renunciarunt. Quo audito turbatis incolarum mentibus serenitas rediit, nemoque fuit omnium, quem vani terroris non puduisset, pœnituissetque. Ejusmodi spectacula, Barbaris impune per provinciam Grassantibus, in sanctæ fidei, Cordubæ, Assumptionis, salta &c. urbibus quotidiana, certe frequentissima fuerunt. Vulgus enim timidum, quidquid rumor incertus afflavit, pro certo habet, & ubi tuta omnia, periculum suspicatur. Illud, quod in correntina urbecula accidit, præ aliis memorabile, ac risu dignum. Abiponum catervam irruisse, ac in platea, cui a rosis nomen, cædibus jam jam occupari, sub vesperum repente fama percrebuit. Nec mora: Maximi ad templum nostrum, muris saxeis validum, fiebant undique concursus. Ipse (cognomen illius, ac filios novi) supremus armorum

præ-

præfectus, sed jam vetulus, vetularum complorantium turbæ immixtus gemitibus illic, ac precibus indulgebat. Hic, hic, ajebat, in divinis ædibus, in Jesu Christi præsentia moriendum est nobis. Has militis minime militares voces indignatus Presbyter sæcularis, qui forte advenerat, homo ætate florens, & strenuus: Juro per Christum, reposuit, haud quaquam nobis moriendum est. Quærendi sunt hostes, & mactandi. Hæc ait, & fulminis Ocyor alis in obvium equum insilit, sclopo armatus ad eam urbis stationem, ubi Abipones sævire jam dicebantur, excurrit opis ferendæ studio. Ast en! universos illic incolas pacatos, quietos, alte dormientes, nihil de Abiponibus somniantes deprehendit, rumorisque terrifici falsitatem trepidantibus adhuc in templo cæteris subinde detexit. Viden', quantum sæpe terrorem Abiponum non forma modo, ac præsentia, sed etiam fama Paraquariensibus injecerit, obscuris licet authoribus sparsa.

Duo, mihi longo rerum usu exploratissima, omnium animis alte impressa vehementer cuperem: Indos nunquam formidandos minus, quam dum maxime terribiles, majorique cum strepitu spectandos se se præbent. Horrificus enim ille, dum assiliunt, Barbarorum apparatus eorum timiditatem prodit. Virtuti suæ, viribus, armisque diffisi fucum varii coloris, avium plumas, buccinas, vociferationem, aliaque, quæ sibi adsciscunt, terricula victoriæ adjumentum fore, opinantur. Verum vel mediocriter animosus quisque, & obiter armatus illa omnia metu dedignatur suo, & ceu futilem umbram intrepidus contemnit. Id primum. Nunquam plus timendos Indos, quam dum nobis timere videntur, id alterum quod affirmo, documentum. Latent quandoque,

tacent, nullum sui indicium præbent. Hoc silentium, ut malacia imminentis procellæ in Oceano, aggressionis proximæ prognosticon esse solet. Præsto erunt propediem, & sui securos repente oppriment. Mortem, cujus ministri sunt, imitantur. Adsunt, quando minime expectantur. Hinc suspectiora semper illa tempora, locaque, quæ omni vacare periculo videntur. Fervente pugna in præcipitem se sæpe fugam effundunt Abipones eo potissimum consilio, ut Hispanos ad sui insectationem pelliciant, & quos integris non poterant, turbatis mox ordinibus divisos contrucident. Inde factum non raro, ut qui victores sibi videbantur, victi fugitivis succumberent. Rationem hujus assignat Vegetius L. 3. cap. 22. *Quia adversus fugientes major audacia, & minor cura est. Necessario autem amplior securitas gravius habere solet discrimen.* Cautissime igitur premenda Abiponum fugientium vestigia. Qui terga vertere, iidem protinus frontem, hastamque se insectantibus obvertent Parthorum more, de quibus Justinus L. 41. *Cominus in acie præliari nesciunt, obsessasque expugnare urbes. Pugnant aut procurrentibus equis, aut terga dantibus. Sæpe etiam fugam simulant, ut incautiores adversus sua vulnera insequentes habeant. - - - Nec pugnare diu possunt. Cæterum intolerandi forent, si quantus his impetus est, vis tanta, & perseverantia esset. Plerumque in ipso ardore certaminis prælia deserunt, ac paulo post pugnam ex fuga repetunt, & cum maxime vicisse te putes, tunc tibi discrimen subeundum sit.* Justinus de Parthis scribens bellissimam Abiponum dimicantium imaginem efformavit, qui sane Hispanis multo periculosiores, dum fugiunt, quam dum in acie confligunt. Ad paludes, ad sylvas, ad viarum anfractus, ad montium fauces, ad saxeta, vel dumeta fugiunt, quæ quidem loca equorum habilitate confisi, nandi, equitandique eximia

peri-

peritia adjuti promptiſſime transmittunt, ubi Hiſpani inſequentes, dum veſtibus, ſarcinulisque ſuis impediti, equis idoneis ſæpe deſtituti cum aqua, cœno, aliisque viæ ſalebroſæ aſperitatibus luctantur, in manipulos diviſi nullo prorſus negotio haſtis confodiuntur. Non raro, ut alios taceam illorum aſtus, edita jam ſtrage, ædibus jam ſpoliatis, cæſisque incolis abitum fingunt Abipones, fugamque accelerare videntur. Dum multas eos abeſſe leucas credideris, aſſultum repetunt, ſuperſtites Hiſpanos, qui periculo ſe defunctos putaverant, repente opprimunt, & quotquot poſſunt, obtruncant. Ut adeo certiſſimum ſit: Nunquam plus timendos Barbaros, quam dum timere videntur. Et meo toties, & aliorum experimento doctus id usque affirmo.

Hiſpanis ut ut plurimis pauculi Abipones metuendi ſunt, ſi in anguſtias redigantur, clauſi undique, effugium illis nullum ut ſuperſit; Tum enimvero ad ſe ſe tuendos extrema audent. Quidquid præ manibus, in arma convertunt. Mortis timor in furorem, ſanguis in bilem abit. Trepidatio ſagacitatem inſpirat, animosque, & hinc præ quantavis magnanimitate reformidanda. Nolunt inglorii, neque ſine multorum mortibus mortem oppetere. Rectiſſime ſentit Vegetius L. 3. cap. 22. *Clauſis ex deſperatione creſcit audacia, & cum ſpei nihil eſt, ſumit arma formido.* Ad id comprobandum plura mihi inpromptu ſunt experimenta; ed tria commemoraſſe ſufficiet. Abiponum quispiam, cui adſtans conjux ſagittas, & his conſumptis, obvios ſtipites miniſtrabat identidem, a Jacobopolitanorum militum corona cinctus tantum negotium faceſſiverat unus omnibus, ut non niſi poſt accepta, inflictaque multis multa vulnera eadem in ſtatione perſiſtens tandem occubuerit, Hiſpanis,

parunt. Ychamenraikin, quantum nomen apud Abipones! totius agminis ductor prima mox aggressione sagitta vulneratus victoriam morte sua funestavit. Ex quo palam fit, paucos licet, licet numero, armis, ac viribus inferiores, multitudini timendos esse, si a circumstante agmine cincti, locorum angustiis ita compressi fuerint; nullus ad fugam exitus ut pateat. Cum moriendum sibi esse videant, desperatione rabidi nolunt inulti mori. Vindictæ ardens studium e timidis audaces reddit, illisque pro armis est. Hinc vitam, cujus spem abjecere, non nisi multorum mortibus venalem offerunt hosti. Ipsæ adeo tigrides, dum illarum fuga intercluditur, sæviunt atrocius. Sapienter existimavit Scipio: Hosti fugienti viam esse indulgendam. Huic monito morem gerunt plerumque Hispani Paraquarienses, sæpeque liberalius, quam conveniat, Barbaris effugii libertatem concedunt, indignantibus quamvis eorum tribunis. Franciscus Barreda, paulo ante a me laudatus, in tricenis, queis dux præfuit, in Barbaros Abipones, Mocobiosque expeditionibus id expertus fuit. Hi locorum, ubi sua habeant contubernia, opportunitatem captant sagaciter. Fere situm deligunt, ubi vicinam sylvam a tergo, lacum, rivum, vel paludem a fronte, campum pro equorum pascuis a lateribus videant. Ejusmodi Abiponum contubernia quoties invadenda fuerant, imperasse se suis (Ajebat mihi dictus Barreda) ut illa ex ea parte, qua sylvam respiciunt, cingerent, ne suam ibi securitatem Barbari more suo invenirent; Ast milites suo imperio nunquam paruisse, querebatur, probe gnaros, sublata fugiendi opportunitate periculosissimam sibi cum hoc hostium genere dimicationem, victoriamque admodum dubiam fore.

CAPUT XLI.

Quinam Hispanorum militum nomine veniant in Paraquaria.

Quoties militum Paraquariensium mentionem facio, de militibus legionariis, & bellica disciplina imbutis me loqui, cave, existimes. Tales enim seu pedites seu dimachæ ad litora solum fluminis argentei stativa habent sua, castrorum Boni aeris, & Montevideo urbium præsidiarii. Equites ad Barbaros Australes arcendos, coercendosque sæpius excurrere jubentur. Pedites navibus impositi clandestinam vetitarum mercium nundinationem argenteo in flumine impediunt. In cæteris amplissimæ Paraquariæ coloniis coloni ipsi militare solent, dum hostiles Barbarorum incursiones vel detinendæ, vel in eosdem suscipiendæ fuerint. Quodvis territorium singularum urbium aliquot tumultuarii militis centurias, centuriones, ac procenturiones numerat, quibus singulis Magister campi (Maestre de campo) & summus excubiarum præfectus (sargento major) præest. Omnium moderator, & archistrategus est Gubernatoris vicarius, qui pariter summus judex; quod Hispani his verbis exprimunt: *Theniente de Governador, justicia mayor, y Capitàn de guerra.* In quavis præterea urbe centuria est, quam centuriam centurionum emeritorum *la compañia de Los Capitanes reformados* appellant. Istorum est Gubernatoris vicarium, quoties

spe-

expeditioni intereſt, comitari, ejuſque veluti prætoriani milites reputantur. Multi horum honorarii ſunt ſolum, quia centurionum, imo nec militum partibus unquam functi. Hunc ſibi titulum emunt, ut eximantur belli oneribus. Nam ſolum, dum Gubernatoris vicarius ad bellum proficiſcitur, excurrere debent. Cæteri quique vel a Regio Gubernatore, vel ab ejus vices agente ad expeditiones bellicas evocantur. Nullum illis a Rege ſtipendium, aut veſtimentum. Suis quisque armis, equis, ac cibariis inſtructus militat, quoties, & quamdiu præfectis viſum.

Hiſpanos militari virtute præſtantes, ſemper ſtrenuos, acerrimosque bellatores omnis ætas, omnis provincia experta eſt. Qui veteris, novique orbis hiſtorias pervolverit, eximia eorum facinora ignorare haud poteſt. Hiſpanis heroibus enumerandis nulla arithmetica, celebrandis nulla rhetorica par eſſe videtur. Ingenio prompti, manu ſtrenui, ad belli labores impigri, in periculis terra, marique intrepidi, cœli cujuscunque, ærumnarumque patientiſſimi, animi magnitudine nemini ſecundi ea ubique terrarum patrarunt, quæ majorum expectationem, poſteritatis fidem, & prope humanas vires excedere videantur. Nil exaggero Hiſpanorum laudes, vel merita. Tot illa ſunt, tantaque, ut verbis a me æquari neutiquam poſſe, potius doleam. Reportatæ de bellicoſiſſimis nationibus victoriæ, ſubactæ bello provinciæ, ampliſſima, opulentiſſimaque Americæ portio ſub jugum miſſa Hiſpanæ fortitudinis teſtimonia, monimenta, & ut verbo dicam, trophæa ſunt luculentiſſima. Invidere iſta vicinæ gentes poterunt, negare nunquam, nec eripere. Injurius ſit nobiliſſimæ, & militaris rei gloria florentiſſimæ nationi, qui ſecus ſentiat. Binis, & quod excurrit, decenniis Hiſpanos inter in America ſum

 ver-

ut ex pumice aquam extundas citius, quam ex illis vel ignis ſcintillam. Vitiis aliis, atque aliis laborant; Nam in diuturnis itineribus jam ſtipiti, jam ſaxo alliduntur, jam madeſiunt, jam alio labefactantur modo; Sub dio ſemper, Cœlo ſæpe pluvio, noctes agendæ, natatu transmittenda ingentia flumimina, equitandum per paludes, per ſylvas ſalebroſas, per rupes. Inde ſcloporum haud optime custoditorum ruinæ. His adde ſuppellectilis variæ, quæ ad ſclopos onerandos, exonerandosque pertinet, jam penuriam, jam corruptionem his militibus perfrequentem eſſe. Verum etſi omnes ſclopi partes ſint numeris omnibus abſolutæ, ac vitii expertes, igniarius lapis decies chalybi alliſus decies jaculatoris fallit expectationem. Silices ad ſcloporum uſum peridoneos varii coloris paſſim profert Paraquaria; Nigerrimi, rubicundiſſimique, quia igniculis pluribus prægnantes, cæteris præſtant etiam Europæis; Aſt hominem, qui ignivomos hos lapides rite ſcindere norit, ac ſcloporum uſibus aptare, nusquam illic reperias. Sic aliis quoque in rebus liberalem fruſtra naturam experitur Paraquaria, multis tamen, quibus carere vix poſſit, ſemper eget, quia arte, artificibusque deſtituitur. Variis in Coloniis milites hoſtis adventuri rumore perculſi turmatim ad noſtras confluxere ædes, lapidesque igniarios, qui nobis quoque rari, & pretioſi, infimis precibus mendicarunt. Centurionem itineris comitem integro menſe habui. Quoties ſeu meridiaturi, ſeu pernoctaturi ad focum conſedimus, ſclopo ſuo coriaceis funiculis ligando occupabatur, quibus trochleas ferreas, clavis firmamenta, dudum perditas ſupplebat.

Quoties vel noſtra ætate trecenti milites, dum fulmina minitantes Barbarorum ſtativa aggrediebantur,

tur, vel Chalybe rubiginoſo ignem negante, vel nitrato pulvere humido flammam recuſante ſclopos explodere vix pauci poterant, a Barbaris egregie exploſi omnes, multi haſtis confoſſi fuere. Folia implerem notis, quas deploravimus, ejus generis hiſtoriis. Binas, quippe recentiores, adfero. Per S. Jacobi territoria Abiponum manipulus graſſabatur. Triceni, qui eorum motus obſervarent, milites miſſi, ſed ſub auroram per inſidias ab irruentibus repente Barbaris oppreſſi, & ad unum omnes miſere obtruncati ſunt. Sub dio noctem egerant. Sclopis male cuſtoditis copioſa roris humiditas pulveres pyrios adeo corrupit, ut accendendis iis ne ipſe quidem Veſuvius ſufficeret. Hæc cladis origo a viginti Abiponibus juvenculis illatæ. Ducenti ex Aſſumptionis urbe milites Tobarum ferocium contubernia invaſerant Fulgentio de Yegros ductore. Ab hac expeditione ad oppidum Roſarii reduces militum præfectos lamentantes alios, alios publico in foro me audiente per jocum gloriantes, obſtupui, quod ipſo in aſſultu Barbarorum ſclopos ſuos ſibi refractariolos, ac prorſus inutiles ſint experti, ſcilicet vel rubigine obductos, vel madidos. Maximam noctis partem in ſylva arbores inter rore plurimo ſtillantes in equis conſumpſerunt, ut albeſcente mox Cœlo non obſervati hoſtium ſtativis incumberent. De hac expeditione plura alibi. Ex ſtragibus Provinciæ per Abipones identidem illatis, quas dein' ordine referam, argues & arma militibus, & milites armis plerumque deeſſe.

Tumultuarios, & extemporales Paraquariæ bellatores armis vel ſervandis, vel tractandis neutiquam aſſueviſſe uti exploratum nobis, ſic mirandum nemini. Idem noſtratibus ruricolis, imo & civibus, dum re-

pente in milites transformantur, usu venire experimur. Aliis equidem seu artibus, seu operibus per omnem ætatem distinentur. Militaris institutio nisi præcesserit, militem idoneum quis in castris speret? Bellicæ disciplinæ expers multitudo campum numero implebit quidem, sed una penum vacuabit annonariam, nullo hostium damno, nullo patriæ emolumento. Multi sæpe adversus Barbaros excurrunt, sed solo nomine milites, solo nomine Hispani. Si quando pinguioris fortunæ, locoque meliore nati Coloni, quibus arma, armorumque scientia, ad excursiones bellicas evocentur, alios, quos ære conducunt, sæpe ineptissimos sibi substituere consueverunt. Alii, ne tantisper conjugis amplexu carere, ne hostilibus telis exponi debeant, militares præfectos præmiis corrumpunt; Quo fit, ut armorum egentissimi, ignorantissimique, qui inermes ruri degunt, belli onera potissimum sentiant, Barbarisque pugnacissimis, objiciantur luculento provinciæ damno, & Hispani nominis dedecore. Plebeji cum pauperes sint, militare jubentur opulentioribus ad rei familiaris curam domi relictis. Cumque illi iterum iterumque excurrere, pluresque subinde menses extra ædes suas consumere cogantur, se ipsis pauperiores evadunt quotidie, suaque cum familia miseriis conficiuntur.

Si ab expeditionis duce sclopis instruantur aliquando, eos finita expeditione, quin vel culicem mactassent, labefactatos reddunt plerumque. Hunc certe in finem ab Assumptionis urbe ducenti sclopi insignes, cum suo quisque pugione, ærarii publici sumptibus procurati sunt. Vix triennium abiit, ex ducentis soli sex, qui porro usui essent, restabant, destructis cæteris. Pugiones aut deerant, aut, quia assandis carnibus, secandisve lignis in itinere adhibi-

ti,

ti, igne emolliti, fractive. Cordubensium præfectus Regius ad flumen tertium forte excurrit, de Barbaris Pampis hostile quid suspicatus. Collectis rure militibus sex pyrii pulveris portiones papyro clausas, & singulas singulis sclopi ictibus destinatas porrexit. Heroum istorum quispiam confestim omnibus his sex portionibus sclopum farcit suum, & dum ad summitatem ejus tubum haud impletum esse videt, haud satis sibi pulveris pyrii datum, sclopi sui fistulam nondum plenam, Præfecto suo queritur. Miles alter Paraquayensi ex territorio tres pulveris pyrii portiones sclopo intrusit, cumque papyrus, qua claudebantur, obstruxerit forameu fistulæ, per quod flamma ingreditur, tentatis nequidquam ictibus explodi haud potuit; observato per socium errore Martius ille Dameta me adstante liberaliter a commilitonibus explodebatur. Plerique, cum theca sclopetaria careant, illas pulveris nitrati portiones papyro discretas pessime custodiunt, rumpunt, conterunt, madefaciunt, & non raro humi effundunt. Plurimi, dum suo se more armant, bubulo in cornu nitratum pulverem, alio in marsupiolo globos plumbeos, vel plumbi frusta circumferunt. Papyri loco, quæ pulveri, globoque stipando adhibetur, Gossipio utuntur alii, alii musco, vel stupa, aut quidquid demum præ manibus, injiciunt. Plerique hunc in usum lanam ex laneo ephippiorum stragulo evellunt. Tota hæc rerum necessariarum supellex cum tot servetur in locis, ut singulæ alibi, atque alibi sint conquirendæ, incredibile est, quantum temporis spatium in sclopo onerando absumant. Tantæ cunctationi cum exigua in collineando dexteritas accedat, id denique impetratum est eheu! ut ignifera Europhæorum arma eo liberius indies ab Abiponibus spernantur, quo plus olim timebantur. Magnifice se

circumſpiciunt innocui hi milites, fauſtos ſe, fortunatosque putant, dum, quod prodigio ſimile, ſclopum ſuum fumantem viderint, tonantem audiverint, etſi, ne pilo quidem hoſtium læſo, ſolum aerem attigerint. Mihi indubitatum prorſus, Paraquarienſes equo ſtrenuo inſidentes haſta, enſeque plus poſſe, quam ſclopo. Si quæ Barbaris illata ſtrages, hanc ferro, non plumbo tribuendam, e vulneribus patuit.

Eccur igitur, quæret aliquis, rudes hi coloni ad armorum tractationem non erudiuntur? Dudum id a bonis omnibus optatum, ſæpe, ſed caſſo labore, tentatum, ſperandum nunquam. In vanum cecidere multi multorum conatus. Jam, qui belli artes docere poſſint, jam, qui doceri velint, deſiderabantur. Me illic agente juſſu Regio Franciſcus Gonzalez equitum protribunus cum aliis præfectis militaribus ex Hiſpania miſſus eſt ad Boni aeris urbem, ut numeroſiſſimos illius agri colonos bellicis diſciplinis inſtitueret. At enim, qui diſcipuli eſſe vellent, magiſtris defuere. Hiſpani opulentiores, qui in urbibus, coloniisque honeſtioribus degunt, militiæ aſperitates fere recuſant; Cæteri per prædia remotiſſima ſparſi pecoribus tuendis, augendisque dant operam; Hæc enim præcipuæ ſunt Paraquariæ opes, & cum metallorum fodinis, ſæpe etiam commercio deſtituantur, unicæ. Tantis leucarum ſpatiis diſtantes, jam fluminibus, jam ſylvis, jam immenſa camporum planitie a ſe diviſos in unum, ubi bellicas artes edoceantur, locum cogere, arduum eſt, & centum difficultatibus implicatum negotium. Prima vice ad militarem ſcholam evocati aderunt complures, novitate Europæorum, quos ridere ſolent, equitum allecti, non diſcendi animo. Altero die exſatiata ſcilicet videndi curioſitate multo pauciores numerabis

Ter-

Tertio demum vix decadem. Jubeantur Regio nomine institutioni bellicæ interesse, imperio minas licet admisceas, nihil admodum proficies. Absentiam alii alio ex capite excusabunt. Hic vel suum, vel suæ conjugis, aut prolis morbum causabitur; Iste vias, imbrem, fluviumve, quod cœlo procelloso transitum negaverint, accusabit; Ille itineris, negotiive, quod differri nequeat, obtendet necessitatem. Alii denique sibi haud collubitum fuisse, proterve fatebuntur. Hæc ita esse Franciscus Gonzalez, mihi familiaris diu, in urbe Boni aeris comperit, ubi otiosus dudum, sed otium pertæsus, desidebat cum suis.

Quid si, inquis, ad coercendos Barbaros Legionarii ex Hispania milites singulis in Coloniis excubarent? Neque id quidem probavero. Provinciæ latissime, longissimeque patenti vel justus exercitus vix sufficeret, & in tot partes divisus quid tandem contra hostium multitudinem poterit? Ejus generis milites jaculandi, pugnandique scientia Americanos superabunt, sed, quia Europæi, ab his natandi, equitandi peritia, itinerum, æstus, sitis, inediæque tolerantia longissime superabuntur. Tentoriis, plaustris, cymbis, vel pontonibus, quibus isti carere non possunt, impediti circumvolitantes equites Barbaros non assequentur, minus illorum contubernia, quæ ducentas leucas ab urbibus absunt interdum. Sane Hispani dimachæ, Boni aeris præsidiarii, perinviti adversus Australes Indos excurrebant, quippe a quibus vulnera sæpius, quam victoriam retulerunt. Legionarios pedites urbi sanctæ fidei ab Abiponibus, Mocobiisque olim propemodum oppressæ suppetias missos nihil admodum profuisse, nemo ignorat, Barbaris scilicet statariam pugnam cum pedite callide subterfugientibus. Haud nego, Pizarro, Cortesio ducibus ab Euro-

ro-

ropæo milite Indos innumerabiles cæsos, fugatos, sub jugum missos, sed Indos adhuc pedites. Si Abipones, Mocobios, Tobas, Quaicurues, Serranos, Chiriguanos, aliosque Paraquariæ equestres populos oppugnaturi redirent hodie iidem heroes, plus certe negotii, minus Gloriæ illis ausim polliceri. Primos illos, qui Americam attigerant, Hispanos equo sublimes, ferro indutos, ensibus fulgurantes, ignivomis fistulis tonantes, mystacibus hirsutos imberbes Indi, nudi, inermes, aut solo ligno armati, novum hominum, qui mori nescirent, genus rati vel fuga declinarunt, vel, si fugere haud licuit, obsequio sibi devinxerunt. Qui hodie bellum movent Hispanis Barbari, quotidie illos vinci, ac mori posse vident, hastis ferreis, equis pernicibus ad eorum impetus eludendos, quin ad eos, dum lubet, impetendos sagacissime uti norunt. Persequuntur illos, & assequuntur; jam fugant sibi infestos, jam fugiunt. Fulminatrices illas sclopoum fistulas, quas sæpius nec tonare, sæpius, casso fulmine, nil præter innoxium crepitum edere experti sunt, jam raro sibi periculosas, metuque suo indignas credere paulatim incipiunt. Usque adeo tempus ut res cæteras, sic belli rationem, nationum mores, institutum, animos immutat. Centum Indos a decem olim Europæis profligatos, fugatosve, legimus; Hac ætate decem Indis assilientibus centum Europæos fugisse, toties vidimus. Neque id rarum esse spectaculum, quamvis incredile videatur, ex iis, quæ porro mihi scribenda restant, planissime cognosces.

Ego quidem, longo rerum Paraquariensium usu edoctus, sic existimo: Homines Americanos, si bellicis artibus, armis idoneis, supellectili necessaria instruerentur, ob nativam equitandi, natandi, coeli, belli-

que

que asperitates tolerandi habilitatem præ Europæo milite utiliorem adversus Barbarorum incursiones operam navaturos. Per universam Paraquariam passim videas adolescentes & origine, & nomine, & animo vere Hispanos, Sagaces, agiles, intrepidos, robore, ac proceritate conspicuos, equites, si qui uspiam, ad stuporem dexterrimos, e quibus si quovis in territorio una conflaretur centuria, & a Præfectis strenuis gubernata stabili gauderet stipendio, næ! Indos hostes ad frugem, ad Hispanorum amicitiam facile revocandos, amicos in officio retinendos, colonias a vexationibus respiraturas existimavero. Quod si ex quaternis, vel quinis ejusmodi centuriis, quoties periculum urget, conjunctis agmen conflaretur, nulla Barbarorum, quamvis numerosissima, stativa illi inexpugnabilia forent, dummodo exploratæ virtutis, experientiæque dux præfuerit expeditioni. Quinquaginta circiter ejusmodi Equites, quos sanctæ Fidei civitas ære suo aluit, & Blandenges vocavit, rem sæpe præclare gesserunt. Petrus Cevallos clarissimus Hispaniensium copiarum Dux delectos ex Paraquariæ Coloniis equites in illo contra Lusitanos bello sibi magno usui fuisse, iterum, iterumque palam affirmavit. Eorum in equitando celeritatem, in trajicendis sine navi fluminibus promptitudinem, incredibilem in omnibus alacritatem Marchioni Valdeliriros me adstante magnopere dilaudavit in Quaranico S. Borgiæ oppido. Ejusmodi equites, qui in singulis Hispanorum excubarent coloniis, partim ex ærario Regio, partim opulentiorum Hispanorum sumptibus facile sustentarentur, quorum maxime interest prædiorum, commerciique securitatem a Barbarorum incursionibus sartam, tectamque conservari.

CAPUT XLII.

Quæ Cæsorum sors apud Abipones victores.

Ut primum hasta a se sauciatum quempiam procumbere senserint Abipones, prima illis cura est, morientis caput amputare. Incredibili id præstant celeritate. Anatomes experientissimis magistris certe palmam præriperent. Non jugulo, sed cervici cultrum infigunt, ictu certo, brevissimoque. Quamdiu ferro omni caruerant, concha, piscis Palometæ maxilla, fissa arundo, lapis solerter exacutus illis pro cultro fuere. Nostra quoque ætate cultello sæpe tenuissimo caput, velut si papaveris esset, resecare norunt ea promptitudine, quam vel Europæis in carnificibus, licet ense instructis, raro deprehendas. Longo usu, exercitatione quotidiana hanc sibi dexteritatem Barbari compararunt. Quotquot enim hostes trucidant, totidem fere capita domum asportant vel ephippiis suis, vel cingulo crinibus alligata. In tutiora postquam loca ab hostium suspicione remoti se receperant, allata capita pelle nudant. Ab una aure ad alteram infra nasum cutem incidunt, eamque una cum capillis scitissime, citissimeque avellunt. Abstractam sic a calvaria pellem sicco gramine farciunt, quæ aere paulatim exsiccata capillitii arte facti imaginem refert, ac trophæi instar a singulis conservatur eadem sollicitudine, qua Europæi erepta hostibus signa ad perennem

vi-

victoriæ memoriam ſacris in ædibus poſteritati ſolent oſtentare. Cuicunque Abiponum plures ejusmodi pelles domi, is militaris gloriæ fama reliquos præcellit.

Cranium quoque cæſi hoſtis, os illud ſcilicet verticis, quod calvam dicunt, aſſervant aliquando, feſtivis in compotationibus pro poculo adhibendum more apud alias quoque gentes paſſim recepto, ut ex hiſtoricis compluribus liquet. Inde forſitan Ambroſius Calepinus occaſionem nactus eſt dicendi in verbo *Cranium*: *Eſt calva capitis*, *& poculi genus*, *calvæ figuram referens*. Wayerlinkius genus illud poculi, quod Teutones Topf, & olim forſitan Kopf, Galli vero corrupta non nihil voce *coupe* vocant, antiqui moris, cranii nempe pro poculo adhibendi, veſtigium putat. Aventinus certe, ſi fide dignus, Germanos quondam ex humano cranio bibentes vidiſſe ſe, teſtatur. Herodotus L. 4. Scythas cæſorum hoſtium pelles, victoriæ ſuæ indices, circumtuliſſe, eorumque Calvariis pro poculo uti ſolitos, memorat. Galli prælio defuncti hoſtium demeſſa capita ex equorum cervicibus ſuſpendere, ac denique in domus ſuæ poſtibus ſuffigere ſolebant olim, ut ſtrabo L. 4. Geograph. Scribit. Belgas priſcos eodem fere ritu allatis hoſtium capitibus domus ſuæ limina ornaviſſe, Diodorus L. 5. cap. 9. refert. Severini in Hungaria caſtri propugnator in partæ victoriæ ſignum duo plauſtra Turcarum capitibus onuſta Budam, regni metropolim, miſit, ubi anno 1492. Proceres Uladislao Rege jubente congregati. Ita Bonfinius L. 2. decadis quintæ. Neque miror, tantam fuiſſe ſemper in amputandis, adferendisque hoſtium capitibus populorum ſollicitudinem; Certiſſima enim hæc trucidati hoſtis documenta. Holofernis caput a Judith reſectum,

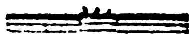
allatumque de ejus morte dubium omne Bethulienſibus exemit. Haud omnes, qui vulnerati procumbunt in acie, illico mortuis ſunt adnumerandi. Multi, ut vitam ſervent, veluti exanimes commilitonum inter cadavera ſe abdunt aſtute. Mocobii poſt cruentam cum Abiponibus velitationem illorum celebrioribus primipilis, quos exſpiraſſe viderant, capita amputarunt ad augendum triumphi apud ſuos ſplendorem. Duobus e vulgo Abiponibus juvenculis, quos haſtis terebratos undique dudum occubuiſſe putarunt, necdum exſaturata rabie violentas manus injecerant, uni auricula, alteri duobus digitis crudeliter mutilatis. Sed hem! perſanatis Vulneribus paucas poſt hebdomadas ambo incolumes in S. Ferdinandi oppido comparuere hac ſolum ratione infelices, quod nec huic nova auricula, nec alteri novi digiti ſuccreverint.

Ychoàlay, formidabile olim Hiſpanis nomen, Abiponum campeſtrium dux illuſtris poſtquam Debayakaikin Abipones ſylveſtres inter facile principem ſibi per annos ſeptemdecim infeſtum in acie demum obtruncaſſet, illius, & aliorum primi nominis commilitonum capita publico in foro e furca, hunc in finem parata, ſuſpendit, quæ a fœminis quotidie ſub veſperum non ſine lugubri carmine ad tugurium quodpiam deportata, ne a Debayakaikini amicorum aliquo noctu cleperentur; Sed primo diluculo rurſus furcæ infami affixa fuere. Dies aliquot id continuatum, dum denique, neſcitur, a quo, clanculum ſublata ſunt. Id probri genus vindex Ychoàlay in præcipuum totius nationis ducem, ſibi ſanguine propinquum, ſed tot dimicationum, cladiumque authorem ſtatuit, ut illius ſemper turbulento capiti jam palam illuderetur, cujus manus plurimarum cædium, latrociniorumque inſtrumenta exſtitere, id

quod

quod clarius tibi fiet, dum de S. Hieronymi oppido mihi sermo fuerit.

Execraberis utique hanc in secandis hostium, deglubendisque capitibus atrocitatem Abiponum; Sed tuus, opinor, mitescet animus, rudesque Barbaros venia aliquantulum dignos judicabis, si tecum reputaveris, id eos & majorum suorum instituto, & plurimarum per orbem gentium exemplo agere, quæ sæviendi in hostes opportunitatem nactæ omnem humanitatis sensum videntur abjecisse, putantque sibi victoribus in victos omnia licere, ut adeo crudelitatem quamvis militaribus virtutibus ausint adnumerare. Præter ea, quæ paulo ante de Scythis, Belgis, Gallisque veteribus ex variis historicis recensui, alia, quæ ad hoc argumentum pertinent, memoranda veniunt. Scythæ, aliique Asiæ, ac Europæ ferociores populi, teste Herodoto L. 4. N. 64, primi, quem ex hostibus jugularunt, sanguinem potant, reliquorum capita Regi adferunt suo. Ni enim hostium caput aliquod quis exhibuerit, omni ad captas bello prædas jure excidet. Pelles ex hostilibus capitibus detractas jam equo suo, velut trophæis, ornando appendunt, jam ex pluribus consutis sibi vestem, jam equi stragulum concinnant. Sunt, qui pellem cum unguibus ab hostis dextera avulsam pro sagittarum theca adhibent, quippe bestiarum corio crassiorem, candidioremque. Ipsius ego vidi pellem Tartari exploratoris belle concinnatam, quem in obsidione Viennensi anno 1683. interceptum Germani milites excoriarunt. Non pauci Scytharum pelles ab hostium corporibus abstractas, subactasque sibi, equisve tegendis impenderunt. Elias Skeed in Libro de religione veterum germanorum gallorum &c. hunc capita hostium glubendi ritum omnibus prope, quæ

ſoli orienti propiores habitant, nationibus ſolennem fuiſſe, affirmat. Quid ſi ad hoc probandum illa verba in Cantico Moyſis Deuteronomii libro, cap. 32. verſ. 42. fors aliquid valeant: *Inebriabo ſagittas meas ſanguine, & gladius meus devorabit carnes, de cruore occiſorum, & de captivitate nudati inimicorum capitis.* Caput hoſtium pelle nudatum hoc loco intelligi, veri ſimilius mihi videtur, quam caput galea nudatum, ut quidam arbitrantur memores conſvetudinis, juxta quam cæſis hoſtibus, vel captis caſſides detrahebantur, ut nudis capitibus victorem exercitum captivi ſequerentur. Alias aliorum interpretationes nec ignoro, nec impugno. Innumeræ ſunt, quas alii per Americam Barbari in hoſtes a ſe vel interfectos, vel captos exercere ſolent, crudelitatis formæ. Hiroquei in Canada immanitate vincunt cæteros. Ex hoſtium necdum exſtinctorum capitibus ſæpe pellem avellunt. Noſter Joſephus Lafitau inter illos Barbaros diu verſatus in libro ſuo: *Moeurs des ſauvages Americains &c.* linguis variis toties typo dato fatetur, viſam a ſe mulierem origine Gallam, gallo nuptam, pluriumque prolium matrem, quæ capite ab Hiroqueis excoriato dudum ſuperſtes, ſoſpesque fuit, a Gallis propterea *la tete pelée* dicta. Plures alii hanc capitis excoriationem paſſi citra vitæ jacturam dicuntur. Nonnulli Indorum Canadenſium totum, quantum eſt, occiſi hoſtis corpus excoriant, ejusque exuvias, veluti victoriæ, ac fortitudinis teſtimonia circumferunt, oſtentantque. Interdum detractam hoſtili manui pellem in tabacæ thecas convertunt, quæ in canada provincia *Sacs a petun* a gallis vocantur. Tantus quamvis mortuos laniatus maneat corporum, optabilius tamen, tolerabiliusque fuerit in acie occumbere, quam ab Hiroqueis abripi in captivitatem; Hæc licet ſæpe breviſſima quavis alia morte videtur

acer-

acerbior. Ex captivis enim bellicosiores, quos reformidant, infantes, vetulos, vetulasque, a quibus in itinere molestias sibi fore prævident, primo mox die, ac veluti in acie cremant. Alios, atque alios diebus posteris, ut ad accelerandum reditum sint expeditiores. Si insectantium hostium timore fugam præcipitare eos oporteat, morarum impatientes captivos singulos singulis arboribus alligant, vicinasque accendunt arbores, ut lento igne torreantur, intereantque, certe, si quando flamma lanquidior illis parceret, inedia certe extinquantur. Captivos reliquos, quos sibi utiles domi fore existimaverint, constrictis fune brachiis abducunt. Noctibus singulis, ne tenebris ad fugam abuterentur, singulos pedibus, manibusque (figuram literæ X exprimunt) expansis, funiculoque totidem sudibus adstrictis custodiunt; His addunt funem duplicem longiorem; Altero collum, pectus altero vinciunt, circumligantque. Hujus extremitatem herus Barbarus manu complectitur sua, ut, si captivum fugæ cupidum de vinculis se extricare suis conantem sentiat, expergiscatur. Acerbissimæ, & siquid aliud, Intolerabiles miseris noctes videbantur. Totum prope corpus nudi equidem ab infinito advolantium culicum, vesparumque examine dilaniabantur, cum pedes, manusque vincti, motus omnis impotes adversus hos tortores tueri se se neutiquam possent. Calamitoso itinere defuncti victorum in patria vel ad miserabilem servitutem, vel ad rogum damnantur. Hæc, pluraque id genus refert noster Lafitau fide utique dignissimus; Nam, præterquam quod ipse Hiroqueos inter versatus sit diu, fatetur, se cætera, quæ scripserit, omnia accepisse a Juliano Garnier Sacerdote nostro, qui annos sexaginta aliquot eidem nationi Christum, humanitatemque docendæ impendit, linquarum Barbarum scientissimus,

mul-

multa expertus, plurima passus, religionis amplificandæ studio, ac quotidianis in se ipsum rigoribus demum consumptus. Familiari hujus consvetudine, institutioneque dictus Lafitau diligenter utebatur.

Eadem prope feritate Australis Americæ Barbari in captivos animadvertunt suos. Brasilienses certe illos aliquamdiu saginatos non sine multis cerimoniis inspectante, & plaudente populo clava capiti impacta enecare solent. Dissecti corporis artus festivum universo contubernio epulum præbent, quo non stomachum duntaxat, sed & ardens in hostes suos vindictæ desiderium cupiunt exsatiare. Sunt equidem anthropophagorum ex genere, perpetuisque adversus finitimos bellis impliciti. Nefas sit hoc loco Mammaluccos silentio præterire, homines vel Europæos Brasiliensibus cum fœminis conjunctos, vel talibus e nuptiis in Brasilia prognatos. Illi Christianos se se jactabant equidem, sed venandis, capiendisque christianorum gregibus semper occupati præ quovis Barbaro sæviebant. Captivorum, quos scilicet lusitanis in Brasilia ad Sacchari, aliasque officinas perutiles ingenti cum fœnore venditaverant, negotiatio impia unicum illis negotium fuit. Ab hac hominum colluvie (ut fusius in libro prodromo explicui) aliquoties centena Quaraniorum millia partim crudeliter trucidata, partim in captivitatem abrepta fuere, qui incredibili nostrorum hominum labore per sylvas conquisiti, in oppidis, quæ condiderant, collocati, ibique sanctam religionem, mores, artesque congruas docti fuerant. Ferro, plumboque, & mille fraudibus armati hi prædones Quaranios ligneis duntaxat armis instructos oppressere. Uno sæpe die, eodemque ex oppido plures seu Neophytorum, seu catechumenorum centuriæ, ut pecorum greges, abigebantur,

mul-

nullo ætatis, sexusve discrimine. Quotquot ad fugam aut procliviores, aut aptiores visi, loris, funibus, catenis vincti rapiebantur interdiu, sole præcipitante in altas, quas adventantes eum in finem foderant, scrobes conjiciendi quotidie. Decrepiti, morbo imbecilles ne reditus celeritatem retardarent, ipso in itinere variis modis interempti. Proles lactentes, ne matribus porro oneri essent, partim manibus discerptæ, partim ensibus in centum frusta sectæ, partim solo allisæ vias passim omnes funestarunt. Pudet, pigetque plura dicere, quæ cogitari a lectore facilius, quam a verecundo calamo exprimi possint. Nefarios hos Indorum Paraquariensium venatores crudelitate, lascivia, lucri cupiditate æstuantes omnis historicus, qui partium studiosus non fuerit, teterrimis coloribus pinxit; Quodnam tamen horum scelerum apud illos principatum obtinuerit, arduum sit, sententiam ferre. Relege, si lubet, quæ de Mammalucis in libro Historiæ prodromo adnotavi. Haud reticendum hoc loco singulare crudelitatis genus in captivos, quod Barbari Australes, agro Boni aeris finitimi excogitarunt. Si quem hostium in campo deprehenderint, ira effervescente haud illum enecant, sed pede utroque mutilato istic relinquunt, ut motus omnis ad viam prosequendam impos lenta morte dirissimos inter dolores contabescat.

Ab atroci hac in captivos, vel mortuos hostes sæviendi consvetudine, quam in Indis aliis aversamur, longissime absunt, abhorrentque Abipones. Interficiunt, sed eos duntaxat, quos pro hostibus habent suis, quos sibi vel perniciosos experti sunt, vel periculosos porro, sibique infensos, opinantur. E vulnere morientes neque torquent, neque excruciant. Hispanorum, Indorumve contubernio expugnato

nun-

nunquam promiſcue incolas trucidant omnes, quotquot poſſunt. Ætati teneræ, imbelli ſexui parcunt plerumque, niſi accepta injuria vehementiſſime irritati internecione dignos arbitrentur univerſos. Avulſas a cæſorum capitibus pelles, facinorum ſuorum teſtes domum aſportant, ne inglorii, ad ſuos redeant; Illis tamen ad ſe, vel equum tegendum, ut quidam ſolent, non abutuntur. Bello captos, equisque ſuis impoſitos & in itinere, & domi comitate, benevolentia, beneficentiaque incredibili plerumque proſequi conſveverunt, quod ſuperius cap. 13. de Abiponum moribus, & conſvetudinibus, uberius explanavi. Ex quo ſane intelliges, Abiponum captivos ſorte ſua contentos vivere, ſed ſæpiſſime ad heri ſui offenſam, Hiſpanorum perniciem, ſuumque exitium turpiſſime abuti, ac ipſis denique Barbaris evadere deteriores. Optaveram perſæpe, ut Patres familias, Præfecti militares, magiſtri tam faciles, tam beneficos ſe præberent ſuis famulis, militibus ac diſcipulis, quam ſui ſtudioſos, amantesque Abipones experiuntur captivi. Hurones, Hiroqueosque, etſi cæterum Barbarie inſignes, bello a ſe captis nihil admodum moleſtiarum domi ſuæ faceſſere, niſi eorum ſint ex numero, qui primis ab adventu diebus optimatum ſententia ad rogum crudelem damnantur, Pater Laſitau teſtatur.

CA-

CAPUT XLIII.

De Abiponum armis, & aciei forma, dum aliis cum Barbaris confligunt.

Hostes dispares disparia sæpe arma, aciem disparem svadent; Alia, atque alia, tum quibus offendimus, tum quibus defendimur, belli instrumenta poscere videntur. Abipones sane, quoties sibi cum Hispanis confligendum, in equo celeri, hastaqne firma plus præsidii, plusque ad victoriam momenti inesse existimarunt semper. Hinc thoracibus, quos ex alcis pelle concinnatos pro lorica adhibent, abstinere solebant; Nam hi præterquam, quod contra pilas plumbeas securitatem præstant nullam, fugientium perinde, ac assilientium celeritatem pondere suo retardant. Arcns quoque, dum adversus Hispanos excurrunt, negligunt. Enimvero deliramenti genus foret, arcus sclopis, lignum plumbo, sagittas glandibus opponere; Hæ enim feruntur longius, quamvis sagittæ feriant certius, eoque periculosius, quo lignum, ossaque, e quibus componuntur, humanæ carni præ plumbo magis noxia, & infesta. Quod si tamen domi suæ ab externo, quisquis sit, hoste invadantur Abipones, arcubus utuntur suis feliciter; Horum enim, quam a pueris didicere, scientiam quotidiano per omnem ætatem belli, venatusque exercitio sic perficiunt, ut ictu certiori, quam sclopo Hispani, quidlibet attingant. Oculorum testimonio convictus toties, id audenter affirmo.

Sed

Sed fingamus, per Abiponum contubernia de adventuris propediem Barbaris spargi rumorem. Si vires suppetant, animique profligandis hostibus pares, ad cognoscenda eorum itinera fidi speculatores quaquaversus emittuntur. Reliquis interea curarum prima est, potionem ex melle, vel, si in promptu sint, ex siliquis græcis apparare, compotationi publicæ mox servituram. Nunquam equidem aut in consultando perspicaciores, aut in dimicando acriores sibi videntur Abipones, quam quando fuerint insigniter temulenti; Namque tales, ut ipsi quidem autumant, pericula non videre, vel si videant, contemnere: Paucos multis se adversariis objicere: Vulnerum acerbitatem nil admodum sentire: Vitæ nescios mortem oppetere: Consopitos in pectore Mavortii furoris igniculos expergeneri, ajunt. Et vero certissimum id nobis videri posset, si, quod Famianus Strada noster, in sua de Bello Belgico historia, de Martino Schenckio laudatissimo apud Belgas & Duce, & milite scripsit, in memoriam revocamus. *Arma nunquam* (ait L. 10. decadis secundæ, folio mihi 633.) *accuratius tractabat, quam quum effuse potus, ac vino amens.* Idem prorsus, quod Schenckii, Abiponum esse institutum, fatum idem, sæpissime comperi. In S. Ferdinandi Colonia certis authoribus accepimus, hostile agmen ex Tobis, Mocobiisque compositum magnis itineribus adversus nos adventare, biduique minimum intervallo adfuturum. Attoniti hoc nuncio, non territi Abipones consultando, compotando, cantandoque ante victoriam triumpho assultum præstolabantur multorum paucissimi. Equis, ut ad manum semper essent, intra oppidi septa conclusis, vultu ad terrorem picto, poculum manu altera, altera sagittarum fascem complexi biduum consumpserant. Dominica Quinquagesimæ illuxit. Tertia

tia a meridie hora Barbarorum equitum turma in conſpectum ſe dedit eminus. Abipones licet poſt tantam compotationem neque mentis, neque greſſus ſatis compotes arrepta haſta fœminarum ope in paratos aſſiliunt equos, per campum nullo ordine ſparſi horrificos inter lituorum ululatus in obvios hoſtes curſu effuſiſſimo invehuntur felicitate tanta, ut illi abjecto mox vaſtandæ coloniæ propoſito adjacentibus in ſylvis ſecuritatem quærerent ſuam. Verum ab inſtante undique, & obſtante Abipone via excluſos alios alio fuga abripuit. Hi greſſum citatiſſimis equis accelerare: Ille procurrentium terga premere conatus. Non pugna, ſed hinc fugientium, illinc fugantium curſitatio fuit. Pernicitate equorum certatum magis, quam telis, quæ quidem ultro, citroque mittebantur, ſed quia ictu parum deſtinato, citra multorum noxam. Victores noſtri non niſi multa jam nocte ad coloniam rediere, quin ſub auroram aliqui, incolumes præter unum, cui clava caput contuſum, omnes, omnes ſereni crapula, quod mireris, non dormiendo, ſed currendo, pugnandoque exhalata. Quot hoſtium in tanta inſectatione ſauciati, quot cæſi fuerint, fateor, me ignorare. Ducentis plures a ſeptuaginta temulentis in fugam actos fuiſſe, luculentæ victoriæ inſtar nobis erat. Sed jam cæteros, quos Abipones pugnæ præmittere ſolent, apparatus, videamus.

Procuratis, quæ ad compotationem dimicationibus præviam pertineant, omnibus eo ſuas cumprimis ſollicitudines convertunt, ut equorum ſuorum agmina hoſtium oculis, manibusque ſubducantur. Melioribus, qui ad belli uſus prompti, & veluti in conſpectu ſint, vicinas intra ſepes reſervatis reliquos iis in ſtationibus collocant, ad quas vel fluminum altioris

ripæ, vel sylvarum objectu, vel viarum ignoratione difficilior hostibus patet accessus. Latebras quoque, ubi vigente adhuc periculo uxores, liberosque, ac ceteram imbellem turbam abderent, circumspiciunt. Integras sæpe Indorum familias in fluviis, lacubusque palustres inter juncos anatum more demersas, soloque capite prominentes a se detectas Hispani mihi referebant. Ut primum de hostis propinquitate rumor apud Abipones percrebuit, fucata illico facie telorum fasces, lituumque militarem e cingulo suspensum circumferunt semper, quem concubia potissimum nocte inflant identidem eo consilio, ut excussa timoris suspicione conflictus avidi, vigilantesque ab hostium emissariis, cognoscantur. De hostilium copiarum propinquatione redditi certiores aliis, atque aliis rationibus sibi consulunt. Si pro adventantium numero pauciores se se videant, calliditate infirmitatem supplent suam. Ne ad suscipiendam aperta fronte pugnam adigantur, variis artibus hostem a stativorum suorum prohibent accessu. Obviam facti jam hostem imparatum per insidias opprimunt; Jam multiplicato tubarum militarium tumultu numerosos se mentiuntur; Interdum cornicinibus, buccinatoribusque pluribus remota in statione a tergo relictis se antecessores solum, ac partem pone sequentis agiminis fingunt; Jam Hispanorum, si quas habent, vestibus induti comparent aliqui, Hispanosque milites propinquos sibi fore subsidio, persuadent. Ejusmodi dolis circumventi relicto præliandi consilio iter relegunt hostes non raro. Tantillæ artis est, Americanos natura meticulosos territare. Pugnam recusant, nisi de victoria certi.

At vero nullus sæpe strategemati locus est super. Interdum repentina hostium incursione compulsi, a-

lias victoriæ fiducia allecti statuunt denique certamen, pro quo committendo campum hosti adventanti obversum, contubernioque vicinum designatur, ut uxoribus, prolibusque suis forsitan periclitaturis præsto esse queant. Feciales quandoque ab hoste præmittuntur, qui belli causis expositis incolas ad pugnam lacessant. Sed, quod observatum a me sæpius, buccinarum, cornuumque boatum, horridam ad arma provocantium vociferationem pro responso auffere solent. Dignum profecto, si quodquam aliud, Europæorum oculis, cachinnisque spectaculum illa omnia, quæ pugnam seu præceduut, seu comitantur. Viderent sub conflictus initium præstigiatores aliquot equo sublimes, gestu corporis ridiculo palmarum ramos in gyrum circumagentes inimicum agmen ferali carmine diris devovere; Præstigiatrices item vetulas jam humi reptantes, jam leviter subsilientes per sorum corrugata fronte, torvis oculis, rauca voce, nescio, quid ominis, vel execrationis deblaterare. Viderent Abipones illitis vultui coloribus truculentos, vertice avium multicolores plumas, manibus arma ostentantes, thorace suo tectos alios, alios agilitatis gratia omnino nudos, gradu ad pompam composito, & quasi orbi terrarum minitantes in aciem coire. Montes videntur parturire, quamvis murem prodire ridiculum mox videamus. Volunt isti heroes in acie constituti a Patre, coloniæ curatore, lustrari, numerarique, numerare seipsos cum nesciant. Illorum ordines percurrens: *Sumusne multi?* Interrogabar identidem, quibus more meo: *Estis quam plurimi*, respondi, ne paucitate sua territi animos, spemque victoriæ abjiciant. Quamvis certissimum experientia, oppidatum fere a numeroso hoste fuisse invasa, cum paucissimi incolæ domi superessent, reliquis venationis gratia longe, lateque sparsis. Sed nempe sagaces

Barbari assiliunt, dum præsidiariis nudatam coloniam suis e speculatoribus intellexere. Aciem, si locus id ferat, quadratam statuunt. In medio sagittarios, utramque ad alam hastatos collocari, aliquando observaveram. Alias & hastis & arcubus instructi singuli promiscue aciem occupant. Mocobii, Tobæ, Quaikurui, etsi equites, equis tantisper in conspectu sepositis, pedites manus conserunt. Cazikius, aut alter quivis spectatior, qui præsit omnibus, & pugnam moderetur, equo insidens in fronte aciei consistit primum; Sed inchoata jam pugna tam equo, quam statione illa relictis immistus aliis confligit. Abiponum duces fere pugnacissimi sunt, ac ante cæteros strenui. Cum ducum exempla plus ponderis, quam verba habeant apud militem, qui libentius ducem suum acriter dimicantem sequitur, quam eminus adhortantem.

Initio confertis, mox, dum petendus vel arcendus hostis, ita laxis stant ordinibus, ut quisque spatium quatuor, imo sex cubitorum quaquaversus habeat. Neminem eorum, dum confligunt, videas erecto corpore, vel quietis pedibus consistere. Irrequieti semper curvo in terram corpore, fixis in contrarios oculis ictus vel declinandi, vel designandi causa hac illac cursitant. Ore minante simul, simul hostem provocando solenne illud suum: Hò hò hò repetunt voce ab imo ad summum ascendente. Manum dextram identidem terræ affricant, ne chorda arcus non volentibus e lubricis sudore digitis effluat, qui, sudore pulveribus soli absterso, utique asperantur. Neque Indi Europæorum morem, qui glandium procellam eodem tempore in objectos hostes temere effundunt, sibi putant imitandum. Singuli singulos ad ictum solent destinare, ceu scopum; Hinc

alter

alter alterius oculos, motusque omnes sollicite circumspectare satagit, & dum a collineante aliquo peti se senserit, stationem dextrorsum, sinistrorsum saltitans mutat priorem. In belli ducem, & bello illustriores multa multorum tela, quamvis raro impune, jaciuntur; Quippe ex istorum cæde in se plus gloriæ, in hostes plus terroris quisque prævidet redundaturum Cum unus sæpe a pluribus ad ictum destinetur, etsi Argo sit oculatior, vento quovis agilior, securitatem nemo sibi audet polliceri. Ut adeo, si quis sospes acie excedat, fortunæ tribuendum sit sæpe, raro dexteritati, thoraci coriaceo rarissime; Nam hunc non hastis modo, sed & validioribus telis cedere, ipsi vidimus, queis nec lignum impervium, etsi lapide durius.

Sagittas ab hoste missas, si propriæ deficiant, remittunt Exhaustis tamen, uti accidit, pharetris, animisque ipso certamine magis jam efferatis, postquam arcu eminus depugnarunt aliquamdiu, hasta cominus incessunt se se vulnera declinandi, inferendique sollicitudine pari. Neque timendum tamen, ne humani sanguinis alluvione turgescat campus. Magna est equidem in lacertosis illis Barbaris ad vibrandos ictus brachiorum vis, ac ferocia, sed ad hos eludendos major pedum velocitas. Tota sæpe dimicatio comminatione mutua, vociferationeque definitur, ut strepitus quidem multos exaudias, fluere tamen sanguinem videas rarius. Sauciantur interdum complures, paucissimi pro sauciorum numero occumbunt; Ni enim vel perfossum caput, transverberatumve cor ipsum fuerit, de vulneratorum vita conclamatum esse, nemo illorum somniat. Confractas costas, immania per artus reliquos vulnera nihil admodum habere seu admirationis, seu discriminis vulgo sibi persvadent, at-

rant. Enarratis, quæ pugnam arduam, victoriam luculentam facere videantur, minutatim cæteris, commilitones ſuos in acie vulneratos detegit denique. Ad ſingulorum nomina: vox *Tayreta* pauperculus cum gemitu repetitur a circumſtantibus. Contubernalium, qui in acie occubuerunt, tragica enumeratio pro relationis epilogo reſervatur, omnemque de victoria, de ſpoliis plauſum in planctum convertit. Cum Abipones nefas putent vitâ functi nomen pronunciare, pugnæ relator hunc fere in modum circumſcriptione utitur: *Yoalè eknam oanerma Kamelèn Lauenek lá chitkaekà*, Vir fœminæ Hamelèn maritus jam non eſt. *Yoale eknam Pachiekè Latà la chitkaekà* vir Pachiekè pater jam non eſt. Sic cæteros, ſi plures obiere, enunciat. Facta vel unius ſuorum interfecti mentio omnem de quantacunque victoria jucunditatem, ut aqua ignem, exſtinquit, ejusque vel recordationem reddit intolerabilem. Hoſtibus ad unum omnibus internecione deletis ſi Abiponum vel unus occumbat, victoriam, licet clariſſimam, captivorum agmina, ſpoliorum ſupellectilem omnem diris devovebunt omnibus, quia vel unius ſuorum morte emptam. Hinc ille victoriæ prædicator nuncius, ut primum de contubernalium mortibus vel extimis labris muſſitare cæperit, ab avidiſſimis diu auditoribus ſolus relinquitur aliis alio dilapſis. Mulieres univerſæ ſolutis, quos in funem colligere ſolent, crinibus, cucurbitis, tympanis arreptis longo ordine ſibi ſuccedentes forum omne percurſant, horrendoque cum ejulatu (ululatus diceretur rectius) in horas plures producto ab hoſtibus interemptos lamentantur, quod alibi de luctu, exequiis, funeralibusque Cerimoniis Capite 26. fuſius expoſuimus.

Abi-

Abipones ab expeditione reduces non uno agmine, sed in manipulos divisi contubernium ingrediuntur suum, sine ostentatione, si victores: sine mæroris significatione, si victi, vel gravissime etiam sauciati; Nisi Cazikium suum, expeditionis ducem in illa amisissent. Tum equidem attonsis non nihil capillis redeunt ad luctum testificandum, Cazikiique demortui ossa carne prius nudata, uti & cæterorum, qui occubuerant, non sine funebri apparatu adferunt, quem cap. 27. curate descripsi. Bellatorum anxie exspectatus reditus omnium ad se oculos, aures, ora, manusque rapere solet, his equorum agmina, captivos, prædas cæteras, victoriæ fructus aspectantibus; Illis de cognatorum incolumitate percontantibus; Aliis sauciorum vulnera, idoneamque illis curandis medicinam considerantibus; Fœminis omnibus planctu occupatis. Captivos, equos, mulos, reliqua, quæ quisque rapuit, sibi retinet: ni, ut moris apud illos, amicis malit largiri plurima. Uno sæpe itinere prædiis pluribus, campis amplissimis omni ex parte exhaustis plura equorum millia adferunt. Hos, nescio, quibus legibus, ea tamen ratione inter se partiuntur, nullus ut sit dissidiis locus. Diebus posteris equos, qui cuique in partitione obtigerant, avidissime periclitantur. Illos cæteris præferunt, quos velocissimos experiuntur, & alias fere, quæ equum ornant, pulchritudines parvi facere consveverunt. Videas quotidie adolescentum turbam cursu certare, imo & verbis contendere, unoquoque suum præ alieno laudante. Uti pomum recens, quod ipsi ex arbore decerpsimus, sapidius putamus. Sic illi, etsi præstantiores domi habuerint, nuper adductos equos omnibus præstare, arbitrantur. Reportatæ de hoste victoriæ recordatio quantum illorum animos oblectat, tantum perturbat; Illos enim, quos clade affecerant

nu-

nuper, quamprimum ad vindicandas Cædes, rapinasque adfuturos, diu, noctuque timent. Hinc ad tranquillandam mentem, ad excogitandas propulsandi hostis rationes illis maxime cordi est, publicam de more compotationem illico adornare, certissimum illud, ut credunt, sagacitatis remedium, atque magnanimitatis instrumentum.

CAPUT XLIV.

De anniversaria Victoriarum memoria, & Compotationis publicæ ritibus.

Haud satis est Abiponibus, dum ab hoste redeunt, cruentis adhuc manibus recentem victoriam celebrare, ejus memoriam publica quot annis lætitia renovare solent. Cantu, potu, insaniis, quanta quanta illa est, definitur. Postquam mel, potionis materiam, copiosum e sylvis congessere singuli, anniversariæ huic cerimoniæ dies præfigitur, domus item, quæ convivarum par numero esset, amplior designatur. Ultimo, quod statum diem antecedit, triduo elegantiore convestitus pallio præconum aliquis omnia circumcursat tentoria; Ad singulorum ingressum festiva labiorum percussione ab incolis fœminis salutatur; Ejus hastam, quam tintinnabulo æneo insignitam gestat, mater familias quælibet honoris gratia e venientis manibus accipit, redditque dein' abeunti. Ingressus domum præco humi disposito jam pulvino, ephip-

ephippiis, vel ferinæ pelli insidet. Conceptis mox verbis ad communem victoriarum concelebrationem, cantionemque patrem familias invitat. Digredientem solita labiorum percussione prosequuntur mulieres domesticæ. Eadem prorsus ratione contubernalium cæterorum obit stativa, comitantium puerorum turba semper stipatus. Præconis officio, quod Abipones Patritii detrectant, aspernanturque, proletario genere orti, ætate graves, & præstigiatorum nomine insigniti funguntur. Plebejum vocant omnem alienigenam, e majoribus Hispanis, aut nationis alterius Indis oriundum. Se se enim solos (Risum comprime) nobilissimos reputant Abipones, quosvis alios quasi obscuro, humilique loco natos superbissime, stultissimeque contemnunt. Hispana bello capta, sit nobili genere, ætate floreat, & forma, amasium Abiponem, minus maritum sibi speret, quia extera, & vel hoc nomine Abiponensi impar nobilitati.

Domum interea futuro conventiculo destinatam tumultuario instruunt apparatu. Solum tigridum partim, partim taurorum pellibus, queis insideant hospites, convestiuntur. Extemporalis moles ex arundinibus nullo artificio compositis assurgit, cui avulsæ ex hostium capitibus comatæ pelles affiguntur, ceu trophæa. Si quando sub dio extra tentorium victorias celebrare illis visum, in circulo, intra quem consident, solo infiguntur hastæ, e quibus trophæa illa pendent. Sole præcipitante invitati ad locum designatum confluunt, humique considentes coriacea mulsi vasa in medio, suoque in conspectu habent, quamvis compotationi non nisi sub Auroram principium detur. Noctem enim omnem decantandis victoriis impendunt. Diu, multumque cogitan-

tanti mihi idonea ſatis vocabula, quibus peregrinum nobis Barbarorum concentum exprimerem, vix totum Latium ſuppeditavit. Viva voce, characteribusque muſicis facilius id, meliusque præſtarem.

Nunquam omnes, ſed bini concinunt, magno ſemper vocis ſurſum, deorſum currentis diſcrimine, alio alium jam præcurrente, jam ſequente, jam interrumpente, interdum comitante. Nunc hic, nunc ille per breve intervallum conticeſcit. Alia, atque alia pro cantionis argumento modulorum varietas, ſoni in mæandros inflexio, atque liceat dicere, criſpatio multiplex. Qui citatiore Gutturis motu cantum modo ſuſpenderit, modo protraxerit, modo gemitibus vel riſu interceperit, qui ſoni gravitate tauri boatum ſimul, ſimul capellæ tremulam vocem æmulatus fuerit aptius, is enimvero omne tuliſſe punctum, is magnus Apollo dicetur. Nemo fuerit Europæorum, qui, neſcio, quem mærorem, horroremque a Barbaris his cantoribus ſibi afflari diffiteatur. Adeo ferali carmine aures feriuntur, ipſeque adeo animus percellitur, nocturna caligine horriſonarum vocum triſtitiam incredibiliter augeate. Cantorum quilibet cucurbitam oblongi colli ex frumenti turcici, aliisque ſeminibus injectis ſtrepitantem manu circumagit motu ad muſicos numeros accomodato. Interdum ſymphoniacorum more ſola cucurbita cantui præludit, alias cantoris ſequitur vocem, rarius tantiſper conquieſcit. Id viſum adnotare, ne infernalem hanc muſicam ſuo carere artificio ſuſpiceris. Admiratione profecto digna videtur tanta vocum diſcordium concordia, duobus concinentibus. Neminem illorum in cantando hæſitare unquam, vel obmuteſcere, advertas. Et vero non ſubito calore, atque ex tempore, quidquid in buccam venerit, effundunt;

dunt; Quin diu meditati ad canendum accedunt singuli. Memoriæ mandant, quod e labiis depromendum publico in cœtu. Cantilenæ nulla sunt lege metrica adstrictæ equidem, rhytmicum tamen quid sonant aliquando. Versuum numeros haud suo quisque arbitrio, sed pro argumenti, quod decantandum, varietate moderantur. Non nisi expeditiones bellicæ, hostium cædes, manubiæ ex illis captæ, oppidorum expugnationes, plaustrorum, prædiorumque direptiones, Hispanorum coloniæ incolis exhaustæ, vel in cineres redactæ, ac aliæ id genus tragoediæ cantandi, lætandique materiem Barbaris præbere solent. Quæ cum loco, aut tempore, quo parta victoria, conjuncta sunt, non plebejo, sed exquisito stylo describunt. Veluti furore entheo perculsi jam indignabundos, jam trepidos, jam minaces, jam festivos verbis idoneis, varia vocis modulatione haud inepte se fingunt; Jurares te modo Herculem furentem, modo Truculentum Plauti militem, modo Anchisen Pergamis suis illachrymantem audire. Quamvis, ne hilaria funestent sua, vix aliquam de Abiponum mortibus, vulneribusque inspergunt mentionem, totique sunt in hostium cladibus, funeribusque exaggerandis. Hæc dum epinicia tot horis decantantur, auditorum nemini nec hiscere, neque mutire, licebit unquam; Quin nocte ipsa somnum svadente, ne oscitare quidem videbis quempiam. Adeo heroum, facinorumque suorum laudibus capiuntur, ut somni immemores e cantorum ore pendeant omino.

Cum, Horatio teste, commune id cantoribus sit vitium, ut, nisi rogati, non cantent, & injussi nunquam desistant, de fine cantui imponendo quodvis cantorum par admonetur per fœminas, quæ a viris secretæ circumstant, & dum bini cantores horæ

qua-

quadrantem circiter impleverant, labiorum repetita percussione, satis esse, significant, hasque voculas: *Kla Leyà* jam sufficit, pronunciant. Admoniti morem gerunt illico, & magnificam rerum truculenter a se gestarum commemorationem hoc omnes claudunt epilogo: *Denique tales sumus nos. Gramachka akam*, ut oratores, dum finiunt: *Dixi*, & pöetæ: *Cecini* adjicere solent. Mox aliud par succedit prioribus, atque eadem ratione cantus ad auroram usque extrahitur. Tum enimvero mutata scena compotationi principium datur, sessaque ac sicca Guttura Americano illo nectare recreantur, quod sive ex melle sylvestri, sive ex siliquis græcis aquæ injectis, & horarum aliquot intervallo vinescentibus compositum voluptatem adfert bibentibus, ac moderate sumptum incredibiles corporibus præstat utilitates, ut superius capite septimo uberius explanavi. Potum ex siliquis græcis maxime ægris, tabescentibusque præ omni pharmaco, senio confectis pro lacte esse, multorum experientia constat. Nam collapsas vires insigniter instaurat, quod in ipsis quoque bestiis passim hoc fructu vescentibus experimur. Fœminis tamen Abiponensibus alio præter aquam potu uti, nefas. Abstinentiæ hujus causam indagare, nunquam mihi in mentem venit. Solam consvetudinem pro lege esse, opinor, ut aliis in rebus. Divino tamen consilio ejusmodi morem apud Abipones stabilitum fuisse, conjicio, ut temulentos identidem maritos, dum mutuas in cædes ruunt, sobriæ cohibeant uxores, quæ dum pacificationis studio digladiantium circulis se se inferunt, dum maritorum hastas, telaque cætera jam abdunt, jam eripiunt, plurium vulnera impeditura, frequenter, graviterque vulnerantur. Adhuc cælibes, quamvis adultiores, a publico compotantium coetu excluduntur quidem, clanculum tamen mellea po-

cula

cula delibare illis integrum, uti & fœminis quibusque mel purum haurire, & siliquis græcis vesci. Sapienter ab Abiponum majoribus cautum est, ne adolescentes compotationibus publicis interessent; Noxas ex illorum vinolentia enascituras, exemplo suo docti prævidebant. Juvenes equidem ipso ætatis ardore ferventes, dum temeto quovis se se ingurgitant, ignes ignibus addunt, ut ovidius canit: *Et venus in vinis, ignis in igne fuit.*

Mel, ex quo potus conflat, in sylvis conquirere, virorum est. Totus labor potionis qualiscunque conficiundæ in fœminas recidit. Illarum est siliquas dum maturuere, ex arboribus sternere, equo domum deportare, in mortariis conterere, eis aquam, quam cantharis ex amne adferunt, affundere, pelles bubulas, quæ vasa supplent, concinnare. Audi structuræ methodum. Amputatis pedum extremitatibus corium bovis quadratur. Quatuor ejus lateribus in duarum Spithamarum altitudinem elevatis, loroque colligatis, quidquid liquoris infuderis, fundo recipit, fideliter, quin Guttula effluat, complectitur. Corium eadem ratione dispositum, dum vasis agit vices, ab Hispanis *El noque*, ab Abiponibus *Aápè* vocatur; Dum ad transmittenda flumina cymbæ instar servit ab Hispanis *La pelota*, ab Abiponibus *Ñetak* dicitur. Quomodo corio insidentes ab alio natante tracti lacus, fluviosque trajiciamus, jam alias significatum.

Mel, vel siliquæ Græcæ aquis immersæ jam citius, jam tardius pro aeris calidioris, vel minus calidi, temperie optabilem illum gratæ acrimoniæ gradum attingunt, & sine rei alterius accessione quodamodo vinescunt. Abipones, compotationis avidiores, alii, aliique coriacea illa vasa accedunt identidem, olfaci-

untque, num potio mellea maturitatem habeat suam. *Layam ycbam.* Jam jam vinescit, recedentes exclamant singuli. Dum denique his succedat quispiam, qui nato judice, sententiam pronunciet: *La ycbam. Jam habet necessariam aciditatem.* Quo vulgato destinatum in locum confluunt universi. Coriacea illa vasa mulso ebulliente plena sex, octove puellarum manibus apportantur singula; Istae deposito onere, ne verbo quidem ad compotantes prolato ad suas se recipiunt aedes, dignissimae profecto, quae Europaeis puellis modestiae, pudorisque ingenui magistrae praeficerentur. Primo vase necdum consumpto aliud adfertur, huic tertium succedit, quartum tertio, ut adeo viri in exhaurienda, foeminae in subministranda potione certare videantur. Nil mirabar, impigras in praestando obsequio mulieres, strenuasque esse, dum, quanto quaevis solertior, tanto apud populares suos celebrior, tantoque de mariti gratia certior evadit. Repudiandas se jure timent, certe frigidius amandas, omnem ni moverint lapidem, ut sitientibus semper viris sua nunquam desint pocula, nunquam displiceant. Fatendum tamen, Abipones compotationum licet studiosissimos privatim, dum prandent, dum caenant, nullo praeter aquam potu quotidie uti. Quid, quod & noverim omnium ex melle, & siliquis Graecis potionum semper abstemios, verum tam paucos, uni ut omnes annulo queant insculpi. Tales, cum eximia, rarissimaque abstinentia commendare debuerat, reliqui ut ignavos, degeneres, stupidosque aversantur. Et vero prosapia, militari gloria, authoritateque qui praecellunt maxime, eos maxime bibulos plerumque observavi. Adeo ebriositas excellentiae apud istos modo signum, modo instrumentum, vel praemium esse videtur. Vix ullum videas compotanti-

tium circulum, cui Abiponum optimates, pro heroibus vulgo habiti, non aſſideant, præſideantque, quamvis oborta, ut ſolet, temulentos inter contentione a quovis infimæ notæ plebejo pugnis ſæpe contundantur, poſtridieque compotationis plures, quam in iride numeres, colores circumferant vultu. Bellicoſæ nationis primores perpotationibus immodicis plurimum indulgere, ut mihi certiſſimum, ſic nemini mirandum, qui antiquitatis hiſtorias pervolverit. Ex illis equidem liquet, ubique gentium ſummos viros non raro vinolentia laboraſſe. Alexander Macedo, Holofernes, Antiochus magnus, (quanta nomina, ſed quanti potatores!) Dionyſius minor, Mithridates Ponti Rex, Cleomenes Spartanorum, Cambyſes Perſarum, Pruſias Bithyniæ, Mezentius Hetruriæ, Attila, Bela ſecundus Pannoniæ Reges, Demetrius Phalereus, Marcus Antonius, Maximinus junior &c. &c. natalium ſuorum, facinorumque ſplendorem vini intemperantiſſimo uſu non obſcurarunt modo, ſed & propemodum extinxerunt. Ebrietatis vitium Catoni minori Julius Cæſar objecerat libris duobus, quos Anticatones vocavit. Confirmavit idem Horatius L. 3 Carminum: *Narratur*, ait, *& priſci catonis ſæpe mero caluiſſe virtus.* Tiberius Nero Cæſar in Caſtris Biberius Mero paſſim dicebatur, quod vitiis cæteris ebrioſitatem adjecerit. Monumento Darii, Hiſtaspis filii inſcriptum eſt: *Potui large vinum Bibere, idque egregie ſuſtinere*: Sic Strabo L. 15. In omnium ætatum, provinciarumque annalibus maximos paſſim homines, belli, pacisque negotiis functos invenias, qui ſemper parum ſibi bibiſſe videbantur, niſi nimium biberint, eumque in finem nati, ut biberent, non ut viverent, per jocum dicebantur. Ecquis ſtupeat illiusmodi helluonum imitatores inter Barbaros reperiri in calentiſſimis Americæ tractibus? Illis ſane, quippe qui-

bus plus sitis, minus mentis esse solet, eo lubentius ignoscendum.

Interfectorum hostium, ut dixi, Calvariis interdum, alias cucurbita, sæpe cornu bubulo pro poculis utuntur. Europæorum morem convivarum saluti pocula libantium ignorant. Expeditionis bellicæ ideam proponat quispiam, & ad illam invitet assidentes, hi arreptis poculis: *Là jam* exclamant, ratumque se, quod proponitur, habere haustu strenuo significant. Id quoque memoratu dignum: Abipones quamvis alias, ut Americani cæteri, voracissimos vix aliquid cibi capere, quamdiu dies, noctesque potando consumunt. Ex quo palam fit, & siliquas græcas, & mel, e quibus illa potio conficitur, magnas ad alenda corpora vires, & non modicam cum cerevisia similitudinem habere, cujus usu crebriore Europæos pinguescere, experimur. Ego profecto nunquam a me impetrare potui, ut, quamvis centies invitatus, vel semel illud Abiponum nectar labiis admoverem, vomitum mihi certum declinaturus; Sæpius equidem observaveram, Siliquas illas, & mellis favos jam dentibus cibi instar comminutos ab iis egeri rursus, & in scutella, futuræ potioni miscendos, reservari. Existimant enim, illa siliquarum rejectanea, quippe salivis permista, fermenti loco fore, quod reliquam massam celerius ad gratum saporem faciat acescere. Eadem ratione ducti Indi, Hispanique Paraquarienses triticum Turcicum (Quaraniis *Abati*, Abiponibus *Nemelk*, Hispanis *Màyz*) potui destinatum Vetularum dentibus comminui, curant. Nolunt eam provinciam demandare fœminis junioribus, quas sinistris humoribus scatere arguunt. Hic mos Americanis & antiquissimus, & universalis. Id qui noverit, poteritne stomacho, quamvis patientissimo, persvadere,

re,

re, hanc potionem (Chicha dicitur a Paraquariis, Laagà ab Abiponibus) ut ſine nauſea admittat? Ipſa certe viſcera mihi vomitu evertenda, metuerem. Hæc tamen ſpurciſſima, quia vetularum ſaliva horrens potio plures in America procos habet, quam Helena olim Græcorum.

Compotationis celebrandæ multas ſemper habent cauſas; Frequentiores ſunt: Parta victoria, imminens pugna, juſta funebria, genetliaca de nato Caziquii filio lætitia, viduorum, viduarumve tonſura, nominis mutatio, Capitanei, qui recens inauguratur, renunciatio, hoſpitis inſignioris adventus, nuptiæ, & quod frequentiſſime recurrit, bellicum de hoſtibus ſeu invadendis, ſeu evadendis conſilium. Nam, quod alias dixeram, nunquam ſibi plus ſapere videntur, quam dum inſigniter temulenti maxime deſipiunt. Neque ſoli Abipones id ſibi perſvaſum habent. Alii quoque populi eodem laborarunt errore. *De ſumma rerum inter pocula deliberant Perſæ*, Herodotus L. 1. ait. Perpotando ingenium exacui plures alii putarunt cum illo cretenſi, cujus verba apud Gellium L. 15. cap. 2. *Vinum fomes eſt, atque incitabulum ingenii*. Confirmatur ovidii ſententia: *Poetæ carmina, vino ingenium faciente, canunt* - - Hanc Ovidii opinionem exemplis illuſtravit Horatius Libro 1. epiſt. 19. Ait enim: Nullum boni coloris verſum, aut qui placuiſſet, e poetis aquæ potoribus unquam fluxiſſe:

Nulla placere diu, nec vivere carmina poſſunt,
Quæ ſcribuntur aquæ potoribus - - -

Ennium, latinæ pöeſeos parentem nunquam, niſi vino bene madidum, carmina ſcripſiſſe.

Ennius ipse Pater nunquam, nisi potus ad arma
Prosiluit scribenda - - -

Homerum quoque, qui vinum tantopere commendarit, de vinolentia sibi suspectum esse:

Laudibus arguitur vini vinosus Homerus.

Quod si igitur potando ingenii acies obtinetur, quis inique ferat a Platone, sapientiæ magistro, moderatas compotationes laudari, & ab Abiponibus tum maxime frequentari, dum de bello suscipiendo deliberare illis visum. Quamquam extra deliberationis tempora haud minus iis pocula sapiant. Adsit materia parandæ potionis, causa, voluntasque potandi deerit nunquam. Promulsidem, cum mel quærentibus passim præsto sit, quavis anni parte in promptu habent, quæ dulcedine ad alliciendos, robore ad opprimendos Indos plurimum quidem valet, pro illorum tamen numero cum tanta mellis copia raro suppetat, melleæ istiusmodi compotationes fere perbreves sunt, & procellæ subitæ, vel turbinis instar durare diu haud possunt. A Decembri ad Aprilem usque, dum siliquis maturis nemora abundant, compotationis tempestas grassatur potissimum. His mensibus nulla a potu vacatio, intermissio nulla. Non cessant nocturno certare mero, putere diurno, ut Horatius L. 1. epist. 19. canit. Dies nectuntur noctibus vix alio ad somnum, cibumve obiter capiendum intervallo, nisi dum ebrietate stupefacti humi concidunt, aut e somno expergefacti esurire se tantillum animadvertunt. Plerique post soporem brevissimum mente sibi vix dum reddita ad combibonum coetus, gradu sæpe titubante, regrediuntur. Per omne id

tem-

tempus eos rarissime sui compotes invenias, vivere illis bibere est, & *quanto plus biberint, tanto magis eos sitire* diceres, quod teste Plinio L. 14. cap. 22. Scytharum legati de Parthis affirmavere. Diogenes certe sua instructus lampade minus hic, quam in confertissimo olim foro Corinthi hominem inveniret, vel Abipones ebrios Corybantes crederet, qui, ut memorant antiqui, postquam e Gallo Phrygiæ fluvio bibissent, furore perculsi sunt, & quoties cybeles honoribus sacra fecerant, in rabiem versi sua cultris brachia dilaniarunt. Ast quid Galli fluvii unda ad Americanum vinum? Quid Corybantum furiæ ad Abiponum temulentorum deliramenta? Isti equidem (causas alibi dixi) crocodili acuminatis ossiculis, spinis acutissimis pectus, brachia certatim compungunt, ipsam non raro linguam transfigunt. Quid quod nonnulli terebrant - - Sed apage. Scribere pudet, quod verecundiam adferat lectori, &, quamvis certissimum mihi, aliis vix verisimile possit videri, & cum vitæ periculo conjunctum. Profecto insaniæ genus est, delicatissimos artus, sensuque acerrimo præditos atrociter cruentari a Barbaris, ut se doloris sensu carere, ad sanguinis conspectum nil trepidare, vulnera pro deliciis habere alter alteri persvadeat. *Natis in usum lætitiæ scyphis pugnare Thracum est.* Horatius dixit, ex quo historici colligunt: Scythas, ac Thraces suis in compotationibus poculorum numero certasse. Apud Abipones ebrios quotidianum in cruciandis corporibus certamen. Familiaris de magnanimitatis prærogativa disceptatio. Hæc vociferationum inconditarum, digladiationum, vulnerum, cædiumque origo sæpissime. Hac in velitatione terga vertisti timidus, forte alter alteri exprobrat. Hic probrum sibi minime ferendum ratus: Quid? Quid ais? *Hegà? Hegmeèn gracàtegi?* replicat. A verbis ad co-

colaphos, ad haſtas, ad ſagittas, ni obſtent alii, ſenſim venitur. Sæpe orta duos inter contentio implicat, concitatque univerſos adeo ut arma arripiant ſinguli, jam hujus jam illius partes ſecuti in aciem prodeant duplici agmine, fraternæque acies, ceu hoſtiles, atrociter ſe ſe impetant, conficiantque. Haud infrequens compotationum tempore id ſpectaculum, in plures aliquando horas magna confligentium vociferatione, ſanguinis effuſione non minori productum. Adeo in tigrides convertit Americanos potus intemperantia, quavis circe crudelior.

Solenne erat ſpartanis, ut Plutarchus inſtit. Lacon. refert, ſervos inebriare ſuos, ebriosque, dum maxime ineptiebant, filiorum in conſpectum adducere, ut viſa eorum dementia vinum, ceu magicum liquorem, execrari diſcerent, quo ſcilicet homines in beſtias transformentur. Quotidiana hæc Abipones compotantes inter metamorphoſis, ſed alias, atque alias temulentorum cerebro imprimens figuras. Hi ſolutiſſime cachinnantur ipſa hilaritate hilariores: Illi mærore oppreſſi plorant: Iſti facinorum ſuorum recordatione inflati, thraſone comico Terentii, & Plauti milite glorioſo minaciores inſolenter ſe jactant: Plerique alii furibundi extrema obviis minantur. Novi, qui trienni filiolo, quoties ebrius, ſemper necem intentabat, & cum pedibus inſiſtere haud poſſet, humi ſtratus ad conjugem adſtantem verba fecerat maxima, ut per omnem viciniam exaudiretur, vocis contentione. Erat, qui temulentus baptiſmum ſibi ſemper expetierat a nobis: *Tak nakarigi yemaras! Grabalgali!* Propera, lava meum caput, identidem exclamans, etſi ſobrius de baptiſmo nil unquam cogitaret. Alius præter morem ſuum, ad exoſculandas Patrum manus cum magna venerationis ſignificatione

accurrit. Quidam nullius apud ſuos nominis, arcu, ſagittisque inſtructus ad noſtras adrepſit ædes, &: Num magnus mihi capitaneus, vir ſcilicet factis grandibus inſignis videretur, minitabundus ex me percontabatur. Ego torvam interrogantis frontem, ſagittarumque faſcem veritus magnificam enimvero panegyrim illi pro reſponſione obtruſi ſemper, quamvis homo meticuloſiſſimus deſpicatui paſſim haberetur. Fuit, qui, quoties temulentus, toties de uxore repudianda, aliaque priori ſubſtituenda agebat, quod pluribus commune. Senex quispiam in S. Ferdinandi oppido, & genere, & factis inglorius dum a combibonibus plebejus, *Lanaraik* vocitabatur, clamoribus abſurdis, armisque ulciſci convitium fruſtra contendit. Nam uxor, pugnax vetula, furenti marito invigilaverat ſemper, ne combibonum vel pugnis vel mucronibus ſuccumberet. Hinc illum pedibus, ceu temone apprehenſum per forum raptabat, domique depoſitum ad ſomnum, ſilentiumque nequidquam hortabatur; Is equidem ſociorum contumelia animo identidem recurrente nullam cepit quietis partem, neque vicinos ſivit quieſcere rauca voce illud usque ejulans: *Tà yeegàm! Aym Lanaraik? Tà yeegam! Là ribè labè.* Papæ! Egone plebejus? Ego ignobilis? vindictam poſco. His efferatus cogitationibus in pedes erigere ſeſe dum parat, haſtam arrepturus ab irata conjuge iterum, iterumque humi ſternebatur. Plurium ſæpe horarum is ludus cum incredibili pone habitantium faſtidio fuit. Pauci indignationem comprimere, nemo riſum tenere potuit. Idem fœminis plerisque omnibus negotium, dum maritis arma, armis temulentorum contubernalium maritos ſubducere non citra vulneris ſui periculum adlaborant ſtrenue. Actum erat dudum de univerſa Abiponum natione, ſi ut viri mariti, ſic fœminæ

etiam, ac adolescentes compotationibus interessent, qui ad tranquillandos temulentorum, dum in mutua ruunt vulnera, animos fœminis operam navare consveverunt.

Enimvero consvetudo illa, quæ apud Abiponenses viget mulieres, temeto quovis semper abstinendi, lex fuit Romanis mulieribus & antiquissima, & severissima. Audi Gellium L. 10. cap. 23. *Qui de victu, atque cultu populi Romani scripserunt, mulieres Romæ, atque in latio ætatem abstemias, & invinias* (vini expertes) *egisse, hoc est, vino, quod temetum prisca lingua appellabatur, abstinuisse dicunt.* Abstinentiam hanc non fuisse arbitrariam, sed lege imperatam ex aliis, quæ author eodem loco scripserat, luculentum est. *Marcus Cato: Si quid perverse, tetreque factum est a muliere, mulctatur; Si vinum bibit, si cum alieno viro probri quid fecit, condemnatur. Ecce! quomodo vinosa mulier paria adulteræ fecisse judicatur.* Ob legis istius violationem acriter olim animadversum fuisse in quaspiam, scribunt. *Pompilius Faunus Fatuam Faunam virgis myrteis ad mortem usque cæcidit, quod contra morem, decusque Regium clam vini ollam ebibisset, & ebria facta esset.* Romulo adhuc superstite mulier, quæ vinum attigerat, impune a marito interfecta est, judicibus ejus cædem excusantibus. Neque adolescentibus promiscuum vini usum permittendum temere, veteres existimarunt. Plato sapientiæ magister equidem in suis pro Republica perfectissima legibus juvenes annum duodevicesimum nondum ingressos vino interdixit. Alio loco svaserat, ut juvenes coram senioribus vinum biberent, ne in temperantiam peccarent, utque, si in illam peccaverint, ab illis reprehenderentur. Platonis consilio morem gerunt Abipones juniores, utinam & adulti eorum sobrietatem imitarentur, ac Cretensium

La-

Lacedæmoniorum, Carthaginensiumque exemplum, qui milites suos vino interdixerunt omnino, ut Alexander ab Alexandris adnotavit. Pescennius Niger bellica virtute ad imperium evectus copiis, dum in castris versabantur, vinum adferri, vetuit, & legionibus in Ægypto vinum sibi poscentibus respondit: *Nihil opus esse vino, quibus Nilus præsto esset.* Soli aquæ ut assvescant Abipones, id enimvero optari, sperari vix poterat. Piscibus, ut aquæ valedicant, facilius persvadebis. Bellatores sunt Abipones, sed & potatores egregii. Syracusanorum ebrietatem nonaginta interdum diebus non fuisse interruptam, Aristoteles scripsit; Abipones a Decembri ad finem Aprilis usque, quibus scilicet mensibus & siliquarum Græcarum copia, & quotidianæ diu noctuque compotationes, temulentos esse, & vix per breve intervallum sui compotes, affirmo. Eosdem menses bellico strepitu turbulentissimos quoque sum expertus. Pauci abeunt dies, quibus temulenti novas expeditionum militarium ideas non procudant, aut de hostium adventu rumores non circumferantur. Bibitur semper, semper trepidatur.

Quidquid flagitiorum, quæ in Americanos cadere possint, ex illorum animis evellas citius, quam nefariam hanc, & exitialem compotandi licentiam. Una ut conjuge contenti vivant Abipones: Cædibus, rapinisque, in quibus consenuere, ut abstineant porro: Avitas superstitiones ut aspernentur: Agro colendo, struendisque sibi ædibus ut operam navent, semper alias laborem exosi, id sensim persvadebis denique. Publicarum compotationum morem abolere, id enimvero opus, si quodquam aliud, perarduum, is annorum plurium labor, hoc negotium, cui perficiendo nulla par seu eloquentia, seu indu-

stria

ſtria illorum, quibus curæ, ac cordi fuit Barbaras gentes ad Romana ſacra traducere, divinisque legibus conformare. Hoc nos annis pluribus apud feros Abipones, idem alii ſocii apud nationes cæteras Americæ experti. Improbo tamen labori improbam ceſſiſſe perpotandi conſvetudinem, ac plerosque divinæ legi victas dediſſe manus, læti paſſim vidimus. Abiponum ad pelles potu melleo plenas conſidentium conventicula quid niſi imago ſunt feſtorum, quibus antiqui Bacchum coluere. Alia dicebantur Aſcolia a græco nomine ἀσκὸς, quod utrem ſignificat; Utres enim vino turgentes his ſacris adhibuerunt. Orgia dicebantur alia, a quibus nulla ſceleris, furoris, turpitudinisque aberat nota, ut adeo vix ſenatus authoritate abrogari poſſent impia hæc ſacra. Qui primis ſeculis Chriſti religionem ſunt amplexi, licet cæteras ſuperſtitiones, & ſimulacra dudum execrati a celebrandis Bacchanalibus ægerrime demum avertebantur. Noſtra utinam ætate nulla etiamnum Bacchanalium veſtigia apud Chriſti ſectatores, reſtarent!

CA-

CAPUT XLV.

De ritibus Abiponum, dum quis de re militari bene meritus inauguratur, renunciaturque Capitaneus.

Neque inter feras gentes sua virtuti desunt præmia. Homines se esse utut vix norint, honorificis gaudent titulis, quibus alter ab altero distinquatur, præ altero honoretur. Probissimam nobilitatem putant Abipones non illam, quæ sanguinis jure hæreditaria, & patrimonii instar, sed quæ meritis propriis comparata. Apud illos ut filiorum nemo patris sui nomine insignitur, ita nemo patris, avi, vel atavi factis egregiis nobilitatur. Nobilitas non generis, sed magnanimitatis, probitatisque in pretio iis est, ac honore. Hic Barbarorum sensus, quamvis Europæorum mori sæpe contrarius, sapientum disciplinæ, rationique consentit profecto. Nam, ut ille apud Ovidium metamorph. L. 13. vers. 140. ait: *Et genus, & proavos, & quæ non fecimus ipsi, vix ea nostra puto.* *Qui* enim (ut Seneca tragœdus in Hercule furente vers. 339. affirmavit) *genus jactat suum, aliena laudat.* Rationem hujus reddit Seneca philosophus: *Nemo in nostram gloriam vixit; Nec quod ante nos fuit nostrum est. Animus facit nobilem, cui ex quacunque conditione supra fortunam licet surgere.* Hinc verissimum illud Juvenalis satyra 8: *Nobilitas sola est, atque unica virtus.* Idem prorsus sentiunt Abipones. Non

e patritiis natos, sed animi nobilitate conspicuos maximopere reverentur. Caziquiorum, Capitaneorumque, ut ajunt, suorum filios, ac nepotes naturali quadam propensione, ceu stirpis patritiæ surculos, prosequuntur; Eosdem tamen, si stupidi, si meticulosi, si asperis moribus, si absurdo ingenio sint, nihili prorsus faciunt, contuberniis regendis, expeditionibus militaribus præficiunt nunquam. Alius de vulgo, quos strenuos, sagaces, intrepidos, modestos compererint, sibi rectores, ducesque deligere solent. Quicunque virtutis bellicæ documenta dederint, bellicis honoribus non sine cerimoniarum, quas mox referam, apparatu initiantur.

Abiponum, qui necdum militari gradu insignes, nomina in varias desinunt literas. Recitabo aliqua. Novi, qui oahè, oahari, kiemkè, ychohakè, Hemakie, Rachik, Evoŕayelek, Neochiralari, Cañali, Laagalà, Caámeŕga, Tabañari, Melle, Ypiz, Ychoalay, Kebachichi, Hanà, Narè, Devork, Richivil, Rebachigi, &c, vocabantur. Postquam vero solenni ritu ob militaria merita in nobilium ordinem adscripti fuerint, relicto, quo adolescentes utebantur, nomine aliud obtinent, quod semper in syllabam *In* terminatur. Et horum audi paucula: Debayakaikin, Ychamenŕaikin, Alaykin, Malakin, Kebachin, Ychilimin, Ypirikin Caziquii omnes. Alii Geernŕaikin, Hamihegemkin, Nachiralarin, Laamamin, oaherkaikin, Nakalotenkodin, Neotenkin, Kepakainkin, Pazanoirin, Oapelkain, Kain, Kapalaikin, Kaamalarin, omnium universæ nationis senissimus, qui sacris undis a me ablutus dormiens subinde svaviter expiravit. Majorum instituto solenniter inaugurati *Höcheri* dicuntur, propriaque gaudent dialecto. Etsi enim popularibus utantur verbis, ea tamen jam interjiciendo,

jam

jam adjungendo varias ſyllabas adeo transformant, obſcurantque, ægre intelligi ut poſſint. Hanc loquendi methodum dudum explicui. Non defuere, qui vel proſapia, vel rebus præclare geſtis illuſtriores modeſtiæ apud ſuos laudem captarent, nulloque unquam tempore adduci poſſent, ut recepto more Höcherorum numero adſcribi ſe ſe paterentur, nomine, quod illis in pueritia obtigit, & linquæ plebejæ dialecto vulgari per omnem ætatem contenti. Hos inter primo utique loco commemorandi veniunt Ychoálay, & Kebachichi. Quanta hæc apud Abipones nomina! quanta Hiſpanorum in auribus fulmina! Rebáchigi ex iis, quæ adoleſcens belli patraverat, ambobus major futurus arguebatur paſſim, ni a lethifero angue ictus vivendi ſimul, ſimul vincendi finem intempeſtive feciſſet. Nunquam is ad militaris honoris gradum, toties meritum, aſpiravit. Ritus, quibus ad hunc alii promoventur, paucis complectar.

Si cui cæterorum arbitratu talis decretus eſt honos, tolerantiam, communi omnibus experimento, prius periclitantur. Globulo nigro ejus linguæ impoſito ipſum triduum domi conſidere, ſilere, ac cibo omni, potuque abſtinere jubetur. Aſpera ſane lex, ſvaviſſima tamen, ſi in memoriam revoces cruciatus, qui in flumine urinoco Indis quibusdam honorum militarium candidatis ſunt ſubeundi. Craticulæ, cui ſubjecti ardentes carbones, imponuntur, &, quo calor eſſet, fumusque intolerabilior, palmarum foliis non teguntur modo, ſed propemodum opprimuntur miſeri. Alios melle totum corpus perunctos, arborique alligatos apium, veſparum, fucorum, crabronumque morſibus exponunt. Plura id genus quæ Gumilla in ſuo flumine Urinoco illuſtrato ampliſſime

re-

gradum plebejæ etiam fœminæ consequantur, ignoro; Responsionem absurdam metuens nunquam ausus sum interrogare. Veri tamen simillimum mihi semper visum, suffragantibus parentum, maritorum, vel fratrum meritis ejusmodi prærogativam mulieribus concedi, non ætatis, Venustatisve ratione. Audivi sæpe juvenculas patritiorum lingua sermocinantes; Matronas & rugis, & annis spectabiles vulgi ignobilis ore loquentes. Quamvis nullo plebejo liceat citra publicam authoritatem nomen in *In*, vel in *En* desinens sibi arrogare, multi, multæque tamen Höcherorum dialectum affectant pro arbitrio jam ad ostentationem, jam joci gratia. Ut sæpe Europæum vulgus insolens seu vestitu, seu locutione nobilissimos quosque imitatur.

Nefas putant Abipones nomen suum palam pronunciare. Si quis illorum noctu portam pulsavit meam, interrogatus a me: quis es? *Miekakami?* Nil aliud respondit unquam vel decies repetita interrogatione, quam: *Ego sum. Gramachka aym.* Advenæ ignoti rogati a me, quo nomine vocentur, adstantem sibi socium impacto cubito, ut sui loco respondeat, admonent. Alter scilicet alterius nomen prodit, nemo suum. Nomen item nuper vita functi pronunciare, flagitii instar est. Quodsi nominandus tamen; *Ille, qui jam non est Eknam-chitkaeka* ajunt, additis, cognosci ut possit, signis. Si quis inter pocula legis immemor demortui nomen proferat, cruentis sæpe altercationibus dabit occasionem. Et hæc profecto, ut grammaticis solenne, lis est de nomine. Id quoque ridiculum, fœminas complures nomine carere. Catalogum incolarum oppidi conscripturus viros contubernalium suorum scientissimos convocaveram. Isti de fœminarum nominibus interrogati respondere sæpius;

Pius: *Hæc nomen non habet*, vel *illius nomen non est in usu jam. Chitkaeka lacalatoèt. Chitlquihe lacalatoèt. Chigàt eyga.*

Appendicis instar accedit; Indita sibi nomina ab Abiponibus perinde mutari, ut ab Europæis vestes. Causæ mutationis nominum esse solent vel facinus quoddam illustrius, vel obitus patris, filii, conjugis &c. ad luctum significandum propinqui omnes nomen vetus, cum novo commutant. Novi, qui progressu temporis sena, qui plura sibi nomina adsciverunt, sed priori semper relicto. Romani quoque jam a rebus præclare gestis aliis, aliisque nominibus insigniebantur. Inde Scipio Africanus, Germanicus, Numantinus, Asiaticus, cunctator &c. jam a corporis, animive habitu: Sic Crassus, Pulcher, superbus Pius &c. Sic apud Abipones: *Kauirin* lascivum. *Oaberkaikin* mendacem. Ychoalay rerum suarum tenacem. *Neeraikin* potatorem significat. Filiis, filiabusque singula nomina a parentum nominibus penitus diversa obtingunt. Apud Quaranios jam Christianos filii patrum, filiæ plerumque matrum cognomen sibi sumunt. Idem mos apud Xarthios populos quondam viguisse asseritur in commentariis Taciti ad usum Delphini editis. In tertia historiæ parte, quæ jam sub prælo est, illatas ab Abiponibus, acceptasque clades, coloniarum, quas illis condidimus, progressum, ac vicissitudines, ortaque ex illis Hispanorum emolumenta exponemus.

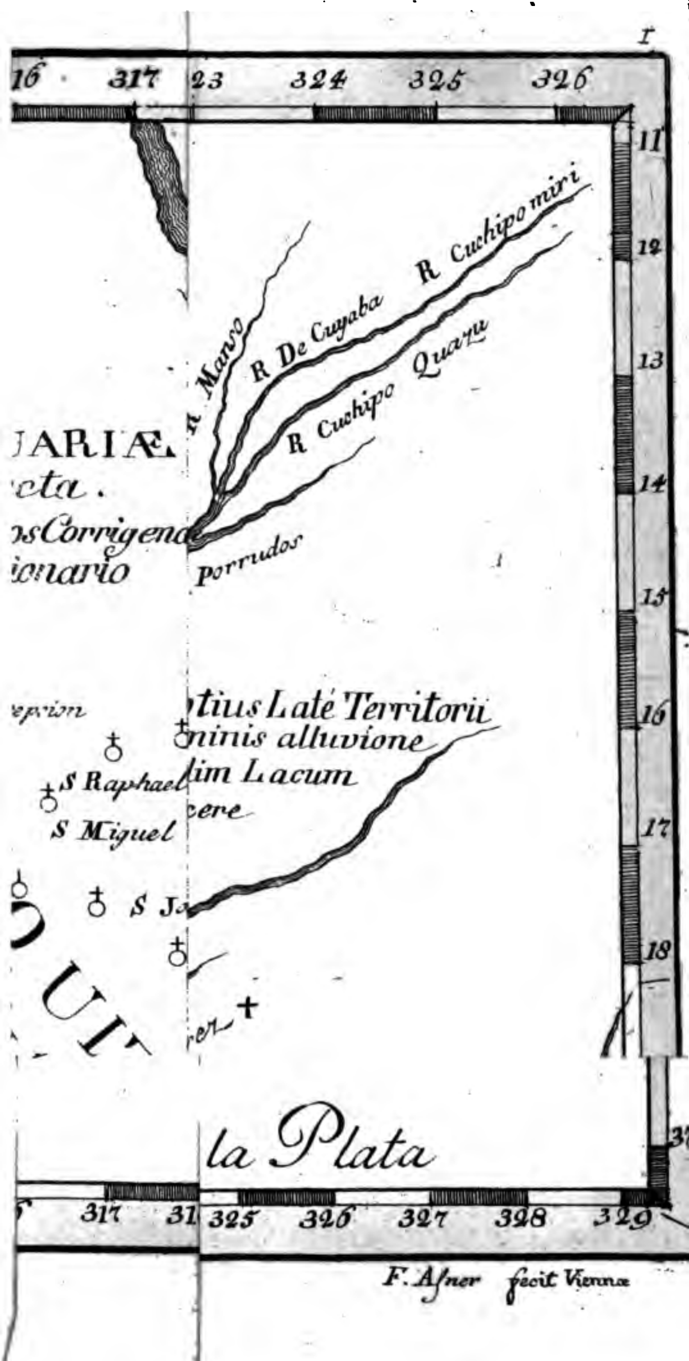
[illegible]

Menda ſic corrige:

Pag.	Lin.	Pro		Lege.
16	6	Verſiculoribus	—	Verſicoloribus
17	22	propriores	—	propiores
29	20	crimium	—	crinium
45	2	venialia	—	venalia
67	15	Chyrurgo	—	Ghirurgo
81	17	Propinguare	—	Propinquare
95	30	Alieni	—	Alicui
108	29	Inveterat amatrum	—	Inveterata matrum
109	2	Arbortuumque	—	Abortuumque
119	21	Quærentibas	—	Quærentibus
123	34	motibu	—	motibus
124	7	villoſi	—	villoſos
—	8	proniſſni	—	Proniſſimos
148	22	Imerſant	—	Imerſerant
—	30	Bellos	—	Bello
174	14	ſingul	—	ſinguli
185	3	Quem	—	Quen
191	22	El-rka	—	Elerka
192	12	aſſecti	—	affecti
—	24	Iayra	—	Tayra
200	23	ille	—	illi
210	14	liguam	—	linguam
229	22	Arbitro	—	Arbitrio
243	26	ſauciat a vomitu	—	ſauciata vomitu
256	9	ſalubritatam	—	ſalubritatem
263	1	veratus	—	verſatus
268	31	Numia	—	Numina
284	6	Herhariaque	—	Herbariaque
294	14	ui	—	qui
316	9	ſerpentes	—	ſerpens
317	4	jaculantur	—	jaculatur
318	19	Meditaminum	—	Medicaminum
323	11	luſitatis	—	luſitanis
331	15	Inſimuare	—	Inſinuare

Pag.	Lin.	Err.		Lege.
354	28	Eius	—	Ejus
362	31	Entis	—	Cotis
364	4	occafunculam	—	occafiunculam
376	6	Durite	—	Duritie
405	30	fericeis	—	fericis
410	1	confiliique	—	confiliisque
436	16	difc-imen	—	difcrimen
437	28	Ed	—	Sed
444	8	Europa	—	Europæ
448	1	Pente	—	Repente
478	18	Protunerit	—	Protruserit
499	2	Localatoèt	—	Lacalatoèt

Si quæ alia minoris momenti menda, uti u. pro n; t pro r, h pro b, vel viciffim collocata inveneris, tute corriges, benevole lector, & Typothetæ veniam dabis.

16
317
23
324
325
326
R Cuchipo miri
R De Cuyaba
R Manso
R Cuchipo Quaru
JARIÆ
cta.
os Corrigend
ionario
porrudos
tius Laté Territorii
ninis alluvione
lim Lacum
cere
S Raphael
S Miguel
S J
11
12
13
14
15
16
17
18
la Plata
317
31
325
326
327
328
329
F. Asner fecit Viennæ

